

8
L 866T

L 676

P. BIRKERTS

LATVJU TAUTAS DZĪVES GUDRĪBA

I

PIRMĀ DAĻA

LAIMES PROBLĒMA

J. GRĪNBERGA IZDEVUMS
RĪGĀ, 1937. G.

123482

L

L 8
866

L
39

P. Birkerts

Latvju tautas dzīves gudrība

pēc
sakāmvārdiem, parunām un citiem folkloras
materiāliem

I

Pirmā daļa

„Vecu laužu padomiņš —
Sudrabīna avotiņš.“ BFK. 1196.

J. Grīnberga izdevums

Rīgā, 1937. g.

LATVIJAS NACIONĀLA
BIBLIOTĒKA

0304034 264

Pīpiņa un Upmaņa grāmatu un nošu spiestuve Rīgā, Marijas ielā 10.

Priekšvārds.

Šīs grāmatas priekšvārdā ieskatu par vajadzīgu aizrādīt uz trim lietām: 1) uz grāmatas īsu ieceres un sagatavošanas vēsturi, 2) uz grāmatas sarakstīšanas motīviem un 3) uz viņas nozīmi.

Grāmatas ideja radās jau 1921. gadā, kad biju atgriezies dzimtenē no kara un bēgļu gaitām.

Sāku strādāt arī pie šī nodoma izpildīšanas, vācot materiālus. Zinādams, ka tautas filozofija galvenā kārtā ietverta viņas sakāmvārdos, ņēmu rokā mūsu sakāmvārdu krājumus: Brīvēmnieka, Lautenbacha, kā arī Rīgas un Jelgavas Latv. biedr. Ziņību Komisiju krājumus.

Diemžēl, biju savās cerībās vīlies. Tur sakāmvārdu un parunu atradu kopā tikai ap tūkstoši četri, kas, salīdzinot ar dažiem cittautu sakāmvārdu krājumiem izlikās stipri maz. Vai tiešām mūsu tauta būtu sakāmvārdu ziņā tik nabaga? Vai tiešām viņa būtu tikai strādājusi, dziedājusi un pēc iespējas maz domājusi? — Negribējās tam ticēt.

Bez tam ar tādu vien sakāmvārdu krājumu nekādu daudz maz aptverošu darbu par tautas dzīves gudrību nevarēja uzrakstīt.

Nolēmu tāpēc vispirms ķerties pie sakāmvārdu vākšanas darba, lai mūsu sakāmvārdu savākumu kaut cik papildinātu.

Pie šī vākšanas darba nostrādāju 15 gadu. Šinī laikā man izdevies savākt pāri par 130.000 sakāmvārdu un parunu jeb, kā folkloristi mēdz sacīt: sakāmvārdu un parunu variantu. Šī raža bija man priecīgs pārsteigums, kaut arī darbs nebija viegla, jo nācās to veikt (izņemot pāri nelielu Kultūras fonda pabalstu), tikai ar saviem un savu piederīgo aprobežotiem materiāliem līdzekļiem.

Kad 1934. g. savāko parunu un sakāmvārdu skaits bija jau pāri par 100.000, un kad gaišāki un skaidrāki izzīmējās tautas filozofijas principi, tad varēja ķerties pie darba, lai realizētu savu nodomu: uzrakstīt darbu par tautas dzīves filozofiju, resp. tautas dzīves gudrību.

Līdzteku sakāmvārdu vākšanas darbam ir gājusi viņu kārtošana, sistematizēšana, pētīšana.

Pirmā sējuma uzrakstīšana vien aizņēmusi 2 gadus.

Tagad dažus vārdus par darba otro aspektu: par motīviem, kas spieda pie šī darba ķerties.

Kā katru darbu ierosina kāda vajadzība, kāds manāms robs citu jau padarītu radniecisku darbu virknē, tā tas bija arī ar šo darbu.

Mums, ar Barontēva nenogurstošām pūlēm, ir savākts liels krājums mūsu tautas dziesmu.

Lerchis-Puškaitis savācis ievērojamu krājumu teiku un pasaku, ko tagad vēl ievērojami papildinājis prof. P. Šmits. Šīs divas folkloras nozares jo spilgti izceļ tautas gara māksliniecisko aspektu: viņas dziesmu garu un stāstītājas talantu.

Latvju tautu tāpēc arī dēvē par dziedātāju tautu. Nepareizi tas nav. Bet vai tas būtu viss? Vai latvju tautas ģenijs norobežojas tikai dziesmotajā aistētikā un gleznainā teiku-pasaku vēstījumā?

Ilgu laiku likās, ka tā tas ir. Arī mūsu zinātnes darbinieki galvenokārt saskatīja tikai šo tautas gara aspektu.

Tautas vidū dzīvojot, tomēr var novērot, ka latvju tautas ģenijam nav spilgts tikai mākslinieciskais aspekts vien, bet gan arī zinātniskais un filozofiskais.

Tikai šī mūsu tautas gara īpatnība, šis mūsu tautas talants visu laiku bija palicis nepamanīts un pat — noliegts. Bet šādam latvju tautas filozofiskās domas noliegumam nav ne mazākā pamata.

Sacišu pat vairāk: latvju tautas gara mantās, resp. folklorā, sevišķi viņas sakāmvārdos ir nesalīdzināmi vairāk filozofijas kā kuŗa katra, pat vislielākā individuālfilozofa darbos.

Ar sacīto nebūt negribam noliegt lielo individuālfilozofu darbus un nopelnus, bet nevajaga arī šo filozofu dēļ noliegt mūsu tautas filozofisko ģeniju un viņa radītās filozofiskās vērtības. Taisni otrādi: katra zinātnes darbinieka pirmais pienākums pret mūsu tautu ir pētīt viņas dzīvi un gara pasauli.

Bez tam vēl jāpiezīmē, ka šī tautas filozofija ir veselīgāka un katrā ziņā derīgāka nekā daudzu cittautu lielo individuālfilozofu dažādie prātojumi.

Bez sveštautu individuālfilozofiem mūsu tauta ir varējusi it labi iztikt un dzīvot, kamēr bez savas reālās dzīves filozofijas tā nav varējusi iztikt, bet tādu sev radījusi un pēc viņas dzīvojusi.

Lielajiem individuālfilozofiem vēl allaž piemīt tā lielā kļūda, ka tie savā gudrošanā un savās abstrakcijās par daudz tālu aizlido no reālās zemes un nokļūst mākslīgi veidotu loģisku konstrukciju sīkumos.

Tautas filozofija, sevišķi viņas dzīves filozofija, turpretī, stāv ar abām kājām uz reālās zemes.

No dzīves īstenības viņa ir izaugusi, un pie dzīves īstenības daudzkārt ir pārbaudīta viņas pareizība un lietderība.

Bez tam vēl viņa ir reālās dzīves palīgs, viņas balsts un viņas veidotāja. Tas īstenībā ir viņas augstākais mērķis un uzdevums.

Bet ja nu tautas filozofijai, resp. tautas gudrībai ir tāda nozīme un vērtība, tad mūsu pienākums ir neļaut gulēt apraktam un neizmantotam mūsu tautas gudrības zeltam.

Ja jau senāk šī tautas gudrība varēja tautu vadīt viņas darba un dzīves gaitās, kāpēc tā gan tagad to nevarētu? Viņā taču izpaužas spēcīgas, veselīgas, skaidras un radoša prieka pilnas domas un atziņas par darbu un visām citām dzīves parādībām.

Mūsu tautas gudrība ir tautas darba un dzīves evaņģēlijs.

Jaunākā laikā gan daži no mūsu sentēvu cēlajiem darba un ētiskās dzīves principiem ir it kā nobāluši, tāpēc tie atkal jāuzspodrīna un jāatjauno.

Vēl kādus vārdus par paredzamiem pārpratumiem un iebildumiem.

Daži folklorā mazāk orientēti kritizētāji, kā tas šad un tad ir bijis vērojams, droši vien pamācīdami aizrādīs, ka daži no grāmatā ievietotiem sakāmvārdiem nav tipiski latviski; ka tādi pat ir arī krieviem un vāciešiem, no kuriem tie, šķiet, aizņemti u. t. t.

Sakarā ar to daži paskaidrojumi.

Folkloristi un folkloras pētnieki zina, ka folkloras vienības: pasakas, anekdoti, sakāmvārdi, saprotams, ir diezgan lielā mērā ceļojoša manta, un tāpēc šinī laukā tautām tiešām daudz kopēja. Tā piem. netaisnība prof. Lautenbachs savā grāmatā „Očerki po istorii litovsko-latišskavo narodnago tvorčestva“. II. Brachilogizmi.“ Jurjev 1915.“ ņēmis vairāk simtu latviešu sakāmvārdu un atradis viņiem radniecīgus kādās desmit un vairāk Eiropas valodās.

Mēs no savas puses varam piezīmēt, ka esam radniecīgus sakāmvārdus atraduši ne tikai Eiropas valodās, bet arī

ķīniešu, japāņu, indiešu, mongoļu, arābu un citu gan austrumu, Amerikas tautu folklorā.

Vai tad tāpēc varētu apgalvot, ka latvieši savus sakāmvārdus būtu importējuši (ieveduši) no Ķīnas, Japānas, Amerikas un citām tālām austrumu un rietumu zemēm?

Vai tas liecinātu, kā latviešu sakāmvārdiem nebūtu savas nacionālas īpatnības?

Nebūt nē. Līdzīgi sakāmvārdi ir varējuši izveidoties dažādām tautām arī pilnīgi neatkarīgi, jo cilvēka daba, viņas tikumi un netikumi savos pamatvilcienos ir visur diezgan vienādi, tāpēc nav brīnums, ka tautas šos kopējos tikumus un netikumus arī līdzīgi noraksturo un izsaka katra savās tautas gudrībās, sakāmvārdos.

Bet arī tie sakāmvārdi, kas ir no svešurienes atceļojuši un te asimilējušies jeb pārtautojušies, nav uzskatāmi kā pilnīgi svešs elements. Kas tautas miesā un asinīs pārgājis, tas ir tautas miesa un asinis, un kas tautas garā izkūsis, tas ir tautas gars.

Arī mūsu organismu asinīs ir augu un minerāļu valsts elementi, un tomēr mēs tos uzlūkojam par mūsu miesām piederošiem, bet nevis par augu un minerālvalsts piederumu.

Pamatprincips te ir tāds: kas tautas garā atrodas jau ilgāku laiku, kas tur ir piesavināts un pārkausēts, kas ilgāku laiku turēts un atzīts jau par savu, — tas tiešām ir jāuzskata par savu, t. i. šinī gadījumā par latvisku.

Bez tam visos sīkumos izpētīt katra sakāmvārda celošanu un radniecību ar citu tautu sakāmvārdiem, ir speciālistu filologu uzdevums, ne šo rindiņu autora.

Neliedzu, ka šai darbā būs arī savas kļūdas, jo viņas mēdz būt katrā darbā. Tikai kļūdu dēļ neviens darba pienākums nedrīkst palikt neizpildīts.

Par lietišķu kritiku un lietišķiem aizrādījumiem varēšu tikai priecāties, jo tādi turpmāk darbam varēs nākt tikai par labu.

Vēl kāds vārds par grāmatas tehnisko pusi.

Šī grāmata, t. i. „Latvju tautas dzīves gudrība“, aptvers pavisam trīs sējumus (neskaitot atsevišķu grāmatu „Ievads latvju tautas dzīves gudrībā“, kas sevī ietver tautas gudrības jēdziena plašāku iztīrījumu, pamatojumu, kā arī norādi-

jumu uz tautas gudrības sistēmas avotiem un uz viņas dažādiem zinātniskiem un filozofiskiem aspektiem).

Pirmais sējums sadalās šādās divās daļās:

Pirmā daļa: Laimes un nelaiemes problēma tautas gudrībā.

Otrā daļa: Latvju tautas darba filozofija.

Tālāk daži vārdi par saīsinājumiem avotu atzīmējumos.

1. Apzīmējums BFK. nozīmē „Birkertu folkloras krātuve“, resp. materiāli, kas no turienes ņemti. Cipars aiz BFK. nozīmē attiecīgā iesūtītāja numuru, aiz kuŗa slēpjas zināma persona vai personas ar attiecīgām sakāmvārdu ievākšanas vietām.

Ja dažās vietās atzīmēti divēji un vairāki cipari, tad ar to ir gribēts apzīmēt, ka šis sakāmvārds ir iesūtīts no daudzām vietām, resp. ka viņš pieder pie vairāk izplatītiem.

2. Ar burtiem atzīmētie sakāmvārdi ņemti no literāriskiem avotiem, kuŗus tuvāk atzīmēsim pēdējā sējumā.

3. Sakāmvārdi un parunas bez atzīmes vai arī tikai ar atzīmi BFK, bez attiecīgā cipara, ņemti no mana sastādītā krājuma „Latviešu sakāmvārdi un parunas“ Valtera un Rapas izdev. 1927. g.

4. Tautas dziesmu iekavu cipari apzīmē tautas dziesmu numurus Kr. Barona „Latvju Dainu“ krājumos.

5. Lai novērstu pārpratumus, vēl ieskatu par vajadzīgu aizrādīt, ka dažs sakāmvārds kādreiz tekstā atkārtojas. Tas izskaidrojams tā, ka sakāmvārdos ietverti allaž vien divi vai vairāk aspekti un principi. Tāpēc iztīrājot šos principus atsevišķi, allaž vien ir jāatzīmē viens un tas pats zīmīgs sakāmvārds pie katra iztīrājamā principa.

Bez tam: mēs jau nesniedzam šē sakāmvārdu kopojumu, bet gan filozofisku tautas gudrības interpretāciju un sistēmu.

Beidzot atļaujos sev izteikt vissirsnīgāko pateicību maniem līdzstrādniekiem, gan veciem, gan jauniem, gan lieliem, gan maziem, kas mani atbalstījuši iesūtot sakāmvārdus un parunas no dažādiem Latvijas apvidiem.

Šo manu laipno līdzstrādnieku un atbalstītāju līdz šim ir bijis pāri par 1200.

Un beidzot pateicība arī izdevējam J. Grīnberga kungam, kuŗš nav baidījies no grūtībām, kas saistītas ar šī, diezgan prāvā, darba izdošanu.

Ceru, ka mums ar šo darbu būs izdevies pavērt durvis uz tiem tautas garīgo vērtību kambariem, kas līdz šim kā apburti stāvējuši aizslēgti.

Visas šīs vērtības izcelt ir grūti iespējams. Es ieskatītu savu mērķi par sasniegtu, ja man būtu izdevies pierādīt, ka mūsu tauta ir nevien dziedātāja, bet arī domātāja tauta.

Bulduros,

30. augustā, 1936. gadā.

P. Birkerts.

Pirmā daļa.

Laires problēma.

„Ei, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavās pēdīnās.“ (9180.)

„Vienas mātes mēs bērniņi,
Ne visiem viena laime;
Ne tie visi mazgājās
Vienā laimes ūdenī.“ (1224.)

Pirmā nodaļa.

Laima kā dievība.

Ievads.

Ir divi laimas jeb laimes jēdzieni: 1) Laima kā dievība un 2) laime kā labvēlīga un patikama dzīves gaita. Tautas domu pasaulē abi šie jēdzieni iet vienkopus, tāpēc viņi abi jānoskaidro. Vispirms pakavēsimies pie Laimas kā dievības jēdziena.

Prof. P. Šmits savā grāmatā „Latviešu mītoloģija“ raksta: „Tautas dziesmu Dievs un Laima ir palikuši par svarīgākām latviešu dievībām...“ (31. l. p.).

Tādās pat domās par Laimas izcilo lomu starp seno latviešu dievībām ir arī citi pētnieki.

Par šo Laimas izcilo stāvokli arī nav jābrīnās, ja ievēro to darba lauku, kas ir Laimas rīcībā: laime jeb labklājības prasība ir katras cilvēciskas dzīves galvenais, svarīgākais centienu objekts.

I Laimas ārējais izskats pēc tautas tradīcijām.

„Veca, veca Laimes māte,
Nevīžoja kalnā kāpt,
Sniedz rociņu, uzvedīšu,
Liec man' ļaužu godiņā.“ (9282.).

Labi. Bet ja nu Laimu tautas ticējumi ieskata par dievību, par zināmu apzinīgu un personificētu būtni, kādu tad tauta viņu tēlo un iedomājas savā fantāzijā?

Ziņas par Laimas ārējo izskatu atrodam gan tautas dziesmās, gan arī tautas pasakās.

Vispirms palūkosimies, ko saka tautas pasakas. Tā piem. Vilkeru Kārļa uzrakstītā pasakā no zaļeniekiem lasām:

„Dzīvojuši divi saimnieki — viens bijis bagāts, otrs nabags. Bagātais nenieka nestrādājis; nabaga saimnieks turpretim ņēmis sviedros no agra rita līdz vēlam vakaram, bet nabags bijis, nabags palicis.

Reiz nabaga saimnieks plāvis rudzus ar pušiem. Kad vakars pienācis, tas teicis uz pušiem: „Eita uz mājām, es pāriešu mazuliet vēlāku.“

Strādnieki nelikušies to divreiz teikt; bet saimnieks aizgājis uz tuvējo krodziņu uztaisīt krūti, lai varētu iestiprināts rītu atkal bara galā stāties. Krodziņā pāri čarkas iemetis, tas devies uz mājām. Nakts bijusi gaiša, pilns mēnesis spīdējis. Lauki gājuši strēkos, un viņam gadījies iet par sava bagātā kaimiņa tikko noplautu rudzu strēķi. Rudzi bijuši sasiēti kūlīšos un jau sastatīti statīnos. Ejot tas ieraudzījis slaidu meiteni, ar rudzu rogu vainagu galvā, baltās drēbēs tērptu.

Meitene lasījusi vārpas un bāzusi tās kūļos. Saimnieks viņu sveicinājis un sacījis: „Nāc labāk manā laukā vārpas lasīt; viņš tāpat jau bagāts, bet es nabags.“

Meitene tam atbildējusi: „Es esmu viņa Laima un ne tava. Lai tava Laima lasa tavas vārpas!“

Saimnieks nu prasījis, kur tad esot šā Laima. Viņa atteikusi, ka tai krodziņā aizdurvē, kurā tas nupat dzēris. Saimnieks teicis, ka viņš tur tās neesot redzējis. Laima, iedodama viņam baltu spieķīti, teikusi, ka katrs jau Laimas nevarot redzēt; bet lai viņš aizejot uz krodziņu un lai piesitot aizdurvē ar balto spieķīti, tad jau ieraudzīšot savu Laimu.

Saimnieks pateicies Laimai par visu labu un griezies atpakaļ uz krodziņu. Iegājis iekšā, piedauzījis aizdurvē ar balto spieķīti un — patiesi — ieraudzījis savu Laimu tupot kaktā. Saimnieks uzsaucis viņai: „Ko tu te tupi, sliņķe, ka nelasi vārpas manā tīrumā kā kaimiņu Laima, kas lasa vārpas viņa tīrumā?“

Viņa atteikusi: „Par zemkopi būdams, tu tikpat nepaliksi bagāts; paliec labāk par uzpircēju, tad jo drīzi tiksī pie mantas.“ (Prof. P. Šmits. „Latviešu pasakas un teikas.“ IX. 416.—417. l. p.)

Kādā citā analogiskā pasakā nabagais brālis ar nabadzības domām kaudamies un nevarēdams iemigt, ierauga uz lauka mēnesnīcā baltu sievu nogrābstītā rugājā pārpačojam. Patlaban arī sieva atsteidzas ar klēpi pie rudzu gubas iespraust salasītās vārpas kūlīšos. Gulētājs nevar vairs nociesties, satver balto pie rokas noprasīt: ko viņa te meklējot?

„Vārpačoju, vārpačoju! Esmu tava brāļa Laima — savācu ir niecīgāko vārpiņu, viņa laukā izbiras neciešu.“

„To var iedomāties — kā tad tam vīram neies labumā? Bet kas man vāks? Man Laimas nav.“

„Būtu gan, ja tu klausītu: tev vecā istaba jāatstāj un jāceļ jauna tur viņā atmatā, kur lielais akmens. Šo akmeni atstāj zem grīdas, tad Laima piemājos.“ (Turpat, 421. l. p.).

Bet reizēm Laima parādās arī kā vīrietis, kaut gan reti. Tā, piem., Līnas Kiršteines uzrakstītā pasakā Laima parādās kā vīrietis.

„Vienreiz dzīvoja divi brāļi: viens bija bagāts, otrs nabags. Reiz gadījās nabagam staigāt gar bagātā lauku. Viņš redz, ka viens vīrs ar izkapti rokā skraida pa lauku, un šis nu skrēja pakal un noķēra to rādams: „Kāpēc tu nobradā manam brālim labību?“

Vīrs atbildēja: „Esmu tava brāļa Laime. Ja es te neskrādītu, tad tavam brālim nekas neaugtu!“ (Turpat, 418. l. p.).

Bet valdošais tēls, valdošais Laimas personificējums gan ir — sieviete: jauna vai veca.

Palūkosimies tagad, ko saka dainas par Laimas izskatu.

Sakarā ar to prof. P. Šmits raksta:

„Tautas tradīcijās nav mums nekādu ziņu, kā šī Laima izskatījusies. Drošās tradīcijas nemin arī nekā par citu dievību izskatu, kādēļ pēdējās varam izšķirt tikai pēc viņu atribūtiem un īpašībām. Pie Laimas atribūtiem pieder atslēgas (1112.), peramā slota (1101., 1268¹.) un nazis (7992.) jeb tušens (1213.) ar kō palīdzēt dzemdētājām... Laima steidzas pie dzemdētājām ne vien „basām kājām“, bet arī ar „izpītiem matiem“. (P. Šmits. „Latviešu mītoloģija“ 1918. g., 27. l. p.).

Laimas antropomorvais jeb cilvēkveidīgais izskats, tā tad ir līdzīgs sievietes izskatam. Laima tautas fantāzijā notēlojusies kā rūpīga, gādīga māmiņa, kas gādā par saviem bērniem: Laimes māte. (Sk. vēl pasaku „Laimes māte“. Lerchs-Puškaitis „Latviešu tautas pasakas“ I. Nr. 93.).

II Kur Laima mitusi?

„Tautiets mani vizināja
Līdz Laimiņas namdurvim.
Netišām es iegāju
Miļās Laimes istabā.“ (17889. 4. var.)

Sakarā ar Laimas dzīves vietu prof. P. Šmits savā „Latviešu mitoloģijā“ raksta:

„Pēc tautas māņiem Laima mitusi pie istabas sliekšņa un vērojusi, kā meitas ietura tīrību. „Kad istabu slaukot smiltis atstāj paslieksnē, tad Laimes māte nevar tikt iekšā... Kad saslaucītos mēslus izsviež pār sliekšni pāri, tad Laimes mātei aizber acis“ (Jelgavas Rakstu krājums, II. 84. l. p.). „Pār sliekšni neko nevar dot, jo tad devējs nožņaudz savu Laimi, kas gul' apakš sliekšņa... Kad uz sliekšņa cērt žagarus, tad Laimē atstāsies... (jeb) ... Pūķis aiznesīs laimi... Kad uz sliekšņa cērt ar asu cirvi, tad Laimes mātei nocērt galvu“. (R. L. B. Z. K. Rakstu krājums, 6., 62. l. p.) ...“

„Laimai ir arī savs „nams“ (17889.), kurš variantos vēl tiek saukts par „istabu“, „pirti“ (16. var.), „kambari“ (20. v.) un „sētiņu“ (22. v.). Šis nams jeb istaba ir izpušķoti „zālītēm, pakariem, zaļajām palējām“ (10. v.)“ (Prof. P. Šmita „Latviešu mitoloģija“ 1918. g. 28.—29. un 30. l. p.)

Pēc tautas pasakām spriežot, Laimas mitekļi ir visdažādākie. Tā kā te allaž vien katram cilvēkam ir sava īpaša Laima, tad viņa uzturas attiecīgā cilvēka dzīvokļa tuvumā: vai pašā dzīvoklī, darba vietā vai šo vietu īpatnējos apstākļos.

Sacītais gan vairāk attiecas uz telpām.

Dabā Laima mīt vairāk lejās, kamēr Dievs kalnos.

„Celies, mana Laimes māte,
No purviem, ezeriem,
Tu bij' ilgi gulējusi,
Es bij' gauži raudājusi.“ (9286.)

„Es redzēju sav' Laimiņu,
Niedra poru laipojam.
Laipo liegi, man' Laimiņa,
Neiekrīti ūdenī.“ (1217.)

„Kam tie kalni, kam ielejas,
Kam zaļie ozoliņi?
Dievam kalni, Laimei lejas,
Bitei zaļi ozoliņi.“ (33671.)

Bet reizēm arī Laima mīt kalnos:

„Laudis saka manu Laimi
 Ūdenī noslikušu;
 Mana Laime kalniņā,
 Sēd sudraba krēsliņā.“ (9223.)

Savās dažādās darbības gaitās Laima uzturas visdažādākās vietās: gan laukā, gan dārzā, gan uz laipām, gan kūti u. t. t.

III Laimas darba lauks.

Latvju dieves Laimas darba lauks ir diezgan plašs. Viņš sadalās vairākās svarīgās nozarēs. Skaidribas labad aplūkosim katru no šīm nozarēm atsevišķi.

1. Laima kā likteņa dieve.

„Laime mūža licējiņa,
 Māte kāra šūpulīti.“ (9276.)

Cilvēka likteņa lemšana ir Laimas svarīgākais uzdevums. Latvju dieve Laima ir cilvēka mūža noteicēja jeb mūža licēja. Kādu mūžu Laima katram dzimstot noliek, tāds mūžs viņam arī jādzīvo.

„Laudis manu mūžu lēma,
 Škiet Laimiņu nelemam;
 Man Laimiņa nolēmusi,
 Kādu pati gribēdama.“ (9221.)

„Bēgu dienu, bēgu nakti,
 Laimes likta neizbēgu;
 Kādu mūžu Laime lika,
 Tāds bij man dzīvojot.“ (9170.)

Mūža nolemšanu Laima izdara jau katram cilvēkam piedzimstot. Viņa kā grāmatvede ieraksta mūža gaitu grāmatā, un pēc šī raksta tad arī mūžs ritinās.

„Gaiša, gaiša uguns deg,
 Tumšajā kaktiņā:
 Tur Laimiņa mūžu raksta
 Mazajam bērniņam.“ (1196.)

Saprotama lieta, ka visiem cilvēkiem vienādu mūžu Laima nenoliek: citam labāks, citam sliktāks, citam vieglāks, citam grūtāks. Par to cilvēki ir nemierā un Laimai pārmet:

„Ak, tu Laimes dzeguzīt,
Tu taisnības nedarīji:
Citam devi tu par daudz,
Citam maizes nav ko ēst.“ (9163.)

Tāda netaisnība modina rūgtumu pret Laimu, mūža licēju:

„Es savai Laimiņai,
Mūžam laba nevēlēju,
Kam tā manu mūžu lēma
Uz asaru avotiņu.“ (9190.)

Bet citam, kas labi visu pārdomājis, Laimas nolikums šķiet labāks un taisnāks par visiem lēmumiem:

„Augstāk dzied cīrulītis
Par visiem putniņiem,
Gudrāks Laimes lēmumiņš
Par visiem padomiem.“ (91671.)

Laima nosprauž ne tikai mūža ritumu, bet arī cilvēka augumu un veselību. Piem. meitai Laima dod smuidru vai nesmuidru augumu:

„Daiļa mana rota bija,
Smuidris mans augumiņš.
Rotu pati darināju,
Laima smuidru augumiņu.“ (5305.)
„Tāda biju uzauguse,
Kā Laimiņa nolikuse.“ (8933.)

Cita meitene atkal žēlojas, ka Laima tai devusi mazu augumu:

„Ai, Laimiņa licējaņa,
Kam tu mani mazu liki,
Visi mani matu gali
Rasiņā nomirkuši.“ (5295.)

Ne tikai augumu, miesas bagātību un veselību, bet arī gara bagātību Laima dod:

„Es piedzimu bez naudiņas
Bez gudrā padomiņa.
Dieviņš man naudu deva,
Laima gudru padomiņu.“ (1222.)

2. Laima kā ģenerācijas dieve.

„Ne visiem Laime klāja
Savu zīda paladziņu;
Sievīnām vien paklāja
Grūtajā dienīnā.“ (1107.).

Kā ģenerācijas dieve Laima ir nomodā par sievietes dzimuma dzīvi un ņem viņu savā aizgādībā grūtniecības dienās un dzimstības brīžos.

„Kur tecēji, Laimes māte,
Liepu slota padusē?
„Pērn aizvesta vedekliņa,
Šogad lūdza raudādama.“ (1101.)

Jaunavības dienās meita par Laimu mazāk bēdā. Kad apprecas, tad stāvoklis tiek citāds, un tai jau rodas vajadzība griezties pie Laimas pēc palīdzības.

„Vainaciņu valkādama,
Par Laimiņu nebēdāju;
Kad noņēma vainaciņu,
Lūdzu Laimes raudādama.“ (1071.)
„Nāc Laimiņa, kad es lūdzu,
Ir basām kājiņām;
Ausi kājas, kavēsies,
Grūt' manam mūžiņam.“ (1099.)

„Netišām iesašēdu
Vecu sievu soliņā.
Še, Laimiņ, zelta nauda,
Vado manu augumiņu.“ (1097.)

Tā jaunavas, jaunas sievas lūdzas Laimu, kad tuvojas dzemdības stunda. Un Laimas māte arī nekavējas lūdzējam palīdzēt. Tā steidzas pat basām kājām.

„Basa Laime pārtecēja,
Pār ābeļu līdumiņu;
Es nevaru base iet
Ne pār sētas pagalmiņu.“ (1103.)

3. Laima kā bārenītes aizstāve.

„Lai bij radi, kam bij radi,
Bārenītei lieli radi:
Dieviņš tēvs, Laima māte,
Dieva dēli bāleliņi.“ (5022.).

Vispirms Laima ir bārenītei mīlās mātes vietā. Ko bārenītei būtu darījusi māte, kad tā būtu dzīva, to tagad dara Lai-

mas māte. Viņa sniedz bārenei zaudēto mātes mīlestību, tāpat arī mātes gādību citās vietās un lietās.

„Bārenīte bēdājās,
Kas bāreni lietā liks.
Nebēdā, bārenīte,
Laima tevi lietā liks.“ (4971.)

„Balta, balta viešņa nāca
Bez saulītes vakarā;
Tā nebija balta viešņa,
Tā bārenēs mīla Laima.“ (4976.)

Kad tēvs un māte bērniem dzīvi, tad tie viņiem padoma devēji visādās dzīves lietās. Kad vecāki miruši, tad šo vecāku vietu izpilda Laimas māte.

„Mazai man tēvs nomira,
Mazai mira māmuliņa, —
Kūr bij man prātu ņemt,
Kur gudraju padomiņu?
Dieviņš man prātu deva,
Laimīt' gudru padomiņu.“ (5039.)

Kad bārenītei grūti klājas un bēdas, kad viņa jūtas atstāta un nevarīga svešu ļaužu vidū, tad nāk Laima un bārenīti mierina:

„Laima sēd ābelē,
Bārenīte pazarē.
Laima saka uz bārenes:
Vij, bārene, vainadziņu!
— Ei, Laimiņ, licējiņ,
Kas ņems manu vainadziņu?
— Ei, bārene, nebēdā,
Tautas ņems vainadziņu.
— Ei, Laimiņ, licējiņ,
Man nevaids gatavības.
— Ei, bārene, nebēdā,
Es tev došu gatavību:
Es tev došu simtu govu,
Simtu baltu vilnainīšu,
Tavam miežu arājam
Simtu bērū kumeliņu.“ (5025.)

Tā tad, kā redzam, Laima bāreni ne tikai mierina vien, bet arī par viņu gādā materiāli, rūpējas par viņas izprecināšanu, rūpējas, lai viņai būtu nākotnes iedzīve.

Laima sola bārenei pūrā ne tikai lopus, bet pati auž arī bārenītei sagšas un loka villainītes.

„Mēs bijām trīs māsiņas,
Visas trīs bārenītes;
Mums Laimiņa sagšas auda,
Baltu vilnu lasīdama.
Kad iesim baznīcā,
Visas trīs segsimies.
Dieva dēli ieraudzīja,
Saka, saules jumpraviņas.
Laima saka stāvēdama:
Visas trīs bārenītes.“ (5040.)

„Pati Laimiņ' i locīja
Bārenei villainīti;
Divi pušķus zelta lika,
Trešu lika sudrabiņ'.“ (5050.)

Kad Laima ir sagādājusi bārenei pūru, tā stāv par sargu viņas gaitās arī tanī brīdī, kad bārenīti tautās ved. Viņa bārenītei apgaismo ceļu nakts tumsā.

„Laima sveci dedzināja
Pašā ceļa maliņā:
Tumsā veda sērdienīti,
Lai neklūp kumeliņš.“ (5028.)

Laima neļauj bārenītei arī pāri darīt un skaita viņas asaras:

„Tautu dēl, tautu dēl,
Neraudini bārenītes!
Rītu nāks mīlā Laima,
Ko tu tai atbildēsi?
Laimītei jāizskaita
Bārenītes asariņas.“ (5067.)

Kad bārenītei slikti klājas, tad Laimai sāp sirds, un viņa gauži raud.

Laime mana gauži raud,
Pie baznīcas stāvēdama:
Redzēj' mani, bārenīti,
Ar atraitni laulājot.“ (5024.)

Vēl skumjāki Laima apraud bārenītes nāvi, kad tā kādā nelaimē dabūjusi galu.

„Vilks norēja bārenīti
Liela ceļa maliņā.
Gauži Laima noraudāja,
To vietīņu daiedama.“ (5071.)

4. Laima rūpējas par meitu godu.

„Izaugusi tā meitiņa,
Kā tā gaida, kā negaida?
No Laimiņas goda gaida,
No māmiņas villainītes.“ (6619.)

Latvju tautā goda un tikumības jūtas senāk bija ļoti at-
tīstītas un augsti stāvošas. Šo savu ētisko apziņu tauta izpauž
Laimas un Māras rūpībā.

Vispirms jau meitenes un jaunavas pašas lūdzas, lai Laima
palīdz viņām šo savu godu noturēt un saglabāt:

„Ai, Laimiņa, goda sieva,
Godā manu augumiņu;
Kā godāji maz' esošu,
Godā lielu uzaugušu.“ (6618.)

Ja godu neizdodas saglabāt, tad labāk mirt nekā dzīvot:

„Ja Laimīte godu slēpa,
Slēp, zemīte, augumiņu:
Ne laudīm jārunā,
Ne kungiem jātiesā.“ (6620.)

Laima meitu godu veicina ar to, ka godīgas un tikumīgas
meitas apbalvo un godā ceļ, kamēr godu zaudējušās — otrādi.

„Godīgām meitiņām
Tām Laimiņa kroņus pina;
Kas bij kāda negodīga,
Tai no ērkšķiem darināja.“ (6621., var. I.)

Godu turētājām meitām Laima pin gan skaistus puķu vai-
nagus, gan sudrabiņu liedina, gan krēslu ceļ, bet godu neturo-
šām sniedz ērkšķus un dadžus.

Vēl gleznaināk Laimas izturēšanos pret godīgām un nego-
dīgām meitiņām apdzied kāda cita tautas dziesma:

„Tā meitiņa godu tura,
Tai Laimīte kroni pin,
Tai Laimīte kroni pin,
Tira zelta, sudrabiņa;

Divas sauļas zelta lika,
 Trešo sīka sudrabiņa.
 Kuŗa godu neturēja,
 Tai no ērkšķu pazarēm,
 Tai no ērkšķu pazarēm
 Un no dadžu lapiņām;
 Divas sauļas ērkšķu lika,
 Trešo sīku dadžu lapu,
 Lai ērkšķoja, lai dadžoja,
 Līdz novīta vaiņagā.“ (6621. var. 14.)

5. Laima rūpējas par meitu izprecināšanu.

„Nedomā tu, meitiņa,
 Laima tevi aizmirsuse:
 Laima svīdē kumeliņu,
 Tev vietīņu gādādama.“
 (6629. var. 2.).

Domādama par meitu godu, Laima domā arī par meitu turpmāko dzīvi, par viņu izprecināšanu, par viņu nākamās dzīves iekārtošanu:

„Sēdi, meita, gaidi godu,
 Neba tava Laime sēd,
 Laimei zirgi nosvīduši
 Tev vietīņas meklējot.“ (6629.)

Viens no svarīgākiem Laimas lēmumiem un likumiem taisni ir tas, ka meitām jāaiziet pie vīra, pametot tēva un mātes pajumti.

„Ai, Laimiņ, licējiņa,
 Kā tu biji nolikuse:
 Atstāt tēvu, māmuliņu
 Iet pie sveša cilvēciņa.“ (17755.)

„Dieviņ, tavu likumiņu,
 Laimiņ, tavu lēmumiņu:
 Atstāt tēvu, māmuliņu,
 Iet pie sveša cilvēciņa.“ (17755. var I.)

„Dieviņ, tavu padomiņu
 Laimiņ, tavu likumiņu!
 Meita biju, sieva tiku,
 No sieviņas māmuliņa.“ (17773.)

6. Laimas pārziņā — visas sievietes mūža gaitas.

Laima vispār ir sieviešu patrone jeb aizstāve. Viņa tās aizstāv no bērna kājām, līdz sirmam vecumam.

Pie Laimes mātes meitas griežas visādos dzīves gadījumos un visādās grūtībās. Kad iet grūti darbos un citās gaitās, meita aicina Laimu, lai tā palīdz, strādā līdz:

„Celies agri, man' Laimīte
Gulies vēli vakarā,
Palīdz' manu grūtu mūžu
Vieglumāi darināt.“ (9284.)

Kad ļaudis meitai dara pāri, to vaijā un aprunā, tā griežas atkal pie Laimas mātes:

„Celies, mana Laimes māte,
No purviem, ezeriem,
Tu bij' ilgi gulējusi,
Es bij' gauži raudājusi. (9286.)

Kad Nelaime meitu ieogrūž postā, Laimē to paglābj:

„Nelaim' mana, nebēdnīca,
Man ieogrūde ūdenie;
Man' Laimiņa, izvilkuse,
Saulītē izkaltēja.“ (9247.)

IV Laimas sakars un sadarbība ar citām dievībām.

Laima savā daudzpusīgā darbībā, gan gādājot par jaunavām un sievietēm, gan arī vispār nospraužot cilvēku likteņus, allaž vien darbojas kopā ar citām dievībām.

Reizēm šī darbība ir saskanīga, reizēm kontrastaina. Laimes gaitu izprašanas nolūkos katrā ziņā ir nepieciešams mest skatu uz šo Laimas un citu dievību sadarbību.

1. Laimas sadarbība ar Dievu.

„Dievam diena aizgājusi
Ar Laimīti runājot:
Dievs solīja lētu mūžu,
Saule ilgu dzīvošanu.“ (1212.).

Likteņa gaitas lemšanā te, kā redzams, Laima pamatīgi apspriežas ar Dievu par to, kādu dzīves gaitu nospraust.

Dažās dainās šī apspriedes aina vēl konkrētāka. Piem.:

„Lai meitai mazs pūriņš,
 Tai vajaga viegla mūža.“ (9214.)

Dažreiz Laima ar Dievu meitas mūžu lemjot sanāk konfliktā: Dievs grib likt vieglu mūžu, bet Laima liedz:

„Manubēd Dievs ar Laimu
 Iet lielā ienaidā:
 Dievs man lika vieglu mūžu,
 Laima liedz raudādama.“ (9242.)

„Ko bij manim nu darīt?
 Dieviņš teica, Laima liedza;
 Dieviņš teica maizes vietu,
 Laima gaužas asariņas.“ (10042.)

„Dievs ar Laimi manis dēl
 Stāv lielā ienaidā:
 Dievs man deva maizes zemi,
 Laima liedza arājiņu.“ (9459.)

Vietām izmanāma zināma lomu sadalīšana savā starpā, dzīves likteņus nokārtojot. Viena funkcija ir Dievam un cita Laimai.

Dievs parasti dod, bet Laima lemj vai liek:

„Dod, Dieviņ, lem, Laimīte,
 Man lustīgu tēva dēlu!
 Īss mūžiņš, laba dzīve.
 Pie lustīga tēva dēla.“
 „Dod, Dieviņ, liec, Laimiņ,
 Divus labus mūžiņā:
 Jūgt man labu kumeliņu,
 Vest veselu līgaviņu.“ (11089. var. 3.)

„Nedod, Dievs, neliec, Laimē,
 Ģeķam jaunas līgaviņas!
 Ģeķis savu līgaviņu
 Kā putniņu vārdzināja.“ (12114.)

Tad vēl: Dievs noliek vai dod padomu.

„Dieviņ, tavu padomiņu,
 Laimiņ, tavu likumiņu!
 Meita biju, sieva tiku,
 No sieviņas māmuliņa.“ (1235.)

„Dieviņ, tavu likumiņu,
Laimiņ, tavu lēmumiņu:
Atstāj tēvu, māmuliņu,
Iet pie sveša cilvēciņa.“ (17755.)

Cilvēka nākamos likteņus zin abi, gan Dievs, gan Laima:

„Zina Dievis, zina Laime,
Kad es ņemšu līgaviņu;
Vējiņš loka klaviņā
Vedamās kamaniņas.“ (11082. var. 4.)

Padomu un saprašanu arī dod abi:

„Ai Dieviņ, kā dzīvošu
Ar jauno arājiņu?
Dieviņš dos saprašanu,
Laima dos padomiņu.“ (22874.)

Pie kam Laima allaž vien ir tā, kas dod padomu, t. i. praktisko gudrību, kamēr Dievs dod pašu saprašanu. Arī materiālā apgādē piedalās abi.

„Es piedzimu bez naudiņas,
Bez gudrā padomiņa.
Dieviņš man naudu deva,
Laima deva padomiņu.“ (1222.)
„Kad naudiņas man pietrūka,
Kad labā kumeliņa?
Dieviņš manim naudu deva,
Laima labu kumeliņu.“ (9102.)

Ceļa gaitās un tautās ejot atkal līdz abi, Dievs un Laima:

„Tumšs laukā, tumšs laukā,
Kur bij ņemt ceļa draugu?
Dievs bij man ceļa draugs,
Laima ceļa rādītāja.“ (33698.)
„Kas tautām(i) vēsti rieta,
Kas celiņu parādīja?
Dievs tautām(i) vēsti rieta,
Laima ceļu parādīja.“ (14602.)

Dzīves balvu un labklājības dēļ griežas pie abiem: pie Dieva un Laimas:

„Žēlo, Dieviņ, žēlo, Laime,
Māte vairs nežēlo;
Sakās mani iedevuse
Žēlotāja rociņās.

Iedevuse žūpuram,
 Visu krogu skrējējam.
 Visu krogu skrējējam.
 Kumeliņu mietniekam.“ (17349. var. 2).

Apģērbs dažādos gadījumos un dažādās vietās Dievam un Laimai ir dažāds. Piem., druvā:

„Laima gāja auzu lauku
 Auzu skaru mētelīti;
 Dieviņš gāja rudzu lauku
 Rudzu rogu cepurīti.“ (32555.)

Pārvietojas Dievs un Laima tāpat kā cilvēki: reizēm kājām, reizēm jāšus, reizēm braukšus.

„Škiraties, melli meži
 Ārdatiesi, posta sēti (?),
 Dieviņš jāja, Laime brauca
 Sērdienei panākstos.“ (5060.)

„Dieviņš brauca, Laime jāja,
 Pakrīt Laimes kumeliņš.
 Ai Dieviņ, glābējin.
 Pacel Laimes kumeliņu.“ (33653.)

Apsveicinoties Dievam parasti saka: „Dievspalīdz“, kamēr Laimai dod labu rītu:

„No rītina malt iedama:
 Labritiņ, Dievs palīdz!
 Dievam devu dievpalīgu,
 Laimiņai labu rītu.“ (8147.)

Bet Dievs darbojas ne tikai kopā ar Laimu. Dievs arī patstāvīgi var dot cilvēkam labklājību.

„Lūgšus lūdzu bāliņam,
 Nem bārīti līgaviņu;
 Bārītei Dievs palīdz,
 Laimi dod dzīvojojot.“ (5153.)

„Es izlūdzu no Dievina
 Sev trejādu labumiņu:
 Ceļā labu zirgu braukt,
 Sētā labu līgaviņu;
 To trešo labumiņu,
 Sevim mīlu veselību.“ (11089. var. 4.)

„Es domāju sav' pūriņu
 Tālu, tālu vizināt;
 Man Dieviņis novēlējis,
 Ne pār slieksni nepārcelt.“ (16829. var. 1.)

Arī tautas pasakās novērojama šī Dieva un Laimas sadarbība. Piemērs:

„Vecos laikos Dievs un Laima staigājuši pa zemes virsu, tā ka cilvēki tos varējuši satikt. Reiz Babiņa gājuse pie Dieva sev vīru lūgties. „Es tev, meitiņ, tikai varu dot veselību,“ Dieviņš teicis; „vīru tev var dot tikai Laima. Ja gribi lēmumu dzirdēt, tad nāci man līdz.“ Baba palikuse Laimas priekšnamā, kamēr Dievs iestreibulojis iekšā, piedzēris izlikdamies. „Dieviņ, tētiņ!“ Laima iesaukusies no krēsla uzlēkdama, „kur tu tā piedzēries?“ „Babas kāzās!“ šis atteicis. „Jā, bet es jau Babai vīra neesmu vēlējuse; es taj vēlēju palikt vecai meitai un to vilkiem saēst.“ „Nu, tu, meitiņ, dzirdēji, ko Laima tev lēmuse?“ Dievs, pie Babas iziedams, sacījis: „tā arī notiks.“ Babiņa lūgusies brāļa, lai nesūtot viņas ganos — būšot vilki saēst. Brālis arī klausījis un glābājis to cieti savā klētiņā, kamēr tā nomiruse. Bet vilki to izrakuši no kapiem un saēduši.“

(Uzrakst. J. Nairis Šķēpiniešos. A. Lerch.-Pušk. „Latv. tautas teikas un pasakas“ VII d. I sēj. 521. lp.)

2. Laima un Dēkla.

„Mana Dēkle, mana Laima
Iet pa ceļu runādama,
Iet pa ceļu runādama,
Man vietīgas meklēdama,
Man vietīgas meklēdama,
Labāi ļaužu sētiņai.“ (9225.).

Visbiežāk gan Laima darbojas kopā ar Dēklu, visvairāk gan, saprotams, likteņa lemšanas gadījumos. Tad viņas viena otru gan atbalsta, gan atvieto. Tā, piem., Dēkla ar Laimu norunā meitas mūžu, kā to redzējām augšā minētajā dainu pantā.

Bez tam vēl Dēkla ar Laimu abas rūpējas par bārenīti, kā arī palīdz meitai tautās iziet.

„Ā Dieviņi, ā Dieviņi,
Cēlusēs, cēlusēs,
Cēlusēs Dēkla, Laima,
Sērdienīti godināt.“ (4957.)

„Steidzies, Dēkle, steidzies, Laime
Nu es iešu tautiņās!
„Steidzies, Dēkle, vārtus vērt,
Laime, segt villainīti.“ (17849. var. I.)

Tāpat meitene griežas pie Dēklas un Laimas, kad tai notiek pārestības, vai arī kad tā vēlas tautās iet.

„Taujā, Dēkla, taujā, Laima,
Ja tu vari sataujāt,
Labu zirgu, lab' arāju,
Labus lielus tirumiņus.“ (10758.)

„Celies, mana Dēkle, Laima,
No ūdeņa, no akmeņa,
Nu es biju tā vaijāta,
Ka vairs lieti nederēju.“ (9285.)

Reizēm Dēkla ar Laimu it kā saplūst vienā būtnē, un Dēkla iznāk it kā Laimas pirmais vārds jeb priekšvārds. Tas redzams, piem., no sekošās dainas:

„Žēli raud sērdienīte
Viena pati kamburī.
Vaicā viņu Dēkla, Laime:
Ko tu raudī, sērdienīte?
— Kā es žēli neraudāšu,
Nav neviena līdzētāja,
Ne man tēva, ne māmiņas,
Ne istā bāleliņa.
— Ej, sērdiene, nebēdā,
Es tev gribu palīdzēt,
Es tev gribu palīdzēt,
Visu mūžu dzīvojot.“ (5058.)

Bet ļoti bieži Dēkla kā mūža licēja rikojas viena pati un pilnīgi patstāvīgi. Tas redzams no sekošām dainām:

„Dēkle manu mūžu lēma,
Kalniņā stāvēdama.
Lem, Dēklīte, labu mūžu,
Lai es gauži neraudāju.“ (1200.)

„Dēkla manu mūžu kāra,
Māte kāra šūpulīti.
Kar, Dēkliņa, tādu mūžu,
Ka uz tevi neraudāju.“ (1201.)

„Šūpā māte, lolo māte,
Mūža mana nezināja;
Dēkle mūžu gan zināja,
Māmiņai nesacīja.“ (1204.)

Tāpat Dēkla viena pati meitu piesaista pie tēva dēla: reizēm vēlama, reizēm nevēlama.

„Dēkla vija pinekliņu,
Kalniņai sēdēdama,
Piepin labu mātes meitu
Pie netikla tēva dēla.“ (12001.)

Citreiz atkal Dēkla skumst, ja meitu aizved sirdēstos:

„Dēkla sauca saukumiņu,
Kalniņai stāvēdama,
Redzēj' mani ievēdam
Sierdēstiņu sētiņai.“ (18618.)

Reizēm Dēkla glāb meitas dzīvību:

„Tik upē nenoslīka
Mans raženais augumiņš,
Kaut Dēklīte nemetusi
Žuburaiņu žagariņu.“ (31021.)

Prof. P. Šmits savā grāmatā „Latviešu mītoloģija“ (otrs izdevums), atsaucoties uz dainām un P. Einhorna pētījumiem, nāk pie slēdziena, it kā Laima stāvētu tuvāk mātei, bet Dēkla bērnam. (27. lap. p.).

Bet Dēkla noteic ne tikai meitas un sievietes, bet arī dēla un vispār vīrieša likteni. Par to liecina šāda pasaka.

„Reiz piedzimis augstam, bagātam valdniekam dēls. Ļoti iepriecināts par savu mantinieku, viņš griezies pie Dēklām, vaicādams: — Kāds gan liktenis viņa dēlam būsot? Dēklas atbildējušas, ka viņa dēls vēl jaunībā noslīkšot. Par to valdnieks ļoti noskumis. Un lai gan zinājis, ka Dēklu noteikums negrozāms, tad tomēr mēģinājis dēlu glābt: — licis aizmūrēt visas akas pils pagalmā un nelaidis dēlu nemaz no pils mūriem laukā. Tā zēns audzis pilī līdz 13. gadam. Kādu dienu, pēc ilga karstuma, nolijis lietutiņš. Dēls lūdies, lai viņu laižot dārzā pastaigāties. Tēvs vēlējies. Bet dārzā bijusi apgāzta muca, un uz mucas dibina bijusi sakrājušies lietus pelķe. Tad zēns — gribot negribot — iebāzis galvu šai nieka pelķītē un noslīcis.“

(Uzrakst. J. Paļevičs Liel-Ezerē. A. Lerch.-Pušk. tautas teikas un pasakas“ VII. d. I. sēj. 521. lp.)

3. Laima un Kārta.

„Tā ir mana Kārta, Laima,
Kas ceļ mani kalniņā,
Gan ir man tādu laužu,
Lejiņā stūmējinu.“ (9140.)

Līdz ar Laimu allaž sastopam vēl kādu dievi — Kārtu. Arī Kārtas uzdevumi allaž vien ir tie paši, kas Laimas. Tikai Kārtas vārds mūsu dainās gan tiek lietāts daudz retāki, nekā Laimas vārds. Atzīmējam te dažas dainas, kurās sastopam minētu Kārtas vārdu.

„Traucies, Kārta, traucies, Laima,
Traucies, mana māmuliņa!
Traucies, Kārta, vārtus celti,
Laima, celt kumelā;
Traucies, mana māmuliņa,
Saver manas villainītes.“ (17849.)

„Celies, Kārti, celies, Laime,
No ūdeņa, no akmiņ’;
Jo tu bijī gan gulēj’si,
Li es augu kalpenēm.“ (17850.)

No šīs dainas nepārprotami izriet, ka Laima ar Kārtu ir tās, kas rūpējas par labklājību, vai nu abas kopā vai arī katra atsevišķi un savu reizi.

Kāda cita daina tāpat rāda to, kā Kārta ar Laimu vai nu kopīgi vai atsevišķi rūpējas par meitas tautās iešanu.

„Kārta, Kārta, Laime, Laime,
Kā tu līdzī nedariji:
Citu prec, citu ved,
Es palieku liekamaj.“ (10009.)

„Kārtiņ, tavu kārtumiņu,
Laimiņ, tavu lēmumiņu;
Svešs ar svešu satikās,
Mīļi mūžu nodzīvoja.“ (17772.)

Pēdējā daina, šķiet, dod liecību par to, ka Kārta ar Laimu var arī rīkoties patstāvīgi un katra izpildīt savu funkciju. Te, liekas, darba dalīšana ir notikusi tāda, ka Laima meitas liktenī un gaitās ir novilkusi, tā sakot, principiālu līniju, kamēr Kārta ir parūpējusies par Laimas lēmuma realizēšanu. Kārtums, kārtumiņš taču nozīmē tik daudz, kā: iekārtojums, nokārtojums, norīkojums.

Šīs domas izteic arī prof. P. Šmits: „Līdz šim mums vēl nav drošu liecību, kā izcēlies Kārtas jēdziens mītoloģijā un pats nosaukums valodā. Es no savas puses negribētu šo vārdu šķirt no pazīstamās „kārtas“. Tā tad Kārta būtu kārtā un nozīmētu kādu kārtotāju. Ko Laima nolemj, to varbūt Dēkla palīdz izpildīt un Kārta nokārtot.“ („Latviešu mītoloģija.“ Otrais izdevums, 1926. g., 29. l. p.).

Pavisam citādās domās par Kārtu ir prof. J. Lautenbachs. Viņam šķiet, ka Kārta ir it kā nāves dieve, dzīves pavediena nocirtēja. „To dara aba Kārta, mūža nocirtēja... Kārta aicina līdz un aizvada uz kapu kalniņu.“ (Rīgas Latv. biedr. zin. kom. 9. rakstu kr. 17. un 19. l. p.).

Lautenbacha argumentācija gan ir pilnīgi nepārliecinoša, bet mēs šo jautājumu atstājam izšķirt mītoloģijas un filoloģijas speciālistiem. Mums še no svara tikai konstatēt, ka Laimas un Kārtas gaitas allaž vien iet kopā, un ka viņu uzdevumi cilvēku likteņu lemšanā allaž vien sakrīt.

4. Vairākas Laimas.

„Laim' uz Laimas vaicājas:
Kur dosim bārenīti?
— Dosim maizes vietinā,
Lai neraudi dzīvojojot.“ (5029).

Pēc latvju tautas tradīcijām iznāk, ka latviešiem bijušas vairākas Laimas. To redzam no mūsu tautas dainām:

„Laim' ar Laimi runājās:
Ko ar meitu darīsim?
Meita godu paslēpusi
Vēl valkāja vainadziņu.“ (6622.)

Bet cik tad īsti Laimu varēja latviešiem būt? Visbiežāk tautas dziesmas runā par trim Laimiņām:

„Es raudāju, es tekāju,
Man izgaisa māmuliņa.
Raudādama, tekādama,
Ietecēju niedrājā.
Tur atradu niedrājā
Trīs sudraba avotiņus.
Vienā dzēra raibas govis,
Otrā sirmi kumeliņi;
Pie trešā avotiņa
Trīs Laimiņas mazgājās.

Divas saka: kur tu teci?
 Trešā klāti aicināja.
 — Meitiņ, tava māmuliņa
 Gul zem zaļo velēniņu,
 Gul zem zaļo velēniņu,
 Saules mātes aplokā.“ (4993.)

Arī sievas grūtniecības stāvoklī trīs Laimiņas savā starpā apspriežas.

„Viena sieva pirtiņā,
 Trīs Laimiņas aizdurvē.
 Viena saka: iet iekšā!
 Otra saka: neiet vis!
 Trešā saka: iet iekšā.
 Vārdot (vadot?) sievas augumiņu.“ (1113.)

Dažos gadījumos tauta šīs trīs Laimiņas dēvē par trim māsiņām. Tā piem. tikko citētās tautas dziesmas trešais variants (Barona krājumā) saka:

„Pie tiem trijiem avotiem
 Trīs māsiņas mazgojās.
 Viena saka: Kur tu iesi?
 Otra klāti aicināja;
 Trešā saka: Ko tu raudi,
 Tu atstāta bārenīte?“ (4993. var. 3.)

Arī tautas pasakās dažreiz darbojas trīs Laimas. Piemērs:

„Kādai mātei piedzimst dēls. Trīs Laimas lemj dēlam likteni. Pirmā Laima lemj: viņš kritīs slepkavas rokās; otrā Laima lemj: viņu slīcinās; trešā Laima lemj: viņš tiks par bagātu kungu. Pēc kādām nedēļām dēls mātei izzūd no šūpuļa. Kāds ļauns cilvēks viņu slepen nozog un grib nokaut. Bet viņš labi apskatās: bērns tik vareni skaists, ka žēl to nomaitāt. Kur nu likt? Necilvēks uztaisa mazu šķirstiņu, ieliek bērnu šķirstiņā un iemet ūdenī. Šķirstiņš aizpeld pie sudmalām, un sudmalnieki to izvelk malā. Melderim bērniņš ļoti patīk; viņš pieņem to audzināt un nosauc par Dabūto. Sudmalās Dabūtais pieaug par brašu zēnu. Kādu dienu tas gar ceļmalu paskraidās. Melderis iznāk no sudmalām un tāpat sauc: „Dabūtais. Dabūtais, kur tu esi?“ Bet tajā acumirkļī brauc bagāts kungs pa ceļu un prasa, ko nozīmējot: Dabūtais. Melderis izstāsta, ka zēnu ūdenī atradis un tādēļ par Dabūto nosaucis. Kungs prasa, lai Dabūto viņam atdodot; bet melderis to neatdod. Pēc dažiem gadiem Dabūtais grib

izlierēties. Viņš notiek kādā pilsētā un iestājas lielā bodī par zelli. Kungam no tā laika, kamēr Dabūtais par zelli, iet visa prece vareni no rokas: vairāk pircēju nekā preces. Kungs ieceļ Dabūto par bodes uzraugu. Citiem zelliem tas skauž. Kamēr kungs nav mājā, tie aizdzen Dabūto projām. Dabūtais noiet citā pilsētā un iestājas pasaul's lielā bodī par zelli. Šim kungam atkal iet visa prece vareni no rokas. Kungs prasa: „Kā tevi sauc?“ „Mani sauc par Dabūto.“ „Tad esi tas pats Laimas luteklītis, kuŗu melderis no ūdens izglābis. Tāds man der. Tagad arī saprotu, kādēļ visa prece man tā no rokas iet.“ Kungs ieceļ viņu tūlīt par uzraugu un trešā nedēļā atdod tam savu meitu par sievu. Pēc vecā kunga nāves znots mantoja visu sievas tēva mantu un palika par bagātu kungu.“ (A. Lerch.-Pušk. „Latviešu tautas pasakas“ I. d. — „Trīs Laimas“ 75.—76. lp.)

5. Laime un Nelaime.

„Laime sēd kalniņā,
Nelaimīte lejīņā.
Sviēd, Laimiņa, Nelaimēi
Ar akmeni mugurā.“ (1220.)

Bez tam vēl Laimai darišana ar savu pretinieci — Nelaimi jeb Launu dienu. Bet asi šis konflikts nekur neizpaužas. Laima ar Nelaimi allaž vien staigā draudzīgi kopā, pa vienām laipām.

„Laime gāja ar Nelaimi
Pa vienām laipiņām.“ (1219.)

Tautai tas nepatīk. Viņai labāk patiktu, kaut nelaimes pasaulē nemaz nebūtu. Tāpēc redzot Laimas staigāšanu kopā ar Nelaimi, tauta vēlas, kaut Laima Nelaimi iegāztu ūdenī.

„Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Grūd Nelaimi ūdenī.“ (1219.)

Kad Laima sēd kalnā un Nelaime lejā, tad tauta vēlas, lai Laima Nelaimēi met akmeni mugurā.

Nelaimi tauta noraida, bet Laimu aicina līdz.

„Nelaimīte kājas āva,
Dzīrās manīm līdzī nākt;
Nāc, Laimiņ, tu man līdzī
Basajām kājiņām.“ (1100.)

Bet mūžā jāreķinās tiklab ar vienu, kā ar otru.

„Divi Laimes mūžiņā,
Viena laba, otra ļauna;
Abas divi jādzīvo,
Ir labā, ir ļaunā.“ (9174. var.)

Bet kāda gan Nelaime izskatījusies?

Par to dainas nerunā. Tautas pasakās šo to atrodam. Tā, piem., H. Skujiņa Plāņu pagastā uzrakstītā pasakā lasām:

„Reiz biš divi brāļi: viens bagāts, otrs akal pavisam nabags. Bagātam biš visas klētis pillas labības un visādīgas mantas, bet nabagam nebīš maizītes ko ēst. Nabaga brālis aizgāš pie bagātā un lūdzies, lai šim dodot vienu govī. Bagātais gan negribēš, gan negribēš dot, bet pēdīgi iedevis ar. Nabags gāš uz māju priecīgs, ka nu šim ar govs ir. Bet kā nu šis iegāš istabā, tā šim no pakāļas viena sieviete ar iekšā, lēkā un danco pa istabu kā negudra. Nabags skatījies un brīnējies, kas gan tā var būt, un prasīš: „Kas tu tāda esi?“

Bet šī atbildēsi: „Es esmu tava Nelaime!“

A-a, nu nabags sapratis, kas par lietu. Šis krepīš to tūlī aiz gargas cie un ar div pirkstīm nožņaudzis. Ka Nelaime bīsi nožņaugta, ta nabags šo apracis.“ (Prof. P. Šmits. „Latviešu pasakas un teikas.“ IX. 419. lp.)

Bet dažreiz N e l a i m e parādās arī vīrieša tēlā. Tā piem. M. Šiliņa uzrakstītā pasakā no Vīksneniekiem. Nabagais pušnieku saimnieks „bēdīgs sēdējis istabā pie galda un domājis par savu nelaimi. Te uz vienu reizi sāks viens aizkrāsne tik ļautri pijoli spēlēt, ka šim kājas ne rimt vairs. Aizmirsis visas bēdas un sācis lēkt, lai izput, pa plānu. Lēcis, lēcis — sen jau atlēcies, bijis tik nokusis, ka elsdams, pūzdams nokritis uz benķi, bet kājām kā nav, tā nav miera, vēl gribas lēkt. „Nu tu brīnumi!“ viņš domājis, „pats negrib, kājas grib. Kas, velns, tu par tādu spēlmani esi? Nāc laukā no aizkrāsnes!“

Labi, iznāk arī gaŗš, gaŗš vīrs, pats spēlēdams, pats lēkdams. Bet saimnieks satvēris šo: „Nelēc, trakais, saki labāk, kas tu tāds esi, vai spoks, vai kas. Tu sasodītais pijolnieks.“

Gaŗais atbild: „Kas es esmu, to tu gribi zināt? Es esmu tava Nelaime.“

„Ak tu esi tā Nelaime, kas mani tik ilgi mīcīji! Nu tad es tevi arī pagodišu gan!“

Un saimnieks kā grābis gaŗo, tā ar pirktiēm vien noŗņaudzis; tad iebāzis maisā, aizstiepis smilŗu kalniņā un apacis savu Nelaimi.

No ři brīŗa nabadzība, klizmas vairs nejādelējuŗas saimnieku. Labība nu augusi pat uz akmeņiem, un lopi padevuŗies, ka jābrināŗ, drīŗā laikā parāduŗs atmaksājis, vēl bagāts palicis — tā.“ (Turpat, 419.—420. lp.)

Daŗas pasakas arī tēlo Laimas un Nelaimes cīņu savā starpā. Tā piem. Kreicberga, no Dzirciema, uzrakstīta pasakā lasām:

„Reiz Laime ar Nelaimi tiepās, kuŗu no abām cilvķēki vairāk mīlot. Laime atteica: „To viņi vairāk mīlē, kas lielāku labumu pieŗķir.“

„Nekā! to viņi vairāk mīlē, kas lielāku bagātību pieŗķir. Un ja tu to netici — pamēģināŗsim tepat pie nabaga kurpnieceiŗa.“

„Labi!“ Laime atteica, „sāc tu pa priekŗu!“

Nelaimē tūliņ iestiepa pilnu maisu ar zelta naudu un nolika kurpniekam aiz muguras. Kurpnieks atrada zeltu un pirmā acumirkļi bija laimīgs bez gala.

„Vai tu redzi?“ Nelaimē piebikstīja Laimei.

„Lai, lai, lai! — pagaidīŗsim vēl beigas, priecāŗies tad.“

Un kurpnieks nu nezināja, kur zeltu glabāt, kur ne. Beidzot aizstiepa maisu pie kunga un lūdza tam kādā droŗākā vietinā nolikt.

Bet kungs tūliņ iesaucās: „Kur tu, nabaga vīrelis, tik daudz zelta ņēmis? Klausies, tu būsi zadzis!“

Nē, nē — viņŗ atradis, viņŗ atradis!

„Kur nu atradis? Blēŗas! Tā jau var katrs zaglis tad atteikt. Nāc tikai cietumā, kamēr izmeklēŗ to lietu.“

Un kungs iemeta vīreli cietumā. Bet tur nabadziņŗ bija bez gala nelaimīgs. Viņŗ nolādēja zeltu, kaut nebūtu ne rdzējis.

„Vai nu dzirdēji, ka bagātība vien vēl tevi lād,“ Laime piebikstīja Nelaimēi. „Bet nu es ieŗu.“

Laime aizgāja pie cietuma lodziŗa un iemeta niecīgu taurīti cietumā. Kurpnieks atrada taurīti un iesāka taurēt. Bet taurīte skanēja tik ŷēli, ka pašam sāka asaras pa vaigiem birt, un kungs, to padzirdējis, iznāca pie cietuma lodziŗa, klausījās, klausījās — beidzot arī raudāja līdz un izlaida kurpnieku no cietuma.

Nu kurpnieks pārgāja tik laimīgs, tik laimīgs mājās, taurītei tencinādams.

Bet Laimē sacīja: „Vai nu redzēji, ka cilvēki manu niecīgo labumu vairāk mīlē, nekā tavu bagātību bez labuma.“ (Turpat, 437. lp.)

6. Laimas un Veļu māte.

„Ne visiem Laima taisa
Labu vietu maliņā;
Citai Dievs, Laima taisa,
Citai taisa Veļu māte.“ (9246).

Vēl zināma darba dališana cilvēku likteņu noteikšanā bez Laimas dievietēm ir arī tumšajai apakšzemes dievei.— Veļu mātei.

Veļu māte ir dieve, kas valda par savādajiem apakšzemes gariem jeb veļiem.

Veļu valstī aiziet un veļiem pievienojas arī mirušo cilvēku dvēseles. Bet izrādās, ka nomirušo dvēseļu karalienei, Veļu mātei, teikšana ne tikai par saviem apakšzemes gariem, bet arī par dzīvajām cilvēku dvēselēm un likteņiem. Te Veļu māte iedrāžas, tā sakot, Laimas mātes kompetencēs. Tikai Veļu māte parasti rīkojas pretstatā Laimai, tāpat kā Ne-laime. Piem. Laima kar šūpulīti, bet Veļu māte noraisa.

„Laima kāra šūpulīti,
Veļu māte noraisīja.
Kam, Laimiņ, kārtin kāri,
Kam darīji želabiņas.“ (1135.)
„Vēla māte, Vēla māte
Kara darbus pastrādāja:
Citam ņēma mīlu draugu
Citam mīlu māmuliņu.“ (27781.)

Jaunas meitas lūdz Laimes māti, vecas — Veļu māti:

„Jaunas meitas, jaunas sievas,
Ēita Laimes lūdzaties;
Vecās vairs nebēdājat,
Jums jālūdz Veļu māte.“ (11866.)

7. Laimai pretrunīga daba.

„Pati Laima laba sieva,
Pati liela grēciniece:
Pati lika vieglu mūžu,
Pati gauži raudināja.“ (9254).

Tā izpaužas jau tanī apstākļi, ka Laima nebūt neliek tikai vieglus un patīkamus mūžus, bet arī grūtus un asaru pilnus.

Laima gan izvelk no ūdens, kur Nelaime ieogrūdusi:

„Nelaim' mana, nebēdnīca,
Man ieogrūde ūdenie;
Man' Laimina izvilkuse,
Saulītē izkaltēja.“ (9247.),

bet bieži jo bieži tā nenoslauka raudošam asaras. Dažreiz viņa taisni iziet uz to, lai liktu grūtāku mūžu, kaut arī Dievs lemj labāku un vieglāku (9242.).

Reizēm atkal Laima pati liek cilvēkam vieglu mūžu un pati viņu rūdina.

Dažreiz viņa dara to pašu, ko dara Nelaime vai Launa diena: viņa liek vārgot un slimot.

„Vārgot man vārguļam
Vārgot Laime nolikuse.
Kad tos vārgus izvārgošu,
Kozin labu ieraudzīšu.“ (9278.)

8. Laima un Liktenis.

„Tas jau tā nolikts.“ BFK. 50.

„Tas jau — kā kuŗam nolikts.“ BFK. 50.

„Liktenim jau neizbēgsi.“ BFK. 50.

„Ko liktenis nolēmis, tas notiks.“ BFK. 50.

„Ko Laimiņa nolēmusi, tam jāizpildās.“ L. P.

Līdzās Laimai to pašu cilvēka dzīves un mūža gaitas noteikšanu vēl izdara Liktenis.

Daudz reiz tā vien šķietas, ka Likteņa vara stāv pāri Laimas varai. Laima Likteņa lemto vairs nevar grozīt, kaut arī gribētu. Viņa var tikai nevēlamo dzīves virzienu nožēlot un apraudāt.

„Raud māmiņa, raud Laimiņa,
Abas divas gauži raud.
Kam, Laimiņa, tu raudāji,
Pate mūža licējiņa?“ (9259.)

Tā tad te meitas mūža gaitu ir nolikusi vara, kas iet pāri Laimas noteikšanai.

Latvju tautas doma par Likteņa varu ir ļoti dziļa, un sakāmvārdos, parunās, kā arī ikdienas cilvēku valodās un spriedumos, Liktenim piekrīt redzama loma.

Šinī ziņā mūsu tautas ticējumi sakrīt ar daudzu citu tautu ticējumiem. Ticība liktenim un viņa noslēpumainajai un lielajai varai ir dziļi iesakņojusies tautu gara pasaulē. Minēsim piem. seno Grieķiju.

Kad plosās Trōjas karš, tad grieķu varenais dievs Zevs

pats zilē trōjiešu un achajiešu likteņus ar svariem rokā un vēro, uz kuŗu pusi svaru kausiem tiks svērties vēl kāda augstāka vara. Šī augstākā noslēpumainā vara, kas liek atsevišķu cilvēku un veselu tautu likteņiem svērties uz vienu vai otru pusi, pēc grieķu ticējumiem bija Moira jeb likteņa dieve. Viņas lēmumus nevarēja grozīt arī grieķu augstākais un varēnākais dievs Zevs.

Līdzīgas likteņa varas ir gandrīz visām tautām bijušas, t. i. pēc viņu ticējumiem.

Latviešu Likteņa lēmums, ko nevar grozīt Laima, ir līdzīgs grieķu analogiskajiem ticējumiem, kur arī Zevs nevarēja grozīt Moiras lēmumus.

Bet arī šo Laimas lēmuma negrozāmību redzam mūsu tautas pasakās. Piemēra dēļ še pāris no tādām pasakām: „Laima — likteņa lēmēja.“

1. „Kāds saimnieks gājis ar nestavām uz upi un notālumā dzirdējis upē saucam: „Laiks jau klāt — tas cilvēks vēl nav nācis!“

Nodomājis: diezin, kas tur varētu saukt? Te pašu laiku brauc svešs puisis pa ceļu un lūdzas: vai nevarot vēlēt pie spāņiem nodzerties? „Kālab nē, ciemiņ — dzeri, cik tīkas!“ Puisis nodzēries, un — brīnumi, tavi brīnumi! — tūdaļ nomiris, it kā indevi būtu iekampis.

(Puisim bijis lemts ūdenī noslīkt; bet šis tīšām izvairījies no ūdeņiem, tādēļ nomiris ūdeņa malā dzerdams. Ko Laima katram dzimstot nolēmusi, no tā nevarot izbēgt.)

2. „Kādai meitiņai dzimstot Laima nolēmusi ilgu, pagrūtu mūžu un vecuma galā pie tīnes osas pakārties. Tā arī bijis: sasniegusi lielu lielu vecumu, bet cauru mūžu nekādas prieka dienas nebija piedzīvojusi. Reiz sirmā žēlojusies Dievam: kamdēļ viņai tāds mūžš? Dievs atteicis: „Nevaru līdzēt — prasi Laimai!“ Nogājusi pie Laimas, Laima atbildējusi: „Kas lemts — tas lemts!“ Ne ilgi pēc tam vecenīte gājusi klētī; te aizkēries diegu gabals (tītavās netīts gabals) aiz tīnes osas, un šī nespēkā tur mudžinājusies, mudžinājusies, kamēr samudžinājusies pavisam un pakārusies.“ (A. Lerch-Pušķ. „Latv. tautas teikas“ V. 82. lp.). Vēl sk. pasaku „Laimas nosacītais liktenis“. L. P. Latv. taut. t. un p. I. 82. lp.)

9. Latviešu Laima un klasiskā Fortūna.

Latviešu Laima ir radniecīga klasiskās pasaules Fortūnai. Fortūna bija romiešu likteņa dieve un cilvēku dzīves gaitas

nolēmēja. Antijā (Antium) tauta pielūdza divas māsas Fortūnas (līdzīgi mūsu trim māsām Laimiņām). Viņas bija orākula jeb gaišreģa dievietes. Kā tādas tās deva iespēju gaišreģiem paredzēt nākotni un sludināt.

Vēlāk Fortūna izveidojās par laimes dievieti, līdzīgu grieķu Tichei. Dažādos attēlos Fortūnas parastākie atribūti ir: kuģa stūre, kas simbolizēja likteņa gaitas vadību; spārns vai arī lode un rats zem kājām, kas simbolizēja viņas nepastāvību; tad vēl pilnības rags, kas nozīmēja bagātību.

Kā klasiskās pasaules Fortūna vadīja cilvēkus viņu gaitās, tāpat arī mūsu Laima vai Laimiņas.

Arī prof. P. Šmits, runājot par Laimu, Dēklu un Kārtu, nāk pie šāda slēdziena: „Šeit mums ir darīšana tikai ar trim līdzīgām likteņa dievībām, kuru pamati gan nebūs šķirami no trim grieķu Moirām un trim romiešu likteņiem.“ („Latviešu mītoloģija.“ Otrs izdev. 1926. g. 29. lp.)

10. Vispārēji slēdzieni par seno latviešu laimes dievībām.

Kaut arī pēc seno latviešu ticējumiem ir bijušas vairākas varas, kas nolēmj cilvēku mūža gaitas un likteņus, tad tomēr galvenā dzīves un mūža noteicēja ir bijusi L a i m a (Laimes māte, reizēm trīs Laimiņas, Laima kopā ar Kārtu un Dēklu).

Šinī jautājumā dosim vārdu mūsu lielajam folkloristam Barontēvam.

Savā nelielajā apcerējumā „L a i m a, m ū ž a l ē m ē j a un r i k o t ā j a“ („Latvju dainas“ I. sēj. 196. lp.), viņš raksta:

„No senās ticības dievībām jo cieši palikusi tautas atmiņā un tautas dziesmās Laima. Laima sargā grūtnieces un viņu augli, palīdz dzemdētājām, lemj mūžu jaundzimušam bērniņam un glabā to uzaugot, aizstāv sevišķi mātes un apgādātāju vietu bērniņiem un sērdieņiem, cieši lūko uz meitu tikumu un tiklību, pabalsta krietnību un soda tās, kas godu netura, māca darbu un dod darbam šķirību, palīdz pūru piedarīt, nolemj mūža draugu, ievēd jaunajā laulības dzīvē un piešķir dzīvei veiksmi līdz mūža galam. Laima ir savā ziņā likteņa dieve, bet ar daudz plašāku darba lauku, un atļauj arī pašam cilvēkam līdz gādāt pie savas labklājības veicināšanas. Laimas māti piesauca un daudzinaja īpaši sievieši visos svarīgākajos dzīves atgadījumos, priekos un bēdās, baltās un ne-baltās dienās, sevišķi arī radībās. Laimas dziesmu mums uz-

glabājies liels pulks pa visu tautas dzejas lauku, un viņas visas tik sirsnīgas, ticīgas un tikumīgas, ka kristīgos katoļu laikos Laimas vietā varēja stāties un daudzrez iestājās sv. jumprava Marija, Māra. Daudz retāki t. dziesmās piemin Dēklu un Kārtu, pēdējo nekad savrup, bet allaž kopā ar Laimu vai Dēklu. Viņu nozīme līdzīga Laimai, ar šaurāku darba lauku, taču maz vēl izpētīta.“

Pārlasot šo nodaļu par „Laimu kā dievību“, dažs lasītājs varbūt jautās: kas gan ir kopīgs šai apskatei ar filozofiju? Iztirzājums par Laimu kā dievību, šķiet, pieder mītoloģijai, ne filozofijai.

Tā gan liekas, bet šī šķietamība ir pareiza tikai pa daļai. Laima kā dievība ir ne tikai mītoloģijas, bet arī filozofijas problēma.

Kultūrvēsturniekiem un filozofijas vēsturniekiem tā ir diezgan elementāra patiesība, ka pirmātnējām tautām, un tautām, kurām vēl nav uzrakstītas ideoloģijas, viņu dažādās ideoloģijas kā mutiskas tradīcijas ir vēl savstarpēji nenodalītas un nenošķirtas. Šinī tautu domu pasaulē, ko sauc par sinkrētisku, ir vēl viss kopā: tur dzeja, tur reliģija, tur zinātne, tur arī filozofiju.*)

Tā tas ir arī mūsu tautas tradīcijās vispār un arī še aplūkotā Laimas kā dievības problēmā. Viņa ir kā ievads vispārējā tautas laimes problēmas iztirzājumā.

Ar mocošiem jautājumiem par dzīvību un nāvi, par laimi un nelaimi tautas ir nodarbojušās, kamēr vien tās sākušas apzinīgu dzīvi dzīvot.

Tikai zinātniski, šī jēdziena modernajā nozīmē, tautas senāk vēl neprata šos jautājumus iztirzāt un analizēt. Tāpēc viņas, saskaņā ar savas pirmātnējās domāšanas īpatnībām, ņēma talkā dažādus mītoloģiskus tēlus un ar viņu palīdzību gribēja atbildēt uz mocošiem jautājumiem. Viņam šķita, ka cilvēka gaitas, viņu vieglākus vai grūtākus likteņus noteica īpašas dievības, par kādām mēs augšā minētā nodaļā runājam.

Ne Laimas dievības te pamatcēlonis, bet cilvēka tieksme un meklējumi pēc sava likteņa, savas grūtākas vai vieglākas dzīves cēloniem, ir pamatā fantazijas radītām dažādām laimes dievībām. Šie dievības tēli ir tautas atbilde uz filozofiskajiem jautājumiem: 1) kas ir laime? 2) kas noteic tos cilvēka likteņus, ko sauc par laimīgiem un nelaimīgiem?

*) Plašāki šo jautājumu mēs apgaismojam un motivējam mūsu grāmatā „Ievads latvju tautas dzīves gudrībā“.

Otrā nodaļa.

Lai­mes jēdziens un būtība.

I Īstais laimes jēdziens.

1. Laime kā labvēlīga un apmierināta dzīve.

Viens laimes jēdziens latvju tautas gara pasaulē bija, kā redzējam, — Laima jeb Laimes māte kā likteņdieve. Otrs laimes jēdziens objektīvā nozīmē ir pats šis labvēlīgais „liktenis“ jeb labvēlīga un dziļas apmierinātības pilna dzīve.

Gadu simteņu ilgās latvju vēstures gaitās Laimas mātes jēdziens ir pamazām nobālis, bet šī jēdziena vietā kā spilgtākais palicis otrs jēdziens — cilvēka labvēlīgais „liktenis“, labvēlīga dzīves gaita. Ja tagad kāds runā par „laimi“, tad domā galvenā kārtā ne vairs Laimes māti, bet gan laimīgu, patīkami apmierinātu dzīvi. Tāpēc ir jāpakavējas pie šī laimes jēdziena.

Te tikai vēl jāņem vērā, ka šis otrais laimes jēdziens nebūt nav radies tikai jaunākā laikā: nē — tas bijis jau arī mūsu tautas sirmā senatnē un gājis apgrozībā līdzās ar Laimas, kā dievības, jēdzienu. Tikai tad tas ir nozīmējis tādu cilvēka stāvokli un tādu viņa labklājību, ko viņam pēc tā laika ticējuma ir devusi Laimes māte, Dēkla, Kārta, Dievs vai arī visas trīs Laimiņas kopā. Ar vārdu sakot: šis otrais laimes jēdziens ir bijis — Laimes dievu devums, laimes dievību dotie dzīves labumi.

Psicholoģiski un loģiski laimes jēdziens ir stipri sarežģīts. Lai viņu atrisinātu, lai viņu kā pienākas izprastu, lai to aptvertu vajadzīgā plašumā, dziļumā un vispusībā, tam ir jāpieiet ar zinātniskās filozofijas, ar zinātniskās psiholoģijas ieročiem. Šie paši ieroči vajadzīgi arī, lai pareizi izrisinātu un formulētu to, ko tauta savā pārdomu pasaulē sacījusi par laimi un nelaimi.

Tautā par šiem jautājumiem jeb problēmām ir daudz bagātu un dziļu atziņu, pārdomu un prātojumu. Tikai viss tas

ir jāsaved attiecīgā sistēmā un kārtībā, tad kļūs redzama tautas bagātā domu un gudrību pasaule, tautas bagātā dzīves filozofija arī šinī jautājumā.

No vienkāršas tautas nevarēja prasīt, lai tā savās darba gaitās iedama būtu radījusi filozofisku sistēmu šī jēdziena tagadējā nozīmē. No tagadējā laika intelligences to var prasīt. Tādu sistēmu radīt un veidot ir mūsu pienākums pret mūsu tautu. Tauta devusi savu bagāto domu un atziņu pasaulī, mums tā jāsavāc un jāsaved kārtībā un sistēmā.

Visā visumā tautas doma par laimi un nelaimi tiks skaidra tikai apcerējuma beigās, kad jautājums būs aptverts visā viņa zarojumu sazarojumā. Bet nevar sacīt, ka tauta nedotu arī atbildes uz tīri filozofiski uzstādītiem jautājumiem: kas ir laime? kas ir laimīgs cilvēks?

Atzīmēsim te dažas atziņas, kas izpaužas tautas sakām-vārdos un parunās. Izteiksmes forma te ir dažāda, gan negatīva: kas nav laime, gan glezna: kāda ir laime, gan konkrēts apzīmējums: kāds cilvēks ir laimīgs.

Kas ir laime?

- „Laime ir ritens, kas ātri apgriežas.“ BFK. 496.
 „Laime ir magone: dienā uzziedējušai, tai naktī nobirst lapas.“ BFK. 665.
 „Laime ir tāds augs (auglis? P. B.), kuram nekad nelaiņi nogatavoties.“ BFK. 566.
 „Laime iesākas tur, kur vēlēšanās beidzas.“ BFK. 266.
 „Ciešanas ir laime, miers ir — trūdi.“ BFK. 563.
 „Netici laimei: laime ir mokas.“ BFK. 1131.
 „Laime ir neredzīga vecene — pašam jāiet viņas rokās.“ Altm.
 „Laime nav rītdiena, ne arī vakardiena.“ BFK. 1131.
 „Kam vedas, tam laime.“ 4.
 „Laime pieder tam, kas ar sevi mierā.“ BFK. 53.
 „Laime ir līdzīga varavīksnai: to nekad neredzam pār savām, bet pār citu galvām spīdot.“ B. 1894. 32.
 „Neviens nevar sevi saukt par laimīgu.“ BFK. 57.
 „Cilvēki nekad nav tik laimīgi un nelaimīgi, kā tie iedomājas.“ BFK. 124.
 „Laimīgāks par laimīgu nav neviens.“ BFK. 324.
 „Kam nav krekla, tas ir laimīgs.“ BFK. 1124.
 „Laimīgākais cilvēks pasaulē ir tas, kas ar likteni mierā.“ BFK. 71.

- „Laimīgākais dzīvē ir tas, kas ar savu likteni mierā.“
BFK. 156.
- „Laimīgs ir tas, kas laimīgs jūtas.“ BFK. 174.
- „Laimīgs ir tas, kas ieskata sevi par laimīgu.“ BFK. 138.
- „Īstu laimi atnes pieticība.“ BFK. 71.
- „Laimīgs ir tas, kas pakrīt un var piecelties.“ BFK. 665.
- „Laimīgs tas, kas pats sev patīk.“ BFK. 88.
- „Kam droša dūša, tas laimīgs.“ BFK. 143.
- „Laimīgs kā meitas bērns.“ BFK. 120.
- „Laimīgs kā ķīnietis.“ BFK. 158.
- „Priecīgs prāts un satiecība dara laimīgu.“ BFK. 57.
- „Kad bērns dabū to ko grib, tad neraud.“ Stend.
- „Cilvēka iegribēšana ir viņa laime un nelaime.“ Stend.

Kas nav laime?

- „Laime nav ābols, rokā nesaņemsi.“ BFK. 94.
- „Naudā laime nav atrodamā.“ BFK. 80.
- „Bagātība nav laime.“ BFK. 87.
- „Nāve nav laime.“ BFK. 152.
- „Laime nav ar roku paņemama.“ BFK. 127.

2. Dažas domrises sakarā ar tautas atziņām par laimi un laimīgo.

Tautas definīcijas, resp. tautas prātojumi un atzinumi reti kad formas ziņā sakrīt ar zinātnieka izrisinātām definīcijām, bet jēdziena būtībai viņas tomēr pieiet ne mazāk tuvu.

Tautas definīcijas ir gleznaini, būtiski atzinumi un slēdzieni par attiecīgo lietu vai problēmu. Šinī gadījumā par to, kas ir laime un laimīgais.

Katra tautas atziņa par šo jautājumu skar kādu no laimes būtiskiem aspektiem, bet vairākas tādas atziņas kopā sniedz diezgan pilnīgu jēdzienu par visiem laimes elementiem un laimes būtību.

Atzīmēsim te svarīgākās domrises vai prātslēdzes no augšā minētajām tautas atziņām par laimes būtību.

1. Laime ir apmierinātība ar savu likteni.

- „Laime pieder tam, kas ar sevi mierā.“
- „Laimīgākais cilvēks pasaulē ir tas, kas ar savu likteni mierā.“
- „Laime iesākas tur, kur vēlēšanās beidzas.“

2. Prieks, kā viens no laimes svarīgākām sastāvdaļām.

„Priecīgs prāts un satiecība dara laimīgu.“

„Kā putniņš bez bēdām.“ Stend.

3. Faktiskā stāvokļa saskana ar agrāk uzstādīto laimes ideālu, pamatvēlējumu.

„Laimīgs ir tas, kas laimīgs jūtas.“

„Laimīgs ir tas, kas sevi ieskata par laimīgu.“

„Laimīgs ir tas, kas ar sevi mierā.“

Šīs trīs grupas patiesībā arī izpauž laimes galveno būtību. Jo laime tiešām nav vairāk nekā cits, kā cilvēka dziļš apmierinājums ar esošo, ar patreizējo savu stāvokli, un sevišķi ja šo apmierinājumu vēl kuplina un vainago tīksmes un prieka jūtas.

Ja cilvēks nav mierā ar esošo, tad viņš var sēdēt uz zelta kalniem, valdīt par puspasauli, un tomēr viņš nebūs laimīgs. Bet ja cilvēkam nav pat krekla mugurā, ja viņam nepieder ne sētas miets, bet ja viņš ar savu stāvokli ir apmierināts un priecīgs — viņš ir laimīgs.

Arī pēdējā, trešā sakāmvārdu grupiņa, kas izklausās kā bērnišķīga un niekalbīga tautoloģija, tomēr ir būtiski pareiza.

Katram cilvēkam ir kāda pamatvēlēšanās, kas viņa dvēselē iegulusi. Šī pamatvēlēšanās ir viņa laimes ideāls, ko viņš cenšas sasniegt. Ja tas ir izdarīts, tad viņš sevi ieskata par laimīgu. Citiem vārdiem: „Laimīgs ir tas, kas sevi ieskata par laimīgu“ vai „Laimīgs ir tas, kas laimīgs jūtas“. Kas sevi par laimīgu neieskata, to par tādu nepadarīs visideālākie apstākļi, pat Leputrijas piena un medus upes.

Tā tad, paša cilvēka laimes doma vai iedoma arī ir viena no laimes būtiskām sastāvdaļām. Iedomai vienmēr piekrīt liela loma. Un te ļoti pareizs ir sakāmvārds: „Cilvēki nekad nav tik laimīgi vai nelaimīgi, kā tie iedomājas.“ Šī iedoma vai domslēdze ir galu galā tā galvenā noteicēja. Ja cilvēks iedomājas, ka ir labi un pats tam sirsnīgi tic, tad tiešām arī ir labi. Cilvēka iedomu un ticējumu pasaule ir šī cilvēka paradīze, no kurās to neviens nevar izdzīt, kamēr viņa iedoma un ticība nav sagrautas.

Tās ir laimes jēdziena svarīgākās sastāvdaļas, kas kopīgi iztāsa laimes galveno būtību. Bet visa laimes problēma ar vi-

siem saviem dažādiem aspektiem ir sarežģīta un sazarota parādība.

Vispirms noskaidrosim divas, pašas svarīgākās laimes sastāvdaļas: 1) iekšējo un 2) ārējo laimi.

II Iekšējā laime.

1. Iekšējās laimes būtība.

Visa cilvēka dzīve no zinātniskā viedokļa ir cilvēka būtes un ārpasaules savstarpējā reakcija, resp. cilvēka un dabas dažādas attiecības.

Cilvēks nāk pasaulē ar zināmām fiziskām un psihiskām īpašībām un no pirmā acumirkļa tūlīt stājas attiecībās ar ārpasauli: dabu un sabiedrību.

Tā tad ir divas spēku grupas, kas savstarpēji iedarbojas un sadarbojas: 1) cilvēka organisma fizisko un psihisko spēku grupa un 2) ārpasaules dažādie spēki un objekti.

No šo divu spēku sadarbības celas visas cilvēka domas, idejas un jūtimi. Arī laimes jūtas ir abu šo faktoru kopdarbības iznākums.

Bet ja nu ir divas tādas lietas, tad varam arī katrai no viņām sevišķu vērību pievērst un jautāt: kāda loma piekrīt vienai, kāda otrai?

Tos spēkus un faktorus, kas laimes jūtu un laimes psiķes radīšanā iziet no paša cilvēka, sauksim par iekšējiem spēkiem un faktoriem, bet to laimes izjūtu, kas no viņiem atkarājas, par — iekšējo laimi.

Istenībā ir neloģiski runāt par iekšējo un ārējo laimi, jo katra laime ir iekšēja, psihiska un cilvēkā iemītoša parādība, bet labākas saprašanas un orientēšanas labad tomēr jēdzieni ir kaut kā jāapzīmē un jānorobežo. Tāpēc skaidrības labad teiksim tā: 1) to laimi, tās laimes sajūtas, kas galvenokārt atkarīgas no cilvēka paša, no viņa iekšējiem faktoriem, sauc par iekšējo laimi; bet 2) to laimi, kas atkarīga galvenokārt no ārējiem faktoriem, sauc par ārējo jeb objektīvo laimi.

Tāda iekšēja laime ir piem. cilvēka veselība un labsajūta.

viņa no dabas dotais priecīgais garastāvoklis, viņa bagātais, sevī darbīgais gars, viņa apmierinātība ar esošo u. t. t.

Viņa ārējā laime ir piem. viņa bagātība, labā sabiedriskā apkārtnē, brīvība u. t. t.

2. Iekšējās laimes nozīme.

„Nemeklē laimi citur — laime ir pie tevis paša.“ BFK.

„Paša prāts, salds un gards.“

BFK. 102.

„Kad tik tavā sirdī pavasara, tad lai arī ārā rudenis.“ L. A. 1860. 34.

„Maz vajag pie prieka, priecīgam netrūkst nenieka.“ BFK. 169.

Ja nu jautā: kam lielāka loma laimes radīšanā, ārējiem vai iekšējiem spēkiem, tad, nenoliedzot ārējo spēku lielo nozīmi, tomēr noteikti jāsaka, ka cilvēka iekšējie faktori ir tie svarīgākie un noteicošākie. Kad cilvēks iekšēji ir neapmierināts, kad tas ir savā dabā drūmi noskaņots, tad gan visas pasaules bagātības, pasaules slava un citas dažādas labvēlības to nepadārīs par laimīgu. Bet tas, kas ar sevi mierā, kas vesels un sevī priecīgs, tam viņa laimes radīšanai būs vajadzīgs ļoti maz.

Tā tad: svarīgāka, bez šaubām, ir mūsu iekšējā laime, iekšējie laimi radošie spēki.

Te ar mūsu tautas prātniecisko ģeniju vienis prātis ir arī pasaules lielākie individuālģenijs, piem. vācu filozofs Art. Šopenhauers.

Aizrādīdams uz dabas dotā temperāmenta lomu, Šopenhauers raksta:

„Melancholīķis ieskatīs par traģēdiju to, kur sangvīniķis, redzēs tikai interesantu incidentu, bet flegmatīķis tam pavisam nepiegrīzīs nekādas vērības. Tā tas notiek tāpēc, ka īstenība, t. i. viss esošais un notiekošais sastādās no divām pusēm: no subjektīvās un objektīvās, kas savā starpā tikpat cieši saistītas un savstarpēji nepieciešamas kā ūdenpradis un skābeklis ūdenim. Kad ir vienādi objektīvi apstākļi, bet dažādi subjektīvie vai otrādi, tad rodas it kā divas dažādas īstenības: vislabākā objektīvā (ārējā) īstenība kontaktā ar nelāgu subjektīvo pusi rādīs ļoti sliktu īstenību, līdzīgu skaistai dabas aintai, ko aplūko sliktā laikā vai caur netīru stiklu. Citiem vārdiem: cilvēks tāpat ietverts savā apziņā kā savā ādā, un tieši tur viņš arī dzīvo. No ārpusēs viņam kāds maz ko var līdzēt...

Uz skatuves viens aktieris spēlē grāfu, otrs — galma padomnieku, trešais — kalpu, kareivi vai ģenerāli u. t. t. Bet šīs dažādības un savādības ir tīri ārēja rakstura, patiesā, iekšējā būtība visiem spēles dalībniekiem ir viena un tā pati: visi tie ir nabaga aktieri, katrs pats ar savas dzīves bēdām un trūkumu. Tāpat tas arī ir dzīvē. Dažādība bagātībā un goda pakāpē piešķir katram cilvēkam sabiedrībā zināmu lomu, bet ne „čina“, ne bagātība nenoteic cilvēka iekšējo laimi un apmierinātību. Arī te katrā cilvēkā slēpjas tāds pat nabaga nožēlojams, ar rūpēm un bēdām nospiests aktieris...“

„Tā kā viss esošais un notiekošais iet tieši caur cilvēka apziņu, tad saprotama lieta, ka šīs apziņas īpašības spēlē lielāku lomu un viņām svarīgāka nozīme, kā tiem (ārējiem P. B.) tēliem, kas tur atspoguļojas. Viss krāšņums un bauda, ko sevi uzņem aprobežots un vientiesīgs cilvēks ar savu miglaino apziņu, ir nieks, salīdzinot ar Servantesa apziņu, kurš (t. i. Servantess P. B.) cietuma kamerā raksta savu Don-Kichotu.

Istenības objektīvā puse ir likteņa rokās un tāpēc tā ir pārgrozīga; subjektīvie dati — tie esam mēs paši, un pamatvilcienos tie negrozīgi. Lūk, kāpēc katra cilvēka dzīve, neskatoties uz dažām ārējām pārgrozībām, no sākuma līdz galam ir vienas un tās pašas dabas; viņu var salīdzināt ar viena un tā paša temata dažādām variācijām.

Neviens no sevis nevar nomest savu individuālītāti... Bet cilvēka individuālītāte jau ir priekšnoteikums viņa iespējamai laimei. Sevišķi cilvēka gara dāvanas droši un noteikti nosaka viņa spēju nodoties augstākām baudām. Ja šie gara spēki ir aprobežoti, tad visas ārējās dabas tieksmes, kā arī viss tas, ko šim cilvēkam pakalpīgi izpalīdz viņa piederīgie un labvēlīgas nejaušības — viss tas nevar šo cilvēku pacelt pāri viņa pusdzīvnieciskai baudai un laimei; viņa laime tad ir un paliks tikai viņa jūtekliskās baudas, klusa un omulīga ģimenes dzīve, slikta sabiedrība un vulgāras baudas. Pat izglītība var tikai mazā mērā veicināt viņa baudas aploka paplašināšanos; augstākās, pašas bagātākās un dažādākās, kā arī pievilcīgākās baudas ir — garīgās (kaut arī mēs jaunībā to patiesību apšaubām), bet šīs baudas taču atkarājas vispirms no mūsu garīgiem spēkiem.

No visa sacītā tiek skaidrs tas, cik lielā mērā mūsu laime atkarājas no tā, kas mēs paši esam, no mūsu individuālītātes. Parasti ņem vērā tikai likteni, t. i. to, kas mums pieder un kādu stāvokli mēs ieņemam. Bet liktenis var laboties; bez tam garīgi bagāts cilvēks no likteņa daudz neprasis. Muļķis

vienmēr paliks mulķis, un dumķis vienmēr paliks dumķis (aprobežots B. P.), kaut arī viņš paradizē un huriju vidū atrastos ...

Ka īstenības subjektīvā puse priekš mūsu laimes nesalīdzināmi svarīgāka nekā īstenības objektīvā puse — to skaidri apstiprina jau tas, ka bads ir vislabākais pavārs, un ka vecs vīrietis vienaldzīgi skatās uz jaunības dievieti — sievieti; un beidzot to vēl apstiprina ģeniju un svēto dzīve. Sevišķi veselība pārsver visus ārējos materiālos labumus tik lielā mērā, ka vesels ubags ir laimīgāks par slimu karali. Mierīgs un jautrs temperaments, kā stipra un veselīga organisma sekas, skaidrs, dzīvs, gudrs un pareizi domājošs prāts, apvaldīta griba un pie tam skaidra sirdsapziņa — tie ir labumi, ko nevar atvietot nekādas bagātības un goda tituli ... Tas, kas katrs cilvēks ir pats sev, kas viņu pavada viņa vientulībā, un tas, ko viņam neviens nevar ne iedot, ne atņemt, tas ir viņam svarīgāks, kā viss tas, kas viņam pieder, un arī kā viss tas, ko citi par viņu domā.

Garīgi bagāts cilvēks arī vislielākā vientulībā savu domu un fantaziju pasaulē atradīs lielāko baudu, kamēr aprobežots un truls — arī nemitīgās pārmaiņās: sabiedrībā, teātros, izbraukumos un izpriecās netiks vaļā no mocošās garlaicības. Cilvēks ar labu, līdzsvarotu, mierīgu raksturu būs mierīgs arī vissmagākos ārējās dzīves apstākļos; kamēr nepiētīcīgs, skaudīgs un ļauns cilvēks pat bagātībā un pilnībā nebūs apmierināts. Tāpēc tam cilvēkam, kam izcilus apdāvināts prāts un cildena personība — tam visas cilvēku lielā vairuma iemīlotās baudas būs nevajadzīgas un pat traucējošas un pretīgas. Tāpēc Horācs par sevi saka:

„Gemae, marmor, ebur, Thyrrhena, sigilla, tabellas,
Argentum, vestes Gaetulo murice tinctas,
Sunt qui non habeant, est qui non curat habere.“

(Ir ļaudis, kam nav ne dārgumu, ne marmora, ne zilonkaula, ne Tirrenas statuju, ne gleznu, ne sudraba, ne Getulijas purpurkrāsu drēbes; bet ir arī tādi cilvēki, kas pēc visām šīm lietām pavisam neilgojas.) Piem., Sōkrats, aplūkojot pārdošanai izliktas dažādas krāšņuma lietas, izsaucies: „Ķik daudz tomēr ir lietu, kuŗas man pavisam nav vajadzīgas!“*)

Tā tad: mūsu laimei pirmais un svarīgākais no visa ir tas, kas mēs paši esam, mūsu pašu personība. Tas tā ir pirmkārt

*) Arth. Schopenhauer. „Aphorismen zur Lebensweisheit“. Erstes Kapitel.

jau tāpēc, ka tās „mantas“ mums paliek visādos apstākļos un vienmēr: viņas nav kā citu šē minēto kategoriju lietas, kas padotas visādām likteņa nejaušībām... Pirmās grupas vērtības var saukt zināmā mērā par absolūtām, kamēr otras grupas vērtības ir tikai relatīvas.

Te svarīgi atzīmēt to patiesību, ka pie atziņām, pie kādām par cilvēka iekšējo laimi ir nācis vācu ievērojamais filozofs Šopenhauers samērā jaunākā laikā, pie tādām pat atziņām ir nākusi mūsu tauta savās darba gaitās iedama jau daudz agrāki.

III Ārējā jeb objektīvā laime.

1. Ārējās laimes jēdziens.

Laime, kā jau minēts, ir divējādu spēku kopdarbības iznākums: 1) cilvēka fiziski-psichisko spēku un 2) ārējo apstākļu.

Abām šīm grupām vajag zināmā mērā saskaņoties un sadarboties, lai radītu to patīkamo jūtu plūdumu un apmierinātību, ko sauc par laimi.

Svarīgākie, bez šaubām, ir iekšējie faktori, bet liela loma piekrīt arī labvēlīgiem ārējiem apstākļiem, ko parasti sauc par ārējo jeb objektīvo laimi. Piem. ja cilvēkam trūks barības un apģērba, tad viņam būs grūti laimīgam justies pat ar visideālāko iekšējo noskaņojumu. Ja, turpretī, vēlamiem ārējiem apstākļiem rāsies, tad labvēlīgais iekšējais noskaņojums būs atbalstīts, nolikts uz drošiem pamatiem un laimes sajūta arī būs nodrošināta.

Tā tad: objektīva laime ir tie labvēlīgie materiālie un citi ārējie apstākļi, kas palīdz radīt to patīkamo iekšējo jeb dvēselisko noskaņojumu, ko sauc par laimi; bez šiem apstākļiem minētais patīkamais un apmierinātais noskaņojums nav iespējams. Objektīvā laime īstenībā ir laimes materiālais balsts un pamats.

Tikai nedrīkst arī pārspilēt ārējo apstākļu lomu. Šī pārspilēšana ir pati parastākā parādība ikdienā un cilvēku sabiedriskā dzīvē. Tāpēc sīkākī aplūkosim abu šo laimi radošo spēku kopdarbības veidus un saskaņojumus.

2. Ārējās laimes psihiskie noteikumi.

„Kundziņš gul spilvenos,
Ir tad saka: vai, vai, vai!
Es uz sava cietā beņķa:
Tralala, tralala!“ (31314.)

Šī atjautīgā latvju tautas dziesma izsaka vienu svarīgu laimes principu: ārējie apstākļi labvēlīgi, ārējā laime ir, bet iekšējās, t. i. īstās laimes, īstās labsajūtas nav. Kundziņš gul spilvenos un vaid. Turpretī strādnieks jeb kalps gul uz sava nabadzīgā cietā beņķa un gavilē! Vai tas nav absurds, izlikšanās? Nebūt nē! Kundziņš valstās spilvenos un mocās ar bezmiegu un varbūt kādu labās dienās dabūtu slimību, kamēr kalpiņš ir spīrgts un vesels.

Te dabūjam divas tādas schēmas:

- I. Kungam: slikta veselība, neapmierināts dvēseles noskaņojums + labi sadzīves apstākļi = nelaime.
- II. Kalpam: laba veselība, labs garīgs noskaņojums + slikti dzīves apstākļi = laime.

Slēdziens: arī vislabākie ārējie apstākļi bez nepieciešamākiem iekšējiem apstākļiem laimi nevar radīt. Sevišķi bez veselības nē.

Šo patiesību apstiprina vēl analogiski sakāmvārdi un parunas.

„Strādniekam akmens mīkstāks nekā kungam spilvens.“ BFK. 178.

„Nogurušam akmens mīkstāks, nekā bagātajam dūnu spilvens.“ BFK. 345.

„Piekusušam pat akmens zem galvas mīksts.“ BFK. 356.

„Ko līdz spilvens, kad miegs nešaujas acīs.“ L. A. 1836. 18.

„Ko līdz gardi ēdieni, kad tie neiet pie sirds.“ L. A. 1836. 18.

Vēl viens apstākļis, kas mazina vai iznīcina labo ārējo apstākļu pārvēršanos laimē, ir: 1) izlutinātība un 2) pārmērīgas prasības.

Kā cauru maisu nevar piepildīt, tā nevar apmierināt arī cilvēku ar lielām prasībām vai arī pārāk izlutinātu.

„Kunga vaina (nelaime) — zemnieka veselība.“ BFK. 135. 178.

Ja izlutinātam kundziņam kas iesāpas — tam tā liela sli-

mība. Ja kalpam tā pati sāpīte, tas tai nepiegrīž nekādas vē-
rības. Vispirms jau viņam nav vaļas blēņu kaitēm nodoties
un otrām kārtām: viņš ciešanām vairāk norūdīts.

„Man nomirstot tāda laime un vaļa nebūs kā šim dzīvo-
jot.“ BFK. 149.

Tā atjautīgi un zīmīgi mazturīgie jeb nabadzīgie laudis
mēdz piezīmēt par kungu un izlutināto laužu sīkām nelaimītēm.

„Viena bēdas, otra prieki.“ BFK. 60.

„Tam jau ne vējiņš nevar uzpūst!“ BFK. 50.

„Vārīgs kā jēla (nevārīta) ola.“ BFK. 50.

Sadzīvē objektīvā jeb ārējā laime, resp. labvēlīgie apstākļi
parasti ir tie, ko cilvēki mēdz par laimi saukt.

Tā, piem., saka: „Bagāts cilvēks — kas tādām nekaiš!“

Vai atkal: „Tam tik ir dzīve: naudas diezgan, kur grib,
tur brauc, ko grib, to pērk.“ u. t. t.

Zināmā mērā tur arī daudz taisnības: jēdzīgi izmantojot
labvēlīgos ārējos apstākļus, cilvēks tiešām vieglāki tiek pie
laimes nekā trūcīgos apstākļos. Bet tā ir tikai īstenības viena
puse, ne abas.

Labvēlīgos apstākļos cilvēks var būt laimīgs tikai tad,
ja tam viņā pašā iemītošie spēki to pieļauj. Ja tā nav, tad
nelīdz ne bagātības, ne citas ārējās labvēlības.

Arī prāta, starp citu vajag, lai dzīves objektīvos ap-
stākļus izmantotu. Bet izcils prāts nav ļoti bieži sastopama
dabas dāvana. Tāpēc arī tauta zīmīgi saka:

„Atnāca laime, pietrūka prāta.“ BFK.

„Laime būtu, bet neprot saņemt.“ BFK.

Tas saprotams divējādi: 1) ārējie labvēlīgie apstākļi ir,
bet trūkst jēgas tos izmantot un 2) nākot labvēlīgos dzīves
apstākļos (objektīvā laimē), cilvēks paliek pārgalvīgs, neprā-
tīgs, it kā prātu zaudē. Tiklab vienā kā otrā gadījumā laime
nelīdz.

„Laime gan dažu sastop, bet nedara to laimīgu.“ BFK.

„Ko līdz vēja grābeklim laime!“ BFK.

Tā tauta konkrēti un prātnieciski izsaka mūsu atzīmētos
patiesības principus.

3. Slēdzieni par ārējās laimes būtību un nepieciešamākiem noteikumiem.

Tā tad te varētu taisīt šādus slēdzienus:

1. Ārējie apstākļi, resp. objektīvā laime dažādiem cilvēkiem ir dažāda.

2. Arī iekšējie bioloģiski-psīchiskie noteikumi tāpat dažādiem cilvēkiem dažādi.

3. Labi ārējie apstākļi gan ir svarīgs laimes faktors, bet vienmēr un viens pats tas laimi vēl nerada.

4. Ārējie labvēlīgie faktori var radīt laimes noskaņojumu tikai tad, kad ir nepieciešamie fiziski-psīchiskie noteikumi.

5. Labāk ir pilnīgāki iekšējie faktori un trūcīgāki ārējie faktori nekā otrādi.

6. Normāli vesels cilvēks arī trūkumā var justies laimīgs, kamēr slimu cilvēku zelta gulta laimīgu nedarīs.

7. Lai radītu laimi, abas augšā minēto faktoru grupas ir jāprot saskaņot. Tā ir dzīves māksla, un to cilvēki vēl maz prot.

8. Ista laime ir labvēlīgs iekšējo (garīgo) un ārējo apstākļu saskaņojums.

9. Laime īstenībā ir viena pati: garīgā jeb psīchiskā, bet ārējās un iekšējās laimes jēdzieni ir vajadzīgi problēmas sekmīgākai noskaidrošanai.

Tāds ir ārējais jeb objektīvās laimes jēdziens un viņas nepieciešamākie psīchiskie noteikumi. Sīkāki pie šī jautājuma iztirzāšanas uzskatīsimies sakarā ar dažādiem laimes faktoriem.

IV Laimgriba jeb cilvēka tieksmes pēc laimes.

„Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,

Es tavās pēdīnās.” (9180.)

„Laimi grib visi, nelaīmi — neviens.”

BFK. 124.

Dziņa pēc laimes un labklājības ir viena no cilvēka pazīstamākām tieksmēm un vēlēšanām. Kas gan netiecas pēc laimes? Kuŗš gan negrib laimīgs būt? Dažbrīd tā vien liekas, ka visa dzīve nav vairāk nekā kā cilvēku drūznaina skriešanās un dziņa pēc laimes.

„Pār kaklu, pār galvu, kad tik pie laimes!“ BFK. 111.

„Zivs meklē kur dziļāks, cilvēks — kur labāks.“ BFK. 50.

„Katrs cilvēks grib laimīgs būt“ (vai „kurš gan negrib laimīgs būt“). BFK. 50.

„Laimi visi gaida.“ BFK. 152.

„Cilvēks meklē labu vietu, zivs — dziļu ūdeni.“ BFK. 81.

„Laimi neviens kājām nemīs.“ BFK. 152.

„Kaut es būtu zinājusi,
Kurū ceļu Laima iet.
Es sēdētu raudādama
Tā celiņa maliņā.“ (4049.)

Kad mūžs ir kaut cik grūtāks, tad cilvēks ir nemierā:

„Laimiņ, mūža licējiņa,
Uz teviem gauži raudu;
Ka jau laba nelikuse,
Kaut šitāda nelikuse.“ (9219.)

Cita nemiers iet vēl tālāku. Viņš asi vēršas pret iedomāto mūža licēju Laimu:

„Laudis manu Laimu teica,
Ūdenī nogrimušu.
Lai tā būtu nogrimuse
Līdz ar manu grūtu mūžu.“ (9220.)

Neko vairāk kā to pašu tautas domu izsaka arī tie zinātnieki un filozofi, kas pēta laimes problēmu.

„Lai filozofi saka ko sacīdami, bet neapšaubāma ir tā patiesība, ka cilvēks no savas pirmās apzinīgās dzīves stundas un līdz pat pēdējai šādai stundai viscītīgāki meklē taisni laimes jūtas. Un visrūgtākais acumirkļis, ko cilvēks var piedzīvot, ir tas, kad viņš galīgi pārliciecinās, ka virs zemes pavisam nav laimes.

Laime īstenībā ir visu domu atslēga. Katrs meklē viņu sev; daudzi meklē to kopējiem spēkiem, ja nevar to atrast katrs atsevišķi. Viņa ir pēdējais pamats visiem centieniem, visām dažādām mācībām, visiem valsts un baznīcas iestādījumiem (institūtiem). Ja vēlas, var jau „eudaimonismu“ lādēt un pelt cik tīkas, bet tomēr viņš ir un ir visu cilvēku mērķis: cilvēki vēlas un tiecas katrā ziņā kļūt laimīgi. Laimi vēlas visnopietnākais stoiķis, kas atteicas no daudz tādām lietām, ko citi ieskata par laimi, jo viņš taisni šinī atteiksmē gūst savu laimi; laimi meklē arī kristīgais, kas tiecas atsacīties no pasaules nīcīgiem priekiem, bet viņš laimi meklē tikai citā

dzīvē. Laimīgs grib būt arī lepnais pesimists; tāpat budists grib savu laimi gūt neapziņā un nebūtībā. Un vispār — nekur vairāk cilvēki nav tik vienīgi prāti, kā alkās pēc laimes.

Un šis vienīgais laimes jautājums ir tas, kas veseliem laikmetiem dod viņu pamatraksturu... Tā piem. gaiši un priecīgi ir tie laikmeti, kad jaunas, uz augšu ejošas tautas cer uz laimi, vai arī kad visa cilvēce domā, ka viņa atradusi kā noslēpumu kādu jaunu filozofisku, reliģisku vai ekonomisku formulu, kas būtu spējīga sagādāt vispārēju labklājību. Tāpat otrādi: drūmi ir tie laikmeti, kad... tautas masas pārņem arvienu vairāk un vairāk tā pārliecība, ka visas tās formulas, kurās viņa tik bieži lietoja, uz kurām cerēja — ka visas tās ir tikai illūzija, kamēr dziļdomīgākie ļaudis jau sāk runāt, ka pats vārds „laime“ skan manāmi „melancholiski“ un ka laime jau pazūd, tikko tā ir pieminēta.“*)

Tā par laimi raksta kāds Šveices profesors Hiltijs.

Franču prātnieks Paskalš par to pašu laimes jautājumu raksta šādi:

„Tiklab prātīgi, kā neprātīgi vienādi vēlas sev laimi, bet tikai par laimi viņi apzīmē katrs dažādas lietas. Tiklab vieni, kā otri par savu naidnieku ieskata to, kas viņus kavē laimi sasniegt.

Viens cilvēks iet karā, otrs no kara izvairās, bet abos gadījumos šo cilvēku dzenulis ir dzišanās pēc laimes. Dzina sev laimi gūt ir visu cilvēka darbību cēlonis. (Pasvītrojums mūsu P. B.). Pat pašnāvnieks sevi nonāvē domādams, ka viņam labāki ir nedzīvot kā dzīvot...

Vieni meklē labklājību un laimi valdīšanā, otri — zinātnē, trešie — kaislības...

„Visi cilvēki, bez izņēmuma, tiecas pēc laimes; lai arī ceļš un līdzekļi ir visdažādākie, bet visu mērķis ir viens un tas pats. Bet ja viens iet uz karu, kamēr otrs no tā izvairās — tas viss atkarājas no vienas un tās pašas tieksmes, bet tikai saistās ar dažādiem uzskatiem par laimi. Gribo nesper ne soli citādi, kā tikai šī mērķa virzienā.“**)

J. Kants:

„Būt laimīgam — tas ir katras saprātīgas, bet galīgas (endliches) būtnes vēlēšanās un līdz ar to neizbēgams noskaņpamats un noteikums šīs būtnes vēlējumiem.“***)

*) Prof. Dr. E. Hilty. Glück. Vierte Auflage. 1893., 179.—180. lp.

**) Блезь Паскаль. Мысли. Перев. П. Д. Перова, Москва 1899. г. 116 lp.

***) Im. Kant. Kritik der praktischen Vernunft. Reclam. 29. lp.

„Visi materiālie un praktiskie principi, kā tādi, ir viena un tā paša veida, kas pieder un pakļaujas vispārējam pašmīlas jeb personīgās laimes principam...“

Aizrādot, ka visas vēlēšanās iziet no tieksmes pēc tīkamām sajūtām, Kants tālāk raksta:

„Bet saprātīgās būtnes apziņa par dzīves tīkamību, kas nepārtraukti visu viņa eksistenci pavada, ir **laime**, un tas princips, kas padara šo laimi par dziļāko gribas pamatu, ir patmīlas princips. Tā tad: visi materiālie principi, kas gribas noteicējus pamatus redz tīksmē vai netīksmē, ko sola kāds ār-pasaules priekšmets — visi tie (šie principi PB) ir vienādi un taisni tāpēc vienādi, ka izriet no patmīlas un personiskās laimes principa.“*)

L. N. Tolstojs:

„Katrs cilvēks dzīvo tikai priekš tam, lai viņam būtu labi, dzīvo savai laimei. Ja cilvēks nejut savlabuma vēlēšanos, — tad viņš nejut arī sevi dzīvojam. Cilvēks nevar sev dzīvi iedomāties, nevēloties sev labklājību. Dzīvot katram cilvēkam nozīmē to pašu, ko vēlēties un gūt laimi; vēlēties un gūt laimi — tas nozīmē to pašu, ko dzīvot.“

„Katrs cilvēks savos dvēseles dziļumos sajūt nedzēšamu vajadzību, lai viņa dzīve būtu laimīga un lai tai būtu saprātīga jēga...**)

Romiešu gudrais Epiktets:

„Zini un atmini: ja cilvēks ir nelaimīgs, tad viņš pats tur vainīgs, jo Dievs visus cilvēkus ir radījis laimei, bet nevis nelaipei.“***)

Tā tad, kā redzam, daudzi ievērojami pasaules domātāji un filozofi dažādos laikos ir izteikuši to pašu, ko lakoniskie mūsu tautas sakāmie vārdi, resp. mūsu tautas gudrība, kā arī tautas dziesmas un tautas pasakas.

Liels vairums ir to pasaku, kur viens vai divi un trīs tēva dēli aiziet pasaulē meklēt savu laimi.

Sākas meklētāju raibās gaitas, kurās cits tiešām beidzot savu laimi atrod, kamēr cits laimes vietā gūst nelaimi un postu.

Tas viss dod liecību par to, ka arī tautas domāšanā un gudrošanā laimes problēma ieņem ļoti redzamu vietu.

*) Im. Kant. Kritik der praktischen Vernunft. 23. Ip.

**) Л. Н. Толстой. О жизни. Изд. „Трудь и Воля“. 19 Ip.

***) Римский мудрец Эпиктетъ, его жизнь и учение. Изд. Сытина. 1909. г. 49 Ip.

V Laimes elementu izdalīšana cilvēku starpā.

„Vienam maize, otram raize.“	BFK. 90.
„Vienam laime, otram nelaime.“	BFK. 50.
„Kaķim prieki, pelei bēdas.“	BFK. 124.
„Vienam bēdas, otram prieki.“	BFK. 50.
„Ne visiem tāda laime.“	Stend.

Ja laimi varētu salīdzināt ar kādu šķidrumu, piem. vīnu, tad būtu tā, ka citam no šī vīna ir ieliets tikai pa glāzītei, bet citam — veseliem litriem, un vēl citam — veseliem spaiņiem.

Ja laimes elementus salīdzinātu ar naudu, tad būtu jāteic, ka citam liktens ir piešķīris tikai pa latam, citam pa simtam, bet dažam pa tūkstošiem latu.

Jā. Laimes un nelaimes ziņā visi cilvēki nav vienādi.

„Ne katram laime smaida.“ BFK. 52.

„Ne visi var būt laimīgi.“ BFK. 71.

„Ne priekš katra rozes zied.“ BFK. 266.

„Kur vienam laime, — otram nelaime.“ BFK. 444.

„Kam ir, tam ir par daudz, kam nav, tam nav nemaz.“ BFK. 447.

„Laiņe visiem nesmaida.“ BFK.

„Visi mīl laimi, bet laime mīl tikai dažus.“ Altm.

„Laiņei nav tik daudz krūšu, lai katrs varētu zīst.“ Altm.

„Tas ir īsts nelaimes putns.“ BFK. 50.

„Vienas mātes bērni, — ne visi vienā slotā pērti, ne visiem viena laime.“ BFK.

Šo patiesību tauta atzīmējusi arī savās dziesmās.

„Ak, tu Laimes dzeguzīt,
Tu taisnības nedarīji:
Citam dodī tu par daudz,
Citam maizes nav ko ēst.“ (9163.)

„Vienas mātes mēs bērniņi,
Ne visiem viena laime:
Citam zelts, sudrabiņš,
Citam gaužas asariņas.“ (3902.)

„Dēkla, Dēkla, Laima, Laima,
Tu vienādi nedarīji:
Citam kāri vieglu mūžu,
Citu grūti rūdināji.“ (1218.)

„Ai, Dieviņ, ai, Laimiņ,
 Kam tu man tā dariji:
 Citi bērni saulītē,
 Es saulītes pavēni.“ (4958.)

Šo starpību laimes ziņā jau var novērot vispirms katrā ģimenē. Vieniem un tiem pašiem vecākiem ir bērni laimīgāki un nelaimīgāki.

Daža bērna mūžs laimes ziņā ir tikpat kā nolādēts. Viņam dzīvē nāk sitiens uz sitiena. Tā piem. kāda sērdienīte par savām dzīves nelaimēm dzied:

„Dievs nedeva tā sērdieni,
 Kā es biju sērdienīte:
 Mazai manim tēvs nomira,
 Pusaugušai māmuliņe,
 Pasmūžiņu dzīvojot,
 Nomirst maizes arājiņis.“ (3975.)

Laires bērns, turpretī, var priecīgi pasacīt:

„Visi grib manas laimes,
 Ne visiem mana laime,
 Ne tie visi mazgājās,
 Manā laimes ūdenī.“ (1224. V.)

Tā tad — tā patiesība ir neapstrīdama, ka „laimes elektrs“ ir nevienādi izdalīts starp cilvēkiem. Dažam šī elektrs vairāk, citam mazāk.

Kam laimes uzkrītoši daudz, tos mēdz saukt par „laimes bērniem“, it kā pati laimes dieve Laima būtu viņu māte.

Vēl par „laimes bērniem“ mēdz sacīt:

„Tas ir zem laimīgas zvaigznes dzimis.“ BFK. 50.

„Tas ir laimīgā stundā (dienā) dzimis.“ BFK. 50.

„Laime, laime tam dēlamī,
 Kas piedzima laimes dienu:
 Viļņiem auga mieži, rudzi,
 Bogām bērī kumeliņi.“ (1185.).

Ar vieglas zobgalības un humora piejaukumu par tādiem „laimes bērniem“ ir vēl šāds sakāmvārds, ko uzrakstījis rūpīgais sakāmvārdu krājējs Altmanis:

„Viņš ir tāds laimes bērns, kad paliek vistai vāritas olas, tad izšķīlas cepti cāļi.“

Par tiem, kam dzīves gaitās pārsvarā ir nelaime, saka, savukārt, ka tie ir „nelaimīgā stundā“ dzimuši. Sauc viņus arī par „nelaimes putniem“.

Tauta, redzams, savos ticējumos un gudrojumos cilvēka laimi un nelaimi dara arī atkarīgu no dzimšanas laika, jo viņa tic, ka ir savas laimīgas un savas nelaimīgas dienas.

Cilvēka laime un nelaime, protams, atkarājas no daudz un dažādiem apstākļiem un spēkiem tiklab pašā cilvēkā, kā ārpus tā. Bet par to plašāki runāsim attiecīgās nodaļās.

VI „Katram cilvēkam sava laime un nelaime“.

„Katram sava laime.“

BFK. 53, 76, 124.

„Katram sava laime — kaķam sava, suņam sava.“

BFK. 1110.

„Nemēro savu laimi ar cita olekti.“

BFK.

„Kur vienam laime, tur otram nelaime.“

BFK. 237.

Šis jautājums, šis laimes aspekts nav jāsamaina ar iepriekšējo, par laimes nevienādo izdalīšanu. Piem., Pēterim dzīves labvēlīgie apstākļi var būt desmit reizes labāki nekā Jānim, bet neskatoties uz to, Jānis tomēr var justies daudz laimīgāks par Pēteri. Kāpēc? — Tāpēc, ka Jānim ir cita laimes olekts kā Pēterim. Vai citiem vārdiem: viņiem katram ir sava laimes olekts, katram savs laimes mērs. Pētera laimes olekts neder Jānim, un Jāņa olekts neder Pēterim. Katrs var rīkoties tikai ar savu laimes olekti un tāpēc ir augstākā mērā pareizs un atjautīgs tautas gudrības imperatīvs: „Nemēro savu laimi ar otra olekti.“

Vēl vairāk. Ir arī tā, kur Pēteris ar savu olekti mērojoat atrod nelaimi, tur Jānis var atrast laimi.

Piem. zinātnes darbinieks un rakstnieks ir laimīgs, ja viņš savā vientulībā var sēdēt pie galdiņa un dienām un mēnešiem no vietas nogrimt savā darbā. Pasaules un izdzīves cilvēkam tāda sēdēšana būtu vislielākās mokas.

Pasaules un izdzīves cilvēks laimīgs jūtas vai nu kafēnicā, vai viesībās pie trokšņaina dzīru galda; gara darbiniekam tādi brīži ir īstās mokas.

Ar vārdu sakot: katram cilvēkam ir savi īpatnēji prieki un savas īpatnējas bēdas; sava laime un sava nelaime. Kur viens žēlojas par nelaimi, tur otrs saka: „ja es būtu tavā

vietā, tavos apstākļos, es būtu tas laimīgākais cilvēks pasaulē.“

Kā katram ir sava seja un sava individuālitate, tā katram ir arī savi īpatnēji veidi būt laimīgam vai nelaimīgam.

„Katram sava laime un sava nelaime.“ BFK. 53.

„Visiem nevar būt viena un tā pati laime.“ BFK. 76.

„Kas vienam par labu, otram par ļaunu.“ BFK. 99.

„Katrs savu laiku priecājas.“ BFK. 124.

„Katram sava vēlēšanās.“ BFK. 124.

„Katrai dienai savas bēdas.“ BFK. 139.

„Arī sunim sava laime.“ BFK. 154.

„Kaķim kaķa nelaime.“ BFK. 154.

Šo pašu laimes aspektu tauta atzīmē arī dainās:

„Div' ozoli, viena sakne,

Katram savi zari bija;

Viena māte, divi dēli,

Katram sava laime bija.“ (3868.)

„Vienas mātes mēs bērniņi,

Ne visiem viena laime;

Ne tie visi mazgājās

Vienā laimes ūdenī.“ (1224.)

Citiem vārdiem: tas, ka katram cilvēkam ir sava laime un sava nelaime, nozīmē to, ka katram cilvēkam viņa īpatnējā labsajūta un laimīgais pašapmierinājums atkarājas no viņa personiskām īpatnībām un tiem īpatnējiem apstākļiem, kuŗos viņš dzīvo.

Līdzīgas domas par to, ka cilvēku laime ir dažāda dažādiem cilvēkiem, dažādām tautām un dažādām cilvēku grupām, dažādos laikos — savukārt izsaka un apstiprina arī jaunāku laiku domātāji, zinātnieki un filozofi.

Tā piem., Herberts Spensers savā grāmatā „Sociālā statika“ raksta:

„Mērogs, ar ko ļaudis mēro laimi, ir bezgala dažāds, — tā ir patiesība, kas pierādās ļoti taustāmā kārtā. Visos laikos un visām tautām, katrai ļaužu grupai ir bijuši dažādi uzskati šinī jautājumā. Klejojošam čigānam uz vietas dzīvotāja cilvēka mājas pavards un ģimenes dzīve liksies bezgala garlaicīgi un pretīgi: šveicietis, turpretī, būtu nelaimīgs bez tāda ģimenes pavarda, bez ģimenes ligzdas. Angļusaksim viņa labklājībai un laimei nepieciešams jau zināms progress; eskimoss ir pieticīgs ar netīru un nabadzīgu dzīvi, viņam nav lielāku prasību, un tagad viņš ir tāds pat kā Tacita laikos. Īrijas ie-

dzīvotājs atrod baudu kara ierindā; ķīnietis alkst pēc procesijām un ceremonijām; apatiskais un miegainais Javas iedzīvotājs lieliski sajūsminās redzot gaiļu kautiņu. Ēbrēja paradīze ir „ar zeltu un dārgakmeņiem pildīta pilsēta, kurai vienā un tai pašā laikā arī pārmērīga bagātība ēdieniem un dzērieniem“; turka paradīze — ir huriju apdzīvots harems; sarkanādainā amerikāņu paradīze ir — „laimīgie medību lauki“; skandināviešu paradīze ir kaujas lauks, kur vienmēr notiek kautiņi, bet pārdabiska vara vienmēr vātis sadziedē; austrālietis lolo cerības, ka viņš pēc nāves pārspēs balto un viņam būs daudz sikas metālhaudas.

Ja mēs no tautām pāriesim pie atsevišķām personām, tad redzēsim, ka Ludviķis XVI atzina, ka „augstākā laime“ ir domāšana mēchaniskās darba gaitās; bet viņa pēcnācējs par tādu laimi ieskaitīja lasīt, izbūvējot savu imperiju.

Likurgs ieskatīja, ka cilvēka laimei visnepieciešamākais ir cilvēka iespējami pilnīga fiziska attīstība; Plotins, turpretī, savos centienos bija tik ideāls, ka kaunējās pat savas miesas.

Uz jautājumu: kas ir laime, jau grieķu filozofi ir devuši daudz dažādu un pretrunīgu atbilžu... Bet arī tagad starp mums šinī jautājumā nav lielas vienprātības. Skopulim Elvam krāt naudu bija vienīgais dzīves prieks; Dejs, „Sandorfa un Mertona“ humānais autors, atrada, ka vispatīkamākā naudas izlietošana ir naudas izdalīšana.

Lauku vientulība, grāmatas un labs draugs ir dzejnieka vēlējumi; izdzīves cilvēks, turpretī, tiecas pēc plašām paziņu aprindām, pēc ložas hipodromā u. t. t. Tirtotāja un artista centieni maz līdzinās savā starpā; tāpat, ja salīdzināsim filozofa un zemkopja gaisa pilis, mēs atradīsim lielu starpību viņu architektūrā.

Ģenerālizējot šos faktus, mēs atradīsim, ka „vislielākās laimes“ personīgais mērogs būs tikpat maz noteikts, kā citas cilvēka dabas īpašības. Dažādu tautu domu nesaskaņas šinī jautājumā ir diezgan skaidri redzamas. Salīdzinot tagadējos ebrējus ar patriarchy laiku ebrējiem, mēs redzēsim, ka labklājības un laimes ideāli arī vienai cilvēku rasei ir dažādi dažādos laikos un dažādos apstākļos. Pat vienas sabiedrības cilvēki nav vienis prāti šinī jautājumā.

Turpinot šo pašu domu gaitu, Spensers atzīmē, ka vienam un tam pašam cilvēkam laimes ideāli ir dažādi dažādos dzīves laikos. Tā, piem., sirmam filozofam vai reliģistam, kas tagad nogrimis savā domu pasaulē un nicina pasaules labumus, šim pašam filozofam viņa skolnieka gados bija pavisam

citi laimes un labklājības ideāli, kam bija daudz ciešāks sakars ar šīs zemes labumiem.

Noslēdzot šo domu risinājumu Spensers raksta:

„Var sacīt, ka ne tikai katram laikmetam un katrai tautai ir savi laimes jēdzieni, bet ka grūti pat atrast divus cilvēkus, kuriem šinī jautājumā būtu vienādi uzskati; bez tam vēl jāatzīmē, ka vienam un tam pašam cilvēkam dažādos viņa dzīves laikmetos ir dažādi jēdzieni par to, kas ir laime.“*)

Citiem vārdiem: angļu lielais filozofs H. Spensers apstiprina to pašu domu, ko izteic mūsu tautas gudrība:

„Katram cilvēkam sava laime un sava nelaime.“

VII Pilnīgi jeb absolūti laimīgu cilvēku pasaulē pavisam nav.

„Neviens priekš nāves nav laimīgs saucams.“ BFK. 71.

„Katram savs krusts nesams.“ BFK. 50.

„Katram sava ķibe.“ BFK. 50.

Domājot par laimi vispār, tauta ir domājusi arī par to, vai pasaulē ir pavisam jeb pilnīgi laimīgi cilvēki un pavisam laimīgi mūži? Uz šo jautājumu tauta ir devusi noliedzošas atbildes.

„Neviens pirms nāves nav laimīgs.“ BFK. 50, 70.

„Neviens sevi priekš nāves nevar saukt par laimīgu.“ BFK. 53.

Jo — kā jau augšā redzējām — tad nav nepātrauktas un nemitīgas laimes plūduma neviena cilvēka dzīvē un mūžā. Laime plūst gan, bet tad viņas plūdums pārtrūkst un iestājas vai nu vienaldzības, vai nelaimes brīži. Tāpēc par nepātrauktu laimi, par pilnīgiem un nepātrauktiem laimes mūžiem nav ko runāt.

Šī latvju tautas doma ir tā pati, ko jau klasiskās pasaules dzejnieks Horācs izteica savās dzejās:

„Dzelžiem kaltos kuģos brauc līdzī rūpes
Nīknās, līdzī jātņieku drūzmām steidzas,
Ātrākas kā stirnas, kā Eirus, drēgnais
Mākoņu dzinējs.

*) Citēja pēc krievu tulkojuma „Социальная статика“. Издан. Врублевскаго. 1906. g. 10—11. лр.

Priecīgs gars par tagadnes brīdi, raizes,
Lai sviež nost un likteņa rūgtās puses
Viegliem smaidiem saldina: pilna laime
Nespīd nevienam.“

(Tulk. Ed. Veidenbaums. Kopoti raksti, 280. lp.).

Ja arī reizēm sakām: „Tas cilvēks dzīvo laimīgu mūžu“, vai „Tas cilvēks nodzīvoja laimīgu mūžu.“ tad tas ir saprotams tā, ka šī cilvēka mūža laimes brīži: laimes un apmierinātības izjūta ir bijusi pārsvarā par neapmierinātības un nelaimes izjūtu.

Un vismazāk sasniedz tādu relatīvi pilnīgu laimi tie, kas pēc tādas kāri tiecas.

„Lai me griež muguru tiem, kas pēc tās pārāk dzenas.“
BFK.

Tādu domu izsaka daudzas tautas gudrības. Tautas atziņa, ka pilnīgas laimes nav, ir svarīga tanī ziņā, ka viņa cilvēku atbrīvo no kaitīgām un nederīgām domām: dzīties pēc tā, kas nekad nav sasniedzams. Bet dzīties un nesaņiegt, dzīties un vilties, tā jau ir ne laime, bet nelaime.

Bez tam šī apziņa, ka pilnīgi jeb absolūti laimīgu cilvēku pavisam pasaulē nav, ir apmierinājums tiem, kam nelaime uzbrūk. Viņi tad sevi mierina:

„Vai mēs vienīgie?“

„Arī citiem savas nelaimes.“

„Kā citi panes savas nelaimes, tā panesīsim mēs arī savas.“

„Tam jau dzīvē tā vajag būt: vajag būt saviem prieku, un saviem bēdu brīžiem“ u. t. t.

Tādas domas daudz atvieglina cilvēka smago likteni. Ja cilvēks būtu pārlicināts, ka citiem visiem iet labi, bet viņš vienīgais ir nelaimes apsēsts un apstāts — tad viņa nelaime tiktu daudzkārt smagāka.

Tādā ziņā tautas gudrība ir allaž vien cilvēka likteņa atvieglošana.

Trešā nodaļa.

Kāds ir cilvēks laimē?

Ja nu cilvēks pār kaklu, pār galvu tiecas pēc laimes, tad jājautā: kāds gan viņš ir laimi sasniedzis? Kā viņš tad pārvēršas? Kas viņu raksturo? Vai viņš tiek labāks vai sliktāks?

Lūk, tie ir jautājumi, uz kuriem interesanti ir pameklēt atbildes tautas gudrības krājumos.

Kā daudzām citām lietām, tā arī cilvēkam laimē ir savi pozitīvie un savi negatīvie aspekti jeb — tautas valodā runājot — sava labā un sava kreisā puse.

Aplūkosim vispirms laimes labo pusi, t. i. to, ko laime cilvēkam labu dara, resp., cik cilvēks pats ir labs savās laimes dienās.

I Laimes labvēlīgā iedarbe uz cilvēku.

1. Laime kā dzīves eleksirs.

„Kam laime, tam akmens mīksts.“

BFK. 553.

„Laimē ir daudz spēka — nelaimi pānest.“

Altm.

Laime ir dzīves eleksirs jeb dzīves zelts. Viņa ir pat citu vērtību mērogs. Viņa ir arī cilvēku centienu gala mērķis. Viņa ir it kā „apsolitā zeme“. Tāpēc viņa ir vērtība par sevi.

Cilvēks viņu bauda un saka — „tas ir labi, es jūtos labi.“

Laimīgs cilvēks jūtas labi pat dažās dzīves neērtībās un grūtībās. Tāpēc arī sakāmvārds:

„Kam laime, tam akmens mīksts.“

Ar vārdu: laimīgais laimes jūsmā sīkas neērtības pavisam nejūt.

Laime mazākas dzīves neērtības pārsedz kā ar maigu rožainu plīvuru, un viss liekas jauks un labs. Pašai cilvēka

dvēselei laime pārkausa it kā mirdzošu zeltu, un tā visa tiek spoža un mirdzoša. Laime ir dziļš un gaišs prieks. Viņā arī neprieks tiek prieks un bēda zaudē savu drūmo nokrāsu.

Tā tad laime cilvēka dzīvē ir vērtība par sevi, viņa ir vērtību vērtība.

2. Laimes bioloģiskā vērtība.

„Prieks ir vislabākais ārsts.“

V. L. G. 1895.

„Sirds lec no prieka.“ Kr. Ulm.

Ja bēdas ēd sirdi un sagrauj cilvēka spēkus, tad laimes iedarbe ir otrāda.

Par prieka labvēlīgo iedarbi esmu rakstījis citā vietā. Sacīto var attiecināt vēl jo vairāk uz laimi, jo laime arī ir prieks — labākais un augstākais prieka veids.

Prieks un laime noskaņo labvēlīgi visus cilvēka fiziskos un psihiskos spēkus un tādā kārtā dara cilvēku dzīvības spējīgāku.

Priecīgs un laimīgs cilvēks drīzāk pārvar slimības, bet ja viņš ir vesels, tad viņam slimības mazāk „ķeras klāt“.

Laimīgā stāvoklī cilvēkam visi dzīvības spēki plūst paugstinātā tempā.

Tā tad — laimei ir liela bioloģiska jeb dzīvības vērtība. Un ja cilvēks varētu būt vienādi priecīgs un laimīgs, tad tas dzīvotu daudz ilgāku mūžu, nekā dzīvodams skumjās, bēdās, sirdsēstos un nelaimē.

3. Laime nolīdzina asumus cilvēka dabā.

„Laime peld kā zoss savos taukos.“

BFK. 71.

Runājot par prieku, jau mums nācās atzīmēt to psiholoģisko patiesību, ka priecīgi cilvēki parasti nav ļauni. Sacījām, ka vienā un tanī pašā laikā ir grūti smaidīt un lādēt.

Sacītais lielā mērā attiecas arī uz laimi.

Laime, kā priecīgs gara stāvoklis, tāpat nolīdzina dažādus rakstura asumus (vismaz uz laiku), izmet no dvēseles uz laiku ļaunumu, jo tas nesaskan ar laimīgo dvēseles noskaņojumu. Cilvēks tiek labsirdīgāks, saticīgāks.

Laime grib mieru un harmonisku dvēseles noskaņojumu. Laimīgais peld tikpat kā laiva bez irkliem pa straumi uz leju starp puķēm un zālotām plāvām. Asie ērkšķi, dadži un nezāles liekas it kā no pasaules izzuduši.

Tāda ir laimes brižu psiholoģija vai arī laimes pirmais laikmets. Laimīgam laikmetam ilgāki turpinoties, cilvēka dvēselē, kā redzēsīm, ieperinās daudzas negatīvas īpašības.

4. Laime padara cilvēka darbu sekmīgāku.

„Kam laime, tam viss iet no rokas.“
BFK. 50.

„Kam laime, tam viss veicas.“
BFK. 50.

„Laimīgam vajag mest tikai vienu akmini, un paipala ir zemē. Altm.

Kas priecīgi un jautri ķeras pie darba, tas padara pusdarba vairāk nekā saskābušais.

Saīgumā darbs krīt no rokām laukā, priekā un labā noskaņā tas kā raisīt raisās.

Kāpēc?

Priekā un laimē visā cilvēka būtnē, kā jau minēts, ir liels spēku pieplūdums: Bet ja ir spēks, tad arī darbs var sekmēties. Spēks ir darba darītājs, ne bezspēks.

Bez tam — laimē kā pavasara sauldienā mirdz cerības. Bet cerības spārno un nes uz priekšu. Cerību apstarotiem mērķiem pacilātie spēki nes pretī visu cilvēka būtni: viss rosās un sekmējas.

Tad vēl — pašiedvesma. Arī tā laimē ir stipra. Laimē viss kas liekas iespējams un padarāms. Vārds „nevar“ it kā pazūd. Vajag tikai pielikt roku, un darbs darīsies.

Šī pašiedvesma tāpat ir spēks, kas cilvēku nes kā uz ērgļa spārnēm.

„Kad laime klāt ir, tad viss vedas.“ Stend.

5. Laime padara līdzienāku dzīves ceļu.

„Kam laime, tas drīz mērķi sasniedz.“ BFK. 71.

„Kam laime, tam līgaviņa dzied.“ BFK. 52.

„Kam laime, tam ir vērsis teļu dzemdē.“
BFK.

„Kam laime svežas, tam laime nāk.“ BFK.

„Kam laime, tam laime.“ BFK. 50.

Kā sekas no agrāk sacītā par darba sekmīgumu ir arī šis aspekts. Ja veicas darbs, kad spoži mirdz ideāli, un viss iet

no rokas, tad arī dzīves ceļi ir gludāki un līdzenāki. Jo viss dzīves ceļš jau sastādās no atsevišķiem darba un rīcības aktiem.

Bez darba vēl liela loma cilvēka dzīvē piekrīt citiem cilvēkiem jeb sabiedrībai.

Bet arī cilvēkos laime pašķir ceļu.

Kas priecīgs un spožu garu iet cilvēkos, tam arī cilvēki ir palīdzīgāki. Saskābušam un īgnam cilvēki ne labprāt palīdz.

Saulaina dvēsele arī iesilda citus cilvēkus, un tie šij saulainai dvēselei, allaž vien, laipni pašķir ceļu.

Laimīga pašiedvesma iedvesmo arī apkārtējos, un pretī sniedzas palīdzīgas rokas.

Laimīgas cerības pielīp arī citiem, un tie palīdz šīm cerībām izpildīties.

Tā tad — gaiša un priecīga laimes noskaņa ir svarīga dzīves ceļa līdzinātāja cilvēka mūža gaitās.

Par augšā minēto principu vēl runā šādi sakāmvārdi varianti, kurus no tautas mutes uzrakstījis Vecais Stenders:

„Kam laime rokā, tas var viegli iebandoties.“ Stend.

„Kam laime zied, tam līgaviņa dzied.“ Stend.

II Laimes nelabvēlīgā iedarbe.

Bez labās, laimei ir arī sava kreisā puse. Kā saule var sildīt un apdedzināt, var žāvēt un izkaltēt, var audzināt un postīt — tā ir laime. Kā saules labvēlīgais vai postošais iespaids atkarājas no tā, cik viņa spīd, tā arī no laimes. Kā saules gaismas pārmērs ir kaitīgs, tā arī laimes pārmērs. Palūkosimies, kādā ziņā.

1. Laime daudzreiz aptumšo cilvēka prātu.

„Laimes vairāk kā saprašanas.“ BFK 50.

„Atnāca laime, pietrūka prāta.“ BFK 52.

„Kas smejas, tas neredz.“ BFK. 124.

„Laimei šauras acis.“ BFK. 71.

Kā gan saprotamas šīs tautas gudrības, šie konstatējumi tautas novērojumos? Vai viņi neizliekas kā absurds, kā ne-
loģiska doma, kā vienkārša cilvēka steidzīgi taisīts spriedums?

Nē. Taisni otrādi. Arī šie tautas sakāmvārdi, kā jau pa-

rasts, ir pareizi un dziļi tverti tautas prātnieciskā ģenija spriedumi. Nēsim, piem., sakāmvārdu:

„Laiemes vairāk kā saprašanas.“

Kā viņu saprast? Vai tad laime un saprašana ir samērojami lielumi? Nē. Tieši samērojami lielumi viņi nav, tāpat kā, piem., gaņums un svars. Bet netieši gan.

Laiemes un saprašanas attiecības ir jūtu un prāta attiecības. Spēcīgas emocijas vienmēr uz laiku aptumšo prātu. Prāts sekmīgi darbojas samērā mierīgā jūtu plūdumā. Kad nāk spēcīgas emocijas, tad prāts uz brīdi apklust: jo runā emocijas. Bet tā kā spilgti laimes brīži ir spēcīgs jūtu savilņojums, tad itin pareizi, ka saprašanas tādos brīžos tiek mazāk. Lielā prieka jūsmā cilvēks allaž izdara lietas, ko tas mierīgā gara stāvoklī nebūtu darījis, jo tad valda prieks un laime, bet ne prāts. Citiem vārdiem: tad laimes ir vairāk kā prāta, kā saprašanas.

Nēsim vēl otru tautas aforismu:

„Atnāca laime, pietrūka prāta.“

Pa daļai tas skaidrs no iepriekšējās interpretācijas. Te nepieciešami vēl tikai atzīmēt dažus praktiskās dzīves faktus un patiesības.

Kam gan nebūs nācies lasīt vai dzirdēt par dažu laimīgo vinnētāju jeb laimētāju savādiem likteņiem un viņu laimes nelaimīgo galu?

Cik reizes gan dažs mierīgs un labs darba rūķis nav atstājis (atmetis) savu mierīgo, normālo darba dzīvi un to pārmainījis krogu un izpriecas vietu troksni, lai pēc laika atastos — cietumā!

Visiem mums zināmi arī daudzu pēckara jaunbagātnieku likteņi. Strauja un negaidīta bagātība, dzīves ērtības un izredzes, tad — izdzīve, ālēšanās, noziedzības un beidzot — cietums.

Vēl varētu minēt bagāto īpašnieku lutinātos dēlus, kas mantodami tēvu mūža ietaupījumus, tos nodzīvo dažos mēnešos vai nedēļās un atkal atrodas — cietumā.

Kāpēc?

Ļoti vienkārši: „Atnāca laime, bet — pietrūka prāta.“ Izrādās, ka laime prasa netikvien stipru kāju, kā teic sakāmvārds, bet arī stipra un bagāta prāta.

Garīgam „mazīpašniekam“ ātri aprūkstas prāta kapitāla, prāta ietaupījuma. Laime padara to ātri vien par muļķi.

Cik daļa sieva nav sūdzējusies par savu vīru, vai daļa

māte par savu dēlu: „Kamēr bija nabags, tamēr bija pēc cilvēka; palika bagāts un palika par mulķi.“

Trešais no minētiem tautas aforismiem: „Kas smejas, tas neredz,“ nozīmē tik daudz, ka priekā un laimē cilvēks ir stipri nevērīgs. Viņš, runājot dzejnieka vārdiem,

„Neskatās tālāk, tik tagadni bauda.“ (Ed. Veidenbaums.)

Pretēji šinī ziņā darbojas bēdas un nelaime. Tās cilvēku dara redzīgāku un vērigāku.

„Kas acis ar asarām izmazgājis, tas redz daudz vairāk.“
BFK. 124.

Daudzreiz arī laimīga cilvēka darbs ir paviēgls un paviršs. Jūsma nemil lielu nogremdēšanos un rūpību. Tāpēc tauta teic:

„Kas uz laimes stiebra aug, tie ir vēja ziedi.“ Altm.

2. Laime vairo cilvēka nepieticību.

„Jo jau ir, jo grib vēl vairāk.“ BFK. 50.
„Cilvēkam nekad nav diezgan.“ BFK. 50.
„Diezgan nekad nav.“ BFK. 71.

Viena no cilvēka dabas visfundamentālākām jeb dziļākām īpašībām ir — nepieticība un neapmierinātība. Pieticība pie cilvēkiem ir izņēmums, nepieticība — likums.

Ar cilvēka nepieticību ir tāpat, kā ar kuŗu katru stādu: jo viņš labākā zemē, jo kuplāki viņš aug un zaļo un lielāks izaug... Bet laime ir auglīga zeme cilvēka dažādu iedzimto dziņu un tendenču attīstībai, to starpā arī — daudzgribas kuplošanai.

Tā piem., pie cilvēka objektīvās laimes pieder labvēlīgie ārējie materiālie apstākļi, turība, bagātība. Bet vai kāds cilvēks būs dzirdējis no kāda materiālo apstākļu lutekļa, ka viņam ir diezgan? Šaubos.

„Jo ir, jo grib.“ BFK. 52.

„Jo jau daudz ir, jo grib vēl vairāk.“ BFK. 50.

Šķiet, ja cilvēkam (vismaz parastajam caurmērcilvēkam) atdotu pus pasaules, arī tad viņam nepietiktu. Viņš būtu nelaimīgs, ka nevar gūt visu pasauli. Te daudz piemēru sniedz arī tautas pasakas, no kuŗām kādu atzīmēsim:

„Vienreiz dzīvoja viens nabags zvejnieks ar ļoti negantu sievu. Viņiem tikai bija maza būdiņa.

Reiz zvejnieks aizgāja zvejot un izzvejoja zelta zivi, bet zivs lūdzās, lai viņu palaižot, viņa darīšot visu, ko tikvien vēloties, lai tikai uzsaucot: „Zelta zivtiņ, palīdzi man!“

Vīrs pārgājis mājās bez nevienas zivs, sieva gribējusi viņu no mājām izdzīt, bet viņš sācis stāstīt savus piedzīvojumus. Sieva atcirtusi: „Tad tūliņ ej uz jūrmalu un saki, ka es gribu būt par saimnieci.“

Viņš arī nogājis uz jūrmalu un saucis: „Zelta zivtiņ, palīdzi man!“

Tūliņ izpeldējusi malā tā pati zivtiņa un jautājusi: „Ko vēlies?“

„Mana negantā sieva grib tikt par saimnieci.“

„To tu dabūsi, ej tikai mājās.“

Vīriņš jau par gabalu redzējis, ka ir lielas saimnieka mājas un ka kalpones kopj lobus un saimniece viņiem dod darbu. Viņš vēl nebija iegājis iekšā, kad jau saimniece bija pretī un sacīja: „Taisies, kā tiec uz jūrmalu un gādā, ka es valdu par pili.“

Vecītis apdomājās, aizgāja uz jūrmalu un sauca: „Zelta zivtiņ, palīdzi mán!“

Izpeldēja tā pati zivtiņa un vaicāja: „Ko vēlies, vīriņ?“

„Mana negantā sieva grib tikt par pils valdnieci.“

„Ej tik mājās,“ sacīja zivtiņa, „to tu dabūsi.“

Vīriņš jau no tāienes redzēja greznu pili, tur sulaiņi skraidīja no vienas vietas uz otru, un viņa sieva mirdzēja vienā zeltā. Vīriņš nebija vēl ne iekšā iegājis, kad pils valdniece skrien pretim un saka: „Gādā, ka es valdu par pilsētu.“

Vīriņš negribēja vairs iet, jo bija gluži nokūsis, bet viņa sieva lika sulaiņiem viņu pērt. Vīriņš aizvilcās uz jūrmalu, kur bija sacēlusies vētra, un sauca: „Zelta zivtiņ, palīdzi man!“

Bet zivtiņa neiznāca. Tad viņš sauca vēlreiz, un zivtiņa iznāca un prasīja, ko vēloties.

„Mana negantā sieva grib valdīt par pilsētu.“

Zivtiņa sacīja: „Ej mājās, to tu dabūsi.“

Vīriņš pārgāja mājās, un viņa sieva sēdēja jau uz troņa un valdīja par pilsētu. Bet sieva vēl nebija mierā un sacīja: „Gādā, ka es valdu par debesi un zemi.“

Vīriņš gan negribēja iet, bet sieva viņu piespieda. Nogājis pie jūras, viņš sauca tos pašus vārdus, bet zivtiņa nenāca, jo uz jūras bija stipra vētra. Viņš sauca vēl reiz, tikpat vēl nenāca. Trešo reizi zivtiņa tomēr iznāca un prasīja: „Ko vēlaties, vīrs?“

„Negantā sieva grib valdīt par debesi un zemi!“ Zivtiņa atbildēja: „Jūs, ļaudis, esat par daudz mantkārīgi. Tāpēc

lai notiek viss tāpat, kā agrāk bijis!“ To teikusi, zivtīna pazuda.

Vīrs pārgāja mājā, un viņa sieva atkal sēdēja vecās mazās būdas priekšā.

(P. Šmits. „Latviešu pasakas un teikas“ VII. 410—411. lp.).

Šī pasaka ir diezgan internacionāla, t. i. viņai līdzīgas ir arī citām tautām. Bet tas tomēr netraucē viņai gleznaini apstiprināt augšā minēto principu un norādīto cilvēka dabas īpašību.

Arī cilvēka nepieticība ir internacionāla, resp. piemītoša cilvēka dabai vispār, neatkarīgi no tautības.

Par šo pašu īpašību vēl runā tādas latviešu pasakas, kā: Ernsta Birznieka uzrakstītā (P. Šmits. „Latviešu pasakas un teikas“ VII. 415.—417. lp.) kā arī citas, kas ievietotas P. Šmita krājuma dalījumā 555.

Arī reālā dzīvē bagātīgi novērojam, ka slavenajam nepietiek slavas, bagātajam — bagātības, mīļētam — mīlestības, baudītājam — baudas un izdzīves, varas vīram — varas u. t. t. Ar vārdu: laimes izlutināts cilvēks allaž vien ir kā nepiepildāms bezdibens.

Šāds laimes lutināts un nepiepildāms daudzgribis allaž savās prasībās tik tālu iet, kamēr atsitās beidzot nelaimē kā ar pieri sienā.

„Cilvēks, labas dienas baudīdams, kāro vēl labākas; meklēdams labākas, atrod sliktākas.“ BFK.

Un tikai nelaime viņu izskolo un padara prātīgāku un pieticīgāku.

Tā tad: viens no laimes, sevišķi ārējās, objektīvās laimes ļauniem iespaidiem uz cilvēku ir tas, ka viņš cilvēka tiesmes pēc dzīves labumiem padara vēl lielākas, padara cilvēku vēl nepieticīgāku.

3. Laimē un labumos dzīvodams, cilvēks sāk šos pašus labumus kājām mīt.

„Kad pelīte paēdusi, tad graudiņš rūgts.“ 4.

„Paēdis mīn medu ar kājām; izsalkušam pat garoza salda.“ 4.

„Lai me dara mūs nepiepildāmus.“

B. 1889. 10.

Patlaban runājām par to, ka laimīgais paliek nepieticīgs un nepiepildāms. Ka nākamais solis jau ir — to labumu nīcīnāšana, kurus laimīgais bauda.

Un kā tas nākas?

Labumos dzīvojot laimīgajam labumu baudītājam visi šie labumi tā apnīkst, ka tie viņam beidz būt labumi un viņš sāk pret tiem palikt ne tikai vienaldzīgs, bet viņš sāk tos pat ieskatīt par nieku, sāk tos nicināt. Labums tādām labumu baudītājam paliek par nelabumu, laime — par nelaimi.

„Pilnam vēderam gardumi riebj.“ BFK. 52.

„Kad pele paēdusi, tad miltums rūgts.“ BFK. 53.

„Paēdušai pelei rūgts kviešu grauds, neēdušais — salda ir auzu sēnala.“ BFK. 53.

„Mēs paģēram maz, ja esam nelaimīgi, laime dara mūs nepiepildāmus.“ B. 1889. 10.

Vēl vairāk: nepārtrauktās laimes dienās cilvēkam ne tikai baudāmie labumi apnīkst, un viņš tos vairs neciena, bet viņš pat sāk tos postīt kā nederīgu un nevērtīgu lietu.

„Kad cūka paēdusi, tā apgāž sili.“ BFK. 53.

Tā zīmīgi, gleznaini un ar stipru nosodošu un kritisku sarkasmu šo patiesību formulē mūsu veselīgais un ētiskais tautas prātnieciskais ģenijs.

4. Laime padara cilvēku uzpūtīgu.

„Laimē nepazīst draugus.“ BFK. 71.

„Kur laimes saule uzlec, tur pazemības noiet.“ BFK. 277.

„Laime māca lādēt, nelaime — lūgties.“ Altm.

Katram cilvēkam ir savas pašvērtības jeb pašlepnuma jūtas. Kas pats sevi neciena, to arī citi neciena.

Pašlepnums un godkārība ir pie tam ļoti spēcīgas cilvēka dziņas, un kā visas spēcīgās dziņas, tā arī tās kupli un suloti aug labvēlīgos apstākļos.

Laime un labas dienas pašlepnumam un godkārībai dod spārnus. Cilvēka mērenā un normālā godkārība paliek par iedomību un uzpūtību, bet tās ir jau ļoti nesimpatiskas un nevēlamas cilvēka īpašības.

Uzpūtīgs cilvēks ar savu uzpūtību un iedomāto pārākuma apziņu citus nepelnīti aizskar un apvaino. Tāda izturēšanās ir pret tautas ētiskiem principiem. Tāpēc arī tauta ar ironiju un niknumu vērsas pret uzpūtīgiem cilvēkiem.

„Uzpūties kā pūslis.“ BFK. 50.

„Jo kaķi glauda, jo kupri cel.“ BFK. 50.

„Iepūties kā perētāja vista, iet un ēnā skatās.“ BFK. 57.

„Deguns padebešos, pats zemes virsū.“ BFK. 160.

„Kad pašam labi iet, kas tad otru atminēs.“ BFK. 50.

„Bēdu dienās cilvēks pazīst otru, bet prieka dienās pats sevi nepazīst.“ BFK.

Laime tā tad ir tāda siltumnīca, kas liek sakuplot cilvēka patmīlības un godkārības stādam par nepievilcīgo uzpūtību. Cilvēks allaž vien pārveidojas tā, ka to ne pazīt vairs nevar. Tautas aforismi tāpēc zīmīgi konstatē, ka tādos apstākļos pat cilvēks pats sevi nepazīst.

Ar vārdu: laime cilvēka normālo pašmīlību padara par ļoti nevēlamu iedomību un uzpūtību.

5. Laime cilvēku izlutina viņam pašam par sliktu.

„Kas saulē stāvējis, tam grūti iet
ēnā (pie ēnas pierast). BFK. 124.
„Laimē padara glēvu, nelaime — dū-
šīgu.“ BFK. 322.

Lutinātam bērnam gan varbūt jauks bērnības laiks, bet viņam ir grūta turpmākā dzīves gaita. Un jo vairāk kāds ir lutināts, jo grūtāka tam vēlākā dzīves gaita.

Lutinātie bērni ar laimīgo bērnību parasti ir visnelaimīgākie dzīves gaitas gājēji. Viņiem visur ir slikti un visur iet grūti. Vecāku pakalpīgās kājas un rokas, viņu mīlestības pārbagātās sirdis taču nevar tos pavadīt visu dzīves ceļu. Bet svešiem laudim ir citas sirdis un citas attiecības pret viņiem. Ja labumam seko vēl kas labāks, tad jau ir labi; bet ja labumam seko sliktāks, tad patīkami tas nav. Un tā ir lutinātiem bērniem. Tie, tā sakot, ir dzēruši vispirms labāko vīnu un pēc tam viņiem nācās baudīt sliktāko, vai vienkārši rūgtas vērmeles.

Bet šādai bērnu lutināšanai, tos darot laimīgus bērnībā, ir vēl otrs aspekts: tādi lutināti bērni netiekvien kā nelaimīgi padarīti vēlākai dzīvei, bet tie bieži vien padarīti n e d e r ī g i saprātīgai dzīvei. Šī patiesība ir tik bagāta ar piemēriem, ka katrs no lasītājiem, šķiet, varēs nosaukt daudzus un daudzus piemērus, daudzus un daudzus no zināmiem cilvēkiem, uz kuriem viņš varēs attiecināt sacīto.

Tauta šo patiesību ir bagātīgi illūstrējusi savās pasakās, teikās un tautas dziesmās.

Tautas dziesmās sevišķi raksturīgas ir tās tautas dziesmas, kur apdziedātas lutinātas mātes meitas un skarbi audzinātas bārenītes.

Ar laimi apbērtās mātes meitas parasti iznāk nekur nederīgas, kamēr asarās mirkušās bārenītes allaž vien vēlāk mirdz kā īsti briljanti.

„Es neraugu to puķīti,
Kas aug viena ezerāi;
Es nejentu to meitiņu,
Kas aug viena māmiņai.
Tā puķīte dūņu smaku,
Kas aug viena ezerāi;
Tā meitiņa netikusi,
Kas aug viena māmiņai.“ (11146, 1. var.).

No tautas pasakām varam atzīmēt šādus raksturīgus piemērus:

„Kādam ļaunai vecenei bijušas divi meitas: pašas meita un pameita. Savai meitai nelikusi nekā darīt, bet pameitai likusi govīs ganīt un linus vērpt.

Reiz pameitai izkritusi vārpstiņa — pazudusi. (Tā bija iekritusi avotiņā; bet viņa to nezinājusi).

Nu pameita raudādama tecējusi pa ceļu vārpstiņas meklēdama un satikusi aitu ganus; pavaicājusi tiem: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

Aitu gani atteikuši: „Atgriezī mums aitas, tad mēs tev pateiksim.“

Labi — atgriezusi. Un nu šie pateikuši: „Mēs redzējām gan tavu vārpstiņu: — viņa aiztecēja te pa ceļu!“

Meitiņa raudādama tecējusi atkal uz priekšu un satikusi gov(j)u ganus: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Atgriezī mums govīs, tad mēs tev pateiksim!“

Labi — atgriezusi. Un šie pateikuši: „Mēs redzējām gan tavu vārpstiņu: — viņa te aiztecēja pa ceļu!“

Meitiņa raudādama tecējusi atkal uz priekšu un satikusi zirgu ganus: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Atgriezī mums zirgus, tad mēs tev pateiksim!“

Labi — atgriezusi. Un nu šie pateikuši: „Mēs redzējām gan tavu vārpstiņu: — viņa aiztecēja tur pa ceļu!“

Meitiņa raudādama tecējusi atkal uz priekšu un nonākusi pie mazas mājiņas. Tur iegājusi — atradusi vecīti ar baltu, baltu bārdu; pavaicājusi tam: „Vecais tēvs! vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Eji izkurē pirti, nomazgā manus bērņus, tad es tev teikšu, kur tava vārpstiņa.“

Meitiņa izkurējusi pirti — gaidījusi vecīša bērņus. Sanākuši vecīša bērņi — visādi kustoņi — pirtī: — gan zalkši, gan čūskas, gan rupuči. Tad meitiņa laistījusi tos ar remdenu ūdeni un nopērusi ar mīkstu pirts slotu. Nopērti, nomazgāti, kustoņi visi devušies priecīgi kalnā.

Bet vecītis par to iedevis meitiņai skaistu lādīti, teikdams, ka tur esot viņas vārpstiņa iekšā. Labi.

Mājās attaisījusi lādīti vaļā — tā bijusi pilna ar zelta naudu. Nu pameita palikusi bagāta.

Bet pamāte, redzēdama, ka pameita tik bagāta — likusi arī savai meitai govīs ganīt un vērpt vērpiamo. Mātes meita vērpusi, vērpusi — par laimi — pazudusi gan vienreiz vārpstiņa. Nu skrējusi meklēdama un satikusi aitu ganus: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Atgriezī mūsu aitas, tad mēs tev pateiksim!“

Bet šī — dūsmīga — atteikusi: „Ganiet paši savas aitas!“ un devušies uz priekšu. Tad satikusi gov(i)u ganus: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Atgriezī mūsu govīs, tad mēs tev pateiksim!“

Bet šī atteikusi: „Ganiet paši savas govīs!“ un devušies uz priekšu. Tad satikusi zirgu ganus: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Atgriezī mūsu zirgus, tad mēs tev pateiksim!“

Bet šī atteikusi: „Ganiet paši savus zirgus!“ un devušies uz priekšu. Tad nonākusi pie mazās, smukās mājiņas un vaicājusi vecītim: „Vai neredzējāt manu vārpstiņu?“

„Eji izkurē (izkurini) pirti, nomazgā manus bērņus, tad es tev pateikšu, kur tava vārpstiņa!“

Mātes meita izkurinājusi pirti ļoti karstu, novārijusi karstu ūdeni un gaidījusi vecīša bērņus. Sanākuši vecīša bērņi — pērusi ar sakaltētu slotu, lējusi vārošu ūdeni virsū, tā ka visi pikstēdami uzgājuši kalnā.

Nu vecītis arī viņai iedevis smuku lādīti, teikdams, lai celā vaļā netaisot.

Mātes meita, mājā iedama, gan gribējusi jau celā lādīti atdabūt, bet nevarējusi. Pārgājusi mājā — vērušas abas ar māti vaļā, tad atdabūjušas; bet no lādītes izskrējusi uguns, aprīdama gan mājas, gan māti, gan mātes meitu; tikai pameita ar savu naudu izglābusies: — to uguns neaiztikuse.

Un no tās dienas pameita dzīvojusi laimīgi.“
(A. Lerch.-Pušk. „Latviešu tautas teikas un pasakas“ VI, 2.
838.—839. lp.)

Tā tad, kā no tautas pasakām un dziesmām redzams, vecāku lutināšanai ir šādas sekas:

1) lutinātie bērni izaug slinki, cietsirdīgi un nejutīgi pret citu bēdām;

2) viņi ir nesimpatiski, augstprātīgi un neizpalīdzīgi citiem cilvēkiem viņu grūtās dienās.

Bet tādas īpašības beidzot atriebjas pašiem izlutinātiem bērniem: „Kā mežā sauc, tā atskan.“

Mīlu vārdu un mīlu izpalīdzību otram allaž vien darītājam atalgo ar tādu pat mēru, kā to redzējam citētajā pasakā, kamēr pret citiem vērsta nemīlība, augstprātība, nicināšana un naidis allaž nes posta augļus.

Tā tad: lutināšana ar maigiem līdzekļiem sagatavo nākamās nelaimīgās cilvēku gaitas un tekas.

Cilvēku pieradināšanai grūtībām ir pavisam otrādas sekas: grūtības sākumā taisa ceļu vieglākām un laimīgākām dienām.

Grūti augušas bārenītes vēlākās vieglas dienas un laimes brīžus raksturo šādas dainas:

„Bārenīte bēdājās,
Kas bāreni lietā liks.
Nebēdā bārenīte.
Lai me tevi lietā liks.“ (4971.)

„Bārenīte bij augdama
Sūras dienas redzējusi,
Domā Dievs, gādā Laima
Labu mūžu dzīvojot.“ (4973.)

Savai niecinātajai un grūtumu radītājai, svešai mātei dažāda bārenīte itin apzinīgi atbild:

„Ai svešā māmuliņa,
Vai tu mana Laima bijī?
Vai tu zini, ka nebūs
Man maizītes dzīvojot.“ (4965.)

Pēc grūtām bērnbības dienām bārenei allaž nāk laimīgākas dienas.

„Balta, balta viešņa nāca
Bez saulītes vakarā;
Tā nebija balta viešņa,
Tā bārenes mīla Laima.“ (4976.)

Bet lutināt var ne tikai bērņus. Lutināt var arī pieaugušus cilvēkus. Lutina ne tikai vecāki, bet reizēm lutina arī dzīve.

Arī pieaudzis cilvēks, ilgāku laiku dzīvojot laimīgos un labvēlīgos apstākļos, tiem pierod un izlutinās tāpat kā bērņš. Viņam tad vēlāku ir arī gluži tāds pat liktenis kā lutinātam bērņam. Dzīve sagādā tam daudz rūgtu brīžu.

Arī te, domājam, lasītāji zinās piemērus, ka laimīgi dzīves spriži ir dažu labu cilvēku lutinot samaitājuši un padarījuši to vai nu maz derīgu vai pavisam nederīgu vēlākai dzīvei.

Tāda ir laimes negatīvā iedarbe uz cilvēka raksturu un viņa vēlākiem likteņiem. Tauta gan teic, ka „labs laba nemaitā“, bet reizēm tomēr labs labu maitā, t. i. labas dienas samaitā labu cilvēku.

6. Laime padara cilvēku neapdomīgu.

„Laimīgs par nelaimi nedomā.“

BFK. 266.

„Kad ēzelim iet labi, tad viņš iet uz ledu un pārlauž kāju.“ BFK. 50.

„Kas acis ar asarām izmazgājis, tas redz daudz vairāk.“ BFK. 124.

Viens no agrāk minētiem sakāmvārdiem teic: „Kas smejas, tas neredz.“ Tas nozīmē tik daudz, ka priecīgais un laimīgais galvenām kārtām neredz savām gara acīm, neredz ar savu prātu pasauli, nedomā, neapsver. Viņš tikai peld pa patīkamo laimes straumi, bauda tagadni un tagadējos labvēlīgos apstākļus. Viņš nepiegrīez vērības tiem launumiem un varbūtējiem postošiem spēkiem, kas mazāk redzami, bet kas var nākotnē uzbrukt un viņa dzīvi postīt.

Ja nelaime māca un skolo, tad laime ieaijā un iemidzina.

Ja nelaimē doma strādā ar simtkārtīgu intensitāti, meklēdama izeju no nelaimes, tad laimē šī doma apmierināti atdušas un slinko.

Bet laimes nevērībai un neapdomībai ir vēl viens aspekts. Laimīgais savā labsajūtā un jūsmā paliek pārdrošs un par daudz riskē. Cilvēkam ir tendence iedomāties dzīves patīkamos brīžos, ka šie brīži vienmēr turpināsies un ka tāpēc nav iemesla domāt par draudošiem nelabvēlīgiem spēkiem. Tā, piem., veselais iedomājas, ka viņš nekad nebūs slims un daudz

nedomā par savu tagadējo spēku un veselības rūpīgu saglabāšanu.

Bez tam, dzīves priecīgs un laimīgs cilvēks jūsmas un laimes brīžos allaž vien nevajadzīgi riskē un izdara lielas pārgalvības. Reizēm šādas neapdomības un pārgalvības var izdoties un palikt nesodītas, bet daudzos gadījumos viņas nes postu un nelaimi. Tādā ziņā pati laime ir gādājusi par to, lai varētu ierasties viņas pretiniece — nelaime.

Ar vārdu sakot: laime cilvēka domājošo garu neveicina, nespiež viņu vispusīgi apsvērt dažādus nelabvēlīgus apstākļus, attur viņu vērīgi vērsties nezinamajā tālē, censties paredzēt savus turpmākos likteņus un novērst dažādus nelabvēlīgus spēkus.

7. Laime cilvēku padara arī pa daļai kōmisku.

„Priečājas kā bērns par klingeri.“

BFK. 50.

„Laimīgs kā pērnējais brūtgāns.“

BFK. 158.

„Laimīgs kā suns, kas desu dabūjis.“

BFK. 266.

„Laimīgs kā želzīti dabūjis.“

BFK. 50.

Kōmisks ir allaž vien viss tas, kas nav parasts un ikdienišķs. Bet laime nav ikdienišķa parādība. Laimes dienas ir — dzīves svētdienas, vai pat dzīves svētki. Pats cilvēks arī šinīs svētku dienās nav ikdienišķs, viņš ir neparasts. Šī neparastība dod iemeslu citiem cilvēkiem pazoboties.

Kā psiholoģisks faktors te vēl pievienojas līdzcilvēku skaudība un nelabvēlība, kas arī izpaužas dažreiz gan smalkā humorā, bet dažreiz arī rupjākā jokā un piezobošanā. Bet laimīgam apskaudēju nekad nav trūcis un arī netrūks. Nelabvēļu tāpat.

Bez tam vēl cilvēku kōmisku laimē padara allaž vien pārmērīgā jūsma, kas viņu stipri atšķir no viņa parastā ikdienas stāvokļa vai arī no citiem ikdienas cilvēkiem. Līdzcilvēki to nemēdz palaist garām bez zobgalīgām piezīmēm, jo uztver kā neparastu un kōmisku. Sacīto illūstrē šādi sakāmvārdi un parunas:

„Laimīgs kā septītās debesīs.“ BFK. 544.

„Tas gan ir laimes ķilķens.“ BFK. 237.

„Tam ir gan cūkas laime.“ BFK.237.

„Laimīgs kā pērnais sivēns.“ BFK. 386.

„Laimīgāks kā pavasara sivēns.“ BFK. 78.

„Laime nāk ar dampi.“ 71. BFK.

„Ko tam darīsi, kam Dievs palīdz un ķēve spēj.“ BFK. 131.

„Gadās laime, tikpat kā caļam mieža grauds.“ BFK. 71.

„Ielīdis kā laimes namiņa krāsns dibinā.“ BFK. 71.

„Laimīgs kā no gūsta izlaists balodis.“ BFK. 71.

III Vai laime vairāk ļaunu vai labu dara ?

„Laime ir gudram prieks, muļķim raizes.“ BFK. 71.

„Lētāk nelaimi nekā laimi panest.“ Stend.

Kā redzējām, laime dara gan labu, gan sliktu; tad gluži dabīgi pamostas jautājums: vai no laimes lielāks labums vai sliktums?

Atbildēt uz šo jautājumu ar vienkāršu „jā“ vai „nē“ gan nav iespējams. Viss atkarājas no paša cilvēka. Uz to jau tauta ir devusi klasisku atbildi ar savu aforismu: „Laime ir gudram prieks, muļķim raizes.“

Tā piem., gudrs cilvēks var savu bagātību vai labu materiālo stāvokli izmantot labiem un kultūrāliem nolūkiem, kamēr muļķis tādos apstākļos izvirst un pagrimst.

Krievu rakstnieki Turgēņevs, Gončorovs, L. N. Tolstojs bija muižnieki un bagāti cilvēki; tāpat vācu dzejnieks Gēte un mūsu latviešu Rainis. Tomēr viņi savu bagātību un turību izlietoja nevis tukšai izdzīvei, bet gan lai strādātu un radītu lielas kultūras vērtības.

Kamēr daudzu citu muižnieku, bagātu namnieku un saimnieku dēli, kas no tēviem manto lielas bagātības, tās izlieto vienkārši izkaisot pa krogiem un netiklības perekļiem, lai beidzot savu mūžu nobeigtu kā morāliski kroplī vai noziedznieki un sabiedrībai kaitīgi elementi.

Vēl viens aspekts. Teic: „Laiks ir nauda“, „Laiks ir vairāk kā nauda“. Gudrs cilvēks arī laiku ar prieku izmanto kādā jēdzīgā un ražīgā darbā, kamēr garīgi tukšie cilvēki karas vai augšā no gara laika un gatavi vai sienā skriet iekšā, lai dārgo laiku nosistu. Un beidzot nosit arī: vai nu muļķīgā plāpībā, dažādās viesībās, dzīrēs vai citādi.

Tā tad: brīvais laiks, kas gudram ir vairāk kā zelts, mulķim ir tīrais posts un nelaime.

Tā tas ir arī ar citām vērtībām un balvām, ko laime cilvēkam sniedz. Gudrais katru likteņa labvēlību mācēs izmantot un lietā likt, kamēr mulķi tu vari ar visādiem laimes labumiem apbērt, un tomēr no viņa nekādi „lietas koki“ neiznāks.

Laiques un labvēlīgo apstākļu labā vai ļaunā iedarbe atkarājas no daudzām un dažādām cilvēka dabas īpašībām. Kas vienam par labu, tas otram par ļaunu.

Bez tam vēl jāņem vērā labums jeb laimes daudzums cilvēkam. Kā katrs pārmērs ir kaitīgs, tā arī laimes pārmērs. Tāpēc sakāmvārds arī teic:

„Ko laime pa daudz kutina, tam jāsmējas līdz nāvei.“ Altm.

Citiem vārdiem: kam par daudz laimes, tas laimē var arī viegli pavisam noslāpt. Liels labums bendē tāpat kā liels ļaunums.

Reizēm laime var būt taisni nelaimes cēlonis. Cilvēku izlutinādama, iemidzinādama, tā viņu sagatavo vēlākai nelaimei, un pie tam daudzreiz — lielai nelaimei.

„Ko laime posta, to viņa izposta līdz kreklam.“ Altm.

Ceturtnā nodaļa.

Laires gaita.

Cilvēka laimei ir sava gaita. Viņai ir savs atnākšanas, savs uzturēšanās un savs aiziešanas veids. Laimi pētot, jāatzīmē arī tas, kas novērots par laimes gaitu. Un savas īpatnības, savi principi te neapšaubāmi ir.

I Laimgaitas galvenās īpatnības.

1. Vienmēr laime nesmaida.

- „Ne arvienu laime smaida.“ BFK. 53.
„Ne ikreiz laimei vārti vaļā.“ BFK.
„Ikdienas māte raušus necep.“ BFK. 50
„Laime nepastāv mūžīgi.“ BFK. 152.

Attiecībā uz laimes gaitu viena no pazīstamākām patiesībām gan ir tā, ka laime vienmēr nesmaida. Viņa, kā jau agrāk aizrādīts, nav nepārtraukts plūdums. Jāšaubās, vai pasaulē kādreiz būs dzīvojis tāds cilvēks, kam laime būtu smaidījusi no šūpuļa līdz kapam. Nē. Laime ir tāda saule, kas spīd ar pārtraukumiem, tāda mūzika vai tāds koncerts, kas vienmēr norit ar starpcēlieniem. Negrozības, nekustības un nepārtrauktības vispār dabā nav: arī cilvēka dabā nē. Bet laime īstenībā arī ir tikai viena no cilvēka dabas īpatnībām zināmos apstākļos un zināmos laikos sevi patīkami sajūst un patīkami apziņāties.

Visam dabā, dzīvē un cilvēka psihē ir ritms un svārstības raksturs.

Patiesība, ka laime ir patīkams psīches plūdums ar pārtraukumiem apstiprina arī tautas filozofiskā doma. Bez augšā minētajiem sakāmvārdiem tautas gudrības krājumā ir vēl tādi aforismi:

- „Ne ikdienas saule spīd, ne ikdienas lietus līst.“ BFK.
„Dzīve vienmēr neiet caur rozēm.“ BFK.
„Katra diena nav svētdiena.“ BFK. 60.
„Ne katrreiz laime smaida.“ BFK. 111.

„Ne katrreiz iznāk tas, ko domā.“ BFK. 53.

„Šodien nav vakarējā laime.“ BFK.

„Laime nav pastāvīga.“ 3.

„Laime ir nepastāvīga viešņa.“ BFK. 71.

„Katru dienu jau māte plāceņus necep.“ BFK. 1217.

2. Laimes gaita grūti paredzama un noteicama.

„Rīts nezina, kāds būs vakars.“

BFK. 87, 88, 1106.

„Laipei nav rītdienas.“ BFK. 87.

„Laime kā no zila gaisa.“ BFK. 148.

„Kad saule uzlēc, vēl nevar zināt, kāda noriet.“ BFK. 275.

„Dievs nav ieslogāms, laime nav atsau-
cama.“ Altm.

Arī mainīgā notikumu un parādību gaitā ir sava kārtība un noteiktība. Tā, piem., nepastāvīga parādība ir diena, bet mēs zinām, ka viņai seko nakts; nepastāvīga parādība ir pavasaris, bet mēs zinām, ka viņam seko vasara, rudens, ziema un atkal pavasaris. Tāpat nepastāvīgs jaunībai seko pilngadības laiks un vecums. Šinī nepastāvīgo un pārgrozīgo parādību plašumā var ko paredzēt un noteikt. Bet kā ir ar laimi? Vai arī laimes sezonu var noteikt, cik ilgi tā pastāvēs, kad beigsies un atkārtosies? Nē. To nevar. Laime daudzreiz atnāk negaidoē un piepeši: „Nokrīt kā no gaisa.“

Bet vakarā laimīgs apguldamijs, tu droši nevari pateikt, ka tu laimīgs arī rītā piecelsies. Tu nevari droši pateikt, ka tu būsi laimīgs arī rīt, parīt un aizparīt, vai pēc mēneša, gada u. t. t.

Un vispār: noteikti nevar pateikt laimes gājienus, lēcienus un dažādos likloču ceļus.

Šīs patiesības tautas filozofiskā doma konstatē un formulē savās dzīves gudrībās.

Bet nav arī sacīts, ka laimes gaita būtu pilnīgi nejauša un fatāla, kur cilvēka griba neko nevarētu grozīt. Tā tas nav. Laimes sagatavošanā cilvēka apzinīgā griba daudz var darīt, lai tuvinātu laimes brīžus, lai dzīvi iekārtotu saskaņā ar vēlējumu, ideāliem, bet to gan nevar ar simtprocentīgu noteiktību pasacīt, ka viss tā notiks un izpildīsies. Bez cilvēka apzinīgās gribas ir vēl daudz citu dažādu apstākļu, kas nem

dalību cilvēka laimes noteikšanā, un par dažu labu no šiem spēkiem un faktoriem mūsu apzinīgai gribai nav varas.

Un tomēr: viss sacītais cilvēkam nedrīkst laupīt stipri dibināto apņemšanos: pašam kalt savu laimi. Šī kalšana ir viens no drošākiem, kaut arī ne absolūti drošiem ceļiem uz laimi.

3. Laime viegli zūd.

- „Laimei vieglas kājas.“ BFK. 53.
 „Laime izdziest ātri kā svece.“ 3. 111.
 „Laime izkūst kā sviests saulē.“ BFK. 141.
 „Laime ir īsa, kā vēja trīsa.“ BFK. 213.
 „Laires zirgs mīl spārdīties.“ Altm.

Kaut arī laimes gaita vispār grūti paredzama un noteicama, tad tomēr zināmas patiesības par viņas gaitu pasacīt var. Zināma pastāvība un atkārtotāšanās tomēr laimes norisēs ir. Viena no šādām patiesībām par laimes gaitu ir tā, ka laime ir viegli pārejoša parādība. Reizēm gan laimes atnākšana ir gausa un grūta, bet viņas aiziešana un nozušana parasti ir viegla. Laires sezona ir tāda, kas atnāk gausi, bet izbeidzas piepeši, strauji un negaidīti. Šinī ziņā laime ir vārīga lieta, kas saplīst kā zemē nokritis stikla trauks. Tauta par laimes vārīgo dabu saka:

- „Laime un stikls (glāze) ir vārīgas lietas.“ BFK. 63, 68, 53.
 „Laime izput kā ziepju burbulis.“ BFK. 141.
 „Laires ritens ļoti apaļš.“ BFK.
 „Laime aizskrien skriešus, nelaime lien līšus.“ BFK. 237.
 „Viegli laimi atrast, bet vieglāki to pāzaudēt.“ BFK.
 „Laime un glāze ir vārīga lieta.“ Stend.
 „Laimei nav rītdienas, ne vakardienas.“ BFK.
 „Šodien vis vairs nav vakarējā laima.“ BFK. 1.
 „Laime aizlido spārniem, nelaime aizvelkas ar kruķiem.“ BFK. 11.
 „Laimi laupīt ir viegli, bet atdot — grūti.“ BFK.
 „Laimi neviens aiz svārku stūra nenotur.“ BFK. 1217.
 „Laime drīz otru pusi rāda.“ BFK. 68.
 „Šodien ķēniņš, rītu kalps.“ BFK. 71.
 „No rīta smeijies, vakarā raudāsi.“ BFK. 237.
 „Laime nav vērsis — aiz ragiem nenoturēsi.“ BFK. 1217.
 „Laime pazūd kā ūdens karstumā.“ BFK. 141.
 „Laime zūd kā putekli.“ BFK. 124.

„Prieks izkūst kā sniegs saulē.“ BFK. 141.

„Laime izzūd kā dūmi.“ BFK. 152.

„Laime zūd kā tvaiks.“ BFK. 152.

„Cilvēks, tavi prieki ir īsi, mūžīgas laimes tev nava.“
BFK. 1136.

„Šodien augstā godā, rītu — apsmiets un nabags.“ L. A.
1836. 18.

„Laime ir tāds akmens, ko tikpat viegli zaudē kā atrod.“
Altm.

„Laime ir viegla spalviņa, kas visām sētām iet pāri, tikko kāds vējiņš papūš.“ Altm.

„Jo dienas, jo laime nāk.“ Stend.

„Laima pakalu griež.“ Stend.

„Laime drīz griežas.“ Stend.

II Akumulācijas princips laimē.

„Kad iet, tad iet par daudz labi; kad iet,
tad iet par daudz slikti.“ BFK. 50.

„Kad ir, tad ir par daudz, kad nav, tad
nav nemaz.“ BFK. 50.

„Kad nāk, tad nāk ar vālu.“ BFK. 50.

„Kur jau tā daudz ir, tur vēl nāk klāt.“
BFK. 71.

Akumulācija nozīmē sabiezināšanu, sakopošanu, koncentrēšanu. Šāda sabiezēšana jeb koncentrēšana zināmā mērā ir tas pats vispār dabā pazīstamais ritma princips.

Ir zināms, ka dabas gaitās viss lielais procesu vairums notiek ritmiskā gaitā. Ritmiski vilņojas jūra: ūdens paaugstinājumam seko ūdens pazeminājums, tam atkal paaugstinājums; dienai seko nakts, aukstumam — siltums, ziemei — pavasaris un vasara u. t. t.

Tāda ritmika ir arī cilvēka psihiskās jeb gara parādībās; arī, saprotams, viņa fizisko parādību pasaulē. Organisma spirtumam un darbam seko atpūta un nakts miers, pacilātam un jūsmīgam gara stāvoklim seko jūtu atslābums jeb miers u. t. t.

Akumulācijas princips ir viens aspekts no šī plašākā ritma principa. Tā piem. diena ir gaismas akumulācija; cilvēka darba noskaņojums dienā ir viņa darba enerģijas akumulācija u. t. t.

Šis pats akumulācijas princips lielā mērā valda arī cil-

vēka jūtu un emociju pasaulē, viņa priekos un bēdās, viņa laimē un nelaimē.

Ja runājam par laimes akumulāciju, tad domājam attiecīgu laimes sajūtu un noskaņu akumulāciju, to noskaņu un jūtu krāšanos, kas laimi sastāda un ko par laimi saucam.

Šī tomēr ir savāda parādība: kad dzīvē labie un patīkamie brīži allaž nāk virknē cits pēc cita, pats cilvēks ir it kā pārsteigts par viņu daudzumu. Tāpat tas ir arī otrādi. Šos savus novērojumus un šo pārsteigumu tauta arī izsaka jau augšā minētos sakāmvārdos un parunās.

Saprātība un lietderība liek prasīt, lai laimes elements būtu vienmērīgāki izdalīts cilvēka dzīvē, bet faktiskais lietu stāvoklis un reālie apstākļi ar to ne ikreizes rēķinās. Šinī ziņā dabā un arī cilvēka dabā valda savāda divainība un arī, šķietās, ačgārnība. Tā ir viena no tām daudzām pretrunām, kas valda dabā un arī cilvēka dabā.

Bet tautā pašā par šo jautājumu atskan gan arī citādas balsis. Tā piem. kāds sakāmvārds teic:

„Laime nekad ar kaudzi nenāk.“ BFK. 152.

Šim sakāmvārdam tanī ziņā taisnība, ka labumi cilvēka dzīvē tiešām mēdz nākt mazīkos kvantumos kā ļaunumi.

Bet ir arī otrs aspekts šim jautājumam, un tas ir tas, ka cilvēkam labuma nekad nepietiek, un viņam šķietas, ka šī labuma varēja būt vēl vairāk. Neapmierinātība un nepieticība ir diezgan fundamentālas cilvēka īpašības.

III Laimes beigas un pēclaiimes laikmets.

„Pēc priekiem nāk bēdas.“ BFK. 57. 135.

„Nav tādu prieku pasaulē, kas neapniktu, nav tādu bēdu, kuŗu neizciestu.“

BFK. 52.

„Kad tu pats beidzies, tad beidzas arī tava laime.“

BFK. 70.

„Pēc laimes nāk nelaime.“ BFK. 124.

Kā katrai parādībai laikā, tā arī laimei ir savs sākums, sava norise un savas beigas. Bet kādas ir laimes beigas?

Tā kā laime katram cilvēkam ir viņa subjektīvais gara stāvoklis, tad viņa, t. i. laime, beidzas tad, kad pats cilvēks sajūt un ieskata to par izbeigušos. Kad nav vairs tā baudas

un apmierinājuma stāvokļa, ko cilvēks pēc saviem ieskatiem un ideāliem par laimi sauc, tad laimei ir beigas.

Šāds laimes beigu stāvoklis iestājas tad, kad: 1) izbeidzas tie apstākļi un faktori, kas šādu laimes stāvokli rada un 2) kad laimi radošie apstākļi turpinās par daudz ilgi un cilvēks tos jau apnicis.

Vispirms dažus vārdus par pirmo aspektu.

Ja piem. cilvēks ieskata par savu laimi laulības dzīvi, tad, saprotams, ka šī laime izbeidzas tad, kad minētā cilvēka otrs dzīves biedrs vai nomirst, vai paliek neuzticīgs un laulības dzīve sairst.

Ja laime ir sniegusi cilvēkam bagātību ar visu to, ko viņa sev nes līdz, un ja tas ir bijis cilvēka laimes galvenais pamats un saturs, tad, pats par sevi saprotams, ka zaudējot bagātību cilvēks zaudē arī savu laimi, sevišķi vēl tad, ja bagātība ir bijusi viņa centienu un tieksmju ideāls.

Saprotama lieta, ka tiklab vienā kā otrā un daudzos citos gadījumos cilvēks var radīt un rast sev citus izdevīgus apstākļus, kas viņam sniedz dziļu apmierinājumu un baudu, bet tā jau būs cita laime, un citi laimes brīži, kamēr viena noteikta laime, kas bija saistīta ar agrākiem noteikumiem, ir izbeigusies.

Ar vārdu sakot, laime izbeidzas tad, kad izbeidzas tie spēki un apstākļi, kas šo laimi rada.

Vēl kādus vārdus par otro aspektu. Pieņemsim, ka laimes ārējie apstākļi paliek pilnīgi negrozīti, un tomēr, neskatoties uz šo apstākļu turpināšanos un negrozību — laime var izbeigties. Tādā gadījumā viņa izbeidzas aiz apnikuma. Ļoti vienkārši: laimes stāvoklis, laimīgie apstākļi cilvēkam tā apnikst, ka viņš bijušo laimi sāk ieskatīt un sajust vai nu kā vienaldzīgu, vai nelaimi. Tāpēc arī šo parādību tauta it pareizi ir formulējusi sakāmvārdā:

„Nav tādu prieku pasaulē, kas neapniktu, nav tādu bēdu, kurū neizciestu.“ BFK. 52.

Tā tad vecā laime it kā sadilst un apnik, un cilvēks sāk savās gaitās meklēt atkal jaunu apmierinājumu un jaunu laimi.

Ja nu jautā: kas tad laimei īsti seko, tad te var atbildēt, ka laimei var sekot divējāds stāvoklis: 1) indiferece jeb vienaldzība, 2) laimes pretstats jeb nelaime.

Visparastākais stāvoklis vispirms ir indiferece jeb vienaldzība. Ja laimes stāvoklis ir zināms jūtu un gara kāpinājums, reizēm stipri augsts emociju stāvoklis, tad, saprotama

lieta, ka šāds stāvoklis nevar ilgi turpināties, bet šim augstam līmenim jāslīd uz leju. Šim stāvoklim parasti seko tāds gara stāvoklis, ko sauc par vienaldzību jeb indiferentismu. Salīdzinot gara stāvokļus ar zemes virspusi, varētu sacīt, ka cilvēka laime ir augsti un saules apspīdēti kalni, kamēr indiference jeb vienaldzība ir zemes līdzenumi un klajumi.

Bet reizēm gaita un secība ir arī citādas: nav mierīga noslīdēšana, bet tā ir un var būt arī spēcīga krišana.

Atgriežoties pie cilvēka gara stāvokļa salīdzinājuma ar zemes garozas virspusi, jāsaka, ka bez kalniem un līdzenumiem ir vēl dziļas ielejas un gravas. Cilvēka garā par tādām gravām un aizām var ieskatīt laimes pretstatus: nelaimes un bēdas.

Nelaieme ir otra iespēja, ar kādu var izbeigties cilvēka laime. To novērojusi arī tauta un atzīmējusi savās gudrībās:

„Pēc smiekliem nāk asaras.“ BFK. 53.

„Pēc klusuma nāk vētra.“ BFK. 94.

„Jautriem priekiem bēdīgs gals.“ BFK. 127.

„Drīz prieki smaida, drīz bēdas mūs gaida.“ BFK. 356.

„Ar medu sākas, ar rutku beidzas.“ BFK. 868.

Piektā nodaļa.

Tautas gudrība par nelaimi.

I Nelaiemes jēdziens.

„Nelaieme ir posts un nepatīkšanas.“

BFK. 308.

„Nelaieme ir posts un netaisnība.“ BFK. 307.

„Visnelaimīgākais cilvēks ir tas, kas sevi
par tādu iedomājas.“ V. 1. g. 1907.

„Uz bēdām gul, ar bēdām apsedzas.“

B. 1888., 6.

„Bēda pie bēdas.“

Kr. Ulm.

Istenībā ir ne viens, bet divi nelaiemes jēdzieni.

Pirmais nelaiemes jēdziens ir — **n e l a i m e s g a d ī j u m s**.
Tas ir sevišķs asu sāpju un bēdu pilns stāvoklis, ko negaidot
atnes kāds piepešs gadījums.

Tāda nelaieme var būt piem. cilvēka pēkšņa un negaidīta
sakropļošana dzelzsceļa katastrofā, viņa mantas iznīcināšana
kādā ugunsgrēkā u. t. t.

Nelaimgadījumu nelaimi raksturo piepešas un asas sāpes,
vai arī tādas pat piepešas un lielas bēdas.

Otrs nelaiemes jēdziens ir mierīgākā un dabiskākā gaitā
uznākušas smagas bēdas, nospiedošs un drūms dvēseles stā-
voklis.

Tādā gadījumā runā par nelaimīgu dzīves laiku, nelai-
mīgiem dzīves gadiem u. t. t. Tā piem. runā par nelaimīgu
laulības un ģimenes dzīvi, par nabadzības nelaimi, veikala ne-
laimēm u. t. t.

Tauta savās gudrībās vērā ņem abus šos nelaiemes vei-
dus vai jēdzienus, bet visvairāk gan nelaiemes pēdējo veidu.

Bet abu nelaiemes veidu psihiskā būtība tomēr ir lielā
mērā viena un tā pati. Starpība nav pēc būtības, bet pēc in-
tensitātes jeb asuma. Nelaimgadījuma nelaieme ir tikai pēk-
šņāka, akūtāka un asāka, kamēr otrs nelaiemes veids ir rā-
māks un mierīgāks, bet toties ilgstošāks.

Labi. Bet kāds tad īsti ir nelaiemes psihiskais sastāvs
jeb saturs?

Nelaiimes jēdzienu un viņa elementus vislabāk dabūjam kontrastējot jeb pretstatojot nelaيمي laimei.

Ja laime ir patīkama un baudas pilna dzīve, tad nelaime ir nepatīkama, ciešanu un sāpju pilna dzīve.

Ja laime ir gaišs un spārnots dzīves prieks, tad nelaime ir tumšs drūmums un satriecošas bēdas.

Ja laimē cilvēks sajūt savus vēlējumus un cerības izpildāmos, tad nelaimē viņš jūtas savās cerībās rūgti vilies.

Ja laimē cilvēks jūt savus senspraustos un dvēselē lološos laimes ideālus sasniegtus, tad nelaimē viņš jūt šos ideālus pīšļos satriektus.

Ja laime ir dziļš apmierinājums ar patreizējo dzīves stāvokli, tad nelaime ir vēl dziļāks neapmierinājums ar šo dzīves stāvokli.

Ja laimē cilvēks saviem dzīves brīžiem gribētu likt apstāties, tad nelaimē viņš tiem gribētu likt aizjūnot vēja spārniem.

Tā tad nelaime ir: cilvēka dziļas sāpes un ciešanas, smagas bēdas un asaras, pieviltas cerības, satriekti ideāli un dziļš neapmierinājums ar savu patreizējo stāvokli.

Nelaiimes svarīgākā psihiskā sastāvdaļa ir ciešanas un bēdas. Bēdu būtības izprašana atsedz arī nelaiimes būtību. Tāpēc pie bēdu būtības un viņu analīzes ir jāpakavējas tuvāk.

„Aiz laimes tikai retais raud, bet aiz nelaiimes visi.“ BFK. 1217.

II Bēdu laimes un nelaiimes aspekti.

1. Bēdu būtība un cēloņi.

„Aiz ko man sirds sāpēja,
Aiz ko vaigi nobālēja?
Sirds sāpēja žēlabās,
Vaigi bāl asarās.“

(3933.)

Bēdas ir intelektuālizētas jeb ar prātu izprastas ciešanas. Bēdu priekšteči ir fiziskas jeb miesīgas sāpes un ciešanas. No viņām bēdas ir attīstījušās un izveidojušās. Tāpēc arī bēdām ir, tā sakot, divas puses: fiziskā jeb miesiskā puse, un psihiskā jeb garīgā.

Bēdās asins riņķošana paliek lēnāka, asins trauki sašaurinās; sirds pukst lēnāk, un elpojot krūtīs cilājas lēnāk. Laiku

pa laikam vajadzīgs dziļāki ievilkēt elpu (nopūsties), lai organisms sev piegādātu caur gauso elpošanu aizturēto un viņam trūkstošo skābekli.

Gremošanas organi bēdās darbojas gausāki, ēstgriba mazinās un reizēm pavisam nozūd; muskuļi tiek slābanāki un mazāk darbībai spējīgi; visas dzīvības rosības rit pazeminātā un gausākā plūsmā. Dzīvības līmenis ir slidējis uz leju, un bēdas ir tikai šīs lejup slidēšanas zīme, jeb simbols.

Tāds ir bēdu fizioloģiskais, resp. fiziskais aspekts.

Bēdu un nelaiemes psiholoģisko aspektu ļoti labi izpauž dažas latvju dainas, sevišķi tās, kas apdzied bārenes un nelaimīgas sievas likteni.

„Asariņu palti bridu,
Kā dziļo ezeriņu;
Ļaunas dienas neizbridu,
Kur jau biju iebriduse.“ (9166.)

Šis ir zīmīgs ne tikai bēdu, bet arī nelaiemes apdziedājums: lielas, dziļas bēdas, asaru plūdi un neiespēja izbriest šos asaru plūdus.

Attiecības starp bēdām un nelaimi ir spilgtuma jeb stipruma attiecības: nelaime ir lielas un smagas bēdas.

Ja bēdas ir vieglas un pārejošas, tad parasti nerunā par nelaimi. Par nelaimi bēdas tiek tikai tad, ja tās paliek ilgstošas, smagas un asaras „neizbrienamas“.

„Bēdīgam cilvēkam
Zemit' rīb staigājot?
I zemīte tā nerīb,
Kā bēdnieka dvēselīte.“ (9168.)

Jā, nelaime ir dziļi un smagi dvēseles satricinājumi, lielas bēdas.

Bēdu cēloņi ir neapmierinātas vajadzības: tiklab fiziskās, kā psihiskās jeb garīgās, tāpat sociālās, aistētiskās vai citas.

Kad cilvēkam trūkst maizes un apģērba, kad viņam slikts dzīvoklis — viņš ir bēdīgs.

Tāpat viņš ir bēdīgs, kad tam nav sabiedrības, draugu un paziņu: dvēselē ir tieksme ar cilvēkiem tikties, būt viņu tuvumā, bet viņu nav.

Ja cilvēkam ir spēcīgas aistētiskās vajadzības, tieksme pēc mākslas baudas un viņš to nevar apmierināt — arī bēdas.

Tāpat bēdas rada zaudējumi: vienalga, vai cilvēks zaudē mīļus piederīgus, draugus vai mantu, labu slavu un cerības vai citu ko, kas viņam dārgs un vērtīgs.

Arī zaudējums ir neapmierināta vajadzība jeb apmierinājuma atraušana slāpstošai vajadzībai.

Ar vārdu sakot, bēdu pamats un cēlonis ir vai nu sāpes, vai neapmierinātas vajadzības.

2. Bēdu negatīvā puse.

„Rūsa ēd dzelzi, bet bēdas sirdi.“

BFK. 53, 96.

„Kam bēdas, tam spilvens ciets.“

BFK. III, 665, 412.

„Ne vecums kropļo, bet bēdas.“ BFK. 124.

„Grauž kā tārps sirdi.“ BFK. 54.

Pirmajā un galvenajā uztverē katras bēdas ir cilvēka postītājas. Viņas, kā tauta saka, „ēd“ cilvēka miesu un garu.

Kad bērni sagādā vecākiem lielas bēdas, tad vecāki uz bērniem mēdz pārmetoši sacīt:

„Jūs manus sirmus matas bez laika kapā iedzīsiet.“

„Jūs manus spēkus ēšus apēdīet.“

Un tas ir pareizi: bēdas tiešām „ēd“ ne tikai sirdi, bet posta visu organismu: miesu un garu, spiež uz leju cilvēka dzīvības līmeni, posta veselību un tādā kārtā cilvēku tuvina kapam.

„Aiz ko mani sārta vaigi

Jau tik drīzi nobaloja?

Asarām nobaloja,

Grūtu mūžu dzīvojot.“ (3934.)

„Kālabad šovasar

Dūmakaini mežu gali?

Māmiņ' mani aizdevuse

Bargajās tautiņās.

Visi meži aizkūpuši

No manām asarām.“ (23771.)

Tā tad arī tautas dziesmu panti skaidri runā par to, ka cilvēka grūtais mūžs un bēdas dara bālus viņa sartos un veselīgos vaigus, citiem vārdiem: posta un grauļ viņa veselību.

Spēcīgs ir cilvēkam viņa dzīvības instinkts un dzīvotgriba, bet kad uznāk smagas un nepārtrauktas bēdas, kad uzbrūk nelaime, tad dzīve var palikt par nastu un cilvēkā pamostas jautājums: vai ir maz vērts dzīvot?

„Bēdu, manu lielu bēdu,
Kas to bēdu piebēdās?
Mūžu, manu grūtu mūžu,
Kas to mūžu nodzīvos?“ (9169.)

Godīgas un tikumīgas dabas cilvēks, kas pārdzīvojis dzi-
las bēdas un nelaimes, tās otram cilvēkam nevēl:

„Es bij bēdu redzējusi,
Es otram nevēlēju;
Es bij savus baltus vaigus
Asarās mazgājusi.“ (9182.)

Ievērojot bēdu smagumu, cilvēks no viņām tāpēc jau in-
stinktīvi novēršas. Novēršas viņš arī no visa tā, kas bēdas
var radīt. Piem. jaunava, sev mūža draugu izvēlēdamās, sar-
gās no „asaru dzērāja“:

„Es neietu pie tā puīša,
Kām sarkani vaigu gali;
Kam sarkani vaigu gali,
Tas asaru dzērājiņš.“ (9750.)
„Es negāju rugājā,
Rugājs manas kājas bada;
Es negāju pie atraitņa,
Atraitns gauži rūdināja.“ (9767.)

Salīdzinot bēdas ar priekiem un laimes brīžiem, bēdu un
nelaimes brīži cilvēkam ir grūtāki panesami. Citiem vārdiem:
bēdās cilvēks sajūt stiprāki viņu nospiedošo varu, kā prieka
brīžos prieka pacilājošo iedarbi.

„Vienā pašā bēdu dienā aizmirst simts prieka dienas.“
B. 1894., 45.

„Viena diena bēdās ir garāka nekā mēnesis priekos.“
BFK. 154.

Bēdu brīži vienmēr šķiet garāki, smagāki un ilgstošāki,
kā viegli aizlidojošie prieka brīži.

Kad cilvēks grib ko apzīmēt kā sevišķi smagu, viņš teic:
„Smaga kā nelaieme.“ BFK. 71.

Bēdas un nelaimes cilvēkam seko jau no šūpuļa, tāpēc
meitene šinī attiecībā izteic šādu vēlēšanos:

„Dod, Dieviņ, lielai augt,
Dod lielai nodzīvot!
Dod manam augumam
Grūtu dienu neredzēt!“ (9175.)

Tā tad meitene, izbaudījusi bēdas jau bērnībā, grib gan augt liela, bet nevēlas bēdās turpmāk dzīvot.

Bet tā kā bēdas dzīvē ir neatvairāmas, jo viņas zināmā mērā ir dzīves elements, tad viņas tomēr ir jāpārvār. Un kas ir pacietīgāks, tas ar bēdām vieglāki tiek galā.

„Nelaimīgs ir tas, kas nespēj nelaimes panest.“ BFK. 165, 352.

Vērā ņemot visu sacīto, nākam pie šādiem slēdzieniem:

1. Bēdas ir smags, nepatīkams, nospiedošs gara stāvoklis, kas sagrauž cilvēka spēkus un dzīvību, „ēd“ viņa miesu un garu.

2. Bēdas viņu smagā un nospiedošā veidā ir tuvu radniecīgas nelaimei.

3. Bēdas ir svarīgākā nelaimes sastāvdaļa.

4. No bēdām un nelaimēm cilvēks gan instinktīvi, gan apzinīgi izvairās, cik vien varēdams.

5. Ja bēdas un nelaimes arī uzbrūk, ar viņām tomēr ir jācenšas karot.

3. Bēdu labās puses.

„Bez bēdām nav sagaidāmi prieki.“

BFK. 148.

„Kas bēdas nezina, tas prieka nepazīst.“

BFK. 160.

„Kas ar asarām sēj, tas ar priekiem plauj.“

BFK. 324.

„Kas nekad neprot rūpēties, tas nekad neprot arī priecāties.“

L. A. 1880. 41.

„Jo lielākas bēdas, jo tuvāk Dieva žēlastība.“

L. A. 1845. 46.

Šie sakāmvārdi jau lielā mērā atklāj bēdu saules puses. Kā katrai lietai ir sava labā un kreisā puse, tā arī bēdām. Kas nekad nebūtu bēdājies, tas nekad arī nepriecātos kā pienākas. Viņam dzīve aizritētu savādā, nenoteiktā jēb, kā saka, indifirentā stāvoklī. Tikai kad cilvēks kaut ko ir zaudējis un šī zaudējuma sāpes izcietis, tad viņš pratis cienīt jauno ieguvumu.

Tāda ir dabas nenovēršamā loģika.

Visam vajaga iet zināmā ritmā: paisumos un bēgumos, cēlumos un kritumos.

Tā rikojas daba, tā rikojas mūsu organisms, tā rikojas mūsu gars, un tā savām vietām mainās arī prieki un bēdas.

Bēdas priekus spodrina.

„Jo tumšāka debess, jo gaišākas zvaigznes.“ BFK. 50.

Bet bēdām un sāpēm vēl viens aspekts jeb puse: bēdas padara cilvēka dvēseli cēlāku, līdzjutīgāku. Kā uguns sadedzina visādus netīrumus un sārnus, tā arī ciešanu uguns sadedzina cilvēka dvēselē daudz ļauna un cilvēku sadzīvē nederīga psihiska materiāla.

„Sāpes padara cilvēku tīru un baltu.“ BFK. 124.

„Kas grib īstu laimi, tam vajaga pirkstus ar ērkšķiem līdz asinīm badīt.“ BFK. 124.

Labi ir, kad cilvēks to zin un apsver. Saprātīga apsvēre cilvēka dzīvi vienmēr padara mierīgāku un jēdzīgāku.

Ja piem. cilvēks bēdās zin, ka pēc bēdām nāks atkal prieki, tad viņš arī vieglāki šīs bēdas pārcietīs.

„Pēc bēdām nāk atkal prieka brīdis.“ BFK. 1110.

„Bēdās nemirs, ja sirds vesela.“ BFK. 1110.

Tā mierinot mēdz sacīt bēdīgam cilvēkam vai arī par bēdīgu cilvēku.

Tā tad: bēdu labās puses ir tās, ka bēdas 1) dara saprotamākus un spilgtākus prieka un laimes brīžus, 2) padara cēlāku un atsaucīgāku cilvēka dvēseli, un bez tam vēl 3) dara cilvēku arī gudrāku un 4) vairāk sagatavotu novērtēt nākamos prieka un laimes brīžus.

4. Katra cilvēka mūžā ir baltas un nebaltas dienas.

„Daudz dieniņu mūžiņā,
Cita laba, cita slikta;
Cita ēsta, cita dzerta,
Cita gauži noraudāta.“ (9173.)

Laime ne tikai kā nevienādi izdalīta starp dažādiem cilvēkiem un pat vienas mātes bērniem, bet tā nevienādi izdalīta arī viena atsevišķa cilvēka mūžā starp dažādiem laikmetiem.

Vienam ir laimīga bērnība, bet nelaimīgi vīra gadi un vecums; otram grūta un asaru pilna bērnība, bet laimīga vēlākā dzīve.

Vēl vairāk: vienā un tanī pašā gadā katram cilvēkam ir viena laimīgāka un cita nelaimīgāka diena. Tā ir ļoti pazīstama lieta, un kas sūkstas par to, ka šī diena ir sliktāka par vakarējo, to tauta ironiski pamāca:

„Tā nav vairs vakarējā diena.“ BFK. 50.

„Katru dienu māte raušus necep.“ BFK. 50.

Prātīgs cilvēks ar šo dzīves nelokāmo ritmiku samjerinās un filozofiski pasaka:

„Divi dienas mūžiņā,
Viena laba, otra slimā;
Abi divi jādzīvo,
I labā, i slimā.“ (9174.)

Ne tikai jādzīvo un jāpacieš, bet arī jācer, ka pēc grūtākām dienām nāks atkal labākas.

„Ēst manim gružu maizi,
Iekams Dievs tīru deva;
Dzīvot man slimu mūžu,
Iekams Dievs labu deva.“ (9177.)

Ka mūžā ir laimīgas un nelaimīgas, baltas un nebaltas dienas, tāpat darba gaitās ir sekmīgāki un nesekmīgāki brīži.

Tādos gadījumos mēdz teikt:

„Ne katrreiz laimējas.“ BFK. 50.

„Ne vienmēr iet uz roku.“ BFK. 50.

„Kad neiet, tad neiet, dari ko gribi.“ BFK. 50.

Tā tad: dabiska cilvēka mūža gaita ir tā, ka baltām dienām seko nebaltas, laimīgām — nelaimīgas. Tāds ir dzīves ritms.

III Nelaiemes nenovēršamais sakars ar dzīvi.

1. Nelaime kā dabīgs dzīves elements.

„Nelaime, koki un mari aug vienmēr.“

BFK.

„Savs krusts ikvienam jānes.“ BFK. 523.

„Citam šāda, citam tāda nelaime.“ BFK. 50.

„Katram sava nelaime.“ BFK. 124.

Mums jau nācās runāt, ka katra cilvēka mūžā ir baltas un nebaltas dienas, laimīgas un nelaimīgas. Bet ja nelaime līdz ar laimi iet līdz katra cilvēka dzīves gaitai, tad tiklab viena, kā otra ir uzlūkojama kā katra cilvēka dzīves nenovēršams elements, dzīves nenovēršama sastāvdaļa.

Bet ļausim šo patiesību vēl apstiprināt tautai ar viņas atzinumiem un patiesības izteikumiem.

- „Katrai dienai savas bēdas.“ BFK. 96, 99.
 „Katram savas bēdas.“ BFK. 50, 124.
 „Vaidas mīt ikkatrā pajumtē.“ BFK. 266.
 „Nelaieme nesēd pie nabagā durvīm vien.“ BFK. 134.
 „Sava bēda nabagam, sava bagātam.“ I.
 „Katram sava karaža (t. i. rūpes, ķibeles).“ BFK. 50.
 „Kur nu vieglums bez grūtuma, kur saldums bez rūgtuma.“ 2.
 „Katram savs krusts rokās.“ BFK. 111.
 „Katram savs krusts un savas bēdas.“ BFK. 544.
 „Cilvēka mūžs pilns bēdu, kā jūra ūdens.“ BFK. 127.
 „Nelaimi sauc, nelaimi glabā.“ BFK. 127.
 „Nedz medus bez salduma, nedz dzīve bez rūpēm.“ BFK. 127.
 „Citu aizņem šāda raize, citu tāda.“ BFK. 444.
 „Katram sava nasta (jānes).“ Lautenb.

2. Nelaieme nav atvairāma un novēršama.

- „Nelaieme nav aizdzinama.“ BFK. 152.
 „Nekad nav cilvēks diezgan gudrs, lai nelaiemei izbēgtu.“ BFK. 266.
 „Kad zinātu kur nelaieme notiek, tad neviens nebūtu nelaimīgs.“ BFK. 52.
 „Nelaieme nenāk lūdzama.“ BFK. 52.
 „Kur nelaimi negaidī, tur nelaieme notiek.“ BFK. 52.
 „No nelaimes jau neizbēgsi.“ BFK. 71.

Ja jau nelaieme ir nepieciešams dzīves elements un dzīves ritma posms un sastāvdaļa, tad, saprotama lieta, ka viņa ir neatvairāma un nenovēršama. Un sevišķi vēl ja ievēro, ka nelaimes ir pavisam divas.

„Kroniskā“ jeb „gara“ nelaieme nāk kā dabiska pārmaiņa vairāk vai mazāk ilgstošiem laimes brīžiem, kad tie ir apnikuši. Tāpat dzīves apstākļiem mainoties.

Šo nelaimi nevar novērst aiz tīri psiholoģiskiem motīviem: cilvēka gara likumus uz ātru roku nevar pārtaisīt. Sociālo strāvājumu tāpat nē.

„Akūtā“ nelaieme jeb nelaimes gadījums tāpat nāk piepeši, jo kas var paredzēt, ka viņam pēkšņi kāja slidēs vai braucot dzelzsceļa lokomotīve no sliedēm noies?

Tāpēc arī tauta saka:

„Bēgu dienu, bēgu nakti
Laimes likta neizbēgu;
Kādu mūžu Laime lika,
Tāds bij man dzīvojojot.“ (9170.)

Tautas, sevišķi mūsu sentēvu, pārlicība bija tā, ka laimīgs vai nelaimīgs mūžs ir — likteņa vai Laimas lēmums. Ko Laima kā likteņa dieve lemj, no tā nevar izbēgt.

Un tomēr: ja arī nelaimi, sevišķi „kronisko“, nevar pavisam izskaust no cilvēka dzīves, tad tomēr cilvēka varā stāv dzīves nelaimīgos brīžus pamazināt vai pavairot. Ar saprātīgu rīcību un dzīves taktu cilvēks var savu dzīvi tā iekārtot, ka viņam nelaimīgo brīžu skaits samazinās un laimīgu — pavairojas. Bet par to jau tājumu savā vietā.

IV Nelaiemes norise.

Nelaiemei tāpat kā laimei ir zināma norise, zināma gaita.

Nelaiemes gaitai ir šādi posmi jeb sastāvdaļas: 1) nelaiemes sākums, 2) nelaiemes beigas, 3) nelaiemes norise starp sākumu un beigām; 4) pēcnelaiemes laikmets.

Bez tam vēl var runāt par nelaiemes gaitas tempu un nokrāsu.

1. Nelaime uzbrūk piepeši un negaidīti.

„Nelaime uz līdzenas vietas.“ BFK. 50.

„Nelaime savu atnākšanu nepaziņo.“

BFK. 53.

„Nelaiemes soļi nav dzirdami.“ BFK. 75.

„Sēne aug ātri, bet nelaime vēl ātrāki.“

Altm.

Viena no nelaiemes gaitas galvenām īpašībām ir — viņas piepešība. Sevišķi tas attiecas uz tām nelaimēm, ko parasti sauc par nelaiemes gadījumiem.

Otra nelaiemes kategorija, t. i. nelabvēlīgā un bēdīgā dzīves gaita, izvirzās mazāk piepeši, kā tā sauktie nelaiemes gadījumi. Bet arī šos otros nelaiemes veidus ir grūti paredzēt.

Tautas gudrībās atzīmētā nelaiemes piepešība galvenā kārtā zīmējas uz nelaiemes gadījumiem. Un tiešām neviens cil-

vēks nevar paredzēt, ka viņu kādā ielas krustojumā var sabraukt vai sakropļot kāda strauja un neuzmanīga auto mašīna. Tāpat būvstrādnieks nevar paredzēt, ka lūzis kāds stalažu dēlis un viņš kritot salauzis kādu locekli.

Šādus gadījumus novērst nespēj pat vislielākā uzmanība un apdomība.

Minēto nelaimes gadījumu piepešības raksturu un viņas aspektus vispusīgi atzīmē tautas parunas un sakāmvārdi.

„Kamēr ceram, nelaime jau uzbrukusi.“ BFK. 266.

„Priekš nelaimes zirgu nejudz.“ BFK. 148.

„Nelaime atnāk bez gaidīšanas.“ BFK. 152.

„Nelaimi neviens negaida.“ BFK. 152.

„Nelaimei neviens neizbēgs.“ BFK. 152.

„Nelaime nenāk gaidīdama.“ BFK. 344.

„Nelaime visur atrodama.“ BFK. 152.

„Nelaime nenāk snauzdama.“ BFK. 438.

„Nelaime nenāk brēkdama (var. kliegdama, saukdama, bļaudama).“ BFK. 50, 53, 49, 51.

„Nelaime atnāk nelūdzama.“ BFK. 71.

„Kad zinātu, kur nelaime notiek, tad neviens netiktu nelaimīgs.“ 2.

„Sēne uzaug stundā, nelaime — minūtē.“ Altm.

„Daudz notiek, ko nedomā.“ Stend.

„Kad nestunda nāk, tad tie labākie peldētāji slikt.“ Stend.

2. Nelaime nāk pamazām un saskatāmi.

„Kas darīja? — Pats darīja.“ BFK. 50.

„Ālējas kā Jānītis uz sprāgšanu!“ BFK. 50.

„Pieskrēja (piebļava) savu nelaimi.“

BFK. 50.

Ja arī akūta nelaime, jeb, tā sauktie, nelaimes gadījumi ir piepeši, tad to ne ikreizes var sacīt par nelaimīgiem dzīves posmiem. Tie daudzos gadījumos atkarājas no apzinīgas cilvēka gribas vai vismaz apzinātas rīcības. Tā, piem., ja dzērājs krīt trūkuma postā vai arī sabojā veselību un tādā stāvoklī sevi ieskata par nelaimīgu, tad viņš nevar žēloties, ka viņam slimības vai nabadzības dēļ nelaime uzbrukusi piepeši un pavisam negaidīti. Taisni otrādi: saprātīgs vērotājs un arī viņš pats varēja jau agrāk pasacīt, ka viņš iet pretī postam.

Un tādu gadījumu dzīvē ir daudz. Tāpat cilvēks, kas ne mīlestības, bet naudas dēļ precas, lai nebrīnās, ka tam uzbrūk nelaimīga ģimenes dzīve.

Tā tad: liela vairuma gadījumos nelaimei ir diezgan gara priekšvēsture un nogatavošanās laiks. Kad tas ir noslēdzies, tikai tad atnāk nelaime, kā nepieciešama un nenovēršama parādība.

3. Nelaiemes gaita.

- „Lai me aizlido ar spārnjiem, nelaime aizvelkas ar kruķiem.“ BFK. 111.
 „Nelaime nekad nesteidzas,“ (t. i. iet prom, P. B.). BFK. 71.
 „Nelaime nesteidzas iet projām nekad, pie gultas apsēžas un ad.“ BFK. 71.
 „Nelaimi gan viegli atsaukt, bet aizdzīt to nevar ne ar pātagu.“ Altm.

Ka nelaime ar laimi vispār ir kontrastainas parādības, tā viņas kontrastainas arī savā norises gaitā. Ja laime aizsteidzas ātri un nemanot, tad nelaime gluži otrādi: viņa gan piepeši uzbrūk, bet projām iet lēni.

Ar nelaimi ir tāpat kā ar slimību un veselību: „Veselību zaudē pudiem, bet atgūst lotēm.“ Bet slimība arī ir nelaime.

Viens no apstākļiem, kas nosaka nelaiemes vēža gaitu, ir tīri psiholoģiska rakstura.

Patīkams, laimīgs stāvoklis cilvēku it kā iemidzina, un viņš patīkamā snaudoņā laiku nevēro.

Sāpīgs, bēdīgs, nelaimīgs stāvoklis ir otrāds.

Sāpēs un nepatīkamā stāvoklī cilvēka sāpošais gars vēro katru momentu un sev prasa: „Vai ilgi vēl tā turpināsies? Vai nebūs reiz beigas?“

Ciešanu stāvoklī cilvēks vienmēr gaida, bet gaidot laiks vienmēr velkas kā mūžība. Pat tramvaja vagonu gaidot 5 minūtes izliekas stundas garumā.

Slimniekam sāpju pilnā diena izliekas vai mēnešiem gara, kamēr patīkamā darbā vai izpriecās diena aizlido kā tauriņš: te rīts, te vakars.

Ar vārdu sakot: cik laimes gaita ir spoža un ātra, tik nelaiemes gaita lēna un drūma.

4. Nelaiimes gals un pēcnelaiimes laikmets.

„Pēc lietus spīd saule, pēc bēdām nāk prieki.“ BFK. 562. 94.

„Ikkatram mākonim sava zelta maliņa, ikkatri nelaiimei laime galiņa.“ BFK. 49.

„Neviena nelaime nav mūžīga.“ BFK. 50.

„Nav tādu prieku pasaulē, kas neapniktu, nav tādu bēdu, kuŗu neizciestu.“

BFK. 52.

„Visas vainas vienreiz beidz čūlāt.“

BFK. 1216.

Kā visam savs gals, tā arī nelaimei vajaga būt savam galam.

Šis nelaiimes gals var būt dažāds. Pats vienkāršākais, bet arī pats krasākais nelaiimes gals ir nelaimīgā cilvēka nāve. Kapā ir gals tiklab bēdām, kā priekiem, laimei, kā nelaimei. Bet par šo galu nav daudz ko spriest, tas pārāk labi visiem saprotams.

„Kapā visām bēdām gals.“ BFK. 51.

„Kapam garām neviens netiek.“ BFK. 50.

Bet runājot par nelaiimes galu vai izbeigšanos ir atkal jāņem vērā abi nelaiimes veidi: nelaiimes gadījumi kā tādi un bēdām bagāta dzīves gaita. Ja nelaiimes gadījums bojājis miesu, tad gluži dabīgi, ka nelaime izbeidzas ar izārstēšanu, ja bojājumi vispār ārstējami.

Ja nelaiimes gadījums ir kāda tuva cilvēka nāve, tad laiks ir tas ārsts, kas pamazām smagās bēdas izgaissina.

Nelaime, kā smagas bēdas vispār, ir tāds stāvoklis, kuŗa intensitāte lielā augstumā nekad nevar ilgi turēties. Spēcīgas emocijas nekad ilgi nepastāv: tās nenovēršami drīz atslābst. Tāpat arī lielas bēdas un sirdsēstī, kas ir galvenais nelaiimes saturs.

Tādā pat kārtā laiks pamazām „saēd“ un izgaissina visas cilvēka nelaiimes, sevišķi ja arī pats cilvēks par to parūpējas.

Lai arī nelaime aizvelkas ar kruķiem un gliemeža gaitā, viņa tomēr beidzot aizvelkas, vajaga tikai pacietības pagaidīt un gribas ar nelaimi cīnīties.

Visradikālākais nelaiimes izbeigums ir — nelaiimes pāreja savā kontrastā, t. i. laimē. Dabas un dzīves ritma princips ir tas, ka kontrastaini stāvokļi mainās vietām, viens otru atvietodami. Tāpat nelaimi allaž vien atvieto laime. Un jo smagāka ir bijusi nelaime, jo gaišāki parasti uzmirdz laime.

„Jo tumšāka debess, jo gaišākas zvaigznes.“ BFK. 50.

Nelaiimes pāreju laimē tauta vēl atzīmē ar šādiem sakām-vārdiem un parunām:

„Pēc nelaiimes nāk laime, pēc bēdām prieks.“ BFK. 386.

„Pēc vētras atspīd saules stari.“ BFK. 152, 76.

„Pēc bēdām atnāk prieka brīd's.“ BFK. 412.

„Pēc vētrām spīd saule, pēc bēdām — prieki.“ BFK. 266.

„Aiz mākoņiem tomēr spīd saule.“ BFK. 131.

„Nelaiime nav mūžīga.“ BFK. 152.

„Pēc asarām prieki.“ BFK. 53.

„Pēc nelaiimes nāk atkal laime.“ BFK. 71.

„Labāk krist no jumta, nekā no laimes krēsla.“ L. A. 1880. 22.

„Pēc bēdām smaida atkal prieki.“ BFK. 71.

„Pēc negaisa saule spīd.“ BFK. 52.

„Bēdas līdz ar laiku skrien.“ Stend.

„Laiks ir labākās zāles, tas aizdziedē visas vainas.“ BFK. 1217.

Pēcnelaiimes laikmetiem, tā tad, var būt divējāds raksturs: 1) tas var būt vai nu tāds, kā miers pēc vētras, resp. indiferentisma stāvoklis, vai arī 2) laimīgas noskaņas stāvoklis.

5. Akumulācijas princips nelaimē.

„Kur jau tā daudz ir, tur vēl nāk klāt.“

BFK. 71.

„Nelaiime nekad nenāk viena.“ BFK. 50, 53.

„Nelaiime nelaiimes galā.“ BFK. 50, 52, 53.

„Bēdas nenāk bez biedriem.“ Stend.

„Nelaiime dzemdē nelaīmi.“ BFK. 66.

Par akumulācijas principu un viņa būtību jau runājām sakarā ar laimes jautājumiem. Tur redzējām, ka akumulācija nozīmē sabiezinašanu, sakopošanu, sakoncentrēšanu.

Nelaiimes gaitās šāda akumulācija valda vēl lielākā mērā, kā laimes gaitās. To tauta novērojusi savā dzīves ritumā un izteikusi daudzās savās gudrībās.

Šo pašu nelaiimes akumulāciju arī mēs allaž vien novērojam savā dzīvē.

Kad neveicas, tad neveicas. Nāk viena neveiksme pēc otras, viena ķibeles pēc otras.

Tāpat arī otrādi: kad iet, tad iet viss no rokas. Nelaiime akumulācijas jautājumā dosim vārdu atkal mūsu tautas filozofiskajam ģenijam:

- „Kad nelaime nāk, tad nāk pa durvīm, pa logu.“ 1.
 „Nelaime nelaimes galā, kad es tikšu vaļā.“ BFK. 72.
 „Viena nelaime stiepj otru sev līdz.“ BFK. 100.
 „Viena nelaime stiepj otru sev pa muguru līdz.“ BFK. 88.
 „No vilka bēg, uz lāča krīt.“ BFK. 50, 71.
 „Kur maz ir, tur vēl zūd.“ BFK. 71.
 „Ķeza ķezas galā.“ BFK. 412.
 „Kam bēdas, tam bēdas.“ BFK. 438.
 Nelaime uz nelaimes.“ BFK. 438.
 „Bēdas pakal bēdām nāk.“ 5.
 „No vienas ķibeles ārā, otrā iekšā.“ BFK. 50.
 „Viena nelaime vien nenāk.“ 412, 438.
 „Bēdas nāk no bēdām.“ L. A. 1839. 21.
 „Nelaime labprāt pieklaudzina divreiz pie tām pašām durvīm.“ Altm.
 „Nelaime iet roku rokā ar postu.“ Altm.
 Nelaimes akumulācijas principu atzīmē arī dainas un pasakas.

„Jau es biju bārenīte,
 Vēl paliku atraitnīte.“ (4049.).

6. Nelaimes brīžos ļauniem sīkumiem lielas sekas.

- „Nelaimes brīdī ir no cirvja kāta izsprūk
 uguns.“ BFK. 85.
 „Kam neiet labi, tam pat salmi ir par ka-
 vēkli.“ L. A. 1880. 18.
 „Nelaimes stundā ir tukša bīse sprāgst.“
 BFK. 52.

Agrāk runājām par akumulācijas principu nelaimē: nelaime mīl koncentrēt un atkārtot savus sitienus.

Še atzīmētais ļauno sīkumu princips ir augšā atzīmētā akumulācijas principa papildinājums.

Raksturīgi pie visa sacītā vēl tas, ka tad, kad cilvēkam nelaime jau uzbrukusi, tad šo nelaيمي vēl pavairo pat vissīkākie nieciņi un apstākļi, radīdami ievērojamas ļaunas sekas.

Bet kādi gan šij parādībai ir cēloņi? Kāpēc sīki cēlonīši var radīt lielas sekas?

Vispirms tas jau tāpēc, ka nelaimes brīži nospiež cilvēka spēkus, viņa drosmi, mazina viņa darba iespējas.

Tas, kas veselam un spīrgtam ir nieks, ko padarīt vai paciest, tas slimam ir grūti un mocoši.

Jauns klūp uz akmens un nenodauzās, vecs pakrīt dažreiz pie niecīga gruvesiša un vārīgi sadauzās.

Tā tad viens no augšā minētās parādības cēloņiem ir tas, ka cilvēka fiziskās un psihiskās pretošanās spējas launu spēku iedarbei nelaimes gadījumos vai laikos ir samazinātas un pazeminātas.

Otrām kārtām, nelaimes laikmetos darbojas negatīvā iedvesme. Cilvēks no nelaimes ir iebaidīts un vienmēr domā:

„Kad tik nu nebūtu atkal kas!“

Un tiešām — ir arī.

Ļoti parasta lieta, ka pie sāpošas vāts vienmēr piedužas un pieskaņas. Un jo vairāk domā vāti sargāt, jo vairāk piedužas.

Skolnieks, kas uz eksāmeniem nav izmācījies vienu biļeti un baidās to izvilkēt, — taisni to izvelk.

Šāda negatīva pašiedvesma darbojas arī nelaimes brīžos un nelaimes laikmetos.

Trešais iemesls ir — nospiesta cilvēka drosme un pastiprinātas bailes.

Pēdējais faktors darbojas visciešākā sadarbībā ar negatīvo iedvesmu.

Ja drošam un drošībai visur laimējas, tad biklajam — otrādi. Bet nelaimē cilvēks ir nospiests, bikls, un viņam tad jārēķinās ar šī bikluma sekām.

Pēdējie motīvi vēl tuvāk paskaidro arī akumulācijas principa darbību nelaimē.

V Cilvēks nelaimē.

1. Kāds ir pats nelaimīgais savā nelaimē.

„Nelaimē citi zaudē dūšu, citi tur cerības.“
BfK. 124.

„Nelaimē cilvēks saprot cilvēku.“ BfK. 75.

„Ienaidnieki bēdās sadraudzējas.“ BfK. 102.

„Nelaimīgam minūtes ir stundas, bet laimīgam — stundas minūtes.“ Altm.

Šķietas, ka atbilde uz uzstādīto jautājumu varētu būt tikai viena: nelaimē cilvēks ir bēdīgs.

Bet īstenībā lietas nav tik vienkāršas, kādas tās izliekas. Tā arī te.

Cilvēki ir dažādi un dažāda ir viņu dzīves taktika dažādos dzīves gadījumos. Arī nelaimē un bēdās.

Tautas sakām vārdi to jau atzīmējuši, tāpat tautas dainas. Pats par sevi saprotams, ka raksturīgākā nelaimes psiholoģija ir bēdas un sirdēsti.

„Ir Laimiņa man likuse,
Laba mūža nelikuse:
Tecēdama sviedrus slauku,
Stāvēdama asariņas.“ (9196.).

Tas ir nelaimīgs mūžs ar pārmērīgu darbu, ar sviedriem un — asarām.

Bēdas īstenībā ietilpst nelaimes būtībā, un par to jau mēs runājam agrāk.

Bet vai cilvēks tikai ar raudāšanu nodarbojas nelaimē? Nebūt nē. Citi nelaimē uzsāk cīņu ar nelaimi visādiem un dažādiem līdzekļiem, par ko būs runa īpašā nodaļā. Te tikai aizrādīsim, ka viens no tādiem līdzekļiem ir — dūšas satūrēšana.

„Vai es savu grūtu mūžu,
Raudādama atraudāšu?
Lai raudāja Laime mana,
Kas man tādu nolikuse.“ (9279.).

Te cilvēks jau spītīgi nostājas savam liktenim pretī un uzsāk ar to cīņu.

Šī spītēšana liktenim un nelaimei allaž vien dara lielas lietas. Cilvēks un pat veselas tautas ne tikai izraujas ārā no sava nelaimes stāvokļa, bet pat sasniedz labāku stāvokli, kā tas bijis līdz zināmam nelaimes stāvoklim.

Saprotama lieta, ka cilvēka gara stāvoklis nelaimes brīžos daudz atkarājas no iedzimtās dabas, no temperāmenta un rakstura.

Tāpēc dažu cilvēku nelaime saberž, bet dažu paceļ vēl augstāku.

Otrām kārtām, cilvēks nelaimē allaž vien tiek līdz jūtīgāk. Tāpēc arī tauta saka, ka „nelaimē cilvēks saprot cilvēku.“

Ja laime liek cilvēkam vairāk redzēt tikai sevi, tad nelaime — otrādi.

Ja laimei ir šauras acis, tad nelaimei — platas.

Ja laimē cilvēka sirds pret citiem allaž sacietē, tad nelaimē tā — atdarās.

Sāpēs un nelaimes dienās allaž vien izkaļas visskaistākās cilvēku dvēseles.

Kas gan nebūtu lasījis latvju dainas par barenītes skaisto dvēseli?

To izkopa un izveidoja grūtas un nelaimīgas dienas.

„Nesmejat jūs, ļautiņi,
Kad es esmu bārenīte;
Godam dzimu, godam augu,
Godam mūžu nodzīvošu.“ (4822.).

„Zemenīte salda oga
Par visām odziņām;
Sērdienīte laba meita
Par visām meitiņām.“ (4648.).

2. Laužu attiecības pret laimīgo un nelaimīgo.

a) Laužu attiecības pret laimīgo.

„Kur laime, tur draugi.“ 5.
„Kam laime, tam draugs.“ BFK. 190.
„Pie zeltupes aug draugi, kā elkšņi krastā.“
BFK. 53.
„Kam laime, tam līgaviņa dzied.“ BFK. 50.

Dzīves īstenība ir tā, ka laimes dienās cilvēkam allaž vien simpatijas un draudzības netrūkst. Kāpēc? Laimes dienas parasti saistītas arī ar objektīvu laimi, t. i. labvēlīgiem materiāliem apstākļiem, citiem vārdiem — ar pilnu bļodu. Bet —

„pie pilnas bļodas draugu daudz.“ BFK. 50.

Tā ir visiem no piedzīvojumiem un pieredzes ļoti labi zināma patiesība. Cilvēks pēc savas dabas ir egoists, un viņš iet tur, kur kaut ko var dabūt.

Tas viens iemesls.

Otrs iemesls ir tas, ka laime, labklājība, optimisms un sekmes ir tādas lietas, kas citiem imponē. Laimes brīžos cilvēks ir priecīgs un omulīgs, bet tāds gara stāvoklis arī citiem patīk. Tāpēc tādos brīžos un tādos omulīgos dzīves laikmetos arī citi cilvēki labprāt piesaistās un draudzējas.

Bet laimei ir arī vēl otrs aspekts: viņas iedarbe uz citiem cilvēkiem un pie tam — taisni pretējs.

Liels cilvēku vairums savā dabā ir skaudīgi un nenovīdīgi. Sevišķi tuvi draugi allaž vien apskauž sava tuva cilvēka laimi un cenšas tam sprunguļus sviest pa kājām, mazināt tā nopelnus, to aprunāt, sarūgtināt u. t. t.

Šis aspekts bagātīgi apgaismots mūsu tautas dainās.

„Riebt es riebu ļautiņiem,
Kā es riebu, kā neriebu?
Riebu labu valkādama,
Ar godiņu dzīvodama.“ (8828.).

„Paļā mani visi ļaudis,
Laima mani nepaļāja,
Laima mani nepaļāja,
Redz ar godu dzīvojam.“ (8774.).

Sirsnīga līdzjūtība otram cilvēkam laimē ir vēl retāka, kā līdzjūtība bēdās. Tāpēc kāds sakāmvārds teic:

„Kas līdzjūt bēdās, ir eņģelis, kas līdzjūt priekos — ir Dievs.“ BFK. 52.

Tik reta tautai šķiet īsta līdzjūtība priekos.

„Grūti atrast draugus, kas palīdz bēdās, bet vēl grūtāki, kas laimē mīlētu.“ BFK. 99.

Tā tad citu cilvēku attiecības pret laimīgu cilvēku ir tādas: 1) Ja laimīgs cilvēks ir arī materiāli laimīgs, t. i. bagāts materiāliem līdzekļiem un pie tam jautras dabas, tad viņam netrūkst draugu, kuri tam piesaistās aiz tīri patmīļīgiem nolūkiem, bet ne aiz simpatijām viņam kā laimīgam cilvēkam.

2. Ja no laimīga cilvēka nekā nav ko ņemt un nekādu personīgu labumu citi cilvēki nevar „izsist“, tad viņos pamosas skaudība un nelabvēlība pret laimīgo cilvēku.

b) Nelaime un draugi.

„Gana man labu ļaužu
Labajā dienā;
Atnāk viena grūta diena,
Nav ne īsta bāleliņa. (9194.)

Cilvēku lielais vairums, kā jau minējām, ir egoīsti un pašlabuma meklētāji. Viņi grib būt vienmēr tur, kur ir gaiši un labi, kur var ko gūt. Bet gūt var no otra tad, kad viņam iet labi, kad ir pilna bļoda. Kad uzbrūk nelaime, posts, ļauna diena, kad cilvēks cieš trūkumu, kad nav nekā ko ņemt, ko gūt, tad pazūd šo citu „draudzība“, „mīlestība“ un citas tamlīdzīgas lietas.

„Jo lielāka nelaime, jo mazāk draugu.“ BFK. 152.

„Draugi, kas laimē bij tuvu, tie nelaimē tālu.“ BFK. 266.

„Nelaimē nav draugu.“ BFK. 71.

„Nelaimē draugu grūti atrast.“ BFK. 71.

„Priekos daudz draugu, nelaimē — neviena.“ BFK. 71.

„Labi draugi ir kā gāju putni: kad laimes saule vairs nespīd, tie laižas uz siltākām zemēm.“ Altm.

Nelaimē pat piederīgie cilvēku atstāj: brālis brāli, bērni vecākus: tik liels patmīlis reizēm ir cilvēks!

„Gana bija labu ļaužu
Labajā dienīnā;
Grūtajā dienīnā
Nebij savas māmuliņas.“ (9194 var. I.)

Tā tad: nelaimē draugi aiziet. Bet īstenībā laimes labu dienu un pilnas bļodas draugi ir tikai viltus draugi, vārda draugi (pseudo draugi).

Nelaime ir uguns, kas pārbauda arī draudzību. Viltus draugus, kā sārņus tā atmet, bet paliek klāt — īstie draugi. Nelaime tā tad parāda, kas nu ir īstie draugi.

„Draugus mācās pazīt nelaimē.“ BFK. 53.

„Īsts draugs neatstāj draugu nelaimē.“ BFK. 71.

„Draugus mācās pazīt nelaimē, ienaidniekus — laimē.“
BFK. 152.

„Kad cilvēkam labi klājas, tad radi un labi draugi pa pulciņiem rodas, bet kļūst tas cilvēks kādā nelaimē, tad zūd radi un draugi kā bezdelīgas pret ziemu; kas vēl liekas redzēties, tas stāv no tālienes.“ Mancelis. Post. III 196.

„Kur laime, tur draugi.“ Stend.

„Laime nost, draugs vējā.“ Stend.

c) Citu attiecības pret nelaimīgo.

„Cita nelaimei smējēju netrūkst.“ BFK. 152.

„Cita nelaimei smējēju ir daudz.“ BFK. 127.

„Par otra nelaimi raudāt neviens neies.“

BFK. 152.

„Par cita nelaimi priecājas, par savu raud.“

BFK. 127.

„Laimē tu pats sevi nepazīsti, bet nelaimē
tevi neviens nepazīs.“ BFK.

Cilvēkos ir ne tikai daudz pašmīlības, bet arī daudz ļaunprātības un skaudības. Aiz šīs skaudības un ļaunprātības cilvēki allaž vien vairāk priecājas par otra cilvēka nelaimi kā par viņa laimi, vairāk par viņa nebaltām kā par baltām dienām.

To tauta novērojusi, to tauta arī konstatē un formulē savās dzīves gudrībās, savos sakāmvārdos un parunās.

Tikai ar konstatēšanu vien tauta neaprobežojas. Viņas ētiskās jūtas pret cilvēku ļaunumu nopietni prōtestē. Tāpēc viņai ir daudz nosodošu prātojumu, saprātīgi audzinošu vēlējumu un piedraudošu imperātīvu.

- „Nesmeijies par cita nelaimi!“ BFK. 53.
 „Nesmeijies par cita nelaimi, ka pašam tāda nenotiek.“
 BFK. 87.
 „Nesmeijies par biedra nelaimi, tu līdz sevi pats apsmej.“
 BFK. 66.
 „Smeijies, smeijies, ka citam pirts deg — kad tik tev pašam istaba nenodeg.“ I.
 „Citu grūzdams nelaimē, neieskrej pats vēl lielākā.“
 BFK. 152.
 „Smej vien cita nelaimi, gan tev zobi izbirs.“ BFK. 266.
 „Kas nelaimīgiem griež muguru, tam laime bēgdama rāda papēžus.“ L. A.
 „Nepriecājies par otra nelaimi.“ BFK. 288, 53.
 „Nelaiimes stundā otram nevar ko liegt.“ 5.
 „Uz vienu kāju nevar lēkāt, uz cita nelaimi priecāties.“
 BFK. 111.
 „Priecājies ar priecīgiem un bēdājiem ar bēdīgiem.“
 BFK. 51.
 „Nepriecājies par otra nelaimi, kad pats vari tanī krist.“
 BFK. 52.
 „Draugu nedrīkst atstāt nelaimē.“ BFK. 71.
 Ētiskas dabas cilvēks saka tā:
 „Es nesmēju nabagam,
 Ne nabaga bērniņam,
 Es nebiju apvilkuse
 Laimes kreklu mugurā.“ (31201.)

Tā tad: tauta savās gudrībās, konstatējama cilvēka dabas ļauno īpašību priecāties par otra nelaimi, to tomēr stingri nosoda. Par to dod liecību vesela rinda stingru imperatīvu sakāmvārdos, kā arī attiecīgās tautas dziesmās un pasakās.

3. Pēcnelaimes gudrības.

- „Kad nelaime notikusi, tad mutes visiem
 gudras.“ BFK. 127.
 „Kad bērns akā, tad taisa vāku.“
 BFK. 88, 109.

Pie cilvēku attiecībām laimes un nelaiimes jautājumā pieder arī pēcnelaimes gudrība. Ir dzīvē daudz cilvēku, kas par otra nelaimi nu gluži nepriecājas, bet savu līdzjūtību, kāda jau tā ir, mēģina izrādīt ar savu post factum gudrību:

- „Āre, vai es neteicu! Viņam taču tur nevajadzēja iet...“
 „Viņam vajadzēja darīt tā un tā, bet nedarīt tā un tā...“

Tā bezgalīgās variācijās visādi pseudolabvēli mēģina izrādīt gan savu mazvērtīgo gudrību, gan savu neīsto līdzjūtību.

Tauta uz viņiem reaģē ar stipru irōniju:

„Kad nelaime jau mājā, tad visi gudri.“ BFK. 52.

„Pēc nelaimes visi gudri.“ BFK. 75, 112.

„Pēc nelaimes netrūkst padoma.“ BFK. 206.

„Kad nelaime gaŗām, tad visi gudri.“ BFK. 5553.

„Kad noticis, tad visi gudri.“ BFK. 1157, 66.

„Par otra nelaimi visi māk spriest.“ BFK. 52.

Arī pašam nelaimīgajam ir tāda pēcnelaimes gudrība.

Viņš žēlojas:

„Vai es nevarēju darīt tā un darīt tā!“

„Man vajadzēja darīt tā, un tad būtu bijis labi.“

Tikai tādai pēcnelaimes gudrībai attiecībā uz notikušo vairs nav nekādas nozīmes un vērtības. Viņas vērtība ir: mācība uz priekšdienām, ja spēj un grib mācīties.

„Ātrāk nav gudrs, kamēr nelaime nenotiek.“ BFK. 296.

„Kad nelaime nedraud, tad palīga nesauc.“ BFK. 266.

VI Cīņa ar nelaimi.

1. Apdomība laimei veŗ vārtus, bet nelaimei aizkrusto ceļu.

„Divreiz apdomā, vienreiz runā.“ BFK. 85.

„Bez apdoma krit nelaimē, ar apdomu nāk svētība.“ BFK. 1146.

„Apdomā pa priekšu, tad pēc nebūs žēl.“ BFK. 53, 50.

„Bez cirvja ne paegli nenocirtīsi, bez apdoma ne pirti neizkurināsi.“ BFK. 156.

Cilvēka laime vai nelaime lielā mērā atkarājas no paša cilvēka rīcības un darbības. Katra darbība ir viens loceklis veselā notikumu ķēdē, kuŗas turpinājums vēl slēpjas nākotnes miglā. Tverot redzamo ķēdes locekli, vajaga centies paredzēt arī vēl neredzamos, kas nenovēršami sekos kā attiecīgās darbības tālākie posmi.

Bet ir cilvēki, kas maz par to domā. Maz tie apsver savus dotos solījumus, maz apsver savas tagadnes darbības. Tikai tad, kad visam tam uz pēdām nāk dabiskās, nenovēršamās, bet arī nepatīkamās sekas, tad viņi apķeŗas un žē-

lojas: „Vai es to zināju? Vai es to varēju iedomāties“ u. t. t. Bet tad ir par vēlu. Neapdomība baudas un laimes vietā nes nepatikšanas un nelaimes.

Sakarā ar nelaimes problēmu, apdomai, tā tad, divējāda loma: 1) apdoma no nelaimes pasargā un 2) apdoma palīdz no nelaimes arī izklūt, kad jau tā uzbrukusi.

Vispirms dažus vārdus par pirmo aspektu: ka apdoma nelaimei aizkrusto ceļu.

Viena no pazīstamākām nelaimēm ir — ģimenes nelaime, nelaimīga apprecēšanās. Un šīs nelaimes allaž vien var novērst ar iepriekšēju apdomu. Te daudz interesantu piemēru mūsu tautas dziesmās. Tā piem., apdomas lomu precību lietās meita izsaka šādā dainā:

„Es nebristu pār upīti,
Līdz svārciņus uzlocīju;
Es neietu tautiņās,
Līdz es labi apdomāju.“ (9701.)

Tāpat iepriekš ir jāapdomā, kāds dzīves biedrs būtu ņemams, lai būtu laimīga dzīve.

Daža meita kā nevēlamu ieskata laisku tautu dēlu (10131.). Cita labāk nemaz neprecas, ja nav laba arāja (10130.). Ar vārdu sakot: te meitas jau iepriekš uzstāda savus ideālus, bez kuriem laimīga dzīve nav iespējama.

Bez tam meita vēl apsver, ka vīru neņem vienai dienai, bet visam mūžam.

„Ne tas man vienai dienai,
Tas visam mūžiņam.“ (10168.)

Ievērojot to, meita neiet pie puīša, ko labi nepazīst:

Pie tā puīša es neiešu,
Ko es labi nepazīstu.“ (10519.)
„Man māsiņas teicin teica
No tālienes līgaviņu.
Teiciet, māsas, neteiciet,
Es neņemšu neredzēj's.“ (11283.)

Arī te vajadzīga ne aizraušanās, viegla jūsma, bet rūpīga apsvēre un apdoma.

„Prātiņš mani šurpu, turpu,
Kas prātami vaļu deva?
Būt' prātam vaļu devis,
Sen būt' kalpa līgaviņa.“ (10534.)

„Prātiņš šurpu, prātiņš turpu,
Prātam vaļiņ' i nelāvu;
Kam man bija prāta dēl
Augumam kaunu nest?“ (10535.)

Te jāpiezīmē, ka tautas dziesmās allaž vien „prāts“ un „prātiņš“ tiek lietots jūtu vietā. Pats ir jāsaprot tā, ka meita negrib jūtām vaļu ļaut, bet grib tās ierobežot ar apdomu, gudrību.

„Šurpu, turpu vējiņš loka
Smalku linu tīrumiņu;
Šurpu, turpu mans prātiņš,
Kad prātam vaļu ļauju.“ (10658.)

Gudra meita iet pie puīša tikai tad, kad to pazīst un labi apdomā:

„Rasiņā es negāju,
Kamēr svārkus uzlocīju;
Pie tautiet' es negāju,
Kamēr labi apdomāju.“ (14993.)

Daudzas reizes pat ar apdomu ir grūti novērst tādu nelaimi:

„Gana lēni es staigāju,
Gana gudri lūkojos,
Vēl i tad gadījās
Dzērājs miežu arājiņš.“ (26984.)

Bet tomēr — tad ir darīts viss iespējamais. Un daudzos, ļoti daudzos gadījumos ar to arī ir līdzēts. Tāpēc tauta arī teic:

„Septiņas reizes pārdomā, tad padari.“ BFK. 71.

„Visu dari ar apdomu.“ BFK. 65.

„Sper katru soli ar apdomu.“ BFK. 158.

„Papriekšu apdomā, ka nepārsteidzies.“ BFK. 87.

„Dari ko darīdams — apdomā galu, šuj ko šūdams, aizmet mezglu.“ BFK. 50.

„Pie zivīm sāls netaupi.“ 1.

„Kas apdomīgs savos solījumos, tas noteikts savos izpildījumos.“ BFK. 88.

„Kā zagli sien, kā brāli ņem“ (Saka par rūpīgi piesietu lopu, kas nav norāvis). BFK. 50.

Tādā pat kārtā apdoma un rūpīga apsvēre palīdz arī no nelaiemes izkulties.

„Esi apdomīgs nelaimē...“ BFK. 50.

Bet kas šiem saprāta un apdomības imperātīviem negrib klausīt, tam jārēķinās ar nepatīkamām sekām.

„Izlietu ūdeni vairs nesasmelsi.“ BFK. 408.

„Kas bez apdoma dzīvo, tas bez laika mirst.“ BFK. 75.

„Baņo nu suni, kad vilks jau lopos.“ BFK. 50.

„No smilgas citreiz pils aizdegas.“ 1.

„Viena pakavu nagla var zirgu nopostīt.“ 1.

„Nesplauj spainī, pats dabūsi izstrēbt.“ 1.

„Vienu velnu izpeļ — piecus, sešus iepeļ.“ 1.

2. Pacietība un pieticība cīņā ar nelaimi.

„Kas ļauna necieš, tas laba neredz.“ 1.

„Cik ir, tik jāpateic.“ 1.

„Cita laba nekāro, sava nesmādē.“ 1.

„Lai manta kur manta, kad tik iztikšana.“ 1.

Viens no cīņas līdzekļiem pret nelaimi, bez šaubām, ir pacietība. Kad nelaime uzbrūk, nezaudēt galvu, nevaimanāt un neraudāt kā bērnam, bet saņemt dūšu un ciest. Vaimanājot, uztraucoties, bēdājoties, nervozējot, nelaime tiek smagāka un vairāk sajūtama. Tāpēc atliek sevi nomierināt, novirzīt uzmanību no savas nelaimes uz citu pusi, un prom novirzīsies lielā mērā arī bēdas un nelaime.

„Runāj't, ļaudis, ko gribat,
Es pretī nerunāšu:
Pacietīga man sirsniņa,
Panesīgs augumiņš.“ (8857.)

Nervozam, nepacietīgam cilvēkam bēdās ir vairāk jācieš. Tāda ir pacietības un ciešanu dialektika.

Labāks līdzeklis pret bēdām un nelaimi ir — pieticība. Pieticība ir apmierināšanās ar to, kas ir.

To, kas ir pieticīgs ar mazumu visās lietās, nelaime skar mazāk. Zaudē viņš mantu, viņš daudz nebēdā, bet sevi filozofiski mierinot nosaka:

„Gan jau man pietiks.“ Vai arī:

„Vai tad manam mūžam nepietiks?“

„Citam jau ir vēl mazāk“ u. t. t.

Ja netaisni atalgo tādu cilvēku, apiet viņa nopelnus, arī viņš apmierinās:

„Nekas, nekas: vai es pirmais, vai pēdējais!“

„Cik tādu nav kā es!“

„Lai jau vairāk tiek tam un tam — viņam tā slavas kāre lielāka.“

Ir tādām cilvēkam nelaime mīlestībā, arī viņš apmierinās:

„Nekas, es jau esmu arī laimīgus brīžus baudījis.“

„Vai tad nu vienmēr var laimes saulīte smaidīt?“ u. t. t.

Tāpat tāds pacietīgs un pieticīgs cilvēks nomierina sevi arī citas un citādas nelaimes gadījumos. Viņa pacietība neļauj augstu pacelties nelaimes smacīgajiem dūmiem, un līdz ar to drīz vien noslāpst arī pati nelaime.

Pieticība to grūtos brīžos neļauj nelaimei badīt kā ar adatām.

Ar vārdu sakot, cilvēka pacietība un pieticība ir vienmēr izrādījušies par sekmīgiem un labiem cīņas līdzekļiem ar nelaimi.

Augšā minētos cīņas principus ar nelaimi vēl labi raksturo ne viena vien tautas pasaka. Piemēra dēļ varam minēt te pasaku „Nabaga saimnieks“ (A. Lerch-Puškaitis. „Latviešu tautas pasakas“ II. Nr. 33.).

3. Dūšas saturēšana bēdās un nelaimē.

„Edis, neēdis — turi galvu augšā.“ BFK. 52.

„Lai vai salmi vēderā, tomēr turi galvu
augšā.“ BFK. 53.

„Nelaimē glābties, lai būt kā būdams.“

Stend.

„Pēc nelaimes ne uguni, ne ūdeni bēdāt.“

Stend.

Bēdas un nelaime ir cilvēka ienaidnieki, bet ar ienaidniekiem ir jācīnās.

Kas padodas ienaidniekam, tas tiek uzvarēts. Kas padodas bēdām un nelaimēm — tāpat tiek no tām uzvarēts un mocīts.

Bet kā katrā cīņā vajaga dūšas un cīņas gatavības, tā arī cīņā ar bēdām un nelaimēm.

Pirmā lieta cīņā ar nelaimēm ir — nebēdāšana, dūšas saturēšana, nepadošanās bēdām un dažādiem bēdas radošiem spēkiem.

Tā piem., dūšīga tautu meita zīmīgi dzied:

„Ēs negribu palaisties,

Kamēr dzīva dzīvodama,

Ne miegam, ne darbam,

Ne ļaudiem valodām.“ (6719.)

„Ne vienam nelaižos
Šai baltā saulītē,
Ne miegam, laiskumam,
Neļaudiem niecināt.“ (6786.)

„Es bija tāda nebēdniece,
Nē par ko nebēdāju,
Ne par Dievu, ne par velnu,
Ne par ļaužu valodām.“ (8397.)

Bet šij nebēdāšanai ir dažāds raksturs. Augšā minētājās tautas dziesmās parādās nebēdnīgs brašums cīņā ar ne-labvēlīgiem faktoriem.

Cita meita šinī cīņā parāda zināmu nicināšanu un lepnu nevērību ļauniem spēkiem:

„Jo tie ļaudis daudz runāja,
Jo es nieka nebēdāju;
Es pa ļaužu valodām
Kā pa ledu lidinos.“ (8478.)

Citai drošai meitai šī nebēdāšana savienota ar lepnu spītību:

„Jo tie ļaudis daudz runāja,
Jo es daudzi nebēdāju,
Jo es savu vainadziņu
Vēl kuplāku darināju.“ (8473.)

„Jo tie ļaudis daudz runāja,
Jo es nieka nebēdāju;
Apkārt griezu valkādama,
Savu zīļu vainadziņu.“ (8475.)

Citas, savukārt, augšā minētā cīņā parāda brašu protesta un cīņas garu:

„Ļaudis man vainu cēla,
Es par vainu nebēdāju;
Dižu metu pār galviņu,
Mazu minu kājiņām.“ (8599.)
„Ne miegam, ne kaunam,
Ne katram neļāvos,
Ne citiem ļautiņiem
Bez vainiņas niecināt.“ (8709.)

Daža meita atkal izrāda apbrīnojamu bezrūpību. Viņai ļaunums neķeras klāt, kā ūdens gulbim pie spalvām:

„Gulbis guļ ezerā,
 Ēs ļautiņu valodās;
 Cik gulbjam ūdens lipa,
 Tik man ļaužu valodiņas.“ (8457.)

„Paldies saku tam puīšam,
 Kas ar mani nicināja;
 Pūriņš auga augumā,
 Vilmānīte kuplumā.“ (8779.)

Ir atkal citas meitas, kas uzstājas pret cilvēku ļaunumu ar saprātīgu un protestējošu kritiku:

„Laudis manu augumiņu
 Šādu, tādu niecināja.
 Apraugiet katris savu,
 Tad vēl manu nieciniet.“ (8624.)

Dažas atkal nostājas kā brašas cīnītājas ar uzmācīgo ļaunumu:

„Jo tie ļaudis daudz runāja,
 Jo es nieka nebēdāju;
 Minu ļaužu valodiņas
 Ar savām kājiņām.“ (8481.)
 „Bēdas lielas, bēdas mazas,
 Kas tās visas izbēdāja!
 Citu bēdu izbēdāju,
 Citu minu kājiņām.“ (106.)

Vēl jo vairāk cīņas brašums parādās vīriešos, tautas dēlos, kas nelaimes un bēdas, tā sakot, samīn zem kumeļa kājām:

„Bēdā, Dievis, manu bēdu,
 Ēs nemāku bēdāties!
 Es samīnu savas bēdas
 Zem kumeļa kājiņām.“ (105.)

Viens no sekmīgākiem cīņas līdzekļiem pret nelaimi ir viņai tieši pretējas jūtas — prieks, liksme.

Par to jau mēs runājam tanī nodaļā, kur aplūkojam tautas domas par prieku un priecīgu dzīvošanu. Atzīmējam tikai vēl kādu motīvu, kas papildina agrāk sacīto:

„Dziedādama vien staigāju,
 Ļaunu dienu tītādama;
 Gan gribēja ļauna diena,
 Lai staigāju raudādama.“ (108.)

Bet sevišķi svarīga gudrība šinī jautājumā ir izteikta sekošā dainā:

„Jo es bēdu bēdājos,
Jo nelaime priecājās;
Labāk gāju dziedādama,
Lai nelaime bēdājās.“ (109.)

Tā, tiešām: ja cilvēks bēdājas, tad priecājas nelaime, bet tikko viņš nelaimei atbild ar priekiem, tad nelaimei ir jāraud — t. i. viņai jānīkst un jāpazūd.

Par prieku, kā līdzekli nelaimē, vēl runā šādi sakām-vārdi:

„Kas nelaimē pasmejas, tas laimē priecājas.“ BFK. 71.

„Labāk smiet nekā raudāt.“ BFK. 53.

„Kas nelaimē smejas, tas laimē uzsmaida.“ BFK. 71.

„Mācies arī nelaimē pasmieties.“ BFK. 71.

„Ikkatram savs krusts jānes.“ Stend.

„Uzspļauj visam, un tev visi ceļi vaļā.“ BFK. 1218.

4. Skaidra sirds cīņā pret nelaimi.

„Runāj't, laudis, kā jums tīk,
Es nenieka nebēdāju:
Zinu savu drošu sirdi,
Savu skaidru augumiņu.“ (8858.)

Cilvēka pašapziņa, skaidra sirds ir viens no svarīgākiem līdzekļiem cīņā pret bēdām un pārestībām. Cilvēks, kas sevī stiprs, ir tikpat kā nobruņots cietoksnis: viņu tik lēti neieņemsi.

Skaidra sirds ir stipras bruņas pret pārestībām un nelaimēm.

„Tīk jums, laudis, teiciet mani,
Ja netīk, nieciniet,
Balta būšu vēja pūsta,
Laba ļaužu niecināta.“ (8960.)

Kam tāda sirds ir, tas daudz nebēdā, vismaz par cilvēku uzbrukumiem un pārestībām. Ar lepmi paceltu galvu viņš iet tālāk savu dzīves ceļu.

Uz savas taisnības un sirdsskaidrības cilvēks stāv kā uz stipras klints.

„Ja es esmu skaidrs un taisns, tad man nav ko bēdāt. Tad tu man nekā neizdarīsi.“

Tā lepmi prot pasacīt mūsu godīgie tēvi no vecās paudzes.

5. Cerības — cīņā ar nelaimi.

„Cerība nepamet kaunā.“	BFK. 51.
„Gan atkal viss būs labi.“	BFK. 50.
„Gan Dievs palīdzēs.“	BFK. 50.

Agrāk mēs runājām par cerību, kā par laimes faktoru, resp. par tādu spēku, kas var veicināt laimi.

Te mums jāaizrāda, ka cerība ir arī tāds spēks, kas vēl sekmīgāki cīnās ar nelaimi.

Cerība pārmet pāri nelaimei it kā tiltu, pa kuŗu cilvēks tiek pāri nelaimes ūdeņiem atkal uz laimes krasta.

Cerībā cilvēks dzīvo nākotnē. Ar cerību viņš sevi izceļ ārā no nevēlamās tagadnes un pārvietojas vēlamā nākotnē.

Tāpēc tas cilvēks, kas vien var saprātīgi cerēt, tas arī ar nelaimi spēs cīnīties. Tikai tas, kas arī cerību ir pazaudējis, ir bīstamā stāvoklī. Tāpēc arī tauta saka:

„Kas cerību pazaudējis, tam vairāk nav ko pazaudēt (v. tas visu pazaudējis).“ BFK. 50.

„Ja vienmēr par nelaimi domāsi, tad laimes nesagaidīsi.“ BFK. 1217.

Tā zīmīgi izsakās tauta savās gudrībās. Un tiešām: ja jau cilvēks ne uz ko vairs necer, tad viņš jau garīgi ir miris. Bezcerību cilvēks ir dzīvs mironis.

Vēl vairāk: drīzi vien tāds cilvēks var tikt arī par īstu mironi.

Visi pašnāvnieki ir — bezcerību ļaudis. Tiem vairs cerību nav palicis, un tāpēc tiem arī vairs nav nekādas dzīvot gribas, un viņi izvēlas — nāvi.

Nāve ir — bezcerību meita.

Kad drūmos bēdu un nelaimes tuksnešos parādās zaļas cerību oāzes, tad cilvēka ceļi iet atkal uz drošiem un augļīgiem dzīves un laimes apgabaliem.

Tā tad: cerība ir ne tikai spēcīgs laimes faktors, bet arī varens ierocis cīņā pret tumšo nelaimi.

6. „Sirds izkratīšana“.

„Izraudies — paliks vieglāka sirds.“

BFK. 50.

„Dalītas bēdas — pusbēdas.“ BFK. 50.

„Sirds izkratīšana“ ir tīri psiholoģiskas dabas līdzeklis cīņā ar bēdām un nelaimēm.

Viņa parādās divējādā veidā: 1) bēdu „izbēdāšanā“ un bēdu „izdalīšanā“.

Pirmais veids: bēdu „izbēdāšana“ ir — ļaut bēdu emōcijai izplūst uz āru, ļaut tai, tā sakot, izfunkcionēties. Tas visparastāki parādās — r a u d ā s. Tautai šī parādība arī ir ļoti pazīstama. Tā, piem., kad vecākiem ir jāmierina savi pieaugušie bērni bēdās, un tie citādi nezin palīdzēt, tad tie līdzjutīgi un sirsnīgi galvu noglāstīdami mēdz pateikt:

„Nekas, izraudies, izraudies, dēls (v. meita), paliks sirds vieglāka... Tur jau nekā vairs nevar darīt.“

Un tiešām, tēvs, māte nav maldījušies: pēc tādas izraudāšanās tiešām sirds paliek vieglāka. Dvēsele paliek klusa, kā laiks pēc vētras. Iestājas kluss, kaut arī skumjš miers. Liekas, ka lielais dvēseles smagums kaut kur būtu nogrimis, bet dvēseli glāstītu kāda maīga, līdzjutīga roka. Tālumā sārtojas it kā jauna cerību blāzma.

Tauta zināja bēdu izraudāšanu, kā praktisku līdzekli pret bēdām, bet modernie psihologi prot šo parādību zinātniski izskaidrot. IZRĀDĀS, ka katra emōcija ātrāki izbeidzas tad, kad tā var ārēji izplūst, resp. izpausties kādās ārējās izpausmēs: prieks — smieklos, lēkāšanā u. t. t.; dusmas — dusmīgā žestikulācijā, stipros vārdos, bēdas — asarās.

Otrs „sirds izkratīšanas“ līdzeklis bēdās ir — bēdu izstāstīšana citam.

Līdz ar to cilvēks savas bēdas tiešām it kā būtu sadalījis un līdz ar to padarījis mazākas.

Te cilvēks savas emōcijas ir projecējis uz āru, pie tam vēl saņemdam no otra cilvēka zināmas simpatijas un līdzjutības parādījumus, kas tāpat dod lielu gandarījumu.

Tāpēc arī cilvēkiem ir tāda tieksme savās bēdās izrunāties ar citiem. Tāpēc arī katram cilvēkam ir dvēseles prasība pēc drauga, t. i. pēc otra cilvēka, kam varētu uzticēt savus dvēseles noslēpumus, savas bēdas un sirdsēstus, lai no tiem atsvabinātos.

„Kad tā dabū izrunāties, tūlī paliek sirds vieglāka.“

„Taču kāds, kam savas bēdas izkratīt.“

Tā allaž vien dzirdam savus tēvus un mātes izsakāmieš.

7. Līdzjutība mazina nelaimi.

„Bēdīgam ir vārdiņš labs.“

1.

„Raizes sirdī cilvēku nospiež, bet labs vārds iepriecina.“

BFK. 150.

Nodaļā par „sirds izkratīšanu“ sacijām, ka cilvēks bēdās meklē, ar ko tas varētu parunāties un savās jūtās dalīties. Citiem vārdiem — viņš meklē līdzjutību.

Bet šī līdzjūtība var cilvēkam arī nemeklēta nākt, kā objektīvs fakts vai apstākļis.

Kad cilvēkam bēdas uzbrūk, viņš parasti nav tuksnesī, bet cilvēku sabiedrībā.

Cilvēku lielais vairums, zināms, pret otra bēdām un nelaimēm ir vienaldzīgi.

Bet sabiedrībā ir arī labi ļaudis, kam ir sirsnīga vēlēšanās nelaimīgam viņa nelaimi un bēdas mazināt un atvieglot. To viņi var izdarīt ja arī ne citādi, tad ar savu līdzjūtību.

Līdzjūtība, ja tā nav liekulība, nelaimīgam ir liels morālisks atbalsts: te tiešām skaisti saka tautas gudrība, ka bēdīgam labs ir katrs līdzjūtīgs vārdiņš.

Labu un līdzjūtīgu vārda iespaidu redzam arī no tautas dziesmām:

„Rīta rasa noskaloja
Rožu ziedam puteklīšus;
Es aizmirsu ļaunu vārdu,
Labu vārdu dzirdēdama.“ (8833.)

8. Saprātīga dzīves filozofija cīņā pret nelaimi.

„Nelaimīgam allaž gadīsies redzēt citu, kas vēl lielākā nelaimē.“ BFK. 60, 665, 691.
„Nelaimē laimi mācās pazīt.“ BFK. 296.
„Neviens ļaunums nav tik liels, ka no tā nevarētu smelties labuma.“ BFK. 62.
„Visu nelaimi cilvēks var paciest, kad vesels un kad maize viņam mājā. BFK.
„Arī bēdām reiz gals.“ BFK. 71.

Viens no spēcīgākiem faktoriem cīņā pret bēdām un nelaimēm ir — saprātīga dzīves filozofija.

Sava dzīves filozofija ir katram cilvēkam — arī tam vienkāršākajam.

Katram ir sava jēga un vēlēšanās, kā viņš grib un vēlas dzīvot, kā viņš ieskata par vajadzīgu izturēties un rīkoties dažādos dzīves gadījumos.

Šī saprātīgā dzīves filozofija tad, saprotams, nevar nedarboties arī tādos visievērojamākos dzīves brīžos, kā laimes un nelaimes brīžos.

Bet ko tad viņa var līdzēt?

Nu, ņemsim, piemēram, sakāmvārdu:

„Nelaimīgam allaž gadīsies redzēt citu, kas vēl lielākā nelaimē.“

Ko šāda filozofija var līdzēt? Palūkosimies.

Katra laime un nelaime ir relatīvas lietas. Par laimīgu cilvēku ir kāds vēl laimīgāks, un par nelaimīgu — vēl kāds nelaimīgāks.

Cilvēks savus jēdzienus par laimi un nelaimi parasti gūst tikai salīdzinājumu ceļā. Jau bērns raudādams sūdz savas bēdas un saka:

„Jānītim ir tas un tas, bet man to nav.“

Tāpat žēlojas arī pieaudzis cilvēks: „tādam un tādam ir tas un tas, bet man nav, kā lai man nav bēdas, kā lai es ne-
jūtos nelaimīgs.“

Un parasti cilvēks skatās uz to pusi, kur ir labāki, redz to, kam ir labāki. Bet šāda skatīšanās vienmēr ir saistīta ar skaudību, nemieru, neapmierinātību, dvēseles nemieru, bēdām, zūdīšanos un pat nelaimi.

Bet cilvēks var skatīties arī uz otru pusi: uz to, kur ainas ir drūmākas; skatīties uz tiem cilvēkiem, kas nabagāki, slimāki un citādi ļaunākos apstākļos dzīvo.

Tur skatīdamies viņš tad var spriest un prātot šādi:

„Redzi, tiem tur iet daudz, daudz ļaunāki par mani, resp. man iet daudz, daudz labāki kā tiem. Cik tāpēc es varu justies laimīgāks par viņiem. Un cik labi, cik bezgala labi, ka es neesmu tik nožēlojamā stāvoklī. Tāpēc man katrā ziņā ir jācenšas baudīt mans labākais stāvoklis.“

Pirmā skatīšanās un pirmās tendences filozofija padara cilvēku neapmierinātu un nelaimīgu, kamēr otras — apmierinātu un laimīgu.

Citi apstākļi vieni un tie paši, tikai filozofija cita. Un vienā gadījumā laime, otrā nelaime.

Tādu filozofisku apsvērumu un mierinājumu tautas gudrībās ir daudz.

Tā, piem., nelaimīgs cilvēks vēl nomierinās sev iestāstīdams:

„Vai tad vienmēr labi var iet?“

„Ne vienmēr saule spīd.“ BFK. 71.

„Katru dienu māte raušus necep.“ BFK. 50.

„Nevar taču gribēt, lai katra diena būtu svētdiena.“

„Vienmēr labu nevar gribēt.“ BFK. 50. u. c.

Tie ir saprātīgi apsvērumi, bēdām dabīgi ir jānāk un ka tāpēc cilvēkam nav ko uztraukties, resp. ka viņam uztraukums ir jānomierina, ko viņš ar prāta iedarbi arī lielā mērā panāk.

Šī filozofiskā cīņa ar bēdām un nelaimi izpaužas arī tautas dziesmās:

„Ko darīt, jāpanes
 Izrunāta valodiņa.“ (8535.)
 Kuŗu dienu nedziedāju,
 Kuŗu gauŗi neraudāju?
 Kuŗu dienu sveŗi ļaudis
 Neņem mani valodās?“ (8572.)
 „Kuŗa priede, kuŗa egle
 Bez zariem izauguse?
 Kuŗa meitiņ' i uzauga
 Bez tām ļauŗu valodām?“ (8570.)

Tā saprātīga tautu meita nomierina sevi par ļaunām valodām, kas viņu sāpina, bet bez attiecīgās filozofijas sāpinātu vēl vairāk.

Kad ļaudis sāpina meitu, necinādami viņas augumu, tad viņa sevi filozofiski mierina:

„Tāda biju uzauguse,
 Kā Laimiņa nolikuse;
 Es neieŗu ļauŗu dēļ
 Vējiņā vētīties.“ (8933.)
 „Sirsniņ manu, cietējiņ,
 Galviņ manu, nesējiņ,
 Tu pacieti, tu panesi
 Visas ļauŗu valodiņas.“ (8906.)

Tāpat meita nomierinās ar to, ka tas nebūt vēl nav slikts cilvēks, par kuŗu slikti runā.

„Vai tie visi slikti augļi,
 Ko nelieŗa tārpi grauŗ?
 Vai tie visi slikti ļaudis,
 Ko nelieŗi necināja?“ (9017.)

Savu nomierinājumu filozofiju saprātīgs cilvēks atrod arī trūkumā un slimībā.

„Ēst manim gruŗu maizi,
 Iekam Dievs tīru deva;
 Dzīvot man slimu mūŗu,
 Iekam Dievs labu deva.“ (9177.)

Tādu nelaimē mierinoŗu filozofiju var izlietot divkārŗi: 1) pats nelaimīgais sevi mierinot un 2) kāds nelaimīgā draugs vai paziņa savu nelaimīgo draugu mierinot.

„Tava laime vēl nav iekritusi ūdenī.“ BFK 57.

Tas ir: ja tev tagad arī laimes nav, tad tas nenozīmē, ka viņas nebūs. Tikai paliec mierīgs un neuztraucies.

- „Stāvi rāms, laime būs.“ BFK. 131.
 „Lai cik liela nelaime, viņai no pakalās jau staigā kāda iepriecināšana.“ BFK.
 „Muļķa meiten', ko raudi: nav tas, būs cits.“ BFK. 266.
 „Nelaime nevar būt mūžīga.“ BFK. 152.
 „Visu labu nekad nevar dabūt.“ BFK. 266.
 „Kur nu rozes bez ērkšķiem, kur dzīve bez grūtumiem.“
 BFK. 71.
 „Kā pēc lietus saule spīd, tā pēc bēdām nāk prieki.“
 BFK. 283.
 „Ne visi vēji pūš no dienvidiem.“ BFK. 71.
 „Nelaimē nenokariet galvas, bet laimē viņas nepazaudē-
 jiet.“ BFK. 71.
 „Viens solis no asarām līdz priekiem.“ BFK. 237.
 „Ko tur žēloties — kas pagalam, tas pagalam.“ BFK. 50.
 „Kas tur — kas bijis, bijis!“ BFK. 50.
 Nāves gadījumā piederīgos mierina:
 „Ko tur bēdāt: jāmirst mums visiem.“ BFK. 50.
 „Tur mēs reiz visi aiziesim.“ BFK. 50.
 „Kapam garām neviens netiek.“ BFK. 50.

9. Nelaimes novēršana priekšlaikus.

- „Sargies pats, tad tevi arī Dievs sargās.“
 BFK. 50.
 „Nebaro suni, kad vilks jau lopos.“
 BFK. 396.
 „Kad bērns akā, tad vāku taisa.“ BFK. 109.
 „Kas uguni ķer, tam pirksti deg.“ BFK. 57.
 „Pārgalvības augļi ir klizmas un zaudē-
 jumi.“ BFK. 52.
 „Neceni uz to, kas vēl nav rokā.“ BFK. 52.
 „Baidies nelaimes, kamēr tā vēl nav nā-
 kusi, bet ņem to uz kamiešiem, kad tā
 ir klāt.“ Altm.

Ir labi cīnīties ar nelaimi, kad tā uzbrukusi, bet vēl labāki ir ar to cīnīties — priekšlaikus, kamēr tā vēl nav uzbrukusi.

Ar nelaimi ir tāpat kā ar slimību: no slimības ir labāki izsargāties un nesaslimt, nekā saslimt un pēc tam ārstēties.

Arī no ārstiem prātīgāks ir tas, kas slimību apkaņo jau priekšlaikus, kā tas, kas to ārstē tikai tad, kad tā jau ieilgusi.

Bet kā cīnīties ar nelaimi priekšlaikus? Nelaime taču uzbrūk piepeši un negaidīti? Vai tiešām nebraukt pa dzelzceļu, baidoties no dzelzceļa katastrofas? Vai tiešām neiet ūdenī

peldēt, baidoties no sliķšanas? Necirst ar cirvi, baidoties sev kājā iecirst? u. t. t.

Te jāteic, ka, tā sauktie, nelaimes gadījumi tiešām uzbrūk daudzos gadījumos nejauši un negaidīti. Bet daudzos gadījumos par viņiem vainojams ir pats cilvēks. Kas sakarsis skrien aukstā ūdenī, vai tālu aizpeld dzelmē, tas lai nesūrojas, ka viņam uznāk krampji un sliķšanas briesmas.

Un nemaldīsimies, ja sacīsim, ka vairuma arī tā saucamos nelaimes gadījumos vainojams ir pats cilvēks ar savu neapdomību, pārdrošību, nevajadzīgu riskēšanu u. t. t. Tāpēc arī tautas gudrībās ir vesela rinda sakāmvārdu sakarā ar šīm cilvēku vājībām.

„Sargies pats, tad tevi sargās arī Dievs.“ BFK. 50.

Citiem vārdiem: uzmanies pats, un tev nelaime nenotiks.

„Nelēc tiši uz ecēšām!“ BFK. 50.

Bridina tauta no pārmērīga riska un no acīm redzamas nelaimes. Tāpat vainīga nelaimes gadījumos ir paša nepiedodama nolaidība.

„Kad vilks lopos, tad tikai suni baro.“ BFK. 109.

Citiem vārdiem: kad nelaime notikusi, tad tikai par to domā.

Tā tad: attiecībā uz, tā sauktām, akūtām nelaimēm jeb nelaimes gadījumiem, vairuma gadījumos ir paša vaina.

Kā viņus novērst?

Vajag novērst tās vājības, kas šīs nelaimes rada. Vajag lietot vajadzīgo apdomību, uzmanību, saprātu, iespējamo paredzēšanu u. t. t., tad lielā vairuma nelaimes gadījumu arī nemaz nebūs.

Tas pats lielā mērā sakāms arī par otro nelaimes katēgoriju, par cilvēka nelaimīgu dzīvi: par katastrofām veikalos, ģimenes dzīvē, attiecībās ar cilvēkiem u. t. t.

Kas mīlestības vietā prec mantu, tas lai nesūrojas par ģimenes nelaimēm. Kas krogos sēž pie alus galdiem, tas lai nesūrojas par pārsistu galvu vai izūtrupētu mantu un nabadzību.

Kas savu labo veselību ikdienas posta, tas lai nebrīnas, ka tam beidzot slimas dienas nelaimes uzmācas u. t. t.

Ar vārdu sakot: arī lielu vairumu vispārējo nelaimes gadījumu rada pats cilvēks ar savu darbību un rīcību.

Un prātīgi dara tas cilvēks, kas cenšas savas nelaimes jau iepriekš novērst, resp. no tām izsargāties ar savu saprātīgu un apdomīgu rīcību, ar savu dzīves taktu.

Neej ar stipru lauzties, ne ar bagātu tiesāties.“ BFK. 109.

„Neprātība padara ļaunumu vēl lielāku.“ BFK. 52.

Tā tad: dzīves gudrība, apdoms, dzīves takts, starp citu, ir tie svarīgākie apstākļi, kas dara iespējamu nelaimes iepriekšēju novēršanu.

Un tāda iepriekšēja novērošana ir tas vissaprātīgākais un vēlamākais dzīves gaitās.

Kas tā rīkosies, tam nevajadzēs daudz sūroties par pieešām dzīves nelaimēm un saārdīto gaišo dzīves laimi.

Bet ir arī citādi prātojumi par nelaimes iepriekšēju novēršanu. Dažiem liekas, ka ar nelaimi iepriekš nav vērts cīnīties; tas pilnīgi velti. Jo:

„Kam nelaime nāk, tam viņa nāk ar visu sargāšanu, un kam viņa nenāk, tas viņas saukdams neatsauks.“ BFK. 1216.

Tādu uzskatu sauc par fatālismu, kas tic jau iepriekš nolemtam un vairs negrozāmam liktenim.

Pēc nelaimes līdzekļi pret to jau mazāk līdz.

„Stalli aizslēgt, kad zirgs jau vējā.“ Stend.

Sestā nodaļa.

Laires un nelaires fiziskie faktori.

I Iedzimtā daba, kā laires un nelaires faktors.

„Cilvēka daba rada viņa likteni.“ BFK. 52.
„Kas dīdzēji, tie dīgst, kas nīcēji, tie nīkst.“

BFK. 308.

„Kam žults mutē, tam viss rūgts.“ BFK. 65.

„Ikkatrai sēklai sava daba ir: kāda sēkla,
tāds tas auglis.“ Mancelis. Post, I. 248.

„Kam mute rūgta, tam ir medus nav salds.“
Lautenb.

Nodaļā „Cilvēka iekšējās laires nozīme“ mēs jau citējām vācu filozofa A. Šopenhauera domas par cilvēka iedzimtās dabas lomu. Te uzklausīsim mūsu tautas ģeniju šinī jautājumā.

Attiecībā uz drūma cilvēka dabu un nelaires sajūtu raksturīgs ir sakāmvārds:

„Kam žults mutē, tam viss rūgts.“

Tiešām: iedzimtā, drūmā, rūgtā daba ir tikpat kā žults mutē. Kā žults pat saldu ēdienu un dzērienu padara rūgtu, tā iedzimtā drūmā daba pat prieka brīžus sajūt kā drūmus, bēdīgus un liksmos brīžos grimst skumjās.

Tas pats sakāms par priecīgām dabām, resp. cilvēkiem, ar iedzimtu priecīgu rakstura tendenci. Tāda daba jau pēc savas būtības prasa pēc priekiem un vairās no bēdām.

„Liksma bija man dabiņa,
Kaut no Dieva veselība;
Es tai āru ozolā
Ar tecīņu uztecētu.“ (82.)

Tā tad cilvēkam labo sajūtu nespēj salauzt pat slima diena, kas parasti ir lielākā prieka un laires postītāja.

„Māte mani bārtin bāra,
Ka es liela dziedātāja.
Ko, māmiņa, es darīšu
Lustīgam prātiņam?“ (87.)

„Nesmejiet jūs, ļautiņi,
Ka es tāda delverīte;
Es jau tādu ļaužu biju,
Dziedātāju, runātāju.“ (93.)

„Paldies saku māmiņai,
Par to liegu lolojumu:
Nepiekusu dancodama,
Neaizsmaku dziedādama.“ (94.)

Šinīs tautas dziesmās nepārprotami norādīts uz jautro, iedzīmto meitas dabu. Viņa pat valdīdama to nevar savaldīt, viņa pat liegdama nevar noliegt dziesmai plūst.

Tāpat „delverīte“ motīvē savu izturēšanos ar savu iedzīmību („Es jau tādu ļaužu biju, dziedātāju, runātāju“). Un meitene, kaut arī gribētu, nevar citāda būt: iedzīmītā daba to spiež tādai būt.

Veselība ir viens no vissvarīgākiem laimes faktoriem. Šķietas, par maz būs veselību apzīmēt, kā laimes faktoru vai veicinātāju. Veselība ir taisni pati laimes sastāvdaļa. Vācu filozofs A. Šopenhauers pat ieskata, ka veselība ir jau $\frac{9}{10}$ daļas no visas cilvēka laimes. Un tiešām: laime taču ir visa organisma labklājības kopsajūta, bet bez veselības tāda organisma kopsajūta nav iespējama.

Patiesību par veselības lielo lomu ļoti spilgti izteic arī mūsu tautas sakāmvārdi un parunas.

II Veselība un laime.

„Kas kaiš man veseram
Lustīgam nedzīvot!“ (5269.)

„Veselība ir visdārgākā manta.“ BFK. 124.

Te jāpiezīmē, ka ar mantu tauta nebūt nesaprot tikai materiālas vērtības, bet gan katru lietu jeb apstākli, kas spēj cilvēkam sniegt labklājību.

Augšā minētajam sakāmvārdam ir arī daudz variantu vai līdzīgu sakāmvārdu, kas izsaka šo pašu pamatdomu. Atzīmēsim te viņus:

„Veselība — dārgākā manta pasaulē.“ BFK. 296.

„Veselība ir pārāka (v. labāka) par bagātību.“ BFK. 95.,
85, 87, 53.

„Miesas veselība ir pārāka par visu bagātību.“ BFK. 111,
138, 295. u. c.

„Veselība ir dārgāka par zeltu.“ BFK. 665

„Veselība un sirdsmiers ir dārgumi, ko neatsver nekādas pasaules bagātības.“ BFK. 138.

„Veselība ir labāka, kā liels mantu krājums.“ BFK. 276.

„Miesas veselība ir pārāka par visu.“ BFK. 854.

„Veselība — lielākā manta pasaulē.“ BFK. 114, 57, 72.

„Veselība ir labākā (dārgākā) manta.“ BFK. 50, 53.

„Veselība labāka kā manta.“ BFK. 79.

„Nekas nav dārgāks par veselību, nekas nav labāks par mīlestību.“ BFK. 87.

Šie veselības salīdzinājumi ar bagātību vēl tanī ziņā zīmīgi, ka parasti bagātību jau ieskata par tādu, kas cilvēkiem visvēlamākais, vislabākais un kas viņiem visdrīzāk var sniegt laimi.

Lai veselību, kā laimes sastāvdaļu vēl vairāk pašvītrotu, tad tauta lietā vēl tādu salīdzinošu metodi: ņem veselu, bet mantas ziņā nabagu cilvēku un to salīdzina laimes ziņā ar kropli vai slimu batgātņieku, un slēdzienu taīsa par labu nabagam mantā, bet veselam miesā.

„Nabadzīgs, bet vesels cilvēks ir laimīgāks par bagātu kropli.“ BFK. 53.

„Ko līdz manta, kad nav veselības.“ BFK. 71.

„Nevar iztapt, kā slimam kungam.“ BFK. 50.

„Nabadzība labāka kā kroplība.“ BFK. 71.

Bet cilvēkam ir vēl viena īpašība, kas mazina, lai gan ne veselības īsto vērtību, bet viņas apzināto un cilvēka atzīto vērtību laimes ziņā. Šo parādību veicina un noteic pierāšana un pierastā necienīšana.

Kā cilvēks neievēro, teiksim, tā gaisa vērtību, kuŗu tas ik brīdī ieelpo un bez kuŗa tas ne piecas minūtes nevar dzīvot, tā viņš neciena un pietiekoši nevērtē daudzu to labvērtību svarīgumu, ko viņš pastāvīgi izmanto.

Tikai tad, kad kāda pastāvīgi lietota vērtība ir zaudēta, tikai tad cilvēks sajūt viņas lielo vērtību un nozīmi. Tāpat tas ir arī ar veselību.

Parasti cilvēks savas svarīgās atziņas gūst salīdzināšanas kārtā, kad starpība izceļ vienas vai otras lietas raksturīgākās īpašības. Tāpat tas ir arī ar veselību. Viņas milzu nozīmi laimes ziņā cilvēks saprot un novērtē tikai tad, kad veselības

vairs nav, vai arī, kad viņa ir jau stipri bojāta. Gandrīz ar pilnīgu drošību var sacīt, ka sakāmvārdus par veselības lielo vērtību ir radījuši ne veselie, bet veselību zaudējušie.

„Veselaiks ikreiz veselību nemāk cienīt.“ BFK. 528, 95.

„Kad govij astes vairs nav, tad tik zin, kam tā derējusi.“ BFK. 50.

„Veselaiks jau nezina, kā slimam ap sirdi.“ BFK. 71.

III Slimība un nelaime.

„Slimam visur grūti, plikam visur auksti.“ BFK. 50, 154.

„Slimam ne zelta gulta nepalīdz.“ BFK. 87.

„Slimam nekas nepatīk.“ BFK. 50.

„Kad nespēks kaulos — nav daudz ko lepoties.“ BFK. 1213.

Ja veselība cilvēkam liek justies labi un sagādā viņam pat skaistus laimes brīžus, tad slimība — otrādi: slimība ir cilvēka posts un nelaime.

Slimība rada fiziskas ciešanas, bet sāpes ir arī bēdas. Kam sāp, tas nevar būt priecīgs un laimīgs. Slimības, kā nelaiemes faktora, daba mums jau lielā mērā tika skaidra no tā, ko dzirdējām tautā sakām par bagātu kropli un veselu, bet mantas ziņā nabagu cilvēku.

Te atzīmēsīm vēl dažus papildu aspektus, ko slimība dod cilvēkam kā nelaiemes veicinātāja.

1. Slimībā cilvēks zaudē savu dabisko dzīves prieku. Slims cilvēks tiek drūms, saīdzis, bēdīgs, nervozs, neapmierināts. Tāpēc arī sakāmvārdi:

„Slimam nekas nepatīk.“ BFK. 50.

„Nevar iztapt, kā slimam kungam.“ BFK. 50.

Cilvēku pārņem nepatīkamas bailes no nāves un iznīcības.

„Vai, Dieviņ', galva sāp,

Ēs vairs ilgi nedzīvošu.

Kur paliks tēvu zeme,

Mana jaunā līgaviņa?“ (27310.)

2. Slimība padara cilvēku pārāk jūtīgu.

Slims cilvēks ar sabojātiem nerviem ir arī nedabiski jūtīgs pret visām grūtībām, uztraukumiem u. t. t. Katru tādu nepatīkama fakta iedarbi viņš sajūt daudzkārt sāpīgāki, kā vesela cilvēks.

Tāpēc tauta arī saka:

„Slimam jēra dvēsele.“ BFK. 50.

„Slimam visur grūti.“ BFK. 50.

3. Slimība nogurdina vairāk par visgrūtāko darbu:

„Dod, Dieviņi, veselību,
Nepiekusu dziedādama,
Kā piekusu gulēdama,
Ļauni dieni vārdzināma.“ (9176.)

4. Slimība pat dara cilvēku priekšlaikus vecu:

„Es māsiņa jaunākā,
Mani sauca vecāko:
Slīma diena, ļauna diena,
Tā man dara vecumiņu.“ (3870.)

Veselību var ātri sabojāt, bet ne tik ātri uzlabot. Ar slimību ir tāpat, kā ar laimi un nelaيمي vispār.

Ja laime aizlido spārnēm, tad nelaime aizvelkas lēni kā nabags uz krukšiem.

„Veselību podiem zaudē, bet lotēm dabū atpakaļ.“ BFK. 79.

Ievērojot šē visu dzirdēto, ko tauta saka par veselību, redzam, ka tauta veselību uzlūko kā svarīgu faktoru laimē, šķiet pat — kā vissvarīgāko: „jō nav nekas dārgāks par veselību.“

Tāpat par lielu nelaيمي tauta uzlūko neveselību, slimību, ļaunu dienu.

IV Jaunība un laime.

„Jaunība nāk ar priekiem, vecums ar bēdām.“ BFK. 124.

„Jaunība apzeltī visu.“ BFK. 141, 143.

„Jaunības laiks — zelta laiks.“

BFK. 150, 128.

„Jaunība ir liela laime.“

BFK. 71.

Cilvēka laime ir saistīta lielā mērā ar dzīvības spēku kuplumu un uzplūdi. Kad strāvo un virmo dzīvības spēki, tad kūso arī dzirkstošs prieks un saulaina laime. Šī laime plūst galvenā kārtā no iekšas. Ārēju apstākļu, ārējā materiāla laimes celtnei tad vajag ļoti maz. Tad laimes ēku cilvēks uzbūvē gandrīz vai vienīgi no savas personības, no saviem iekšējo spēku un spirtuma materiāliem.

Visraksturīgāku šādu stāvokli cilvēks pārdzīvo bērnībā un jaunībā.

Cik maz, cik bezgala maz vajaga bērnam, lai tas smietu un priecātos. Ne daudz vairāk vajag jaunībā, kas ir bērības turpinājums ar tādu pat spēku pieplūdumu, kas mutuļodams šit augstus vilņus.

„Vai mans jaunums,
Vai vieglumiņš!
Es lēkšus pārlēcu
Pār Daugaviņu.“ (5261.)

Jā, taisni šis vieglums raksturo jaunību. Vieglums visos locekļos, vieglums, spārnotība un jautrība arī garā. Kā spārnos gribētos laisties: augstu, augstu — pretī saulei, kas pie debesīm mirdz tikpat zilbinoši spodri, kā dzīvības saule mirdz paša jaunieša būtņē, viņa miesā un garā.

„No Laimiņas pavaicāju,
Kam labāka dzīvošana.
— Meitiņām, māsiņām,
Tām labāka dzīvošana.“ (5286.)

„Kas kaitēja ozolam,
Kas jaunam puisēnam!
Ozols auga bez atvases,
Jauns puisēns bez sirdsēstu.“ (5270.)

Tautai šķiet, ka arī pašas Laimas domas ir tās, ka jaunatnei ir vislaimīgākā dzīve. Kāpēc?

Bez jau minētā dzīvības spēku pārplūduma un viegluma, jaunībā vēl nav rūpju un sirdsēstu, kas vēlākos gados nomāc cilvēka garu.

Jaunam cilvēkam vēl maz pienākumu, nav tam jāgādā ne par sievu, ne bērniem: viņš ir apaļš jauneklis vai apaļa bezrūpīga meitene.

„Kas kait man nedzīvot
Apaļai meitiņai!
Ne kundziņi tiesu prasa,
Ne bērniņi garoziņas.“ (5265.)

„Kas kaitēja puisēniem
Lustīgiem nedzīvot!
Līčos auga mieži, rudzi,
Stallī bērī kumeliņi.“ (5271.)

Bez tam vēl šo jaunības gaišo un jautro noskaņojumu pavairo tagadnes un nākotnes salīdzinājums un apcere jaunieša prātā. Jaunība taču redz un saprot no savas apkārtnes vērojumiem, ka vecākai paaudzei nav vairs tās bezrūpīgās dzīves,

kas viņiem. Tāpat jaunieši arī zina, ka viņiem ir priekšā vīra un sievas dienas, ar šo dienu rūpēm un raizēm. Tāpēc jāpacenšas vēl bezrūpīgajā jaunībā izpriecāties:

„Kas man tika tik jaunam
Tik bēdīgi dzīvojot?
Gan atnāca tās dieniņas
Kad bēdīgi jādzīvo.“ (5272.)

To pašu domu sastopam arī sakāmvārdos:

„Kamēr jauns, tikmēr priecājies.“ BFK. 154.

„Kad jaunībā izpriecājies, būs vecumā ko atminēties.“
BFK. 52.

„Kas pazītu mani jaunu, ja es liksmi nedzīvotu?“ BFK. 49.

„Neaproc savu jaunību kapā.“ BFK. 352, 3.

„Luste, luste jaunajam!
Kāda luste vecajam?
Vecajam tāda luste
Kā suņam gubenī.“ (5276.)

Tāda ir jaunatnes „filozofija“, kas vēl pavairo un pastiprina viņas prieka tendences. Un tiešām: jaunība, lai gan maz vēl domā, tad tomēr viņa nevar neredzēt, ka

„Vecā luste aizgājusi
Pār kalniņu līgodama.“ (5275.)

Jā, aizgājusi līgodama, kā Jāņu naktī līgodami pār kalnu aiziet jaunieši, un viņu dziesmas arvienu vairāk un vairāk tālumā noklust, līdz beidzot — pavisam izdziest nakts krēslā un tālumā. Dziesmu vietā iestājas klusums un skumjas...

Tā tad: jaunība ir laiks ar dziesmotu un gaišu prieku, ar zeltotiem laimes saulstariem, vecums ar mieru un klusām skumjām, varbūt arī ar smagiem sirdsēstiem un tumšu nelaiemes ēnu.

V Bads kā drausmīga nelaime.

„Bads rada velnu.“ BFK. 85.
„Kur bads, tur raizes.“ BFK. 124.
„Tiklīdz bads pa durvim iekšā, tā mīlestība
pa logu ārā.“ BFK. 76.
„Bads nav brālis.“ BFK. 171.
„Badā pat velns mušas ēd.“ BFK. 143.

Bads ir liels barības trūkums. Bads ir vislielākais posts un vislielākās bēdas, kādas vien cilvēkam var uzbrukt. Bads apdraud cilvēkam visaugstāko: viņa dzīvību. Bads nostājas

pret spēcīgāko cilvēka instinktu, pret spēcīgāko cilvēka prasību — ēstgribu. Ēst vajadzīgs cilvēkam, lai viņš dzīvotu. Dzīvības instinkts, dzīvības vajadzība ir visu citu vajadzību karaliene. Viss cits tikai — dzīvības kalps.

Tā kā pārtika un barība ir galvenā dzīvības stute, tad barības trūkums apdraud, saprotams, arī pašu dzīvību un visu, kas ar to sakarā.

Kad divas visspēcīgākās vajadzības ir neapmierinātas, tad spēcīga un varena ir visa cilvēka būtnes neapmierinātība, spēcīgas viņa ciešanas un mokas, liela viņa nelaime.

Tikai bads nav jāsauc ar mazu barības trūkumiņu, ar izsalkumu un labu ēstgribu, ko cilvēki arī dažreiz mēdz par badu saukt.

Bads ir daudz nopietnāka un briesmīgāka parādība.

Starp badu piemeklētām zemēm mēs allaž esam dzirdējuši minam Indiju, Ķīnu, Krieviju. Esam lasījuši un dzirdējuši par tām ciešanu un briesmu ainām, kas ar šo zemju bada katastrofām ir saistītas.

Par bada gadiem un briesmām zin stāstīt arī mūsu vēsture un pat mūsu sentēvi un tēvi, pēc tam nopūzdamies:

„Lai Dievs pasarg’ no bada un mēra.“ BFK. 50.

Kā vēstures liecību par šo lielo tautas nelaimi te atzīmējam ziņas, ko par briesmīgo Latvijas badu (1601.—1603. g.) sniedz kāds bijis mācītājs Fridrichs Engelkens. Šīs ziņas minētais mācītājs ņēmis no dažādiem oficiāliem avotiem.

Skicējam tās te īsumā, bet viņu zīmētā bilde ir plaša un briesmīga:

„1. Kāds zemnieks Budzens nokāvis savus 2 bērnus un māsu un apēdis viņus. 2. Mācītāja Karmesa dzimtcilvēks Antons nonāvējis savus abus bērnus, uzšķērdis un tos apēdis. 3. Kādas zemnieku saimes locekļi vārda tiešā nozīmē viens otru apēduši: visupirms sieva un bērni apēduši badā nomirušā tēva liķi. Māte arī drīz pēc tam nomirusi, un bērni tad apēduši viņas liķi, bet pēc kāda laika arī paši nomiruši aiz bada. 4. 4 brāļi — zemnieki tikuši tiesāti par cilvēku ēšanu, pie kam ticis pierādīts, ka viņi apēduši ap 15 cilvēku. Viņiem ticis piespriests miesas un cietuma sods. Pēc miesas soda izpildīšanas viens no viņiem nomiris, bet pārējie tikuši ieslodzīti cietumā. Bet laikam tādēļ, ka cietumā nebijis ko viņiem dot ēst — viņi pēc 3 nedēļām no turienes tikuši izlaisti. Ceļā uz mājām divi no viņiem nosītuši trešo brāli un apēduši to un pēc tam uzbrukuši viens otram, un ciņā viens otru nonāvējuši. 5. Māte apēdusi savus 3 bērnus. 6. Kāds zemnieks ar savu māsu ilgu

laiku pārtikuši no tā, ka izrakuši svaigus liķus un tos apēduši, bet beidzot miroņu sācis pietrūkt, abi nomiruši bada nāvē.

7. Kāda zemniece pārgriezusi savai māsai rīkli, no viņas asinīm un iekšām pagatavojusi desas un apēdusi tās, bet gaļu sagriezusi gabalos un cepusi. 8. Kāda leišu tautības zemniece dzemdējusi dvīņus; viens bērns piedzimis nedzīvs, un to māte turpat uz vietas izvārījusi un apēdusi. Piektā dienā pēc tam viņa nonāvējusi arī otro bērnu, izcepusi to un apēdusi. 9. Kāds zemnieks nonāvējis un apēdis 9 cilvēkus. 10. Kāds cits zemnieks apēdis 7 cilvēkus, par ko viņa kaimiņš to ieslodzījis pirtī un dzīvu sadedzinājis. 11. Kāda sieviete apēdusi 5 bērnus, par ko tikusi dzīva sadedzināta. 12. Kādā krogā blandoņi un ubagi nonāvējuši un apēduši ap 20 cilvēku. 13. Krogos tikusi pārdoti pīrāgi ar cilvēka gaļu un cilvēka gaļa cūkas gaļas vietā. 14. Zemnieks Jānēls apēdis 7 cilvēkus, to starpā savu sievu un bērnus. Kad viņa sievas brālis atnācis pie viņa ciemā, viņš to pacienājis ar savas sievas gaļu, sacīdams: „maizes man nav, ko tev celt priekšā, bet gaļu es tev varu dot.“ Kad viesis dabūjis zināt, ka ēdis savas māsas gaļu, viņš izmisumā nodūries. (Cik var novērot no daudziem piemēriem, tad cilvēku ēšana notikusi jau ā r p r ā t ī b a s stāvoklī, pēc vairāk nedēļu ilga bada. Zirgu maitas, suņus, kaķus ēduši visi. Liķu ēšana arī gadījusies pie veseliem cilvēkiem, Kurzemē un Vidzemē. Bet dzīvu cilvēku nonāvēšana un apēšana notikusi vienīgi tad, kad bada cietēji zaudējuši prātu, kas arī noticis ļoti bieži.) 15. Zemnieks apēdis sievu un 5 bērnus, par ko ticis dzīvs sadedzināts. 16. 16 gadu vecs zēns nonāvējis 3 cilvēkus, lai tos apēstu, bet ticis pieķerts un notiesāts uz nāvi (cilvēku ēdējus tanī laikā ļoti bieži tiesāja ar nāvi, bet vēl jo biežāki zemnieki paši apsita viņus. Bet notiesāto liķi — ja viņi netika sadedzināti, tika pa naktīm nozagti no karatavām un apēsti). 17. Kāda zemnieku skuķe nositusi sievu un bērnu, lai viņiem atņemtu kādu gabaliņu maizes. Viņa arī notiesāta uz nāvi. 18. Kāds zemnieks izracis iz kapa sava nomirušā dēlēna liķi, sagriezis to gabalos, izvārījis ar kāpostiem un apēdis. Kad viņa kaimiņš ienācis istabā, apvaicājies, kas te tik nelāgi smirdot, zemnieks atbildējis, ka šim jāapēdot sava dēla liķis, kurū viņš esot izracis un izvārījis. 19. Kāda sieviete nonāvējusi un apēdusi savus 3 bērnus un daudzus citus cilvēkus. Mācītājs vaicājis viņai, kā viņa varējusi nonāvēt savus miesīgus bērnus, vai tad viņai nebijis to žēl? Viņa atbildējusi, ka izdarījusi to šādi: kad bērni brēkuši un klieguši pēc maizes, viņa izmisumā uzlējusi tiem vārošu ūdeni, kad bērni aiz

sāpēm sākuši vēl stiprāk kliegt, tad viņu sagrābušas dusmas un viņa uzbrukusi tiem un tos nožņaugusi. Šī sieviete arī tikusi sadedzināta. 20. Kāds krodzinieks nonāvējis un apēdis 3 cilvēkus un par to ticis noslīcināts. 21. Zemnieks nonāvējis, sagriezis gabalos un iesālījis uzturam 9 cilvēkus. Pie nopratināšanas atzinies, ka cilvēku gaļa esot ļoti garšīga un viņš prāt apēstu visus cilvēkus! Viņš arī ticis notiesāts uz nāvi.“*)

Var droši teikt, ka bads un bada nāve ir visbriesmīgākās nelaimes, kādas vien cilvēkiem var uzbrukt.

„Bada laikā velns pat mušas ēd.“ BFK. 50.

Tā saka tauta pa jokam, bet mēs zinām, ka bada laikā arī cilvēks cilvēku ēd... Un tās jau ir briesmas, par kurām lielāku vairs nav.

Vēl bada nelaimes aspekts izpaužas šādos sakāmvērdos:

„Bads pazīst tikai vienu bausli: tev būs ēst.“ Altm.

„Bads māca suni zāli ēst.“ Altm.

„Izsalcis rij to svelošo.“ Altm.

„Cilvēks mācās mālus ēst, pirms viņš badā nomirst.“ Altm.

VI Izsalkums un bauda.

„Izsalkušam viss gardi vārīts.“ BFK. 149.

„Izsalkušam sausa maize garda.“ BFK. 124.

„Kas izsalcis, tam rutka miza salda.“

BFK. 412.

„Neēdušai pelei laba auzu sēnala.“

BFK. 124.

„Izsalkušam viss gardi smeķē.“ Stend.

Ja bads ir briesmīga nelaime un drausmīgi atbaidoša parādība, tad izsalkums tāds nav.

Normāls un nepārspilēts izsalkums ir priekšnoteikums skaistam baudas brīdim — barības baudīšanai ar veselīgu apetīti. Daudz dotu bagātnieks par nabaga strādnieka veselīgo izsalkumu, par viņa veselīgo apetīti, ja viņš to varētu par naudu iegūt.

Viņš to, zināms, varētu arī vieglāki iegūt: vairāk fiziski pastrādājams un drusku mērenību ievērodams barībā; bet izlutinātam bagātniekam abas šīs vienkāršās lietas ir tomēr pā-

*) Fridrich Engelken. Von dem grossen Hunger... im 1602 Jahr. Grāmatā: „Ueber die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv- und Ehstland“, Rīga, 1857.

rāk grūtas un smagas. Un daba par to viņam atriebjas, atņemdamā veselīgo izsalkuma apmierināšanas baudu. Jā:

„Visu labu nevar gribēt.“ BFK. 50.

Nevar gribēt patīkami slinkot un slinkojot baudīt čakluma sekas. Vēl par izsalkumu mums ir šādi sakāmvārdi un varianti:

„Izsalkušam maizīte garda.“ BFK. 124.

„Izsalkušam garda ir sakaltusi garoziņa.“ BFK. 127.

„Kam gribas, tam viss gards.“ BFK. 149.

„Izsalkums ir labākais pavārs.“ BFK. 293.

„Kas pīrāgu ēzdams pēc desas kāro, tas nav izsalcis.“
B. 1889. 35.

„Izsalkušam viss gards.“ 3.

„Bads dara rūgtumu saldu.“ BFK. 52.

„Kas izsalcis, tam rūgta maize salda.“

Tā tad: ja bads ir briesmīgas mokas un ciešanas, tad dabīgs un veselīgs izsalkums ir liels baudas avots.

Bez tam šis veselīgais izsalkums ir tāds būvis, kas vienkāršu rupjas maizes gabaliņu spējīgs padarīt gardāku par visdārgāko konditoreju un maiznīcu cepumiem.

Barības gardums ir ne tikai baudāmā lietā jeb objektā, bet gan vairāk pašā baudītājā. Barības baudu vajag ar darbu un sātību nopelnīt.

VII Nesātība jeb barības pārmērs ir cilvēka lāsts.

Barības pārmēram ir vairāk kaitīgu aspektu, no kuriem daži pelna sevišķu ievērību. Svarīgākiem no tiem piegriezīsim vērību.

1. Barības pārmērs iznīcina dabisko, veselīgo ēšanas baudu.

„Paēdušai pelei kviešu grauds rūgtis.“

BFK. 124.

„Paēdis zirgs auzas neēd.“ BFK. 152.

„Pilnam vēderam gardumi riebj.“ BFK. 71.

„Paēdušam saldumi riebjas.“ BFK. 297.

Daba ar barības uzņemšanu ir saistījusi diezgan daudz patīkama apmierinājuma un baudas. Tāpēc arī cilvēks saka: „baudīt barību; šorīt es nekā vēl neesmu baudījis (t. i. ēdis)“

u. t. t. Tikai cilvēkam ir tendence dabisko ēšanas baudu par daudz izmantot izbaudīšanas nolūkiem. Zināmā mērā to var arī darīt. Dažādaī ēšanas kārtībai un ēšanas mēram jau ir arī liela bauda.

Kā no vienas stīgas var izdabūt vairāk skaņas, skatoties kur un kā to piespiež, tā arī no vienas vajadzības var izdabūt vairāk un dažādas sajūtas, skatoties, kā šo vajadzību apmierina. Attiecināsim sacīto uz barības uzņemšanu un barības baudu. Kad cilvēkam ēstgriba ir lielā mērā neapmierināta, tad viņš pārdzīvo ļoti nepatīkamas un pat briesmīgas bada mokas. Kad ēstgriba mazākā mērā neapmierināta, viņš pārdzīvo asu, pa daļai nepatīkamu, pa daļai patīkamu apetīti; kad stiprais izsalkums ir apmierināts, cilvēks sajūt lielu baudu; kad ēstgriba mazāka, tad arī ēšanas bauda ir mazāka. Kad cilvēks ir paēdis, tad pret barību rodas vienaldzība; kad ēsts ir pārāk par mēru, tad pret ēdienu rodas pat pretīgums. Tad negardas, pretīgas izliekas pat visgardākās lietas.

„Paēdis ir tīru medu min kājām.“ BFK. 398.

Bet kā gan cilvēks prot apieties ar savu dabisko apetīti un viņas baudu? Diemžēl jāsap, ka cilvēks šinī ziņā stāv zemāku par dzīvnieku, jo lops dabiskai apetītei un dabiskam mēram reti kad iet pāri, bet cilvēks to dara.

„Lops savu mēru zin, bet cilvēks nezina.“ BFK. 50.

„Cilvēks jau nav lops, tas jau apēd visu.“ BFK. 386.

Tā tauta gan ar rūgtumu, gan ar īgnumu atzīmē šo cilvēka nožēlojamo īpašību.

Bet sevišķi daudz pret viņu tiek grēkots pilnībā un bagātībā. Cilvēks tad gribētu desmitkārtot un simtkārtot savu apetītes baudu, un šinī kaislībā viņš arī tiešām uzkrāj saviem gremošanas orgāniem un savam organismam daudzkārt lielāku barības nastu, kā tas vajadzīgs un kā daba to prasa.

Bet kādi tam nu rezultāti? ko tas viņam dod? Izrādās, ka baudas vietā cilvēks sasniedz pretējo: viņš ne tikai pazaudē veselību un kāroto baudu, bet rada sev netīksmi un ciešanas. To tauta apstiprina ar daudziem sakāmvārdiem:

„Paēdušai cūkai milti rūgti.“ BFK. 79.

„Kad pele paēdusi, tad kodols rūgts.“ BFK. 81.

„Kad pelīte paēdusi, tad miltiņi rūgti.“ 102.

„Pilnam vēderam gardumus negribas.“ BFK. 556.

„Paēdušai pelei miltums rūgts.“ BFK. 66.

„Bagātņiekam pat cepeši rūgti.“ BFK. 71.

„Paēdušai pelei rūgts kviešu grauds, neēdušai — laba auzu sēnala.“ BFK. 57.

„Muižā labas dienas apnicis, sētā bada kaulus kremt.“
Stend.

Tā tad kārotās baudas vietā cilvēks ar bagātības pārmērību sagādā sev pat ciešanas.

„Paēdušam grūti staigāt, izsalkušam — gulēt.“ BFK. 71.

„Kas pārāk pieēdis, tas sten.“ BFK. 71.

„Paēdušam grūti liekties.“ BFK. 50.

Tā zīmīgi tauta apzīmē šo pārēšanās nepatīkamo sajūtu.

Bet šai pārmērībai ir vēl citas ļaunas sekas: tāds pārāk par mēru baudījis cilvēks sāk nicināt to veselīgo barību, ko tauta ar bijību sauc par Dieva dāvanu un ieskata par lielu laimi un svētību, ka cilvēkam ir savs maizes gabaliņš.

„Paēdusi cūka kāpj vārsmai galā.“ BFK. 100.

„Kad cūka paēdusi, tā apgāž sili.“ BFK. 101, 412.

„Paēdis arī tīru medu min kājām, bet izsalkušam ikviens rūgtums ir salds.“ BFK. 82, 102.

Tāds pārpilnīgi ēdis cilvēks ne tikai nicinoši sāk izturēties pret barību, viņš nesaprast un nicināt sāk arī citus cilvēkus.

„Paēdušais nezina, kas neēdušam vainas.“ BFK. 167.

„Paēdis nezina, kā neēdušam gribas ēst.“ BFK. 143.

Ievērojot nesātības postu, tautas ētiskā apziņa uzstāda sātību kā ideālu.

„Lai Dievs dod gausību un sātību.“ Lange.

„Ar sātu un gausu ēst.“ Kr. Ulm.

2. Nesātība jeb barības pārmērs rada slimības.

„Neēdušam galva sāp, paēdušam — vēders sāp.“ BFK. 167.

„Balta maize, melni zobi; melna maize — balti zobi.“ BFK. 62.

„Kas baltmaizi ēd, tam blaktis vēderā.“ BFK. 94.

„Bagātība bez veselības ir lāsts.“ BFK. 71.

Barības pārmērības ļaunās sekas izpaužas ne tikai dabiskās un veselīgās apetītes iznīcināšanā, bet tāda pārmērība rada arī visādas slimības. Tauta zīmīgi saka, ka balta maize dodot melnus zobus, kamēr melna maize baltus zobus. Šī tautas gudrība tiešām arī izrādās pareiza. Mūsu vecajiem nemaz un sentēviem, kas baltu maizi lietoja ļoti maz vai arī tēviem, bet pārtika galvenā kārtā no rupjas maizes, tiešām bija labāki zobi

kā mums. Vēl mēs zinām gadījumus, kur veciem cilvēkiem 70 un 80 gadu vecumā nav bojātu zobu, kamēr turībā un bagātībā augušiem cilvēkiem jau diezgan agrā bērnībā jāgriežas pie zobu ārstiem.

Kāds otrs sakāmavārds ar zināmu zobgalības piegaršu min, ka baltmaizes ēšana radot blaktis vēderā. Vārda tiešā nozīmē nu gan blaktis vēderā negadīsies, bet dažādi citi attiecīgi parazīti un visādas gremojamu organu slimības itin viegli gadās un ir stipri parasta lieta. Barības pārmērība uzkrāuj vēderam lielāku darbu, kā tam pēc dabas uzdevumiem vajadzētu veikt, un šie pārmērīgie prasījumi viņu beidzot padara slimu.

Tāpat arī dažādie gardumi, ar ko bagātās aprindas cenšas pavairot dabiskās apetītes baudu, sabojā veselību, jo daba cilvēka organismu ir iekārtojusi vienkāršai un dabiskai barībai.

Barības pārmērs un pārēšanās bez tam vēl apgrūtina sirds darbību, uzkrāujot viņai pārāk lielus uzdevumus, un kā sekas visam tam ir modernās sirds slimības un biežie trieku gadījumi, ar kuriem tik daudz mirst modernā laika cilvēki.

Saprotama lieta, ka ārsti-speciālisti prātīs uzskaitīt vēl daudz visādu slimību, ko rada barības un dzērienu pārmērīga lietošana.

Bet tā kā šīs pārmērības ir saistītas ar turību un bagātību, tad šie ļaunumi ir jāpieskaita tiem, ko bagātība dod.

Mūsu temats šē ir: bagātības un laimes attiecības. Bet ja nu bagātība cilvēku noved pie pārmērībām barības ziņā, bet šīs pārmērības atkal pie slimībām un slimības rada ciešanas, tad, saprotama lieta, ir jātaisa slēdziens, ka šinī ziņā bagātības iedarbe uz īstu laimi ir nelabvēlīga.

Bet ja nu nesātība ēšanā saistīta ar nelabvēlīgu iedarbi uz cilvēka veselību un labklājību, tad sātība — otrādi. Sātība cilvēku dara veselu, pasargā no slimībām un līdz ar to nodrošina ilgāku mūžu. Tāpēc arī tauta, brīdinot cilvēku no nesātības, ieteic tam mērenību un sātību.

„Kad maize un sāls, tad vaigs nav bāls.“ BFK. 57, 68.

„Ēd ko ēzdams, bet zini sātu.“ BFK. 127.

„Kad silķe un kartupeļi mājā, tad bada nav.“ BFK. 57.

„Sātība ir miera, veselības un labdarības avots.“ B. 1895. 32.

„Ēd cik gribi, tik nepārēd sāti.“ BFK. 1161.

VIII Gulēšanas pārmērība iznīcina miega baudu.

„Miegs — nabaga manta.“ BFK. 52.
 „Bagāts paēdis netiek pie miega.“ BFK. 71.

Pārmērības var izpausties ne tikai ēšanā un dzeršanā, bet arī daudzās citās lietās, piem., gulēšanā.

Miegs un gulēšana jau ir dabīgas un katram cilvēkam nepieciešamas lietas. Miegs ir dabas dota vajadzība, un gulēšana — līdzeklis šīs vajadzības apmierināšanai. Bez tam dabīgs un veselīgs miegs katram cilvēkam sniedz arī lielu baudu.

Sacīto apstiprina šādi tautas sakāmvārdi:

„Miegs saldāks par medu.“ BFK. 95, 124.

„Arājam grūts darbs, bet salda dusa.“ BFK. 96.

„Medus salds, bet miegs saldāks.“ BFK. 154.

„Miegs ir vissaldākais.“ BFK. 124.

Tā tad tauta miegu ieskata par tādu, kas cilvēkam var sniegt lielu baudu, resp., kas var būt saldāks par medu. To bez tam vēl apstiprina daudzi citi valodas izteicieni, kā: „saldi gulēt“, „salds miegs“ u. c.

Bet ja nu miegs sniedz tik daudz baudas un prieka, tad, bez šaubām, viņš ir viens no svarīgākiem laimes elementiem. To cilvēks arī aprēķinājis un, ieskatīdams miegu par baudas avotu, mēģina šo baudu vairākkārt pareizināt un padarīt lielāku. Tikai daba atkal neļaujas sevi ne pamācīties, ne izlabot; viņa paliek pie sava. Viņa atzīst tikai normālu miegu, ar normālu baudu, un tas ir viss.

Bez tam vēl viena lieta: miegs ir salds tikai tad, kad tas ir, tā sakot, nopelnīts ar darbu, kad viņš ir dabiska atpūta pēc dienas darba. Tikai bagātniekam darba vajadzības allaž nav nekādas, bet gulēšanas iespējas vairāk kā vajaga. Un viņš nu ņemas šīs gulēšanas iespējas izmantot, lai gūtu arī miega doto baudu. Tikai cilvēkam triju un četru miegu jeb gulēšanas spēju nav. Pārguļi sāti, un tu būsi vairs ne apmierināts un priecīgs, bet saīdzis un saskābis. Baudas vietā ir gūta netīksme un pat ciešanas.

Bez tam šai parādībai vēl otrs nepatīkams aspekts. Otru nakti miegs, kā vēlams viesis pie tevis vairs neieradīsies, un tu valstīsies un grozīsies savā mīkstā gultā, kā durvis grozās savās eņģēs.“ Bet tāds bezmiegs arī ir stipri nepatīkams un mo-cošs stāvoklis. Šāds bezmiegs ir diezgan parasta bagātu cilvēku sērga un arī gabals no viņu nelaiemes. Tur maz var li-

dzēt arī ārsts ar saviem pulveriem, miega zālēm u. t. t. Labumu un bezdarba pārmērība ir šais cilvēkos iznīcinājusi veselīgo miega laimi, kas ir, kā tauta teic, „nabaga manta“.

Nabaga cilvēkam ar miegu ir pavisam citas attiecības. Šinī ziņā viņš pretstats bagātajam. Ja bagātajam mūžīgs miega trūkums, tad nabags par šādu trūkumu sūdzēties nevar. Taisni otrādi: viņam liela miega bagātība, un tam jāsaka ar tautas dziesmas vārdiem

„Ai, miedzīn, ai, miedzīn,
Nevar tevi izgulēt!“ (6693.)
„Ai, manu maigu miegu,
Kur nu būs tevi likt?
Pār pagalmu tecēdama,
Metu rīta rasiņā.“ (6691.)

Tā tad: nabaga laime ir veselīgais un saldaiss miegs, bet viņa nelaieme daudzreiz — nespēja šo miegu izgulēt. Bet labāk tomēr, ka šī manta ir un paliek pāri, kā kad viņas pietrūkst.

Bagātajam otrādi. Viņam gulēšanas iespējas pa pilnam, bet trūkst pašas gulēšanas vajadzības, t. i. miega. Gulēšanas bagātība un pārpilnība viņam rada beidzot miega nabadzību un trūkumu. Savāda pretešķība, bet tomēr tāda ir. Un tā ir arī viena no bagāta cilvēka nelaimēm.

IX Fiziskais skaistums kā laimes faktors.

1. Kādas jūtu vērtības skaistums dod citiem.

„Bija man, bija man
Divas lietas cerējamās:
Stallī labs kumeliņš,
Ciemā skaista līgaviņa.“ (11062.)

Cilvēka fiziskā skaistuma vērtība, ko bauda otrs cilvēks, parasti iet līdz ar mīlestības jūtām. Tā, piem., ja puisis cerē ciemā skaistu līgaviņu, ja viņam šis skaistās līgaviņas uzlūkošana un iedoma dod prieku un laimi, tad meitenes skaistumu jaunietis sajūt sevī kā laimi sniedošu vērtību.

To pašu sajūt jaunava, saskatīdama jaunietī skaistumu:

„Dižens puisis, slaida roka,
 Iznesīga valodiņa.
 Pie tā ietu, tas man tika,
 Kaut māmiņa tam devusi.“ (9470.)
 „Kad redzēju skaistu zēnu,
 Tad no prieka noraudāju;
 Kad tas mani bildināja,
 Tad no prieka gaviļēju.“ (10003.)

Tā tad: šie atzīmētos gadījumos cilvēka skaistums ir laimes elements kādam citam cilvēkam. Un sevišķi milas gadījumos cilvēki, dzīdamies pēc spēcīgās milas baudas, ļoti rēķinās ar to ievadošo, papildinošo, kuplinošo baudu, ko līdz ar mīlu sniedz skaistums.

Bet skaistums sniedz baudu ne tikai līgavainim un cerētai. Nē. Par skaistu jaunavu priecājas arī pati jaunavas māte, jaunavas brāļi un citi.

„Skaista spīd rīta saule
 Vēl skaistāka vakarā;
 Skaista augs man māsiņa,
 Vēl skaistāka līgaviņa.“ (11459.).

Tāpat māte laimīga, ka viņai aug daiļas meitas:

„Laime, laime tai mātei,
 Kam meitiņas daiļas augs:
 Jaunas gāja tautiņās,
 Liela pūra nedarija.“ (7701).
 Viena pate brūklenīte
 Tālu spīdi kalniņā;
 Viena pate daiļa meita,
 Tālu tika daudzina.“ (5490.)

Ar nesmukumu ir otrādi. Par nesmuku meitu dažai labai mātei sirds nosāp un krūtīs nošalc vēlēšanās: „Kaut jel mana meitiņa būtu daiļāka!“

„Neglīta meita — mātes nelaime.“ BFK. 124.

2. Skaistuma sniegtā laime pašam.

„Es meitiņa kā puķīte,
 Kā Vāczemes magonīte;
 Puiši kājas nodauzīja,
 Man pakal dzīdamies.“ (5411.)

Tāda meitas apziņa, tāda izjūta, ka no citiem tieci cienīta un cildināta — tāda apziņa un izjūta, saprotams, sniedz daudz

skaistu laimes brīžu. Sevišķi sievietei, sievietes psīchei tā ir liela laimes nesoša vērtība.

Un ne tikai sievietei: arī vīrietim, jauniešiem viņa pašapziņu un šīs pašapziņas baudu stipri paceļ tas fakts, ja par viņu jūsmo jaunavas.

Skaistums savā ziņā ir kā nopelns, tikai paša nepelnīts. Kā slava, tikai paša nejekarota.

Vācu filozofs Art. Šopenhauers saka, ka skaistums cilvēkam iet līdzī tikpat kā rekomendācijas vēstule, kas to ieteic citiem un tādā kārtā pašķir viņam ceļu.

X Smukuma nelaime.

- „Smukam smuka nelaime.“ BFK. 50.
 „Smuka sieva — vīra nelaime.“ BFK. 468.
 „Balta ķēve jāmazgā, smuka sieva jāglabā.“ BFK. 50.
 „Smukam smuka indeve.“ 1.

Skaistumam, tāpat kā daudzām citām parādībām, ir arī sava otra, sava ēnas puse. Skaistums nāk ne tikai laimi sniegdams, bet tikpat labi un, varbūt vēl vairāk, viņš nāk arī sev līdzī nelaimi nesdams.

Ja puisis priecājas un bauda jaunavas daiļumu un skaistumu, tad šī pati skaistā jaunava, kā velākā sieva, sev līdzī allaž nes postu un nelaيمي.

Bet kāpēc? Kāpēc taisni šim patīkamam spēkam vajag saistīties ar nelaimi?

Skaistums sagatavo ceļu un veicina dažas nelāgas cilvēka īpašības, kā, piem., slinkumu, dumjību, netiklību, morālisku izlaidību u. c.

Aplūkosi šīs patiesības konkrētākā veidā un ar pārliecinošākiem motīviem.

1. Smukums veicina slinkumu.

„Bija manam bāliņam
 Brīnum skaista līgaviņa;
 Brīnum skaista sejiņa,
 Brīnum laiska darbiņa.“ (21181.)

Tauta novērojusi, ka skaistums bieži vien saistās ar slinkumu. Kas ir skaista meita, tā allaž vien ir arī slinka.

Kāpēc?

Kāds cēlonisks sakars skaistumam ar slinkumu? Šo noslēpumu arī vaļsirdīgi izpauž paši vainīgie, pašas skaistās sliņķes.

„Smuka augu, slinka augu
Novadiņa maliņā;
Paņem mani novadnieki,
Smuku meitu dēvēdami.“ (10712.)
„Slinka augu, bet gan balta
Upes taka maliņā;
Tikpat mani puiši ņēma
Labu meitu dēvēdami.“ (10704.)

Tā tad: skaista meita aprēķina, ka viņa var droši palaisties slinkumā, jo viņas skaistums ir tāds spēks, kas viņai tomēr pašķirs ceļu, neskatoties uz visu slinkumu.

Bet kad nu šī sliņķe apprecēta, tad sākas vīra bēdu dienas un nelaimes uz šī slinkuma pamata.

Vīrs sievu neņem, lai to glāžu skapī liktu, bet gan lai tā būtu dzīves un darba biedrs, lai tā būtu mājas saimiece.

Tikai kā lai slinkumu savieno ar saimniecību? Kas tad tur iznāk? Lūk, kas:

„Smuka brāļa līgaviņa
Gultiņā gulēdama;
Kad jāiet rijiņā,
Iet kā lācis ņurdēdama.“ (21352, I, var.)

Tādai smukai saimniecei tad ir pavisam nesmuka saimniecība ar neslaucītu istabu, ar melnām slaucenēm, ar melnu nemazgātu kreklu vīram u. t. t. Un tā jau vairs nav vīra laime, bet nelaime.

„Daiļa daiļa tautu meita, —
Lai velns tavu daiļumiņu!
Govis dīce neslaucamas
Telēniņi nedzirdīti.“ (21189.)

Tā ar dziļu īgnumu izsaucas tie, kas ir matījuši tāda skaista slinkuma postu un nelaimes.

2. Skaistums veicina nemākulību un dumjību.

„Tā Trīnīte smuka meita,
Villas vērpt nemācēja;
Cūka vērpa, kaza vērpa,
Āzīts spoļu tinējiņš.“ (22654.)

Otra skaistuma nelaime, kā papildinājums slinkumam, ir: nemākulība un dumjība.

Smuka jaunava, palaizdamās uz savu skaistumu, ka tas dzīvē pašķir ceļu, nepūlas arī neko labu mācīties. Veclaiku Trīnītes nemācījās vērpt, bet jaunlaiku Trīnītes nemācās ne skolās skolu zinātnes, nedz cenšas gūt arī citas sievietes dzīvei nepieciešamās zināšanas, jo: „gan jau mani tāpat apprecēs, smuku meitu dēvēdami.“

Neskaista meita, kam nav uz skaistumu ko palaisties, būvē savas nākotnes izredzes uz darbu, uz praktiskām un citām zināšanām. Viņa līdz ar to tiek gudrāka un dzīvei derīgāka, kamēr smukās paliek „dumjas zostiņas“, kā tauta mēdz teikt. Dzīvei viņas maz derīgas. Viņas māc gatavot vienīgi — vīram nelaimi.

Skaistums gudrības ziņā aiz jau minētiem iemesliem degradē jeb pazemina ne tikai meitas (par izņēmumiem te nav runa), bet arī jaunekļus, vīriešus. Arī te tauta novērojusi, ka skaistie vīrieši ir allaž vien dumjāki par skaistuma ziņā ikdienišķākiem vīriešiem.

„Sarkanais ābuliņš,
Tārpiņš tavu sakni grauza;
Ai, skaistais tēva dēls,
Tev nav laba padomiņa.“ (12284.)
„Kas redzēja elkšņam ziedus,
Ēglei zaļas atvasītes?
Kas dzird gudru valodiņu
Staltam tēva dēliņam?“ (11922.)

No dabas, domājams, skaistās sievietes un tāpat skaistie vīrieši nav mazāk apdāvināti kā neskaistie, bet te dumbjība izveidojas pateicoties palaidnīgai bezdarbībai un necentībai mācīties un zināšanas gūt, palaižoties uz savu skaistumu un domājoties, ka ar to vien dzīvē labi tiks uz priekšu.

Bet tomēr šī uz dumjību un skaistumu pamatotā dzīve nes daudz rūgtu un nelaimīgu brīžu gan pašam, gan citiem.

„Ko palīdz skaistums bez prāta.“ Stend.

3. Smukums veicina netikumību.

„Sudrabota malt negāja,
Varen daiļa — netikuse.“ (11473.)
„Skaista mute un skaista sirds — reti kopā.“ Stend.

Tauta plaši, jo plaši izsaka savus atzinumus par to, ka varen daiļās meitas allaž vien ir netikušas.

Par to arī nav jābrīnās. Skaistums ir liels pievilksanas spēks, kas ap jaunavu saista pretējo dzimumu, t. i. vīriešus.

Lielā piekrišana no vīriešu puses, vīriešu agresivitāte jeb uzmanība un pašas sievietes alkas pēc baudas ātri pārvar sievietes kautrību, un sieviete drīz ieslīd patīkamajā baudas plūsmē.

Tautas tikumiskā apziņā meitas netikumība to stipri degradēja, pazemināja. Tikai viņas par to diezgan maz bēdāja. Arī te skaistā jaunava palaižas uz savu skaistumu, kā visspēcīgu faktoru, kas tai dzīves gaitu nolīdzinās, neskatoties uz visu netikumību.

„Ganos gāju, kanci ēdu,
Skaista augu, netikusi;
Tāpat mani puīši ņēma
Skaistumā raudzīdami.“ (9915.)

„Nebēdā, māmuliņe,
Ka es augu netiklīte:
Skaista piere, mīksta mēle,
Drīz dabūšu arājiņu.“ (10364.)

Apprecēta tāda jaunava, saprotama lieta, nav vīra aplaimotāja. Gluži otrādi: viņa ir vīra kauns un nelaime. Tāpēc arī tauta brīdina tādas ņemt:

„Bāliņš saka māsiņai:
Ņemšu skaistu līgaviņu.
Ņem, bāliņ, neņem skaistas
Tās tev kaunu padarīs.“ (11686.)

Te arī tiek saprotams sakāmvārds par baltas ķēves mazgāšanu un smukas sievas glabāšanu. Baltu ķēvi gan var nomazgāt, bet skaistu un neuzticīgu sievu tu glabādams nenoglabāsi no visādām nelietībām un par visām lietām no — neuzticības. Arī pēc apprecēšanās tai aplidotāju netrūks, un valīga tikumība viņu vēlējumiem allaž atvērs durvis, līdz ar to atverot durvis arī vīra bēdām un nelaimēm.

Ne labāki tikumības ziņā ir arī skaistie puīši, vīrieši. Arī tie ir izlutināti no piekrišanas, ko tie gūst pie jaunavām. Viņi tiek izlepuši, cietsirdīgi, pavēloši, bieži uzdzīvotāji un dzērāji.

„Dižans puisis, daiļa rota,
Iznesīga valodiņa,
Tas būs savai līgaviņai
Asariņu dzērājiņš.“ (11719.)

„Skaisti puīši šauracīši,
Tie asaru dzērājiņi,
Dažu labu mātes meitu,
Asarām raudināja.“ (12331.)

Rēķinādamās ar skaistu puisi netikumiem, meitas arī no viņiem raujas un sargās, neskatoties uz viņu skaistumu:

„Dižens puisis, daiļa rota,
Kādēļ meitas tam negāja?
Aiz puisīša netikuma,
Aiz māmiņas bargumiņa.“ (11720.)

Meitām arī netrūkst dūšas skaistajiem un netiklajiem puisiem pasacīt acīs, ka viņi ir vienkārši smuki nelaiimes putni, ne vīri, ne dzīves biedri un maizes devēji.

„Dižans puisis lielījās
Ņemt diženu līgaviņu.
Ko, puisīti, tu lielies,
Tev nav lāgā tikumiņa:
Visus krogus tu izdzēri
Visus pelnus izložņāji.“ (11722.)

Arī piederīgie brīdina savas meitas un māsas no tādiem pārāk daiļiem tautu dēliem.

„Ej, māsiņa, atraujies,
Visai graznis tautu dēlis;
Visai graznis tautu dēlis,
Tas asaru dzērējiņis.“ (14890.)

... Stalti vīri, daudz naudiņas. —
Gauži raud līgaviņas.“ (21442.)

Ievērojot to, jaunavas izvēlas labāk nesmukus, bet tikumības ziņā augstāk stāvošus vīrus.

„Labāk lai nesmuks nekā smuks gul grāvī piedzēris.“
BFK. 12.

Tā atbild sieva ar sakāmvārdu uz pārmetumu, ka tai nesmuks vīrs.

„Ko līdz skaistums, kad nav tikums.“ BFK. 53.

„Jauna plāna āda lēti pāriet“ (Skaistums ātri nobāl). 5.

„Skaistums zūd, tikums pastāv.“ 5.

„Nelīdz smukums, ja nav tikuma.“ BFK. 84.

„Smukai meitai nesmuks tikums.“ BFK. 124.

„Smuka meita glabājas, baltas zosis mazgājas.“ BFK. 142.

„Ko palīdz skaistam būt, kas nedaiļīgs rādās.“ Stend.

„Kur skaisti vaigi, tur lepna sirds.“ Stend.

Tautai netrūkst arī asas ironijas un satīras par smukām, bet netikušām zeltenēm un sievām.

„Smuks kā dzīva žīda bilde.“ BFK. 84.

„Tā tik smuka, kā cūka karstā saulītē.“ BFK. 126.

„Ak tu, mīļo tētīt, tavu košumu.“ BFK. 124.

„Skaistums nepilda vēderu.“ 5.

Sestā nodaļa.

Materiālie laimes un nelaimes faktori.

I Bagātība kā laimes faktors.

1. Ievads.

„Bagātam laime pielēc kā blusa.“ Altm.

Bagātība, bez šaubām, ir viena no visvairāk kārotām lietām pasaulē. Šķiet, ka vismaz $\frac{3}{4}$ daļas no visiem cilvēkiem laimi iedomājas saistītu tikai ar bagātību.

Bet latvju tautas ģenijs, kā visus dzīves jautājumus, tā arī to aplūkojis īsti vispusīgi: visādos apstākļos un noteikumos. Te tad redzēsim, ka bagātībai noteikti ir divi aspekti: 1) laimes un 2) nelaimes aspekti. Citiem vārdiem: bagātība var radīt tiklab laimi, kā nelaimi atkarībā no citām daudz un dažādām cilvēka dabas un apstākļu saskaņotnēm.

Kādā no agrākām nodaļām mēs aplūkojām materiālās laimes jeb bagātības iedarbi uz cilvēka dabu un raksturu; te aplūkosim bagātības iedarbi uz pašām laimes jūtām. Pacentīsimies izprast, kur un kā bagātība veicina laimi, un kur un kādos noteikumos tā jau laimes vietā rada nelaimi.

2. Cilvēku tieksme pēc bagātības, un bagātības labums.

„Dod, Dieviņ, tādu laimi,
Kā tiem mūsu vecākiem:
Pilna klēts rudzu, miežu,
Stalli bēri kumeliņi.“ (3091.)

Ar maz izņēmumiem katram cilvēkam ir tieksme dzīvot, ja ne bagātu, tad vismaz turīgu materiālu dzīvi. Sevišķi pēc šādas dzīves cilvēkam ir liela kāre, ja pie viņas tas kaut cik jau agrāk pieradis. Tā piem. bagāta zemnieka dēls dzied:

„Laba tēva dēliņš biju,
Laba vien gribējās:

Labu jūgt, labu braukt,
 Labu, skaistu vizināt.“ (3097.)
 „Es bagāts tēva dēls,
 Man bij gana visa laba:
 Paēdies piena, gaļas,
 Ej' gultā pagulēt.“ (31197.)

Bet cilvēku apetītēm bagātības ziņā reti kad ir robežas. Turīga zemnieka skats slīd pāri par zemnieka sētu uz muižu un uz turienes kunga dzīves ērtībām:

„Kas kaitēja kundziņam
 Kalniņā nesēdēt,
 Lai tie pūta kādi vēji,
 Visi pūta sudrabiņu.“ (31302.)
 „Kas kaitēja kundziņami
 Saules mūžu nedzīvot,
 Ne tas cieta ziemas salu,
 Ne vasaras karstumiņu.“ (31303.)

Šie tautas dziesmu panti, apzīmēdami cilvēka tieksmi pēc turības un bagātības, uzrāda arī motīvus jeb šīs tieksmes attaisnojumus. Bagātība sniedz visādus dzīves labumus. Var labu ēst, labu dzert, skaistu jūgt, skaistu braukt, labos dzīvokļos dzīvot, kur necieš ne vasaras karstuma, ne ziemas salu; gulēt spilvenos un klausīties, kā arāji viņam maizi un bagātības pelnīdami laukā ar un dzied.

„Kas kaitēja mūs' kungam
 Spilvēnos negulēt?
 Pats gulēja spilvenos,
 Dzird arājus lellojam.“ (31304.)

„Zivs meklē kur dziļāki, cilvēks — kur labāki.“ BFK. 50.

Bet bagātos apstākļos ir labi, tāpēc laudis pēc šī labuma dzenas. Šie labākie apstākļi jau ir arī objektīva laime jeb ārējie laimes noteikumi, un ja vien cilvēks ir jēdzīgs, viņš tanīs apstākļos vardzīvot tiešām laimīgu dzīvi. To vislabāki zina un izjūt tas cilvēks, kam šo apstākļu trūkst.

Bet ko tad īsti bagātība vēl cilvēkam dod uz viņa laimes altāra?

„Bagāts par nelaimi nebīstas.“ BFK. 54.

Nu, saprotams. Bagātam ir vairāk iespējas ar visādām nelabvēlībām caur, ja vien viņš kaut cik saprātīgi dzīvo. Vismaz, nabadzības nelaimī bagātais var viegli atspēkot un nabadzības varu iznīcināt.

„Bagāts dara kā grib, nabags — kā var.“ BFK. 73. 1157.
Arī tas ir liels labums. Jo vairāk cilvēks var apmierināt savas normālās vēlēšanās, jo viņam vairāk arī no laimes elementiem. Laime jau pastāv dažādo iegribu apmierināšanā. Tāpat paplašinātas bagātnieka iespējas dara cilvēku brīvāku. Bet brīvība ir svarīgs laimes noteikums.

„Zelts atver visas durvis.“ BFK. 71.

Šī patiesība tikko minēto principu vēl papildina. Tāda brīvība un tādas iespējas cilvēkam nevar nepatikt.

„Bagātam ir daudz vieglāki labu darīt, nekā nabagam no ļauna atstāties.“ B. 1893. 36.

Tā ir. Šī laba darišanas iespēja bagātam tiešām ir, tikai viņam allaž vien pašas gribēšanas šinī virzienā nav. Bet ja viņa tomēr gadās, tad labuma var darīt daudz.

„Labs labam krēslu cēla,
Kas pacēla nabagam?“ (31224.)

„Visi labu ieraudzīja,
Visi labu bildināja;
Pavārgušu nabadziņu
Visi mina kājiņām.“ (31260.)

Jā gan: bagātu visur ierauga un godina, bet nabagam nav tā prieka un tās ērtības. Tas viss diezgan daudz ko pieliek pie bagāta cilvēka laimes, jo pēc citu cilvēku atziņas un cieņas cenšas katrs cilvēks.

„Bagātam visur labi.“ BFK. 71.

„Bajāriņa zirgi tek
Pa visām atmatām;
Mana brāļa kumeliņš
Ne pa ceļu nedrīkstēja.“ (31180.)

Tādi ir laimi veicinošie bagātības aspekti citos daudz maz labvēlīgos apstākļos. Bet tā ir tikai bagātības viena, resp. pozitīvā puse.

Bagātība kā ideāls ir laba. Bet ideāls vienmēr ir labs, kad tas tālumā, kā kārotā un apsolutā zeme.

Laba bagātība arī sākumā, kad cilvēks to ieguvis un nav vēl pieradis, izlēpis un paspējis samaitāties.

Par bagātības labumiem un laimi veicinošiem apstākļiem vēl runā šādi sakāmvārdi:

„No gatava viegli dzīvot.“ Stend.

„Kam nauda, tam tiesa.“ Stend.

„Atnāca laime, pietrūka naudas.“ Kr. Ulm.

„Tauki mūžam peldēs ūdenim pa virsu.“ BFK. 1211.

„Kam manta, tas gudrs.“ Lautenb.

„Nauda rokā visus loka.“ Stend.

„Kas bagātam par bēdu.“ M.-Endz.

„Bagātais bez galvas (bez prāta, gudrības) gudrs.“
M.-Endz.

„Bagāto atrod dziļākā kaktā, nabago ne aiz klajuma.“
M.-Endz.

„Bagātība dod dūšu arī bailīgam, kamēr nabadzība dara pat drošo bailīgu.“ Altm.

„Kas cīnās ar zelta ieročiem, tas uzvar.“ Altm.

„Kam nauda, tam gudrības nevajag.“ Altm.

„Zelts ir stiprāks par visiem tikumiem.“ Altm.

„Viens šāviens ar zelta lodi ķer vairāk, kā deviņi šāvieni ar svina lodēm.“ Altm.

II Bagātība kā nelaimes faktors.

1. Bagātības pārmērs laimi pārvērš nelaimē.

„Kas pāri par mēru, tas ir no ļauna.“

BFK. 50.

„Lops zin savu mēru, tik' cilvēks vien to
nezin.“

BFK. 50.

„Viss, kas pārlietu, neder nenieku.“ Stend.

„Viss, kas pārlietu, tas skādē.“ Stend.

Daba katram cilvēkam ir devusi dažādas vajadzības, kā: ēst, ģērbties, domāt, mīlēt u. t. t.

Ja cilvēks mērenās robežās savas dabas dotās vajadzības apmierina, tad viņš jūtas apmierināts un laimīgs. Bet kad apmierināšana iet pāri dabiskām robežām, tad baudas vietā neapmierinātība un ciešanas.

Bagātība ir tāds stāvoklis, kur cilvēkam ir līdzekļi un iespējas daudz- vai vairākkārtēju vajadzību apmierināšanai. Bet divkārtot un desmitkārtot savas dabiskās vajadzības nevar. Turībā un bagātībā vienmēr to mēģina, bet dabu nevar labot, un iznākums no tādas vajadzību vairošanas un palielināšanas ir stipri nelabvēlīgs.

Pārmērības, ko veicina bagātība, cilvēka laimi pārvērš — nelaimē.

Tas tāpēc, ka laime ir tikai tur, kur normāls mērs un mērenība. Kā par šo mēru pāri — tā sākas neapmierinātība, nelāga sajūta, nemiers un — pati nelaime.

Pati bagātība tieši nav nelaime, bet viņa sagatavo apstākļus un noteikumus, kas nelaimi veicina un rada.

Par pārmērību, kā nelaimi veicinošu apstākli, un par bagātības ļaunām pusēm vēl runā šādi sakām vārdi:

„Iekš visām lietām vajag mēru turēt, jo kas pārlietu notiek, tas allaž skādē.“ Stend.

„Acis vairāk grib, nekā vēders pieņem,“ Stend.

„Kas pārāk par mēru, tas nāk no ļauna.“ BFK. 1211.

„Ne allaž bagātība palīdz.“ Stend.

„Jo bagāts, jo nabags.“ Stend.

„Ērms paliek ērms, kaut zelta drēbes nēsājis. Elvers.

„Kas šodien bagāts, var rīt nabags tapt.“ Stend.

„Jo bagāts, jo sīkst naudu izdot.“ Stend.

„Kas par daudz, tas no ļauna.“ BFK. 62.

„Kas augstu kāpj, tas zemu krīt.“ BFK. 62, 109.

„Jo vairāk medu ēd, jo rūgtāka mute.“ BFK. 124.

„Pārāk lielai jautrībai arvien sliktas sekas.“ BFK 356.

„Viss, kas pār mēru, ir par postu.“ L. A. 1871., 20.

„Pārpildīts trauks iet pāri.“ BFK. 160.

„Nešauj pāri par šņori.“ BFK. 50.

„Kas meklē laimi bez kļūdām, tas paliek bez tās.“ BFK. 141.

„Kam daudz medus, tas ar to pat ratus smērē.“ Altm.

Tik tālu tautas gudrība par pārmērību un tām ļaunajām sekām, kas ar pārmērību ir saistītas.

Bet pārmērības var būt ļoti dažādas: pārmērības izpriecā, mīlestībā, miegā, pārmērības bezdarbībā u. t. t.

Bagātība ir tāds stāvoklis, kas cilvēkam dara iespēju atvēlēt sev dažādas pārmērības. Un šīs dažādās pārmērības tad lielā mērā ir arī to dažādo likstu cēloņi, kas saistās ar bagātību.

Aplūkosim še dažus no bagātības pārmērības ļaunumiem.

2. Bagātība un slimība.

„Baltu liku, baltu vilku,

Balts ir mans augumiņš;

Sazilējs, samelnējs

Sudrabiņa valkātājs.“ (31187.)

„Viss, kas par daudz, ir neveselīgs.“

BFK. 95.

Bagātībai ir visi noteikumi (labi dzīvokļi, labs uzturs, tīrība u. t. t.), lai cilvēks varētu būt vesels un veselīgi dzīvot, bet... diemžēl, tas tā nav.

Taisni otrādi: tā vien liekas, ka bagātībā cilvēks ar nolūku darītu visu, lai sabojātu savu veselību un sagrautu savus spēkus. Piedzīvojumi rāda, ka tā tas īstenībā arī notiek. Bagātībā bieži vien veselība ir ātri pagalam. Sākas vaidēšana, stāigāšana pie ārstiem un ceļošana pa dārgiem kūrortiem.

Bagātības sakaru ar veselības bojāšanu bija jau novērojuši mūsu senči.

„Kur palika bajāriņi,
Nedzird vairs aurējam?
Klibas kājas, tizlas rokas
Netiek vairs kumeļā.“ (31219.)

Tāpat sakāmvārdos un parunās, kur runā par laimi, vienmēr pacelts tiek veselības jautājums. Neveselība vienmēr tiek atzīmēta kā tāda, kas posta bagāta cilvēka laimi.

„Bagātība bez veselības ir (nāve) lāsts.“ BFK. 71.

„Labāk nabags ar abām acīm, nekā nabags ar vienu.“
BFK. 71.

„Bagātais pieēdis, netiek pie miega.“ BFK. 71.

„Kārības noved savus draugus slimnīcā.“ Altm.

Tauta savās pārdomās un gudrojumos vienmēr salīdzina un kontrastē veselu nabagu ar bagātu kropli un nāk pie slēdziena, ka laimīgāks tomēr ir veselais nabags (mantā).

Subjektīvā jeb iekšējā laime ir no lielāka svara kā objektīvā jeb ārējā.

3. Bagātība, cilvēku izlutinādama, padara to slimīgi jutelīgu.

„Tāda kunga slimība, kā nabaga veselība.“
BFK.

Pilnīgai un pārpilnai vajadzību apmierināšanai bagātos apstākļos ir divējādas tendences, divējādi virzieni.

Pirmā ir — *notrulinoša tendence*. Pārmērs ēšanā — mazina un notrulina apetīti, allaž pārvēršot to bezgaršā un ēstgribas trūkumā.

Pārmērs seksuālās lietās mazina mīlas baudu, allaž radot riebumu.

Pārmērs gulēšanā — rada bezmiegu.

Pārmērs izdzīvē — rada veselīgas izpriecas apnikumu.

Pārmērs visās baudās — rada dzīves apnikumu un allaž noved pie pašnāvības.

Tā ir viena nelaiemes nesoša tendence.

Otra tendence ir jūtu asinoša un smalcinoša tendence. Bagātīga jūtu lutināšana, tās sargājot no katrām ciešanām un netiksmēm, tās padara ļoti ātri, asi un stipri reaģējošas uz dažādiem kairieniem.

Miesas izlutināšana siltās istabās un mīkstos pēļos veicina sasaldēšanos.

Muskuļu izlutināšana un atradināšana no darba padara miesu mazāk izturīgu pret visādiem kaitīgiem iespaidiem.

Ādas un nervu lutināšana padara nervus slimīgi jūtīgus.

Un visā visumā tāds izlutināts organisms vairāk cieš kā nelutināts, asāki un sāpīgāki reaģē uz visādiem kaitīgiem iespaidiem.

4. Bagātība dara cilvēku augstprātīgu.

„Bagāts mani, nabadziņu,
Ar kājiņu sveicināja.
Vai tev rokas nopuvušas,
Ka ar kāju sveicināji?“ (31175.)
„Kur manta, tur liela sirds.“ Stend.
„Bagāts nabaga neieredz.“ BFK. 115.

Kā daudzām cilvēka ļaunām tendencēm ir tieksme izdevīgos apstākļos augt kuplumā, tā arī uzpūtībai un augstprātībai. Bet bagātība, bagāts stāvoklis ir tāda zeme, kas augstprātību audzina. Bagāts ar savu mantu dzīvodams redz sev apkārt lielu cilvēku vairumu, kas ir sliktākos materiālos apstākļos kā viņš. Tie nevar tā ēst, tā ģērbties, tā braukt, tā dzīrot un dzīvot kā viņš. Tiem nav tā visur durvis vaļā kā bagātam. Būdamas labākā materiālā stāvoklī, bagātais sevi tiešām arī iedomājas par labāku cilvēku. Tāpēc arī vārdi „laba tēva dēls“, „labas mātes meitas“, „labas aprindas“ u. t. t. Tāds „labāks cilvēks“ tad arī ar iepūtību un kā no augšas uz leju noskatās uz citiem cilvēkiem, ko viņš ieskata par sliktākas kvalitātes ļaudīm. Senlatvju augstākā kārtā pat sauca sevi par labiešiem.

Tā piem. saimnieka meita ar dziļu nicināšanu izturas pret kalpa puisi.

„Ej ellē, kalpa puisi,
Ēs pie tevis gan neiešu.
Vai būs man tevis dēļ
Citu durvis virināt?“ (9604.)
„Es atradu bāleliņu
Ar kalpiņu runājam.
Situ plīķi bāliņam:
Vai es kalpa līgaviņa?“ (9622.)

„Ai, tu kalpa sēnalīti,
Kā gar mani glaudījes?
Saimenieka meita biju,
Es kalpiņa negribēju.“ (9331.)

Ar vēl lielāku augstprātību un nicināšanu senākie vācu muižnieki ir izturējušies pret zemniekiem, mūsu sentēviem. Par to liecību dod daudz tautas anekdotu un nostāstu. Piemēram:

„Kad Dundagas barons, tā sauktais Dižkārlis, braucis pa ceļu, tad viņa kalpiem, kas strādājuši pat labu gabalu nost no ceļa, bijis jārauj cepures nost, kamēr vien lielkungs bijis tuvumā. Reiz kāds arājs nav norāvis cepuri, kamēr citi stāigājuši pa lauku pakal ar plikām galvām. Tādu nesaskaņu barons nevar ciest. Viņš uzbrēc no tālienes:

„Puiš, vai tu neredz, kas stāv uz ceļ? Tu, lempi, met to cepur' nost!“

Protams, cepure no galvas nozuda.“

„Reiz „Dižkārlim“ ziemu braucis pretī kāds vezumniekscitpagastnieks, kas, lai gan bargo lielkungu pazinis, tomēr nav domājis griezt viņam ceļu. Kučieris jau pa lielu gabalu vēcinājis ar roku, par zīmi, ka ceļš dižciltīgajam braucējam jāatbrīvo. Bet vezumnieks nav ne ausu pacēlis. Beidzot sācis kliegt pats Dižkārlis. Arī tas nav līdzējis. Kad barons braucis pa aizputinātu ceļmalu garām, viņš kļiedzis: „Tu, draņķi, kāpēc negriezi man ceļu?“

„Jūs mani nelamājiet, jo neesmu jūsu cilvēks, un negriežu ceļa, tāpēc ka man vezums, bet jūs brauciet tukšā. Un savu „rekti“ zinu, ka tukšniekam ir ceļš jāgriež.“

(P. Birkerts — „Latvju tautas anekdotes“ II. 27.—28. lp.)

No zīmīgā tēlojuma redzams, ka 1) bagātība ir padarījusi cilvēku nevien pārmērīgi augstprātīgu, bet arī varmācīgu, netaisnu un pat — negudru, jo viņa prasībās nav nekādas prātīgas jēgas.

2) Turpretī nabaga zemnieks izturas ļoti apdomīgi un cienīgi. Viņa runa ir nosvērta un ļoti gudra, sevišķi vēl ja ievēro viņa atkarīgo stāvokli.

„Lieli ļaudis lielījās
Mīt nabagu kājiņām.
Met, Dieviņ, ērkšķu koku
Lielu ļaužu celiņā.“ (31225.)
„Līdzī, Dieviņ, i līdzinī,
Pa zemīti staigādams,

Neliec vaļas bagātam
Mīt nabagu kājiņām.“ (31226.)

Augstprātība ar cietsirdību iet roku rokā. Tiklab viena kā otra sēj ap sevi ne baudu un laimi, bet — ciešanas un nelaimi.

Tā tad abas tās ir ne laimes, bet nelaiemes faktori.

No tā viedokļa arī bagātu līgaviņu neieteicami nabagākam precēt: viņa nabagāko līgavaini un vēlāko vīru nicinās.

„Brālīt, tavu mulķa prātu
No jaunām dieniņām,
Kam tu ņēmi līgaviņu
No bajāra meitiņām?
Viņa diž a, viņa lepna,
Viņa tevi ienīdēs.“ (31188.)

Bet tāds naidis un nicināšana tuvāko dzīves biedru var dziļi ievainot un sāpīnāt.

Pret bagāta uzpūtīgo un cietsirdīgo augstprātību daudz ir tautas imperātīvu gan prōzā, gan dzejā.

„Paga, paga, bajāriņ,
Zemē dorsi deguntiņ,
Kam tu mani nabadziņu
Nevainīgu niecināji.“ (31239.)

„Sak', saulīte, vējiņam,
Netraukt ziedu ūdenī;
Sak', Dieviņi, labajiem,
Nemīt vāja kājiņām.“ (31243.)

Bagāta cilvēka uzpūtības netikums sev apkārt sēj daudz ciešanu un nelaimes. Apmierinādams savu pārspīlēto un nedabisko godkāribu, tāds cilvēks apvaino un sāpina desmitiem citu cilvēku, aizskārdams viņu dabiskās pašvērtības jūtas un tādi radīdams nelaimes atmosfēru.

5. Bagātība dara sirdi cietu.

„Bagātība padara sirdi ātrāki cietu, nekā karsts ūdens olu.“ BFK. 66.

„Bagātais dara pāri un ir vēl liels, nabagam jācieš un vēl jālūdzas klāt.“ BFK. 138.

„Bajārs mani kājām spēra,
Škiet Dieviņu neredzam.
Gan Dieviņš mani redz,
Gan redz manus spērējiņus.“ (31185.)

Par cietu sirdi tauta sauc cilvēka bezjūtību. Cieta sirds ir tā, kas nejūt līdz citu cilvēku bēdām un nelajmēm. Ciet-

sirdīgs cilvēks citiem allaž dara pārestības un netaisnības, bet reti pasniedz roku citu bēdās un nelaimēs.

Cietsirdības ziņā ir cilvēki, kas no dabas ir nejūtīgāki pret citiem, un ir cilvēki, kuŗi par tādiem paliek dzīvojot. Cietsirdība un līdzjūtība atkarājas no daudziem un dažādiem apstākļiem. Piem., ja cilvēks pats ir daudz cietis, tad tas zina, kas ir arī citu ciešanas un līdz ar to ir pieejamāks citu bēdām, ir līdzjūtīgāks. Bet tāds cilvēks, kam maz bēdu un posta bijis, tam grūti otra bēdās un postā iejusties.

Par bagāta cilvēka cietsirdību liecību dod daudz folkloras materiālu, no kuŗiem atzīmēsim še kādu pasaku:

„Reiz dzīvojis ļoti bagāts saimnieks, kam bijusi branga māja, daudz naudas un citas mantas. Viņš nedevis nekad nabagiem no savas bagātības, ne arī atļāvis jebkad kādam piemist savā mājā.

Reiz vēlā vakarā piegājis pie bagātnieka durvīm vecs vīrs un lūdzis kādu kaktiņu, kur pa nakti palikt. Bagātnieks atteicis, ka šim neesot neviena kaktiņa tukša, jo katrs esot apdzīvots viņa paša ļaudīm. Arī otrā vakarā atnācis tas pats vecītis un lūdzis kādu maizes kumosiņu. Bagātnieks saskaities un licis ar suņiem to aizrīdīt no savas mājas durvīm. Kad vecītis aizgājis projām, tad tūlīt atkal pienācis kāds lepns kungs un prasījis naksmāju bagātniekam. Bagātnieks to saņēmis lielā priekā, ievēdis skaistajā kambarī, cēlis tam priekšā visādus ēdienus un dzērienus.

Necik tālu aiz bagātā saimnieka laukiem bijusi būdiņa nabadzīgam saimniekam, kam bijis tikai mazs zemes gabaliņš un ļoti maz citas mantas. Vecītis, atraidīts no bagātnieka durvīm, aizgājis uz šā nabadzīgā saimnieka būdiņu, lūdzis atļauju pa nakti palikt. Šis arī tūlīt to ievēdis istabā, pamieļojis ar savu mazumiņu, kas pie rokas bijis, un pataisījis vietu uz mūrīša.

Kad rītā bagātais saimnieks piecēlies izgājis ārā, apskatījies, tad ieraudzījis, ka no viņa brangās mājas bijušas vairs tikai mājas atliekas palikušas. Gan berzējis acis un brīnījies par šādu pārmaiņu, bet jo vairāk skatījies, jo vairāk brīnumu ieraudzījis. Viņa kaimiņam, kam bijusi vissliktākā māja, tā tapusi par visskaistāko. Nu gājis modināt savu vakarējo viesi, bet no tā nebijis vairs ne vēsts. Šis lepnaiss viesis bijis pats velns, bet nabaga vecītis, kas nabaga saimnieka māju pārvērtis par tādu lepnu, bijis pats Dievs.“

(„Latviešu pasakas un teikas“ IX. Sakop. P. Šmits — 430.—431. lp.)

Tauta ar šo pasaku grib sacīt to, ka bagātajam manta ir padarījusi cietu viņa sirdi. Viņš ir nejutīgs pret nabaga ceļnieku un viņa grūtībām. Viņš nenovēl nogurušajam ceļniekam gabaliņu maizes un kādu kaktiņu savā mājā nakts mieram.

Turpretī kādam otram, bagātam ceļniekam, kas šķiet līdzīgs viņam pašam, viņš labprāt dod nakts mājas.

Tādu izturēšanos tauta ieskata nevien par cietsirdīgu, bet arī par negudru, netaisnu un nosodāmu.

Pretstats bagātajam zemniekam ir nabaga zemnieciņš. Viņš nogurušo nabaga ceļnieku uzņem kā mīļu viesi un ar prieku dod tam naktsmāju.

Tādu cilvēciņu izturēšanos tauta nostāda kā cēlu un augstirdīgu paraugu.

Tā tad nabadzības labā puse allaž ir tā, ka viņa cilvēku dara līdzcietīgāku, kamēr bagātības nelaime ir tā, ka viņa cilvēka sirdi padara cietu un nejutīgu.

Nejutību vēl pavairo augstprātība, jo bagātais sevi iedomājas, kā jau augšā minējām, par augstākas katēgorijas cilvēku. To apliecina piem. šādas tautas dziesmas:

„Dievu lūdzu dzīvodams,
Ne bagātus bāleliņus;
Dieviņš man palīdzēja,
Ne bagāti bāleliņi.“ (3866.)

„Diži radī, bajāriņi,
Stūma mani lejiņā;
Dieviņš ņēma pie rociņas,
Veda mani kalniņā.“ (3867.)

Bet ir dainas, kur bagātības cietsirdība izskan vēl asāka, vēl nežēlīgāka.

„Saulīt, balta tecēdama,
Salīdzini šo zemīti:
Bagātie nabadziņu
Dzīvu raka zemītē.“ (31244.)

Šī nabaga nicināšanas parādība ir tik izplatīta, ka viņa šķiet sastopama vai uz katra soļa.

„Sivēns sili neizēda,
Ka tas kāju neiecēla;
Bajārs kannu neizdzēra,
Ka nabaga neapsmēja.“ (31249.)

Vai arī:

„Kungi kausa neizdzēra,
Ja tie kalpa nelamāja.“ (31249. var. 2.)

Tāda nicināšana, saprotams, bez rūgtuma rada arī zināmas protesta jūtas.

„Par bajāru nebēdāju,
Būt' saticis celiņā,
Situ knipu bajāram,
Sēd' nabaga solītī.“ (31240.)

Par bagātā cietsirdību, par viņa nespēju simpatizēt nabagam, ir vēl šādi tautas aforismi:

„Paēdis neēduša nesaprot.“ BFK. 50.

„Paēdušam guļa grūta: tam jālamā izsalkušu.“ 1.

„Paēdis nezina, ka neēdušam gribas ēst. BFK. 143.

Bet ko gan no laimes vai nelaimes viedokļa nozīmē līdzjūtība un nejūtība?

Līdzjūtība un līdzcietība sēj ap sevi laimes zelta graudus, kamēr cietsirdības sēkla ir — ciešanas un asaras.

Līdzjūtība ir kā mirdzoša laimes saule pār cilvēka galvu, kamēr cietsirdība ir kā drūma un mocoša nelaimes ēna.

Par augšā minēto problēmu vēl runā šādi sakāmvārdi:

„Bagātā sirds ir viņa maks.“ Altm.

„Ja bagātais nebūtu savu sirdi pārvērtis par zeltu, tad viņš nebūtu tik bagāts.“ Altm.

„Vai nu bagātam kad sirdsanziņa, vai nabagam nauda.“
BFK. 1218.

6. Bagātība veicina netikumību vispār.

„Diža slava, mazs tikums
Bajāriņa meitiņām:
Dižas lādes kaldināja,
Tukšas veda tautiņās.“ (31189.)

Bagātība nav labs tikumības sargs. Cilvēka ļaunās dziņas un kāres ir kā valgos saistīti zvēri, kas raustās un raujas uz visām pusēm. Bagātība šos zvērus atbrīvo. Viņa cilvēkam dod daudz brīvības un visādas iespējas izpausties un darboties visādiem cilvēka ļauniem instinktiem un ļaunām dziņām.

No valgiem atbrīvoti šie cilvēka ļauno dziņu zvēri kāri drāžas uz visām pusēm, darīdami darbus, kam nav laba slava un patīkamas sekas.

Ar vārdu: bagātība mazina cilvēka tikumisko personību un veicina netikumisko izturēšanos. No mūsu tautas dziesmām, piem., mums pazīstamas bajāru meitu netikumiskās īpašības.

„Labi, labi Dieviņš dara
 Bajāriņa meitiņām:
 To sauc brūti, to māmiņu
 Tā vienā vakarā.“ (31223.)

Bet katra cilvēka nelikumības un netikumības ir otra cilvēka neērtības un nelaimes. Tā piem., izlutināta bajāra meita ir nākamā vīra sirdēsti un nelaime.

„Kas cērt zaļu ozoliņu,
 Cērt kumēļa grūtumiņu;
 Kas bajāra meitu ņēma,
 Nem savam sirdēstam.“ (31215.)

„Kas bajāra meitu ņem,
 Nem sevīm sirdēstiņus;
 Ņem nabaga kalpa meitu,
 Tad dzīvosi bez sirdēstu.“ (31213.)

No sakāmvārdiem vēl bagātības ļauno iedarbi uz tikumību raksturo šādi sakāmvārdi un parunas?

„Nekas tā nepavedina cilvēku kā bagātība.“ BFK. 266.

„Bagātais — velna kalps.“ BFK. 71.

Tikai nav jādodomā, ka bagāto tautu meitu mīlestības vaiļība un izlaidība ir vienīgais netikums. Nē. Tas tikai viens netikumības princips, viena netikumības līnija. Bet tādu tumšu nevēlamu tikumu līniju bagāta cilvēka ētikā ir laba tiesa.

Savelkot kopā visu to, ko sacījām par bagātības iedarbi uz laimi un nelaimi, nākam pie tā slēdziena, ka bagātība sniedz cilvēkam gan laimi, gan nelaimi. Kuŗu vairāk, tas atkarājas no daudz un dažādiem apstākļiem, bet pirmā kārtā no paša cilvēka temperāmenta un prāta.

Tauta savas domas par bagātības iedarbi uz cilvēka laimes un nelaimes jūtām, izsaka šādā sakāmvārdā:

„Bagātība aizved gan līdz debesu vārtiem, bet ne pašās debesīs.“ Altm.

III Nauda kā laimes un nelaimes faktors.

Bagātības jēdzienā, laimes problēmu iztīrējot, ietilpst arī naudas jautājums. Bet ievērojot naudas īpatnību, tauta ir turējusi par vajadzīgu par naudu runāt atsevišķi.

Naudai, tāpat kā bagātībai vispār, ir divi aspekti, divas pušes: 1) pozitīvā jeb laimi veicinošā un 2) negatīvā jeb nelaimi veicinošā. Aplūkosim viņas pēc kārtas.

1. Nauda kā laimi veicinošs apstāklis.

„Kamēr nauda, tikmēr laime.“

BFK. 124.

„Ik dieniņas svēta diena,

Kad naudiņa maciņā;

Kriķu putras piestrēbos,

Ielaidos kūliņā.“ (31205.)

Nevar būt laimes bez cilvēkam nepieciešamo vajadzību apmierināšanas. Bet nauda dod šīs apmierināšanas iespējas. Nauda, tā tad, ir kristalizēta vajadzību apmierināšana.

„Par naudu var visu dabūt, tik tēvu un māti vien nē.“

BFK. 79.

„Kam nauda, tam maize.“ BFK. 52.

„Kur nauda, tur nav trūkuma.“ BFK. 52, 158.

„Par naudu Rīgā var visu dabūt, tik tēva, mātes un putna piena nē.“ 2.

Nauda allaž vien atvieto arī gudrību. Gudrs cilvēks var daudz ko izdarīt ar savu prašanu un gudrību. Bet muļķis allaž vien to pašu var izdarīt., resp. likt citiem izdarīt par — naudu.

„Ar naudu visi gudri.“ BFK. 152.

„Ar naudu arī muļķis ir gudrs.“ BFK. 152.

„Kad maks tukšs, tad gudrības trūkst.“ BFK. 148.

„Kam makā neskan, tam gudrības trūkst.“ BFK. 52.

Naudai savā ziņā ir loģisks spēks. Lai savu pārliecību aizstāvētu un pierādītu par pareizu, tad vajadzīgs daudz prāta un loģikas. Naudas maks dažreiz to „izdara“ bez kādas sevišķas loģikas un gudrības.

„Kur nelīdz mute, tur līdz maks.“ BFK. 69.

„Pilnam makam daudz piekritēju.“ BFK. 104.

Nauda it kā atvieto taisnību, piespiezdama cilvēkus netaisnību uzlūkot par taisnību.

„Kam nauda, tam taisnība.“ BFK. 112.

Ieinteresētam naudas cilvēkam jau tas ir patīkami, tas daudz ko pieliek viņa laimei, kamēr citiem cilvēkiem tas vairo sarūgtinājumu un nelaimi.

Nauda, iespaido, diemžēl, daudz reizes arī tiesu.

„Kam nauda, tam tiesa.“ 3.

„Neej ar stipru lauzties, ar bagātu tiesāties.“ BFK. 50.

Arī tā ir nožēlojama parādība, kas vienā pusē, tanī sliktākajā, palielina laimes sajūtu, bet allaž vien tanī labākajā un ētiskajā — nelaiemes sajūtu.

Nauda dara cilvēku arī brīvāku viņa rīcībās un kustībās.

„Kam nauda, tam durvis viscaur vaļā.“ BFK. 158.

„Kur nauda iet pa priekšu, tur visi ceļi vaļā.“ BFK. 88.

Naudai pat loma un nozīme visvarenajā mīlestībā.

„Kam nav naudas, lai nedomā par mīlestību.“ BFK. 71, 124.

Lai nu gan dzīve tik katēgoriski nerīkojas un nevienam naudas trūkums nav viņa mīlestību iznīcinājis, tad tomēr kārota lieta ir, lai mīlamais cilvēks būtu arī bagāts, lai tam būtu daudz naudas un visādas dzīves ērtības. Tā piem., tautu meita vēlas precēt bagātu un naudīgu, labu tautu dēlu, vismaz jau saimnieka dēlu.

„Elkšņa rīksti es negriezu,
Ja bērziņa nedabūju;
Pie kalpiņa es neiešu,
Ja neņem saimnieks.“ (9345.)

„Būtu Dievu izlūguse,
Būt' saimnieka līgaviņa;
Saimnieks brauc sirmu zirgu,
Rakstītām kamanām.“ (9426.)

Bet vēl vairāk: meitai tiktu vīrs, ne tikai ar labām mājām, bet pat ar muižu, lai varētu muižas labumos dzīvot.

„Dod, māmiņa, muižā mani,
Muižā laba dzīvošana:
Stikla logi, vara vārti,
Paši tek neverami.“ (9564.)

„Es neiešu ne pie kalpa,
Ne pie slinka tēva dēla;
Man vajag kunga dēla,
Kunga laba kumeliņa.“ (9707.)

Cits sakāmvārds atkal pasvīturo mīlestības pārsvaru par naudas varu.

„Nauda iespēj daudz, mīlestība — visu.“ B. 1895. 1.

Un beidzot: nauda ir liela vara. Varas sajūta cilvēkam ir viena no saldākām, patīkamākām un arī stiprākām sajūtām un tieksmēm. Šo patiesību būs katrs novērojis ap sevi ikdieniskā dzīvē, sākot ar mazu bērnu un beidzot ar nevarīgu sirmgalvi. Bet sabiedriskā un politiskā dzīvē varas kāre un tīkama noreibums no varas ir pazīstams katram, kam pazīstama ir kaut cik dažādu tautu vēsture. Un nauda, lūk, cilvēkam pavairo šo viņam tik patīkamo varas sajūtu.

„Nauda ir vara.“ BFK. 124.

„Nauda valda pasauli.“ BFK. 96, 123.

„Par naudu visi danco.“ BFK. 52.

„Kad naudas netrūkst, tad pasaule ir iekārta.“ BFK. 124.
Nauda un manta ir laimes veicinātāja tad, kad tā ir godīgi nopelnīta, kad nāk pēc grūta darba, pēc trūkuma, pēc nabadzības.

„Nauda, nauda, manta, manta,
Nāc pie manis nabadziņa,
Gan tu biji apnikuse
Bajāriņa kabatā.“ (31233.)

Un vienmēr laimīgāks ir tas, kas no nabadzības un grūtībām izlaužas labākos apstākļos, kā tas, kam nauda iekrīt nepelnīta klēpī, kā piem., izlutinātiem bagātu vecāku bērniem.

Laimīgāks tas, kas no beznaudas tiek pie naudas, no nabadzības pie turības un bagātības nekā otrādi.

2. Nauda kā laimi postošs faktors.

- „Ne katru reizi nauda dara laimīgu.“ BFK. 66.
„Jo vairāk naudas, jo vairāk bēdas.“ BFK. 71.
„Paša nauda, paša nelaime.“ BFK. 125.
„Zelts nevar nevienam laimīgu padarīt.“ BFK. 152.
„Kas zeltu kāro, praulus atron.“ BFK.

Ka nauda var būt nelaimes cēlonis, tas jau pa daļai apgaismots iepriekšējā iztirzājumā, kaut arī indirekti. Ja nauda netaisnību padara par taisnību, ja nauda ļauni iespaido taisno tiesu, ja nauda mulķi padara par „gudru“ un nelieti par „labu cilvēku“, ja nauda bezgodim pašķir ceļu un beznauda godīgam cilvēkam ceļu aizkrusto, — tad nauda ir tikai sliktā nozīmē laimes veicinātāja.

Te atliek tikai pa daļai apgaismoto domu vairāk apgaismot un motivēt.

„Nauda šķir brāļus.“ BFK. 68.

Jā, nauda un manta allaž vien ir tā, kas saskalda ģimeni naidīgos lēģeros. Reti kāda mantas dalīšana pēc bagātu vecāku nāves norit bez nauda un skandāliem. Tāpēc arī par atstāto un sataupīto naudu un mantu mēdz sacīt:

„Atstāj tik radiem priekš plēšanās.“ BFK. 50.

Un šī parādība, šī plēšanās ir tik pazīstama lieta, ka katrs varēs te no saviem pieredzējumiem atstāstīt daudz spilgtu piemēru un gadījumu.

„Daudz naudas, daudz grēka.“ BFK. 124.

„Kad nauda makā, tad velns rīklē.“ BFK. 209.

„Zelts un sātāns ir divas lietas, kas var novest cilvēku uz neceļiem.“ BFK. 124.

Kad cilvēkam ir daudz līdzekļu, kas viņam pāri par eksistences minimumu jeb dzīves uzturu (dienišķu maizi), tad viņš reti kad šo pārākumu izlieto labiem un cildeniem nolūkiem, bet gan pa lielākai daļai to iztērē apmierinādams pārpilnībā un pārmērībā savas zemās dziņas un kaislības: uz ēšanu un pārēšanos, uz dzeršanu un pārdzeršanos, uz seksuālo izdzīvi, uz pārmērīgu godkāribas apmierināšanu, uz greznību un citām tamlīdzīgām lietām. Ne slimmīcām, bāriņu patversmēm, mākslas iestādēm, bet krogiem, netiklības mājām un greznībai tiek lielbagātnieku dzīves eksistences pārākumi. Un tie bagātie vecāki, kas saviem bērniem jau skolas gadus dod pārmērīgas kabatas naudas, tie var būt droši, ka viņu bērni tiks pamatīgi samaitāti un izaugs par nekur nederīgiem pilsoņiem.

„Naudas mīlestība ir ļaunāka, kā naudas trūkums.“ BFK. 330.

„Kas naudu gauži mīlo, tas to nevar diezgan dabūt.“ B. 1888. 6.

Naudai vēl viens postošs un nelaimi nesošs aspekts: kad naudas kāre paliek par kaislību un krāšana par dzīves mērķi, tad cilvēks, kas ticis šīs kaislības varā, paliek par nastu sev un citiem. Skops cilvēks paliek par mocekli.

„Skopam pat paēst žēl.“ BFK. 50.

Bet naudas kārei vēl ļaunāks aspekts kā skopums, t. i. noziedzīga viņas iegūšana. Godīgiem līdzekļiem cilvēkam ātri bagātam reti kad izdodas kļūt. Tāpēc tādi naudas un bagātības kārotāji ķeras pie krāpšanas, netīriem veikaljiem, lai paātrinātā gaitā saraustu kāroto naudu un visu, kas ar to sakarā. Bet tas jau ir noziegums, par kuŗu samaksā citi cilvēki ar savām ciešanām (piem., spekulatīva rakstura bankas un veikali, kas izputina un padara nabagus simtus un tūkstošus nevainīgu cilvēku). Otrām kārtām, arī pats naudas kārīgais bagātību rausējs allaž vien nokļūst aiz restēm.

„Kas gada laikā grib bagāts tapt, tas pēc sešiem mēnešiem nāk cietumā.“ BFK. 352.

„Kas ātri ir bagāts kļuvis, lai ēdot sajož vēderu.“ BFK. 665.

Uzsverot jēdzīgu un saprātīgu apiešanos ar naudu, viņas saprātīgu izlietošanu, tauta saka:

„Nauda ir labs kalps, bet bīstams kungs.“ BFK. 124.

Bet nauda allaž vien paliek par kungu, kas liek sev kalpot un bieži vien — sliktos ceļos.

Formulējot naudas ļauno iedarbi, tauta to izsaka tādos spēcīgos un krasos sakāmvārdos, kā:

„Par naudu velns danco.“ BFK. 50.

„Zelts ēd cilvēkus.“ BFK. 158.

„No sīkstu suni runā visa Jelgava nelabi.“ Mancelis. Post. II., 287.

IV Parāda loma cilvēka laimes „saimniecībā“.

Parāds, aizdevums — tie ir pāris aspektu no vispārējās problēmas par bagātības un naudas lomu cilvēka noskaņu un jūtu, resp. viņa laimes un nelaimes veicināšanā vai postīšanā, jo laime ir tāda lieta, kas atkarīga no daudziem un dažādiem gan ārējiem, materiāliem, gan garīgiem un nemateriāliem apstākļiem.

1. Parāds kā dabiska un parasta dzīves parādība.

„Visiem cilvēkiem parādi, tik sunim nē.“ 4.

Naudas aizdevumi un aizņēmumi ir veca un dzīvē ļoti parasta lieta. Parādnieks ir tas, kas naudu aizņemas.

Naudas aizņemšanās parasti notiek vajadzības gadījumos, bet tādi gadījumi dzīvē ir ļoti bieži. Un tomēr: šī parastā saimnieciskā operācija ir saistīta ar zināmu sarežģītu dvēselisku saturu, kas rodas starp diviem cilvēkiem: vienam naudu aizņemoties, otram aizdodot.

Vispirms sacīsim kādus vārdus par parādnieka psīchi jeb pārdzīvojumu pasaulī, vērā ņemot laimes vai nelaimes aspektu.

2. Parādnieka psiholoģija.

„Aizņemties ir viegli, bet atdot grūti.“

BFK. 154.

„Parāds allaž maksājams.“ BFK. 101.

„Parāds nepūst.“ BFK. 50.

„Nemšana vieglāka nekā atdošana.“ Stend.

„Parādi ir baidekli.“ Stend.

Ar pārādu ir tā, ka aizņemšanās, ja naudu var dabūt, ir viegla. Cilvēks naudu paņem gandrīz vai kā uzdāvinātu. Sevišķi tā tas ir ar vieglākiem raksturiem.

Bez tam: vajadzības gadījumā ir arī patīkami aizpildīt dažus nepatīkamus un spiedošus robus saimnieciskā un citā dzīvē. No tā viedokļa aizņēmums jeb parāds ir laba lieta, kā izpalīdzība grūtā un spiedošā brīdī.

Ar vārdu: aizņemšanās saistīta ar patīkamu jūtu aspektu, ar laimīgu noskaņu.

Bet tad — sākas parāda otrā puse.

Parādniekam ir tieksme parādu aizmirst, kā cilvēkam vispār ir tieksme aizmirst nepatīkamas lietas. Bet parāds ir spītīgs. Viņš neļaujas aprakties. Viņš nepūst.

„Purvi, meži pūst, parāds nepūst.“ 1.

Laiku pa laikam parāds sevi atgādina: vai ar procentu maksājumiem vai arī ar atdošanas prasību.

Tā ir parāda otrā puse un pie tam — viņa nepatīkamā puse. Tad par parādu saka:

„Parāds nav brālis.“ BFK. 50.

Nē, vēl vairāk: parāds ir līdzīgs vai nu nelabvēlim, vai ienaidniekam. Viņš nepatīkami moca cilvēka garu un traucē viņu arī praktiski un saimnieciski. Bez tam parādnieks tagad vairs nav atkarīgs no savas, bet no parāda devēja, resp. aizdevēja gribas. Viņš ir zaudējis lielā mērā savu brīvību.

„Parādnieks ir aizdevēja vergs.“ BFK. 80.

Lūk, ievērojot parāda viltīgo, pavedinošo, bet tomēr visā visumā nelabvēlīgo iedarbi uz cilvēku, tauta izstrādājusi sev zināmu prātniecisku kōdeku, kas cilvēkiem palīdz šinī grūtā jautājumā, šinī savādā stāvoklī rīkoties un izlīdzēties.

„Nedomā kā ņemt, bet domā kā atdot.“ BFK. 111.

Tiešām: ja cilvēks ņemšanas brīdī domātu par atdošanas grūtībām un parādnieka nepatīkamo stāvokli, tad viņš būtu uzmanīgāks ar naudas aizņemšanu.

Bet ja nu nauda ir paņemta, tad vajag: 1) zināt savu pienākumu, 2) cīnīties ar parādu, kā ar zināmu ļaunumu. Un labākā cīņa ir — parādu līdzināt.

„Ko paņem, to atdod.“ BFK. 154.

„Parāds allaž maksājams.“ BFK. 101.

„Labs maksātājs no maksājamā termiņa nebīstās.“ BFK. 60.

„Kas parādu līdzina, tas vairo savu mantu,“ BFK. 87, 142, 53.

„Labāk iet gulēt ar tukšu vēderu, nekā piecelties ar parādiem.“ BFK. 50.

„Nepalieci nevienam parādā, jo caur parādiem tu iekritīsi

bēdās. Bēdas tam būs, kas tev deva, bēdas tevīm, kas tu esi ņēmis.“ L. dr. 1844. 20.

Tie ir augstākā mērā saprātīgi aizrādījumi un imperātīvi, kas pie tam interesanti ar savu paradoksālo formu.

Parādam vēl viena ļauna īpašība: tā ir puslīdz tāda pat, kā dāvātai naudai. Viegli dabūta nauda pavedina uz vieglu tērēšanu. Jo:

„Kas viegli nācis, tas viegli gājis.“ BFK. 50.

Bet kad nauda ir aizgājusi, un tā nu pašam ir jāsadabū un jāatdod — tad aina mainās.

Tāpēc viegla dabūšana un parādi ir daudzus cilvēkus padarījuši nelaimīgus.

Šo vārdu patiesība tiek sevišķi skaidra, ja atceramies šī laika nosodāmo vieglprātīgo rīcību ar vekseļu došanu un šīs došanas kļūmīgās sekas.

Bet saprātīgu parādnieku dzīvē nav daudz. Liels vairums ir vieglprātīgu parādnieku, kas neprātīgi apkraujas ar parādiem un paši gāž sevi postā. Pret tiem tauta vērsas ar savu ironiju un satīru:

„Parādu, kā suņam blusu!“ 1.

„Iekāpis otra kabatā!“ BFK. 50.

„Vairāk parādu, kā matu uz galvas.“ BFK. 50.

„Diedelnieks, mana tēva parādnieks.“ BFK. 50.

Ar vārdu sakot: parāds ir tāda lieta, kur cilvēks ar patīkamu, bet īsu laimes brīdi nopērk sev garus un nepatīkamus nelaimes brīžus. Un jo glīvāks cilvēka raksturs, jo šie nelaimes brīži ir lielāki.

3. Aizdevēja nelaimes.

„Viegli aizdot, grūti atpakaļ dabūt.“

BFK. 88.

„Ja gribi ienaidnieku, aizdod draugam naudu.“

BFK. 51.

„Kad dod, tad esi labs, kad prasi atpakaļ — tad slikts.“

BFK. 50.

„Draugam dosi, no ienaidnieka atprasīsi.“

Stend.

Tā tad: parādu lietās sava bēda, tā sakot, „abos galos“: gan parādniekam, gan aizdevējam.

Aizdevēja bēda ir tā, ka parādnieks parādu parasti vai nu aizmirst, vai liekas aizmirstot. Aizdevējam nu tas nepatīkamais uzdevums — prasīt. Viņam savs labums, tā sakot, jāubago atpakaļ.

Parādnieki allaž vien atgādinājumus ieskata par nelaipnu uzbāzību, bet agrāko labdari un izpalīdzētāju — par savu niku ienaidnieku.

Bez tam aizdevējam daudzas reizes vēl savs labums ir jāzaudē: parādnieks vai nu nav spējīgs maksāt, vai arī ar labu negrib maksāt, un nu jāstaigā dārgie tiesu ceļi. Tādos gadījumos aizdevēja draugi to piezobo:

„Iedod vēl.“ BFK. 50.

„Dabūsi gan — viņā pasaulē.“ BFK. 50.

„Vai nu tu dabūji par savu labo sirdi?“ BFK. 50.

Bet parādnieka nāves gadījumā mēdz sacīt:

„Lai šķipele maksā!“ 6.

„Piesit nu ar šķipeli pie otra gala.“ BFK. 50.

Tāda ir šī materiālā faktora — parāda — loma cilvēka laimes un nelaimes veicināšanā. Vajadzīgs daudz praktiska saprāta, savaldīšanās un apdoma, lai izsargātos no parādu un aizdevumu posta un nelaimēm.

Vēl par šo jautājumu runā šādi sakāmvārdi:

„Ļauns devis, ļauns nedevis.“ Lautenb.

„Parādnieks, kas labprāt maksā, ir kā svešs putns.“ Stend.

V Nabadzība kā nelaimes un laimes faktors.

1. Nabadzība — nelaimes faktors.

„Ai, Dievin, tu bij' tālu,
Es bij' vājš nabadziņš;
Nāc, Dievin, tu tuvāk,
Žēlo mani, nabadziņu.“ (31163.)
„Trūkums allaž ir ļaunāks par nāvi.“
Altm.

Tā dzied nabadzības cilvēks. Viņš sajūt sevi par nelaimīgu un lūdz Dievu sev par aizstāvi un par sava likteņa uzlabotāju.

Bet kāpēc nabadzība ir smaga un laimi liedzoša, pat nelaimi nesoša? Tur daudz iemeslu. Vispirms jau: nabagam jācieš pārestības un netaisnības.

„Visi labu ieraudzīja,
Visi labu līdzināja;
Pavārgušu nabadziņu
Visi mina kājiņām.“ (31260.)

Ja bagātība ir vara, tad nabadzība ir — nevarība. Ja bagātais var daudz ko, vai visu, tad nabags drīkst sev atļaut maz ko, un pie tam ar lielu uzmanību un biklību.

Nabagam ar sāpīgu sirdi jāredz, ka ir labāka dzīve, kur turība un ērtība sniedz daudz baudas brīžu, bet viņam no tā visa ir jāatsakās.

„Bagātnieks ēd, nabags rij siekalas.“ BFK. 71.

„Nabagam būs allaž mālus mīt, bagātais dodas pa mīkstu zāli iet.“ Mancelis. Post. II. 136.

„Bagāts ēda, bagāts dzēra,
Gaŗas lūpas staidams,
Lai drabačas nenokrita,
Lai nabags nepaņēma.“ (31169.)

„Bagāts ēda pūra maizi,
Žēl manām actiņām.“ (31184.)

Nabagam jāredz un jāpanes no augstprātīga bagātnieka pazemošana un sāpīga nicināšana.

„Bagāts mani nabadziņu
Ar kājiņu sveicināja.“ (31175.)

Nabagam jāsaprot, ka tas tiesību un varēšanas ziņā ir daudz sliktākos apstākļos par bagāto. Ko bagātais drīkst, to nabagais nē. Bagāts var pat neatļauto darīt, nabagam pat atļautais ir noliegts.

„Bajāriņa zirgi tek
Pa visām atmatām;
Mana brāļa kumeliņš
Ne pa ceļu nedrīkstēja.“ (31180.)

Bagātu visi godā, vai tas pelnījis vai nē, kas godās nabago? Tam atliek tikai sirdssāpes.

„Dižs dižam krēslu cēla,
Kas pacēla nabagam?“ (31190.)

Nabagam jāsaprot ir smaga un mocoša dzīves nevienlīdzība kā liela likteņa netaisnība. Par to viņš kurn uz likteni un Dievu.

„Eima visi nabadziņi
Pie Dieviņa sūdzēties,
Kam Dieviņš mums nedeva
Kā citiem ļautiņiem.“ (31195.)

„Kam, Dieviņi, tā darīji,
Citam labi, citam slikti?
Citam devi zelta naudu,
Citam spieķi rociņā.“ (31212.)

„Nabadziņa taisnība
 Vēja mātes šūpolī.
 Neba sauca taisnība, —
 Vēja māte pretim sauc.“ (31230.)

Pēc tautas senākām atziņām Laimes dieve ir tā, kas katram mūžu jeb katra mūžu lemj. Bet nabags, savas dzīves un trūkuma sarūgtināts, jautā:

„Vai tā arī Laime bija,
 Kas kalpam mūžu lēma?
 Slikta maize, slikta drēbe,
 Pie durvīm guļas vieta.“ (31142.)
 „Nāciet, kungi, skatīties,
 Kāda mūsu dzīvošana:
 Ūdens tek caur istabu,
 Vardes lēca gultiņā.“ (31350.)

No sakāmvārdiem nabadzības nelaimes aspektu atzīmē šādi:

„Kas nu nabaga bērnam kliņģeri dos!“ BFK. 73.

„Kas dos nabagam bajāra meitu!“ BFK. 73.

„Kas krauklim medu deva, kas kalpam mātes meitu.“
 BFK. 71.

„Nabagu ienīst viņa brāļi, un viņa draugi atstājas tālu no viņa.“ B. 1893. 28.

„Nabagi laudis ir kā sausi žagari: ja viņi neder kurināšanai, tad tie der pakaišiem.“ Altm.

„Nabaga lepnums ir kā uts zem naga, bet bagāta lepnums ir kā nags virs uts.“ Altm.

„Nabadzība atrod gan labdārus, bet reti vien draugus.“
 B. 1894., 32.

„Nabadzība nav kauns, bet nav arī gods.“ L. A. 1871., 28.

„Bajārs ņēma bajārieni,
 Kas ņēms mani nabadziņu?“ (9382.)

„Nabagus ikviens spaida.“ Stend.

„Mazam zirgam katrs mugurā kāpj.“ Stend.

„Nabags lēti nezeļ.“ Stend.

„Tikums bez naudas — cieš dažas gaudas.“ Stend.

Tā tad: nabadzība ir bagāta ar daudz rūgtiem brīžiem. Nabadzība ir pārpilna ar tiem apstākļiem, kas cilvēku dara nelaimīgu un sarūgtinātu. Un tikai ārkārtīgi reti atradīsies tāds cilvēks, kas nabadzību labprātīgi izvēlēšies. Nabadzību liktenis katram uzmauc kaklā vai nu ar varu un neatkarīgi no viņa gribas, vai arī kā atalgojumu par nejēdzīgu dzīvi.

Bet lai nu nabadzība nāk šā vai tā, neviens gan viņu neapsveiks kā vēlamu viesi.

Tikai — kā katrai lietai, tā arī nabadzībai ir savas labās puses, savi gaišie stari, savi laimes elementi. Vērosim, ko tauta par tiem saka.

2. Laimes stari nabadzībā.

- „Nabadzībā arī ir laime.“ BFK. 71.
 „Skrandas papēžiem laimes vēl.“ BFK. 510.
 „Tukša kule, priecīgs prāts.“ BFK. 71.
 „Kam nav kreklis, tas ir laimīgs.“ BFK. 102.
 „Nabagam ar' garoza salda.“ BFK. 71.

Tā tad: tautas sakāmvārdi apgalvo, ka laime mīt arī nabagu būdās, vai arī pie nabagiem, kam ne tikai kā nav savas būdas, bet kam pat sava krekla nav.

Arī tautas dainas teic to pašu īstenību:

„Bagātie priecājās,
 Škiet nabagus nomirusus;
 Nabadziņi gavilēja,
 Grāvī gārses lasīdami.“ (31168.)

Ja nu nabadzībā tomēr mirdz laimes stari, tad no kādām zvaigznēm tie nāk? No kurienes tie spiežas cauri nabadzības tumšajai miglai?

Galvenais prieka avots ir katra cilvēka normālā tieksme būt priecīgam, kaut cik ciešamos dzīves apstākļos. Pati cilvēka eksistence un dzīvotgriba taču ir vairāk prieks kā bēda, jo to cilvēku, kas izvēlas labprātīgi nebūtību un nāvi, nav daudz.

Šis dabīgais dzīves prieks samierinās allaž ar vissliktākiem dzīves apstākļiem. Vismaz šinīs apstākļos atrod dažus vieglākus brīžus, kur tas var brīvi izpausties dabīgos priekos un laimes izjūtā.

Kā galvenais noteikums dabiskajam eksistences jeb dzīves priekam ir — veselība.

Liela nabadzība, kas cilvēkam liedz visnepieciešamāko, bojā arī veselību, bet mērena nabadzība allaž vien ir labāka kā pārpilnība. Ārsti stāsta, ka no pārēšanās mirstot vairāk kā no bada. Bagātībā cilvēks dzīvo visādās pārmērībās un ir apnicis, saīdzis, slims. Nabadzība ar savu cilvēkam uzspiesto mazuma ekonomiju to pieradina pie sātības, bet sātība ir labākais veselības kopšanas līdzeklis, normālas dzīves uzturētājs un veselības saudzētājs.

Tā tad: „Nav ļaunuma bez labuma.“ BFK. 50.
 „Katram mākonim sava sudraba maliņa, katrai nelaimei laime galiņā.“ BFK. 51.

Veselība, darbs un samērā normāla dzīve ir tie apstākļi, kas nabadzīgam sniedz savus prieka brīžus un allaž vien nabadu dara laimīgāku par bagāto.

„Laimīgam nav krekla mugurā.“ BFK. 71.

„Kam maz mantas, tam maz bēdas.“ BFK. 71.

„Nabadzība māca, bet laime posta.“ BFK. 96, 111.

„Nabags ar mantu, bagāts ar prieku.“ BFK. 111.

„Kas bez biksēm, tas bez bēdām.“ BFK. 114, 175.

„Nabagam laime, bagātam nelaime.“ BFK. 124.

„Jo tukšs maks, jo viegla sirds.“ BFK. 150.

„Lēc kā nabags no prieka.“ BFK. 71.

„Lai me māj o pie nabagiem.“ BFK. 71.

„Nabadzība klauvē pie durvīm, laime nāk pa logu iekšā.“
 BFK. 52.

„Trūkums lec, trūkums dej, trūkums ziņģi paziņģē.“ 1.

„Vislaimīgākais cilvēks tas, kam viens kreklis mugurā.“
 BFK. 52.

„Labāk zērnīekā istabā sēdēt, kā kunga kapā gulēt.“ Altm.

Nabaga laime ir galvenā kārtā — subjektīva, iekšēja laime, jo viņam objektīvo, materiālo laimes veicinātāju nav daudz.

Šī nabaga subjektīvā laime sastādās, tā sakot, no cilvēka fiziskiem un psihiskiem elementiem: no fiziskās veselības, normālas dzīves, pieticības, dabiskā dzīves prieka, darba, laba miega, tīras sirdsapziņas u. c.

Ka dzīve vispār ir pretrunu pilna, tāda viņa ir arī attiecībā uz nabagiem.

Tikai tas nav sacīts, ka katrs nabags būtu laimīgāks par katru bagāto. Nav arī sacīts, ka nabadzība būtu tāds ideāls stāvoklis, pēc kura būtu jācenšas un pēc kura tauta tiešām censtos. Nē. Attīstība un kultūra cenšas ārā no nabadzības, un arī latvju tauta ir ar nabadzību cīnījies, lai tiktu pie turības.

„Naudu nicina tikai tad, kad tā pieder citam.“ BFK. 124.

Tā teic kāds cits sakāmvārds. Tāpat ir arī ar bagātību un nabadzību. Nabadzību daudzi gan ceļ, bet rets viņā grib dzīvot; bagātību allaž peļ, bet katrs to labprāt vēlas.

Visnormālākais un arī priekam un laimei vislabvēlīgākais ir vidusceļš, turība: ne liela nabadzība, ne liela bagātība. La-

bi, kad cilvēks var paēst, bet ne pārēsties. Tad dzīve visnormālākā un veselīgu laimes brīžu visvairāk.

„Maza rocība, mazas rūpes.“ Stend.

Bez tam nabadzība un trūkums dara cilvēku līdzjūtīgāku pret citiem.

„Kas pats badu necieš, tam nav maizes arī citiem bada cietējiem.“ Altm.

VI Dažādi filozofiski principi tautas gudrībā par bagātības un laimes attiecībām.

Risinot tautas filozofisko domu par bagātības un laimes problēmu, mēs atzīmējam sistēmā dažus redzamākos tautas gudrības principus šinī problēmā.

Tikai ar to vēl visa tautas gudrība par šo jautājumu, vēl visi viņas principi nebūt nav izsmelti.

Citus šos principus un atsevišķas filozofiskas domas par bagātības un laimes — nelaimes attiecībām atzīmēsim, telpu ekonomijas pēc, neizklasificētā veidā.

„Bagāta nasta smagāka par nabaga kuli.“ BFK. 127.

„Karalis bieži vien ir mazāk laimīgs, nekā viņa pavalstnieki.“ BFK. 266.

„Kam liela manta, tam liela bēda.“ BFK. 68.

„Bagātība lāsts, nabadzība — svētība.“ BFK. 71.

„Bagātam ir grūti, nabagam ir grūti, abiem diviem grūti.“ BFK. 71.

„Bagātnieks var nabags palikt.“ BFK. 71.

„Ar bagātību dzīvi iesāk, bez graša pabeidz.“ BFK. 71.

„Bagāts esi bijis, bagāts nepaliksi.“ BFK. 71.

„Labāk nabags ar godu, nekā bagāts ar negodu.“ BFK. 71.

„Diezgan nekad nav.“ BFK. 71.

„Bagātība un nauda nav īstā laime.“ BFK. 71.

„Bagāts — kam pietiek.“ B. V. 1872. 25.

„Laime nemājo lepnās pilīs.“ BFK. 71.

„Bagātība nav paliekama laime.“ BFK. 87.

„Bagātam — vēja laime.“ BFK. 127.

„Ne ikreiz cilvēks laimīgs, kad tam pilnas kabatas.“ BFK. 156.

- „Ne ikviens, kas bagāts, ir laimīgs.“ BFK. 172.
- „Nedzenies pēc bagātības, bet dzenies pēc laimīgas dzīves.“ BFK. 352.
- „Gudrajam bagātība ir par kroni, bet muļķim par ģekību.“
B. 1895. 4.
- „Ne tas ir bagāts, kam daudz, bet tas, kam diezgan.“ B.
1888. 23.
- „Tas ir bagāts, kas mierā ar to, kas viņam ir.“ B. 1888. 23.
- „Bagātam bagāta nelaime.“ BFK. 122.
- „Kas bagātību mīlo, tas labuma neredzēs.“ BFK. 71.
- „Nemeklē laimi bagātībā.“ BFK. 124.

Astotā nodaļa.

Laires psīchiskie faktori.

I Prieka loma laimes struktūrā.

1. Prieka pozitīvā jeb labā puse.

„Priecīgs prāts un sātība dara bagātu.“
BFK. 53, 152.

„Priecīgs prāts un sātība dara laimīgu.“
BFK. 57.

„Prieku neatmaksās gaļas podi.“ BFK. 57.

„Maz kas vajadzīgs priekš prieka; priecīgam netrūkst nenieka.“ BFK. 125.

„Mājā, kur smejas, iegriežas laime.“
BFK. 199.

Par prieku jau reiz runājām nodaļā „Kāpēc tauta vēlas priecīgi dzīvot.“ Tur redzējām, ka prieku tauta ieskata par pretindi bēdām, par pretindi necinājumam, naidam u. t. t. Līdz ar to tika jau indirekti apgaismoti daudzi no aspektiem un attiecībām starp prieku un laimi. Te atliek apgaismot vēl citus šo attiecību aspektus, kā arī noskaidrot tiešās attiecības starp prieku un laimi, resp. aplūkot prieku kā laimes faktoru, vai arī prieku kā sastāvdaļu visā laimes struktūrā jeb celtņē.

Prieks vispār ir cilvēka labklājības zīme. Kad prieks valda, tad dzīvības spēku līmenis stāv augstu. Miesas un gara pasaulē tad valda vispārēja labklājība.

Savā būtībā prieks ir tīksme jeb tīkamas jūtas, kas ir intelektuālizētas jeb prāta gaismas apstarotas.

Bet pašā jūtu pasaulē prieks ir spēcīga emocija jeb izjūta, kas pārņem visu mūsu būtni. Prieks atspoguļojas ne tikai sejā, cilvēkam smaidot vai smejojot, bet viņa iedarbe izmanāma arī mūsu būtnes citās norisēs. Tā, piem., asins riņķošana un sirds pukstēšana paātrinās („priecīgi pukst sirds“); tāpat paātrinās elpošana un organisma vispārējā vielu maiņa, dažādo dziedzeru darbība u. t. t. Ar vārdu sakot — visi dzīvības procesi norisinās paaugstinātā plūdamā.

Īstenībā šī dzīvības līmeņa celšanās jau ir prieka un katras normālas baudas būtība, viņas reālais organiskais pamats un noteicējs, kamēr pati tīri psihiskā jeb garīgā bauda ir tikai šī organiskā stāvokļa pavadiezieme.

Tā tad: kad cilvēka būtne pārdzīvo dabisku un normālu baudas un prieka stāvokli, tad tā ir zīme, ka dzīvība rit paaugstinātā plūdumā, ka organismā viss ir labi.

Prieka stāvoklī miesīgais ar garīgo vienmēr iet ciešā apvienībā, tikai reizēm pārsvarā ir viens, reizēm otrs.

Priecīgu garastāvokli cilvēkā rada trejādas cēloņu grupas: 1) iedzimta jautra daba; 2) laba veselība un fizisko spēku stāvoklis; 3) apmierinātas vajadzības vai arī pati viņu apmierināšana.

Iedzimta jautra daba: no agrāk sacītā zinām, ka ir cilvēki no dabas ar jautru un drūmu dabu jeb raksturu.

Jautras dabas cilvēkam vajaga maz ārējā labuma, lai tas būtu priecīgs un jautrs. Viņu uz jautrību un prieku dzen pati iedzimtā jautrā daba.

Veselības lomu prieka radīšanā un veicināšanā jau aplūkojām.

Trešais — vajadzību apmierināšana. Tā dažādiem cilvēkiem ir diezgan dažāda. Bet lai nu viņa būtu kāda būdama, bez vajadzību apmierināšanas nav tā prieka un dvēseles miera, ko par laimi sauc. Izsalcis cilvēks ir priecīgs, kad dabū pāēst, izslāpis — kad dabū padzert.

Dailes kārs cilvēks ir priecīgs, ka tiek pie vēlamā mākslas avota: teātrī, koncertā, gleznu izstādē u. c.

Zinātnieks ir laimīgs, kad var apmierināt savu prāta izsalkumu un nodarboties ar savu vēlamo attiecīgo zinātņi.

Mīlas izslāpis cilvēks ir laimīgs, kad atradis pretmīlu u. t. t.

Ja vajadzību neapmierinājums rada sāpes un bēdas, tad vajadzību apmierinājums sniedz baudu un prieku.

Būdams kā apmierinātu vajadzību pavadparādība, prieks tomēr paliek it kā pats par savu patstāvīgu mērķi. Cilvēks labprāt cenšas pēc šāda priecīga garastāvokļa un ciena visu to, kas tādu gara stāvokli var radīt.

Prieks paliek daudziem par dzīves mērķi: tie visur meklē prieku, izprieci. Daudziem citiem prieks paliek par labu līdzekli grūtās dzīves cīņās.

Priekam vēl ir viena laba īpašība: prieks un bezbēdība veicina cilvēka veselību un fizisko izturību dzīves cīņā.

Priecīgs cilvēks nekad tik ātri nenaslimst, kā bēdīgs un noskumis; bet ja tādām cilvēkam arī uzbrūk slimība, tad priecīgais gara stāvoklis labāk veicina izveseļošanos, kā dažas labas zāles.

„Prieks ir vislabākais ārsts.“ V. 1. gr. 1895.

Tā teic tautas sakāmvārds.

Bet ja prieks veicina veselību un fizisko labklājību, tad viņš veicina arī netieši paša cilvēka laimi.

Tā tad prieka un laimes attiecības ir šādas:

1. Vispirms jau prieks ir laimes sastāvdaļa. Dažreiz pat ir grūti pateikt, kur beidzas vienkāršs prieks un kur sākas pilntiesīga laime. Tāpēc arī tauta mēdz lietot abus šos vārdus pakopus (priecīgs un laimīgs).

2. Otrām kārtām, prieks, kā patstāvīgs psihisks elements, ir svarīgs laimi veicinošs faktors jeb spēks. Gūdams prieku, cilvēks līdz ar to arī paver, kaut arī uz laiku, laimei durvis.

3. Bez tam vēl priekam ir netieša iedarbe uz laimi. Prieks stiprina dažus tos spēkus, uz kuriem kā uz pīlariem laime turas. Tādi prieka stiprinātie laimes balsti ir piem., laba veselība, labs gara stāvoklis, nebēdāšanās u. c.

4. Veicinot cilvēkā priecīgu noskaņu un apgādājot to ar prieka elementiem, mēs stiprinām arī pašu laimes celtni.

5. Ievērojot visu sacīto, var slēgt, ka prieks ir diezgan droša laimes pazīme.

„Kur skan dziesmas, tur laime mīt.“ BFK. 532.

„Kur dziesmas, tur laimes gan.“ BFK. 54.

6. Prieks bez tam vēl ir zināma drošības zīme. Priecīgs cilvēks parasti nav ļauns. Tā sakāmvārds teic:

„Kur skan dziesmas, tur apmeties bez briesmas.“ BFK. 50.

Vērā ņemot visu to, tāpēc arī tauta atzinīgi izsakās par prieku un priecāšanos. Pēc viņas domām prieks ir vēlama un veicināma parādība.

„Godam priecāties nav liegts.“ BFK. 266.

„Vai ēdis, vai neēdis, pacel cepuri smiedams.“ BFK. 308.

„Labāk dziedu nekā raudu.“ BFK. 348.

„Labāk maize ar ūdeni, nekā rauši ar bēdām.“ BFK. 111.

„Dievs cilvēku pasaulē laidis priekiem, ne skābšanai.“ BFK. 141.

„Kad priecīga sirds, tad priecīgs vaigs.“ BFK. 150.

2. Prieka negatīvā puse.

„Priecīgi laudis izdara vairāk ģeķības nekā bēdīgi, bet šie totiesu lielākas.“

B. 1887. 16.

„Kas smejas, tas neredz.“

BFK. 50.

Prieka negatīvā puse ir tā, ka priekā cilvēks allaž vien ir neapdomīgāks, bezdarbīgāks, mazāk apsverošs. Tāpēc arī gadās, ka tādos laimes brīžos cilvēks ievada arī savus turpmākos nelaimes brīžus, jo ir diezgan parasta lieta, ka laimes brīžiem atkal seko nelaimes brīži.

Vecāki savus bērnus, kas daudzreiz ir pārmērīgi priecīgi, jautri un pārgalvīgi, mēdz šādi brīdināt:

„Smejies, smeļies, gan tu raudāsi.“ BFK. 50.

Bet kāds pamats tad vecākiem tā sacīt? Lieta ļoti vienkārša: bērni pārāk priecēdamies un ālēdamies nokrīt, sadauzās vai citādi kā sevi ievaino, un pārmērīgai prieka noskaņai seko sapīga raudāšana.

Tāpat tas lielā mērā ir arī pieaugušiem. Arī tiem pārmērīgiem priekiem allaž seko bēdīgi pārdzīvojumi, kas ir priecīgās neapdomības un pārmērības sekas. Šķiet, katrs no lasītājiem zinās kādu piemērotu gadījumu no savas dzīves vai pieredzējumiem.

Tā, piem., diezgan parasta lieta ir, ka pārmērīgi jautrā Lieldienas šūpošanās beidzas kādam no šūpolēm krītot un salaužot kādu locekli; pārāk jautra braukšana ziemā vai nebēdīga slidu skriešana tāpat var beigties ar kādu nelaimīgu apdauzīšanos; pārāk jautras dzīres tāpat daudzreiz beidzas ar izkaušanos vai citiem kādiem ekscēsēm, kas saistīti ar postu un nelaimi.

Arī plašākā apjomā šādai bezbēdīgai un priecīgai dzīvei ir tādas pat sekas. Ja bagāts tēva dēls, lielu mantojumu saņēmis, nododas kādu laiku pārmērīgi priecīgai dzīvei, resp. izdzīvei, tad bagātais mantojums drīz izkūp, un jaukajam prieku pilnam laikmetam seko garš un drūms trūkuma, nepatikšanu un visdažādāko bēdu un klizmu laikmets. Daudzos gadījumos tādi bezbēdīgi prieka brīži un laikmeti sabojā cilvēka laimi uz visu mūžu. Tāpēc priekos, kā visur citur, vajadzīga apdomība, apsvēršana un saprāts. Bet, par visām lietām, jāievēro no daudziem nicinātā mērenība.

Tādi ir prieka negatīvie aspekti.

II Ciešanas — laimes faktors.

„Kas grib laimīgs kļūt, lai mīcās ciest.“

BFK.

„Kas ar asarām sēj, ar gavilēm plauj.“

BFK.

„Caur ciešanām pie zvaigznēm.“ BFK. 266.

„Kas ļauna necieš, tas laba neredz.“

BFK. 52.

Ciešanas īstenībā ir nelaimes elements jeb sastāvdaļa. Nelaime jau sastāv no ciešanām. Ka ciešanas paliek par laimes faktoru, tas ir viens no daudzajiem dzīves paradoksiem, no dzīves dialektiskām rosībām, kādām viņa mīl aust savu lielo dzīves audumu.

Pamēģināsim tuvāk iespiesties šinī savādajā paradoksā. Vispirms jau bez ciešanām mēs nezinātu, kas ir laime, tāpat kā bez tumsas nezinātu, kas ir gaisma. Bauda un laime tiek pazīstamas tikai salīdzināšanas ceļā: salīdzinot tās ar ciešanām un nelaimi.

„Kad nebūtu bēdu, tad mēs nezinātu, kas ir prieki.“ BFK.

Tā it pareizi arī tautas gudrība motivē šo aspektu.

Otrām kārtām, laime tikai tad visvairāk izjūtama, kad dzīve ir gājusi caur ciešanu un grūtību virkni un viņa iegūta kā vērtīgs pirkums pa dārgu cenu.

Trešām kārtām, ciešanas norūda cilvēku, dara to pieticīgāku, apmierinātāku ar mazumu, bet apmierinātība ir viens no nepieciešamiem laimes elementiem. Bet ļausim vēl runāt pašai tautai par šo jautājumu:

„Kas ļaunu cieš, tas labu redz.“ BFK. 52.

„Zeltu pārbauda ugunī, cilvēku ciešanās.“ BFK. 53.

„Kas ar asarām sēj, plaus ar prieku.“ BFK. 276.

„Ciešanas ir tas spēks, kas mūs visdrīzāk spēj novest pie pilnības.“ BFK. 266.

„Dzīvība bez ciešanām ir tikpat, kā zupa bez vircēm.“
B. 1887. 14.

„Caur ērkšķiem pie rozēm.“ BFK. 53.

„Kas negrib rūgtu biķeri dzert, tas nedabū no salda.“
BFK. 52.

„Kam dzīve sūra, tam kumoss salds.,“ BFK. 127.

„Ko liktens rūgti pārbauda, to viņš arī aplaimo.“ BFK. 138.

„Jo grūtāka ciešana, jo saldāka atmiņa.“ B. V. 1885. 270.

III Grūtības kā laimes faktors.

- „Kam iesākumā grūti iet, tam beigās laime
smaida.“ BFK. 52, 149.
„Kas grūtumu panes, dabū vieglumu.“
BFK. 572.
„Kas sliktu nebīstās, tam viss labi
izdodas.“ BFK. 71.
„Kas negrib zaudēt, tas nevar vinnēt.“
BFK. 68.

Grūtību jēdziens ir tuvs ciešanu jēdzienam. Ciešanās tikai vairāk izvirzās sāpju elements, bet grūtībās — darba smaguma, paciešanas un panešanas izjūtas: grūtībās arī cilvēks cieš, bet mazāk asi. Toties šis mazākais asums var būt garāks, ilgstošāks un arī reizēm un visā visumā smagāks ar jūtu negatīvu, nepatīkamu pusi.

Bet grūtību jēdziens ir ļoti populārs, un dzīvē ar grūtībām katram ir jārēķinās: citam vairāk, citam mazāk. Un tā vien šķiet, ka grūtības ir vienkārši tikai trepes, pa kurām cilvēks var uzkāpt pie daudz maz jēdzīgas un apmierinošas laimes. Katras laimes drošākais pamats ir mūrēts no tādiem grūtību akmeņiem.

Tauta savās gudrībās to izteikusi piem. šādos sakāmvārdos:

- „Maize nav bez garozas.“ BFK. 66.
„Ja deviņreiz iet slikti, tad vienreiz ies labi.“ BFK. 71.
„Jo rūgta zāle, jo salda veselība.“ BFK. 52.
„Kalnā mīt laime, lejā — nelaime.“ BFK. 124.
„Vētras locīts koks tik ātri nelūzt.“ BFK. 308.
„Vissaldākam riekstam ir viscietākā čaumala.“ BFK. 665.
„Vējā augošam kokam stipras saknes.“ BFK. 1157.
„Ja negribi cilvēka grūtumus ciest, tad tev nebūs cilvēka vārdu nest.“ B. 1893., 31.
„Ar niekiem nevar tikt pie priekiem.“ B. 1887. 7.

IV Nelaime kā laimes faktors.

- „Nelaimē laimi mācās pazīt.“ BFK. 296.
 „Kas nelaimē smeljas gudrību, tas tiek pie laimes.“ BFK. 70.
 „Pēc nelaimes nāk atkal laime.“ BFK. 212.
 „Nelaime ir cilvēka laime.“ BFK. 75.
 „No nelaimes mācās vairāk, nekā no tūkstots padomdevējiem.“ BFK. 120.

Viskrasākā dialektika gan parādās abu šo jēdzienu un parādību apvienošanā, bet arī — visraksturīgākā. Dialektika taisni ir divu pretešķību apvienošana un sakausēšana vienā augstākā vienībā. Tā arī ir ar laimi un nelaيمي: viņas abas ir īstenībā tikai vienas un tās pašas dzīves divi aspekti, kas tikai viens caur otru var izpausties, viens otru radīt, viens otru veicināt. Izrādās, ka tauta ir pratusi dialektiski domāt pirms Hegeļa un neatkarīgi no Griekijas filozofiem. Kāpēc? Tāpēc ka tauta ir pratusi dziļi ieskatīties reālā dzīvē un pareizi formulēt viņas rosības un norises.

Tautas ģeniji ir augstāks par visiem atsevišķiem individuālģenijiem. Tautas domu jūra ir tomēr jūra — ar visu jūras plašumu un varenību.

Nu labi, bet kā tad īsti lai izprotam šo paradoksālo apgalvojumu: nelaime kā laimes faktors?

Šis paradokss tiek skaidrs, kad iedziļinās tuvāk laimes un nelaimes gaitās un būtībā.

Ne laime ir mūžīga, ne nelaime. Abas viņas ir epizodiskas cilvēka dzīvē, un abas mainās vietām.

Ir cilvēkam, teiksim, savas laimes dienas, laimes gadi un savas nelaimes dienas, nelaimes mirklī un gadi.

Nelaimes brīžiem un laikmetiem seko laimes brīži un laikmeti u. t. t.

Turklāt: nelaimes brīži cilvēkam visbiežāk uzbrūk caur paša vainu, caur paša neuzmanību, neprašānu, nemācēšanu dzīvot u. t. t. Ja būtu viņš zinājis, būtu laikā apdomājis un apsvēris — nelaimes nebūtu bijis.

Bet šo saprātu, šo apsvēršanu vajag iegūt, vajag iemācīties. Un lūk, nelaime šinī ziņā ir pats labākais skolotājs. Tāpēc arī tauta saka, ka „no nelaimes mācās vairāk, nekā no tūkstots padomdevējiem.“

Kāpēc šī mācīšanās nelaimē ir sekmīgāka, to mēs jau agrāk kādā nodaļā aplūkojām. Te mums atliek tikai izmantot šo patiesību kā pierādītu.

Labi. Tagad tāds nelaimes skolu beidzis skolnieks citu nelaimi saskatījis jau pa gabalu un mācēs no tās izvairīties. Vienu nelaimi pārdzīvojis, viņš no trim un četrām izvairīsies. Ar vārdu sakot: nelaimes pārdzīvošana cilvēku padarījusi spējīgāku ilgākai laimes baudai un nelaimes novēršanai.

Tas ir viens aspekts, kā nelaime veicina laimi. Bet ir vēl otrs aspekts.

„Nelaimē laimi mācās pazīt.“ BFK. 296.

„Bez tumsas nav zvaigžņu.“ BFK. 75.

„Pēc negaisa spīd saule.“ BFK. 71.

Ko nozīmē šie tautas sakāmvārdi?

Tie nozīmē to, ka tikai salīdzinājuma ceļā mēs gūstam savus īsti spilgtos un skaidros jēdzienus un pārdzīvojumus.

Gards ēdiens vislabāk garšo pēc negarda; labs vīns — pēc sliktāka; silta saules diena daudz patīkamāka pēc lietaina un auksta laika; atpūta saldāka pēc grūta darba; viegla diena patīkamāka pēc grūtas.

Tāpat arī prieks un laimes brīdis ir daudzkārt „saldāks“, kad tas nāk pēc bēdu un nelaimes brīžiem.

Tā tad: arī tanī ziņā nelaime ir tāds apstāklis, kas var pavērt laimei ceļu un padarīt laimi daudzkārt spodrāku un patīkamāku.

Ja laimes dienas ilgā laika sprīdī seko cita citai, tad cilvēks tās vairs neciena, nesajūt kā laimes dienas. Viņas to pat nogurdina, tās apstāst. Bet ja viņam pa starpu nāk dzīves grūtumi un nelaimīgas dienas, tad nākamās laimes dienas uz mirdz desmitkārtējā spožumā. Tāda ir cilvēka psihe. To tauta ir izpētījusi un savās gudrībās atzīmējusi.

Te vēl kādi no sakāmvārdiem par šo jautājumu.

„Kur klizma pie viena loga klabina, tur laime pie otra labina.“ BFK. 71.

„Aiz mākoņiem tomēr spīd saule.“ BFK. 131.

„Kur nelaime pie viena loga klabina, tur laime pa otru iekšā kapj.“ BFK. 71.

„Arī nelaimē ir dažkārt laime.“ BFK. 544.

„Bez nelaimes nekāda glābšana.“ BFK.

V Apnikums.

„Nav tādu prieku pasaulē, kas neapniktu,
nav tādu bēdu, kuru neizciestu.“

BFK. 50.

Grūti pasacīt, vai apnikums lielākā mērā laimes, vai nelaimes faktors. Bet atzīmēsim apnikuma iedarbi uz vienu un otru.

Laimi apnikums pamazām, bet noteikti grauj un beidzot iznīcina. Nav tādu baudu, kas beigās neapniktu. Te tiešām nav izņēmuma.

Kā nemitīgas ūdens piles sagrauž akmeni, tā atkārtotāšanās pamazām iznīcina baudas, priekus, laimes sajūtas un pārvērš tos pirms vienaldzībā, tad apnikumā un pēc tam nepatīkamā sajūtā vai vienkārši — nelaimē.

Ar bēdām un nepatīkamiem pārdzīvojumiem notiek tāds pats process. Arī tie pamazām „apnīkst“, t. i. pamazām izbāl un tiek mazāk sāpīgi. Gars pret tiem paliek vienaldzīgāks. Beidzot tie mitas. Laiks viņus sagrauzis. Sāpe izsāpējusi, bēda izbēdāta.

Apnikums ir psiholoģisks apzīmējums reakcijas atslābumam. Kad kāds kairinātājs vai uzbudinātājs attiecīgus nervu centrus kairina, tad kairieniem atkārtojoties attiecīgie nervu centri arvienu vairāk pierod un piegurst, viņu reakcija jeb atdarbība tiek arvienu vājāka, līdz beidzot tā pavisam vai nu apstājas, vai psiholoģiski pārkrāsojas pretējā krāsā.

Tāpat apnikums strādā arī laimē un nelaimē. Nepārtrauktas laimes dienas arvienu vairāk izbāl. Laimes jūsma un apmierinātība pārvēršas vienaldzībā un apnikumā. Beidzot bijušā laime paliek pat pretīga un mocoša. Viņa pārvēršas nelaimē.

Gars grib pārmaiņas, kaut arī ar nelielas nelaimes starpniecību.

Tas pats ir arī ar nelaimi. Nelaimīgam stāvoklim turpinoties arī viņa asums izbāl un bieži vien tiek mazāk mocošs. Bet tas nav sacīts, ka nelaime varētu katrreiz laimē pārvērsties. Vienīgi nelaime var turpmākos laimes brīžus spodrināt.

VI „Aizliegti augļi — gardi.“

„Aizliegts auglis ir salds.“ BFK. 308.
 „Zagts ūdens gards, un slēpta maize salda.“
 BFK. 87.

Cilvēks visā visumā tomēr ir arī liels niekalbis: viņam lielu lomu allaž spēlē daudzi sīkumi. Tā, piem., visiem ir labi zināma parastā patiesība par aizliegto augļu saldumu.

Dzīves fakti šo patiesību bagātā mērā apstiprina. Bērni vienmēr viskārāk tiecas pēc tā, kas aizliegts. Tāpat pieaugušie. Publika visvairāk izpērk un meklē tās grāmatas, kuŗas šādu vai citādu iemeslu dēļ valdība aizliedz.

Kad Amerikā noliedza alkoholu, tad iedzīvotāji to meklēja un dzēra visvairāk. Alkohola kontrabandistus pat ar lielgabaliem nevarēja atšaudīt no aizliegto dzērienu piegādes.

Kāpēc gan tas tā?

Te darbojas daži psihiskie faktori. Zināmu lietu aizliedzot, stipri modina cilvēka interesi un zinātkārību. Aizliegtā lieta paliek par noslēpumu. Bet noslēpums vienmēr pievelk un lielā mērā kāpina interesi, kamēr interese ir spēcīgs darbības ierosinātājs. Viņa vajadzību dara krasāku un līdz ar to arī vajadzības apmierināšanu saistītu ar lielāku baudu.

Tāpēc tad arī tiek saprotami tautas sakāmvārdi:

„Aizliegts auglis vienmēr saldāks.“ BFK. 308.

„Zagts ūdens ir salds, un slēgta maize garda.“ BFK. 150.

„Visgardākie tie āboli, kas nakti dārzā nočiepti.“ BFK. 160.

Interese un noslēpums ir tie, kas visam piemet „cukuru“ un palielina baudu.

VII Drosme kā laimes un nelaiemes faktors.

„Kam droša sirds, tam laimējas.“

BFK. 52. 57.

„Drošajam vienmēr Dievs palīdz.“ BFK. 71.

„Drošais ceļu neprasa.“ BFK. 124.

„Drošsirdīgiem palīdz laime.“ BFK. 112.

„Laime nemīl glēvu, bet drošu.“ Altm.

„Kam droša sirds, tam laimēsies.“

Mancelis. Post. I. 280.

Cilvēka dzīves gaitas sekmes vai nesekmes daudz atkarājas no tā, kā pats cilvēks viņas uzsāk, kādā noskaņojumā viņš tās turpina un pie darbiem ķeŗas. Dzīves prakse ir pie-

rādījusi, ka daudz maz līdzīgos citos apstākļos labākas sekmes vienmēr ir drošam cilvēkam. Kāpēc?

Vispirms, drošība allaž vien saistīta ar spēku: vai nu fizisko vai psihisko, neatkarīgi no tā, vai mērķi ir ētiska, vai neētiska rakstura. Bet spēks jau ir īstais darbību realizētājs jeb izpildītājs.

Otrām kārtām: drošais darbojas (pa lielākai daļai varbūt sev neapzinoties) ar iedvesmu un pašiedvesmu.

Pirms jau viņš pats sev iedvesis zināmas darbības ideju un pārliecību; un otrām kārtām: šo pašu pārliecību viņš ar savu drošo uzstāšanos (vārdos un darbos) iedvēš arī otram.

Tā tad: droša iniciatīva jeb uzsākts darbs darbojas un risinās ar pastiprinātu sparū, un cilvēki, kuŗu psihiskā vai cita pretestība ir jāpārvar, tie vieglāki šādam spēkam padodas, pašķir ceļu.

Drošs cilvēks ar savu drošu un pašpārliecinātu runu ātri pārliecina arī citus cilvēkus pat tad, kad viņam pēc būtības nav taisnības.

Ja to pašu runu teiks vai runās bikls cilvēks, viņam nebūs nekādu labvēlīgu sekmju.

Tā tad drošais darbojas ar 1) spēku un 2) iedvesmu. Abi šie faktori ir spēcīgi, veicinoši un sekmējoši cilvēka darbību. Tāpēc arī drošam visur laimējas.

Lūk tie ir tie psihiskie motīvi, kas drošam pašķir ceļu.

„Lai es gāju, kur es gāju,
Droši gāju dziedādama;
Izvedīga man gaitiņa,
Skaidra, ērta valodiņa.“ (77.)

Tādai drošai un izvedīgai darbībai ir arī droša gaita un laimīga izdošanās.

Cilvēku ar tādām drošām gaitām parasti sauc par b r a š u: brašs puisis, braša meita.

„Maza biju, droša biju,
Par puīšiem nebēdāju,
Krustīm ceļa sieksti liecu,
Puišus pāri lecināju.“ (10289.)

„Viena augu, droša augu
Baltajam bāliņam;
Dziedādama puķīt' rāvu
Taut' āriņu maliņā.“ (6648.)

Tā tauta raksturo drošu cilvēku un viņa drošās un sekmīgās dzīves gaitas.

Par šo pašu tematu runā vēl šādi sakāmvārdi:

- „Bailes un kauns — cilvēka laimes kaps.“ BFK. 1218.
 „Nelien vienmēr aizkrāsnē, tad pa reizei dabūsi arī saulītē pasildīties.“ BFK. 1217.
 „Stipram pieder pasaule; glēvais meklē likteni.“ BFK. 51.
 „No nelaiemes bīties — laimi neredzēt.“ BFK. 51.
 „Kas negrib zaudēt, tas nevar vinnēt.“ BFK. 68.
 „Nezaudē dūšu, gan ceļu tad atradīsi.“ BFK. 127.
 „Tikai drošam pieder laime.“ BFK. 185.
 „Turi drošu prātu, jo kad to būsi pazaudējis, tad viss pagalam.“ L. A. 1880. 27.
 „Drošam pieder pasaule.“ BFK. 50.
 Kaut gan drošība un brašums dzīvē pašķir ceļu un sniedz laimi, tad tomēr šim cilvēka īpašībām ir arī sava otra puse.
 Kā katrs pārmērs ir slikts, tā arī drošība var būt reizēm cilvēkam par ļaunu, ja tā iet pāri par mēru. Pārmērīgu jeb pārspīlētu drošību sauc par pārdrošību. Saprātīgā drošībā vienmēr ir zināma uzmanība un rēķināšanās ar dabiskām iespējām. Pārdrošībā allaž vien tādas rēķināšanās trūkst un tāpēc pārdrošība laimes vietā bieži vien nes nelaimi.
 „Pārdrošība cilvēku nomaitā.“ BFK. 99.
 „Nedzen Dievu kokā, pēc ne lūgdams nepielūgsi.“ BFK. 50.

VIII Dusmība, sīvums, skarbums kā nelaiemes faktori.

- „Dusmība paīsina dzīvību.“ BFK. 52.
 „Dusmība padara cilvēku vecu.“ BFK. 124.
 „Sirds no dusmām vai pušu plīst.“ BFK. 52.
 „Dusmība samaitā dzīvību.“ BFK. 57.
 „Pikta kaza vilkam kļūst par barību.“ Lautenb.

Cilvēka paša daba, viņa raksturs vienmēr ir svarīgākais laimes un nelaiemes faktors. Pats no sevis, no savas dabas neviens nevar valā tikt, lai tas brauc kur braukdams vai iet kur iedams. Kur pats, tur arī paša tikumi un netikumi, paša iedzimtā daba.

Dusmas ir gan dabīga un allaž nepieciešama cilvēka dabas īpašība, bet stiprā daudzumā šī īpašība rada neērtības un nelaiemes tiklab pašam cilvēkam, kā arī citiem.

Tauta dusmīgu cilvēku dēvē par sīvu, skarbu, dzedru. No tāda cilvēka visi vairās. Tāds cilvēks kopdzīvē ir citu nelaime.

Puiši negrib precēt bargas un sīvas meitas:

„Nemtin nemšu ļaudaviņu —
Ka es bargas nepaņemtū,
Ka tā mana mamuliņa
Pie vecuma neraudātu!“ (11353.)
„Zem priedītes negulēju,
Priedītei asas skujas;
To meitiņu neprecēju,
Kas bij nikna bāliņos.“ (11446.)

Niknas meitas tāpēc arī vai nu pavisam paliek neizprecētas, vai arī ilgi sēd bāliņos:

„Aiz asuma ābelīte
Viena zied kalniņā;
Aiz barguma brāļa māsa
Ilgi sēd bāliņos.“ (11608.)
„Dusmu, meitas, neņemat,
Dusmas laba nedarij',
Dusmas lika novalkāt
Visai vecu vainadziņ'.“ (11750.)

Ka tāda sīva daba ir paša nelaime, to apzinās arī pašas meitas un rūgti nožēlo. Tā, piem., tāda bargā tautu meita žēlojas:

„Vai, Dieviņi, kur palikšu,
Tikai bargā uzauguse:
Kāju spēru, zeme rīb,
Vārdu saku, meži skan.“ (6630.)
„Ai, lielo bargumiņu,
Kur man bij tevi likt?“ (6632.)

Ne mazāk nelaimīgs ir vīrietis ar savu bargumu. Arī meitas, savukārt, negrib bargā un dusmīgā vīra.

„Bargas tautas nenāciet,
Bargu man nevajaga;
Man nevaida bāleliņa,
Bargu tautu rājējiņa.“ (9379.)

Dusmīgam, bargam tēva dēlam allaž vien ir grūti sievu dabūt:

„Ai, asaja pura zāle,
Purā tev nobālēt!
Ai, bargais tēva dēls,
Vienam mūžam nodzīvot!“ BFK. 386.

Tautu dēla dusmība, bargums, cietsirdība rada nelaimīgu kopdzīvi un asaras:

„Ai, sīvais tautu dēlis,
Kam tu mani lēnu ņēmi?
Tu ar savu sīvu sirdi,
Mani lēnu rudināji.“ (21652.)

„Smagi pūta sila priede
Smalka lietus pielijusi;
Gauži rauda mūs' māsiņa
Pie bargā tēva dēla.“ (21702.)

Ne mazāka nelaime ir, kad tādas pat sīvas dabas ir citi ģimenes locekļi, sevišķi vīra māte.

„Aija, manu sūru dienu,
Ko iedama es piegāju!
Sīvu, bargu dēla māti,
Koka sirdi tēva dēlu.“ (21651.)

Tāpēc arī vecāki, meitu tautās laižot, tai piekodina savas dusmas, savu bargumu savaldīt:

„Tec, upīte, nevilņo,
Lai vilņoja ezeriņš;
Ej, māsiņa, nerāj tautas,
Lai rāj tavi bāleliņi.“ (17752.)

„Man māmiņa piesacīja
Tautiņās vadīdama,
Ciemā ilgi nesēdēt,
Saimē bargi nedzīvot.“ (17747.)

Bet tās meitas, kas pēc dabas ir niknas un ļaunprātīgas, jau agrāk priecājas, ka varēs tautās savu cietsirdību un asumu parādīt.

„Nebēdā, tautu dēls,
Ka es tāda zemuliņa,
Sūkstēs tavi vaigu gali,
Skanēs mani gredzentiņi.“ (21780.)

„Nebēdā, tautu dēls,
Ka es sīka, ka es maza;
Gan es tavus garus matus
Palēkdama plucināšu.“ (21779.)

Cita niknas dabas meita atkal priecājas, ka viņai pūriņā „drātīm šūta karbačiņa“ (21771.), „trīs šņorēm pātdziņa.“ (21773.)

Vēl lielāka nelaime, ja tāda sīvas dabas sieviete tiek pamātes lomā. Tad bāriņu asaru plūdumam nav ne gala, ne malas. Tāpēc arī daži prātīgi vecāki un brāļi savu bargas dabas meitu liedzas laist tautās tur, kur ir bāriņi.

„Alksnītīm trausla miza,
Tas lūkam nederēja;
Tev, māsiņa, cieta daba,
Tu nederi pabērņos.“ (21716.)

Beidzot vēl atzīmējam dažas atziņas par dusmām, ko tauta izsaka savos sakāmvārdos.

„Netinies ar bargu, un nesameties ar to, kam ātras dusmas.“ BFK.

„Kas savas dusmas savalda, ir niknāko ienaidnieku pārvarējis.“ L. A. 1880. 18.

„Nebrauci vētras laikā jūrā, tā nedari neko dusmās.“
B. 1887. 40.

„Dusmība un niknums paīsina dzīvību, un raizes padara cilvēku vecu priekšlaikā.“ B. 1894. 18.

„Piktam (niknam) sunim saplēsta āda.“ BFK. 50.

„Vislielākais briesmonis ir cilvēks dusmās.“ BFK. 52.

„Dusmās sirds nezina, kas labs, kas ļauns.“ BFK. 50.

„Ieņem mutē ūdeni, tad savaldīsi dusmas.“ BFK. 71.

„Kur naidis, tur dadži kaisīti.“ BFK. 315.

„Sirdīgam cilvēkam ellē laba dzīvošana.“ BFK. 266.

„Dusmīgs cilvēks pārsteidzas.“ BFK. 271.

„Kas kiļdu mīlo, tas mīlo grēku.“ BFK. 345.

Dusmas nelaimi sēj divējādā ziņā: 1) dusmas nes postu tiem, kam ar dusmīgu cilvēku jāsatiekas, un 2) dusmas nes postu pašam dusmīgajam.

Kad dusmīga ģimenē ir sieva, tad ir posts tiklab vīram, kā bērniem un sevišķi pabērņiem, ja tādi ir.

„Labāk dzīvot tukšā zemē, nekā pie dusmīgas sievas.“
BFK. 345.

„Rūdzis alus, nikna sieva: tā ir vīra nelaime.“ BFK. 266.

Tāpat posts un nelaime vīra mātei, kalpotājiem vai citiem ģimenes locekļiem.

Tas pats sakāms, ja nikns ir vīrs, ģimenes galva: tad sievas asarām nav skaita, sevišķi vēl ja vīrs dzērājs.

Otrām kārtām: dusmu polis ir nelaime arī pats sev. Ār-pasaule arī viņu netaupa. Dusmīga cilvēka sīvums rada asu reakciju arī citos cilvēkos, un rezultātā — dabū ciest arī pats niknais. Tāpēc arī tautas sakāmvārdi saka:

„Piktam sunim saplēsta āda.“ BFK. 50. u. c.

Un gala rezultāts vēl ir tas, ka:

„Dusmas pašina dzīvību.“

„Dusmas padara cilvēku (nelaikā, P. B.) vecu.“. Tā tad galu galā dusmas, sīvums, asums, ir tas, kas „samaitā dzīvību“, samaitā visu cilvēka dzīvi, padarot to nemiera, asumu, nepatīkšanu un sāpju pilnu.

IX Pieticība kā laimes faktors.

„Pieticība dara gardu katru putru.“ Altm.

„Pieticība ir debesu dāvana.“ BFK. 71.

„Laimīgākais dzīvē ir tas, kas ar savu likteni ir mierā.“ BFK. 156.

„Dzīvo mierā ar mazumu, un tu būsi ķēniņš.“ BFK. 266.

„Esi mierā, kādā laimē Dievs tevi licis.“ BFK. 1110.

Pieticība ir viens no svarīgākiem laimes elementiem jeb sastāvdaļām. Pati laime jau īstenībā nav nekas cits, kā patīkama pieticība un apmierinātība.

„Laimīgs ne tas, kam daudz, bet tas, kam diezgan.“ BFK. 50.

Tā zīmīgi formulē šo patiesību tautas prātnieciskais gars. Un tiešām: laimes brīdī cilvēka vēlēšanās apstājas, un uz laiku viņš bauda savu faktisko jeb patreizējo stāvokli. Viņš ir mierīgs un apmierināts. Dvēsele it kā atpūšas.

Kad pieticība beidzas un sākas atkal visādas tieksmes un ilgas, tad arī laime paslēpj savu vaigu. Dvēseles nemiers ar laimi grūti sadzīvo.

Dvēseles apmierinājumu cilvēks sasniedz divējādā kārtā: vai nu rodot visām savām vajadzībām apmierinājumu, kas ir reti un grūti izdarāms, vai arī samazinot savas vajadzības un vēlēšanās, t. i. vingrinoties pieticībā. Pieticība nav vairāk nekas, kā cilvēka vēlēšanu samazināšana.

Kāda latvju daina šo patiesību gleznaini izsaka šādi:

„Laime mani kairināja,
Zeltābolu rociņā.
Man pasvieda, patecēju,
Ķēru, ķēru, nesakēru.
Dod, Laimiņa, mazumiņu,
Zeltābola nevajaga:
Jautra. jautra lakstīgala, —
Ligzdiņš zara galiņā.“ (9216.)

Arī mīlas lietās var izpausties šī pieticība un nepieticība. Tās meitenes, kas kāro pēc prinčiem, reti kad tiek pie laimes, turpretī, kas ir mierā ar mazāku mīlas daļu, tās drīzāki tiek pie ģimenes laimes.

„Smuku rīkšu nemeklēju,
Kad tik bērza žagariņš;
Smuka puīša nemeklēju,
Kad tik linu arājiņš.“ (10717.)

Pieticības principu laimē vēl izpauž šādi sakāmvārdi:

- „Tam ir daudz, kam maz vajaga.“ BFK. 330.
 „Labāk sāls un maize, nekā gods un raize.“ BFK. 412.
 „Kādā paēnā sēdi, tādā priecājies.“ BFK. 412.
 „Kāda saule spīd, tādā sildies.“ BFK. 444.
 „Pieticīga cilvēka rublim ir vairāk kā simts kapeiku.“
 Altm.
 „Ar mazumiņu iztikt gan ir grūti, bet laimīgi.“ BFK. 531.
 „Neapsmādē mēness gaismu, kad saule vēl nav lekusi.“
 BFK. 532.
 „Viss labs, ko Dievs dod.“ BFK. 1112.
 „Kā var, tā jādzīvo.“ BFK. 70.
 „Kā būs, tā būs labi.“ BFK. 386.
 „Labs, ko dabū.“ BFK. 70.
 „Lai manta, kur manta, kad tik iztikšana.“ BFK. 73.
 „Kādu Dievs laimi devis, ar tādu pietiec.“ BFK. 71.
 „Pietiec ar mazumiņu, līdz pie vairuma tieci.“ BFK. 71.
 „Kas ar mazumiņu pietiek, tam Dievs palīdz.“ BFK. 71.
 „Kad ir sāls un maize, tad badu nemirst.“ BFK. 71.
 „Kādā saulē sēdi, tādā sildies.“ BFK. 75.
 „Pietiekoši ir labāki, kā par daudz.“ BFK. 87.
 „Maz vai daudz, esi ar mieru.“ BFK. 94.
 „Mācies ar mazumu būt pieticīgs.“ BFK. 88, 124.
 „Labāk mazumiņš, nekā liela manta.“ BFK. 124.
 „Īsti laimīgs ir pieticīgs cilvēks.“ BFK. 71.
 „Kad nav laba kviešu maize, tad laba rudzu maize.“
 BFK. 53.
 „Kā ir, tā pārtiek.“ BFK. 147.
 „Kā būs, tā būs, tā pārtiksim.“ BFK. 386.
 „Kā pērn pārtikām, pārtiksim šogad ar.“ 1.
 „Manam mūžam jau pietiks!“ BFK. 50.
 „Tā jāsedzas, kā villaine sniedz.“ BFK. 52.
 „Tam nav bēda, kam maize ir.“ BFK. 52.
 „Lai Dievs dara, ko nocerējis.“ BFK. 53.

„Nedzenies pēc lielām mantām, ka nepazaudē to mazumu.“ BFK. 57.

„Cik bagāts, tik priecīgs.“ BFK. 60.

„Bagāts ir tas, kam diezgan.“ BFK. 63.

„Sāls un maize, dara vaigus sārtus.“ BFK. 65.

„Pieticībai arī mazums ir liels.“ BFK. 66.

„Dzīvo mierā ar mazumu, tad būsi laimīgs.“ BFK. 68.

„No rūpēm tukša sirds ir labāka, nekā pilns maks.“ BFK.

„Pietiks un atliks, kapā līdzī neņemšu.“ BFK. 51.

„Kam daudz ir, daudz ar' noiet; kam maz ir, pārtiek ar maz.“ Lautenb.

„Kādā kārtā Dievs tev' licis, tādā tu priecājies, lai būt' pils, lai sētiņa.“ Lautenb.

„Manam mūžam man ir diezgan!“ BFK. 1211.

„Tam vajag labam cilvēkam būt, kas netop labas dienas apnicis.“ Stend.

„Tas ir bagāts, kam pietiek.“ Stend.

„Kā Dievs dod, tā ņemu es pa labu.“ Stend.

Saprātīgu pieticības gudrību tauta izteic arī savās dziesmās.

„Tā dzīvoju, kā varēju,
Kā man Dievis palīdzēja;
Es nevaru galvu lauzt,
Pēc bagāta dzīdamies.“ (31252.)

X Daudzgriba un nepieticība kā nelaiemes faktori.

„Kas daudz grib, tam maz tiek.“

BFK. 53, 66.

„Jo ir, jo grib vēl vairāk.“ BFK. 336.

„Par daudz nav nevienam.“ BFK. 152.

„Daudz gribēdams pēdējo pazaudē.“

BFK. 87.

Ar laimes un vajadzību attiecībām ir tā: jo vairāk kādam cilvēkam vajadzību un dziņu, jo vairāk vēlēšanās, jo grūtāki tās apmierināt un grūtāki tikt pie laimes. Ir cilvēki, kam iegribu skaits ir vai neaprobežots. Tādi cilvēki ir bagāti ar vēlēšanām, bet nabagi ar laimi. Tos vari apkraut zelta kalniem, atdot viņiem pus pasaules, un tomēr viņi nebūs mierā, viņi nebūs apmierināti un laimīgi.

Tāda daudzgriba, tāda rijība ir nelaimīga īpašība, kas ir vai nu dabas dota un iedzimta, vai arī audzinot un lutinot ieaudzīnāta. Te apstākļi, kas to radījuši, nav no svara; iznākums ir viens un tas pats: šī īpašība viņu laimi iznīcina.

Bez neapmierinātības, ko sniedz viņu daudzgriba, tiem ir vēl viens nelaimi veicinošs apstākļi: pēc daudz dzīdamies, tie allaž pazaudē vēl to pašu, kas viņiem jau ir. Tad nelaime ir divkārtīga.

Tauta savās gudrībās par šiem visgribjiem un mūžam neapmierinātiem cilvēkiem saka:

- „Kas daudz meklē, tas maz atrod.“ BFK. 87.
 „Nepieticība padara ļaunumu vēl lielāku.“ BFK. 144.
 „Daudz gribētājs maz dabū.“ BFK. 68.
 „Dod cik gribi, par daudz nebūs nekad.“ BFK. 152.
 „Kas divus grib, tam netiek neviens.“ BFK. 98.
 „Gribi daudz, dabū maz.“ BFK. 172.
 „Jo dod, jo grib.“ BFK. 173.
 „Elle un bezdibens nav pildāmi, tāpat arī cilvēka acs nav pildāma.“ BFK. 138.
 „Jo ir, jo grib; jo nav, jo pietiek.“ BFK. 53.
 „Jo vairāk ir, jo vairāk grib.“ BFK. 99.
 „Kam daudz ir, tas vēl grib.“ BFK. 102.
 „Kas meklē laimi bez kļūdām, tas paliek bez tās.“
 BFK. 141.
 „Jo vairāk grib, jo mazāk tiek.“ BFK. 152.
 „Kas daudz meklē — nekā neatrod.“ BFK. 125.
 „Kas augstu kāpj, tas zemu krīt.“ BFK. 152.
 „Nedzen Dievu kokā, pēc ne lūgdams nepielūgsi.“ 50.
 „Nabags, pirtī ticis, grib lāvā.“ BFK. 53.
 „Viss, kas ir citam, tas ir labs.“ BFK. 57.
 „Ja katram būtu, ko vēlas, kam tad būtu vēl kas?“
 BFK. 185.
 „Brēc neēduse aita un paēdusē vēl vairāk.“ BFK. 257.
 „Cilvēkam nekad nav par daudz, drīzāk par maz mantas.“
 BFK. 589.
 „Nebrauc ar sešiem zirgiem, ja tev barības tik priekš diviem.“ C. B. 1866. 30.
 „Kas pēc cita mantas kārojas, tas pats savu nepaturēs.“
 L. A. 1830. 44.
 „Jo daudz ir, jo vairāk grib.“ BFK. 485.
 „Nožēlojams ir tas vīrs, kas daudz grib, bet maz var.“
 B. 1889. 8.

Daudzgribas un nepieticības nelaimi vēl gleznaini motivē šāda tautas pasaka.

„Itin vecs nabags ar saplīsušu kulīti kaklā staigāja māju no mājas pie bagātu ļaužu durvīm un lūdās dāvanas. Laudis tikai reti tam pasniedza kādus maizes rīcienus, bet turpretī daudzreiz viņš dabūja dzirdēt ļaunus vārdus. Tādēļ viņš reiz, lādēdamies un lamādamies, gāja uz priekšu un domāja pats pie sevis: „Man ar tādu mazumiņu jāiztiek; šiem bagātajiem nekad nav gala, lai gan tie līdz kaklam ar naudu ir piebērti.“

Viņam tā domājot un pa ceļu ejot, piestājās Laimes-māte un sāka ar to runāties: „Jau sen es pēc tā kāroju tevi reizu aplaimot; tādēļ tik turi savu kulīti, lai es tev viņu pieberu ar zeltu. Bet tava kulīte ir labi veca un nav vairs tik stipra, tādēļ pielūko, ka tā nesaplīst, jo zelts ir ļoti smags, un kad tas zemē izbīrīs, tad viss paliks par s-diem.“

Nabags no lieliem priekiem lēkāja un dancoja, un nespēja ne elpot. Kulīti norāvis no kakla, izkratīja zemē visus savus krāmus, maizes gabaliņus, silķes galvas u. t. pr., lai tik papildnam naudas tur varētu iebērt. Nu lija dukāti no Laimes-mātes rokām kā lietus, un kulīte arvien palika smagāka.

Laimes māte prasa: „Vai nebūs jau diezgan?“

Nabags atbild: „Vēl ne!“

Laimesmāte: „Vai kulīte nesāks plīst?“

Nabags: „Nebīsties par to!“

Laimes māte: „Tu jau nespēsi panest!“

Nabags: „Itin viegli!“

Laimes māte: „Nu tu jau esi diezgan bagāts.“

Nabags: „Vēl, vēl kādu drusciņu! Tikai kādu saujiņu vēl!“

Laimes māte: „Tagad tev diezgan; kule jau sāk stiepties!“

Nabags: „Damet vēl pāra dukātu!“

Te kule uz reizu pārplīsa, dukāti izbīra zemē un palika par s-diem, un Laimes māte pati pazudās. Nabags tagad bija nabagāks un tukšāks nekā papriekšu. Bet nu viņš vairs nekad nedrīkstēja sēroties un ļaunoties par citu ļaužu bagātību.“

(P. Šmits. „Latv. pasakas un teikas: IX. 505. lpp.)

Vēl par daugzgribu runā šādi sakāmvārdu varianti:

„Ubagu tarbu (vērzeku) nepiekrāusi.“ Lautenb.

„Kas daudz grib, maz dabūjas.“ Lautenb.

„Kā suns uz siena gubas uzgūlies, ne pats ēd, ne citam dod.“ Lautenb.

„Viens suns nelaiž otru kukiņē.“ Lautenb.

„Suns nenovīd sunim kukiņē iet.“ Lautenb.

Devītā nodaļa.

Laiques intelektuāliideoloģiskie faktori.

I Saprātīgas prasības laimei.

„Dod, Laimiņa, mazumiņu,
Zeltābola nevajaga.“ (9216.)

Cilvēka laimes sajūta, resp. viņa īstā laime, atkarājas ļoti daudz no paša cilvēka laimes „apetīta“ jeb laimes prasībām. Kam šis laimes „apetīts“ pārāk liels, tam grūti kļūt pie īstas laimes sajūtas: viņš vienmēr būs neapmierināts ar esošo un kāros vienmēr un vienmēr vēl ko jaunu un ko vairāk.

Šinī ziņā cilvēku apetīti un prasības allaž vien ir pārāk plaši, nepiepildāmi. Tāpēc arī cilvēki ar tādiem plašiem „apetītiem“ reti kad var justies laimīgi. Tie ir mūžīgi neapmierināti un mūžam vēlas vairāk un vairāk.

Prātīgāki, ar lielākām laimes iespējām ir tie, kam mazākas prasības, kas pieticīgāki.

„Laiqe mani kairināja,
Zeltābolu rociņā.
Man pasvieda, patecēju,
Ķēru, ķēru, nesakēru.
Dod, Laimiņa, mazumiņu,
Zeltābola nevajaga:
Jautra, jautra lakstīgala,
Ligzdiņš zara galiņā.“ (9216.)

Tādu „zeltābolu ķērāju“ dzīvē netrūkst, tikai reti kad tie savus zeltābolus saķer, un tāpēc arī reti kad tie ir laimīgi.

Laimīgāki ir tie, kuri netiecas pēc tādiem zeltāboliem, bet apmierinās ar parastajiem dzīves āboliem un kuri pasaka tā, kā tas sacīts augšā minētā moto divrindā:

„Dod, Laimiņa, mazumiņu,
Zeltābola nevajaga.“

Vajag mest acis uz tiem, kas laimīgi ar mazumiņu. Lakstīgala ir jautra, kaut arī tai nav vairāk, kā mazs ligzdiņš zara galā.

Tā tad: apsvērtas, saprātīgas iespējamības robežās ieturētas prasības — tas ir viens no īstiem laimes noteikumiem.

II Iedoma kā laimes un nelaimes faktors.

„Cilvēks nekad nav tik laimīgs vai nelaimīgs, kā viņš sevi iedomājas.“ BFK. 266.

Iedomai jeb fantazijai ir milzu loma katra cilvēka dzīvē. Arī laimes un nelaimes pasaulē. Viņa var ievērojamā mērā pamazināt vai pavairot katra cilvēka ciešanas. Iedoma iedarbojas ne tikai uz noskaņu un garu, bet arī uz miesu un cilvēka fizisko pusi. Tā piem., ja cilvēks iedomājas sev kādu slimību, tad viņš vai nu tiek slims, vai arī pārdzīvo iedomātai slimībai līdzīgu stāvokli.

Un pareizs ir augšā minētais sakāmvārds, ka „neviens cilvēks nav tik laimīgs vai nelaimīgs, kā viņš sevi iedomājas.“

Par dažu labu „nelaimīgu“ cits vērotājs nosaka: „ja es būtu tādos apstākļos, es būtu tas laimīgākais cilvēks pasaulē.“ Un ja apzīmētais nelaimīgais sevi salīdzinātu ar daudz sliktāku likteņa cilvēkiem, viņš sajustu sevi daudz laimīgāku.

Istenībā, katrs cilvēks dzīvo divās pasaulēs: 1) reālo apstākļu un 2) savā iedomu pasaulē.

Reālos apstākļus viņš viens pats nerada, bet savu iedomu pasauli gan rada tikai viņš viens pats. Tāpēc cilvēka laimes radīšana ļoti daudz atkarājas no viņa paša, kādu viņš savu iedomu pasauli izveido; no tā, kāda ir ne tikai viņa dzīves filozofija, bet arī viņa dzīves poēzija un fantazija.

Kas māk savu iedomu valdīt un pareizi vadīt, tam daudz vieglāki pie laimes tikt, kā tam, kas ir pilnīgi savas neapvaldītās fantazijas un savu neaprobežoto iedomu varā.

III Paredzēšana.

„Nelielies turpu braukdams, bet lielies tad, kad atpakaļ brauc.“ BFK. 532.

„Ed ko ēzdams, neapēd sēklu.“ 3.

Paredzēšana un apdoma ir tuvi jēdzieni. Paredzēšana ir īstenībā katras apdomas mērķis. Cilvēks apdomā savu rīcību,

lai paredzētu, kas tur galu galā varētu iznākt. Apdoma ir līdzeklis iespējamai nākotnes saskatīšanai. Apdoma ir kāpnes, pa kurām mēs iepriekš tiekam nākotnes mitekļos.

Paredzēšana, nākotnes saskatīšana apdomas gala rezultāts.

Zemnieks, kas pavasara sēklu apēd maizē, ir nejēga, kas pavasarī ir nelaimīgs savas nejēdzības un palaidnības dēļ.

Cilvēks, kas posta savu veselību, tas varēs vienkārši sevi nākotnē apskatīt kā kropli un nelaimīgu cilvēku.

Tāds pat nejēga un nākotnes neredzētājs ir dēls, kas putina no tēva mantotos ietaupījumus, lai pēc tam kļūtu nabadzībā un citādās neērtībās.

Tā tad: lai kļūtu pie laimes, vajag laimi paredzēt jeb garā skatīt, uzstādīt pārdomātu laimes ideālu un bez tam paredzēt arī metodes jeb ceļus un līdzekļus šīs laimes sasniegšanā.

Centoties pēc laimes jārīkojas tāpat, kā karā kādu cietokšni pūloties ieņemt: jāpazīst cietokšņa stāvoklis, jāzina ienaidnieka spēki, jāparedz nepieciešamas cīņas un ienaidnieka pretsitieni, iespējamās nejaušības. Kad viss tas ir paredzēts, tad droši var uzsākt cīņu ar izredzēm uz uzvaru.

Tāpat tas ir arī ar paredzēšanu laimē. Tāda paredzēšana ir vajadzīga, bet tikai paredzēšana, celta uz drošiem faktiskiem pamatiem.

IV Cerība kā laimes faktors.

„Laba cerība ir vairāk, kā vāja īstenība.“

BFK. 71.

„Kas cerību pametis, tam vairāk nav ko pamest.“

BFK. 156. 80.

„Cerība ir vienīgā manta, kas cilvēku nekad neatstāj.“

B. 1888. 43.

„Cerība ir svētākā siržu derība.“ BFK. 296.

Ja illūzija un velta cerība ir laimes postītāja, tad cerība vispār un saprātīga cerība ir viens no laimes svarīgākiem noteikumiem. Cerību zaudēšana nozīmē cilvēka pilnīgu psihisku sabrukumu. Tanī ziņā tiešām zīmīgs ir tautas aforisms: „Kas cerību pametis, tam vairāk nav ko pamest,“ citiem vārdiem, tas jau ir visu zaudējis.

Cerība it kā glābšanas gredzens slīkoni tur virs ūdens; ja viņš to palaiž vaļā, tad pats nogrimst dzelmē.

Bet uzklausīsim vēl dažādos tautas formulējumus par šo jautājumu:

- „Katrs uz cerību sēj graudiņu.“ BFK. 57.
 „Tava laime vēl nav iekritusi ūdenī.“ BFK. 57.
 „Lai gan slikti rādās, bet labi būs.“ BFK. 57.
 „Kas vēl priekšā, tas gan savā laikā nāks.“ BFK. 60.
 „Ja deviņreiz iet slikti, tad vienreiz ies labi.“ BFK. 71.
 „Cerība ir kā zvaigzne pie debesīm, kas tumšā naktī ceļu rāda.“ BFK. 71.
 „Kas šodien nav, būs rīt.“ BFK. 87.
 „Cerība cilvēku dzīvībā ved.“ BFK. 266.
 „Priecīgi cerēts — ir puslīdz dabūts.“ L. A. 1882. 5.
 „Mums tikai no cerībām jādzīvo.“ B. 1887. 47.
 „Cerība mūs savieno ar nākotni, atmiņa ar pagātņi.“ L. A. 1880. 20.
 „Cerība nepamet kaunā.“ BFK. 50.
 „Cerība ir otras dzīvības dzirkstele.“ BFK. 75.
 „Cerē un gaidi.“ BFK. 165.
 „Cerība neatstāj kaunā.“ BFK. 88.
 „Cerēt un mīlēt ir laba lieta.“ BFK. 52.
 „Cerība ir zvaigzne pie debesīm.“ BFK. 325.
 „Cerība nekad cilvēku neastāj.“ BFK. 71.
 „Dziedādama vien staigāju,
 Labu mūžu cerēdama;
 Būt' zināj'se sēru mūžu,
 Staigāt' gauži raudādama.“ (198.)

Ar cerībām ir tāpat, kā ar visām labām lietām: viņas var pārspīlēt un līdz ar to sasniegt pretējus iznākumus. Var jau cerēt, bet vajag zināt mēru un jēgu! Kas par daudz cer, tas allaž viņas. Tāpēc tauta arī brīdina:

„Kas no cerībām dzīvo, tam badu jāmirst.“ B. Z. 1860. 16.

Vajag cerēt un strādāt. Kas tikai cer un cer, bet rokas klēpī tur, tam, saprotams, drīz zobi jākaņ vadzī. Tāpēc tauta arī prātnieciski saka, ka „cerība ir — nelaimes biedrs.“ BFK. 175.

Pie cerības jautājuma, tāpat kā pie daudziem citiem, tauta pieiet klāt ar vispusīgu un aptverošu skatu. Viņa cerību aplūko gan no vienas, gan no otras puses. Viņa dod gan jūsmīgus slavinājumus un imperatīvus, gan arī vērā liekamus brīdinājumus.

V Illūzijas un veltas cerības.

- „Cerība ir gara virve, kurā daudz daudz pakaras.“ BFK. 296.
 „Ar cerību vien tālu netiksi.“ BFK. 237.
 „Necerē uz to, kas vēl nav rokā.“ BFK. 3, 68.
 „Cerība — nelaiemes biedrs.,“ BFK. 178.

Paredzēšanai tuvu rada ir nedibināta vai pārspīlēta nākotnes iedomā. Arī paredzēšana ir iedomā, domas aizsviešana vēl neesošā nākotnē, bet ir tomēr starpība, starp paredzēšanu un nedibinātu, nereālu cerību un iedomu.

Piem., nevajaga būt lielam pravietim, lai pateiktu, ka apēsta sēkla pavasarī tomēr būs vajadzīga. Bet kas taisa rēķinus uz nākamās medības vai zvejas lielo lomu, vai arī uz cerēto lielo laimestu, tas ir lielā mērā vēja grābeklis. Tukšas cerības, iedomāti sapņojumi, illūzijas dzīvē ir kaitīgi, postu un nelaimi nesoši, un tauta pret tādām cilvēka tendencēm stipri karo.

- „Neteic tauku nedīrātu.“ 3.
 „Neteic treknu, kamēr neesi ēdis.“ 3.
 „Strumpulus izmetis (nometis), ar ko suņus atgaidīsi?“ 4.
 „Ko nu dzenies pēc vēja!“ BFK. 57.
 „Nepārdod ādu, kamēr lācis vēl mežā.“ BFK. 75., 86.
 „Viss nav sasniedzams.“ BFK. 63.
 „Nedrāz iesmu, kamēr putns vēl mežā.“ BFK. 73.
 „Kur zeltu domājam, tur praulus atrodam.“ BFK. 124.
 „Kas no nākamiem labiem laikiem māzi gaida, tam tagad jāmirst gavēšanā.“ T. l. d. 1844. 21.
 „Nelieli dienu pirms vakara, mūžu pirms nāves.“ BFK. 532.
 „Vakars nezina, kāds būs rīts.“ BFK. 532.
 „Nelielies ar rītdienu, jo tu nezini, ko tā atnesīs. BFK. 99.
 „Nedrāz iesmu, kad mednis vēl kokā.“ BFK. 109.
 „Cerēšana un gaidīšana padara dažu cilvēku par ģeķi, tāpēc ir tik daudz ģeķu virs zemes.“ L. A. 1871. 28.
 „Nesedlo tik ātri, diez' vai jāsi?“ BFK. 51.
 „Nedziedi, muša, kad vilks vēl nav sprādzis.“ BFK. 101.
 „Nebūvē pili, iekams vēl nav materiāla.“ BFK. 103.
 „Nemazgā pannu, kamēr putns mežā.“ BFK. 156.
 „Necerē uz to, kas vēl nav rokā.“ BFK. 158.
 „Nepaļaujies uz cerībām, jo tās daudzreiz pievil.“ BFK. 54.

„Arī cerības var beigties.“ BFK. 71.

„Uz laimi cerēt vēl sliktāki, nekā uz kungiem cerēt.“

BFK. 165.

„Neslavē dienu, kamēr vakaru neesi sagaidījis.“ BFK. 324.

„Putns vēl mežā, bet iesmu jau drāž.“ BFK. 62.

„Kas daudz cerē, tas daudz viņas.“ BFK. 510.

„Kas tik no cerībām dzīvo, tas arī mirst badu.“ BFK. 531.

„Neslavē dienu priekš vakara.“ BFK. 50.

Kas uz varbūtībām dibina savu laimi, tas to dibina uz smiltīm. Simts nejausības var varbūtības izputināt, un tad — sirds raudās par satriektām cerībām un gaidām. Labāk mazāk cerēt un vairāk gūt, kā vairāk cerēt un maz gūt; citādi var palikt pilnīgi tukšā.

Gaisa piļu būvētājiem liktenis gatavo no laimes tālus brīžus.

VI Ticība laimei, lai to sasniegtu.

„Tici laimei, tad sasniegsi to.“ BFK.

„Laiimei neticēt ir mokas.“ BFK. 288.

Laime nav nekāda brīnumsala, visiem viena. Dažādi ir cilvēki, un dažādas ir viņu laimes. Kas vienam ir laime, tas otram nav nekas. Laimes objekti ir dažādi, dažādi ir mērķi, uz ko katrs tiecas. Tā tad, laimes salas ir dažādas dažādiem laimes ceļa braucējiem.

Bet lai nu laimes sala katram būtu kāda būdama, viņas sasniegšanai tomēr ir nepieciešams viens ļoti svarīgs noteikums: vajag ticēt tam mērķim, ko cilvēks par laimi sauc. Tam ticēdams un viņam kalpodams, tam upurēdams savu neatlaidīgo darbu, viņš to arī sasniegs, ja vien tas ir cilvēciskās iespējamības robežās.

Kas pēc kāda mērķa tiecas un šaubās, tas pats sevi posta. Tas pats zāģē to zaru, uz kā viņš sēž; pats aizcērt to ceļu, pa kuru viņš iet.

Mēdz teikt, ka ticība kalnus pārstatot. Kalnus dabā nu gan ne, bet darba kalnus gan.

„Acs nobrīnās, bet roka padara.“

Tā teic sakāmvārds. Jā, padara tad, kad cilvēks tic savam darbam.

Kas laimei netic, tam viņas nav un droši arī nebūs.

VII Gudrība un laime.

Runājot par gudrību un laimi, šis jautājums jāapskata no divām pusēm:

- 1) Gudrība, kā labklājību, kultūru un laimi nesoša citiem un
- 2) gudrība, kā laimi nesoša pašam gudrības īpašniekam.

1. Gudrības labums citiem.

„Gudru vīru, gudru vīru,
Gudru vīru daudz vajag!
Kariet, mātes, šūpulišus,
Audzināti gudrus vīrus.“ (1732.)

Par šo labumu jau lielā mērā varam slēgt no tā, ko sacijām par gudrības vērtību.

Ja sievai gudrs vīrs, kas par viņu rūpējas, kas nostāda dzīvi kā pienākas, kas neālējas pa krogiem dzerot, bet dzīvo kārtīgu ģimenes dzīvi — tad tas taču ir laimi nesošs fakts tai sievai, ar kuŗu tāds vīrs dzīvo.

Tāpat attiecībā uz saprātīgu sievu. Ja viņa kārtīgi vada saimniecību un arī rūpējas par ģimeni, par bērnu audzināšanu, par vīra apkopšanu u. t. t., tad viņa vīram ir liels dārgums un laimes gabals.

Bet vai ģimenei vien no gudra cilvēka labums? Nē. No dainām redzam, ka arī kungs vēlas, lai tam strādātu gudri vīri.

Vai tikai senākiem vācu kungiem bija vajadzīgi gudri vīri? Nē, tie vajadzīgi arī mums tagad, valstij, visai sabiedrībai un pie tam ļoti vajadzīgi, jo īsti gudru vīru nekad nav bijis pārāk daudz. Bet viņu darbības rezultātus jeb augļus, kā garšīgus un saldus, bauda visa sabiedrība, visa tauta.

Visa tā labklājība, ērtība un bauda, ko dod visa kultūra ar savu tehniku un viņas labumiem, taču nav muļķu, bet gan gudru cilvēku darbs.

2. Gudrības labums un laime pašam.

„Gudram visur laimējas.“ BFK. 266.
„Gudram ir Dievs palīdz.“ BFK. 88.
„Gudram laime smaida.“ BFK. 1106.
„Lai me tev ir allaž rokā, tik tu nemāki
viņu satvert.“ Altm.

Ka gudrība ir laimi nesoša citiem, to jau redzējām. Bet gudrajam ir arī pašam kāds labums no savas gudrības. Sakāms vārds teic, ka gudram visur laime smaidot, ka viņam vi-

sur laimējoties. Vai nu tas tā vienmēr, tas ir cits jautājums, bet ka gudrība ir liels palīgs un atvieglojums visās dzīves gaitās, par to nevar būt ne mazāko šaubu.

„Gudram gudrs padomiņš.“ BFK. 87.

„Gudram gudri darbi.“ BFK. 7.

Bet ja jau gudram gudrs padomiņš, tad viņam šis padomiņš līdzēs arī viņa darba gaitās, viņa attiecībās ar citiem cilvēkiem u. t. t. Gudrība tādā kārtā padara līdzienākas cilvēka gaitas un atbrīvo viņu no daudzām grūtībām un nepatīkšanām.

Viens no augšā minētajiem sakāmvardiem vēl izsaka to patiesību, ka gudrais allaž paredz nelaimi, un līdz ar to atrod iespēju no viņas izvairīties. Arī šī paredzēšana ir liels labums, jo lielais cilvēku vairums tiek gudri tikai tad, kad nelaime notikusi.

„Pēc nelaiemes visi gudri.“ BFK. 50.

Tikai tāda pēcnelaiemes gudrība, kas ir cilvēku lielam vairumam, neko nav vērts. Te tikai tiek skaidrs tas, kāds labums ir tam cilvēkam, kam šī gudrība ir pirms nelaiemes un kas nelaiemes mākoņus no viņa vai nu nogriež pavisam, vai mazina viņas ļauno iedarbi.

Vēl labums gudram no viņa gudrības ir tas, ka viņa doma allaž aizņemta lietderīgā darbā, un tam nav jākaujas ar garlaicības mokām kā slinkam un laiskam cilvēkam, kuri pa lielākai daļai arī prāta ziņā nav augstu vērtējami.

Bez tam gudrs cilvēks vēl sajūt savu pašvērtību, savu lietderību dzīvei. Arī tā apziņa viņam ko neko dod, lai gars justos apmierinātāks un laimīgāks.

3. Gudrība un nelaime.

„Gudram gudra nelaime.“ BFK. 1106.

„Mulķim visur laime, gudrs dabū pērienu.“
BFK. 51.

„Laime nedraudzējas ar gudrajiem.“ Altm.

Bet gudrībai laimes ziņā ir arī otrs aspekts jeb otra puse.

Gudrība cilvēkam var nest ne tikai laimi, bet viņa var būt arī par nelaiemes cēloni. Iemesli tur daudzi un dažādi.

Kāpēc, piemēram, pēc sakāmvarda izteikuma, gudrs dabū pērienu, kamēr mulķim ir laime?

Tur var būt daudzi un dažādi cēloņi.

Vispirms jau: cilvēks ar iedzimtu gudru prātu jeb talantu daudz atšķiras no citiem, caurmērcilvēkiem. Šī atšķirība un savādība nāk gudram bieži vien par sliktu. Viņa modina vispirms jau antipatijas, skaudību un, otrām kārtām — naidu.

Tas tāpēc, ka cilvēkam vispār un sevišķi caurmērcilvēkam ir tāda īpašība neciest citus cilvēkus, kas atšķiras vai domu, apģērba, dzīves kārtas, vai citādā ziņā no viņa.

Cilvēks mīl līdzīgu, analogisku un nīst nelīdzīgu.

Šī īpašība, starp citu, arī par pamatu tautību un kultūru naidam, tāpat arī naidam pret jaunām idejām.

Otrām kārtām, caurmērcilvēki nevar ciest gudrā cilvēka — talanta un sevišķi ģenija pārākumu. Tas caurmērcilvēkos modina skaudību, naidu un atriebību.

Sis naidis ir tik liels, ka caurmērcilvēku majoritāte allaž vien mēģina gudrāko cilvēku dabūt nost no ceļa un iznīcināt.

Tā tas ir noticis ar lielu vairumu zinātnes darbinieku, atradēju, izgudrotāju, jaunu zinātnisku patiesību un likumu atradējiem. Minēsim te kaut tādas zinātnes mocekļus, kā: Galileju, Kepleri, Savonarollu, Dž. Bruno, Husu, Rodž. Bekonu, Gūtenberģi, Ticho-de-Bragi, Pēteri Ramusu, Kampanellu, Vavini, Bernaru Palissi, Mišeli Servē, Lavuazjē u. c. No mūsu ievērojamiem vīriem vajāti: K. Valdemārs, Andr. Spāģis, K. Biezbārdis, Auseklis, Rainis u. c.

„Augstus kokus visi vēji aizķer.“ BFK. 50.

Daži no šē minētiem ģenijiem un lieliem jaunradošiem talantiem ir tikuši gadiem pa cietumiem spīdzināti, cits sadedzināts u. t. t. Viņu nelaime ir bijusi — viņu gudrais prāts.

Bet ja arī ne katru gudru cilvēku viņa domu gaita noved cietumā vai uz sārta, tad viņa dzīves ceļu grūtāku tā tomēr var ļoti manāmi padarīt.

Tā tad viens iemesls gudra cilvēka nelaimei reizēm ir viņa krasā atšķirība no lielās caurmērspēju cilvēku masas. Šī atšķirība, kā redzējām, rada pret gudru cilvēku skaudību, naidu, atriebību.

Bet tie vēl nebūt nav visi gudra cilvēka nelaimes cēloņi. Te vēl jāmin tādi faktori, kā gudra cilvēka objektivitāte un patiesības mīla.

Patiesības mīla jau ir cēla lieta, tikai saviem piekritējiem tā allaž liek daudz ciest. Te lieki būtu atgādināt krustā sistā Patiesībasludinātāja likteni. Pat parastajā ikdienzīvē draugam sacītā patiesība draugu padara par ienaidnieku.

Bet ja nu gudram cilvēkam ir šāda patiesības sacīšanas īpašība, tad viņam arī jāsaņem asie cirtieni no tiem, kam patiesības atklāšana nepatīk. Un tādu cilvēku nav mazums.

Vēl izcilspēju cilvēkam grūtības un nelaimi var nest viņa jaunradošā, gudrā doma citādā ziņā.

Katrs no dabas gudrs cilvēks mīl iet jaunus ceļus, bet šie jaunie ceļi ir vienmēr grūtāki kā vecie, iemītie. Pa lielceļu taču vienmēr gludāka braukšana, kā pa meža ceļu, vai arī vieglāki, kā mežā cirst pavisam jaunas stigas.

Gudrs cilvēks savā darbā un savās gaitās allaž vien arī lielāku risku uzņemas un par to dabū ciest. Caurmērcilvēks vai arī, tā sauktais, muļķis šādu risku neuzņemsies.

Vēl viens iemesls, kas gudrus cilvēkus padara drūmākus, domīgākus un nelaimīgākus, ir tas, ka viņi dzīvē vairāk redz launu, visādus dzīves trūkumus, visādas ēnas puses.

Lielu, izcilu garu un darbinieku biografijas, sākot ar klasiskā pasaules filozofiem un pētniekiem zina stāstīt, ka gandrīz visi ģenijs bijuši drūmi noskaņoti un pat dziļi nelaimīgi.

Pat tie no viņiem, kas savos rakstos un darbos pauduši humoru, jokus, gaišu un jautru noskaņu, paši savā garā un noskaņā bijuši drūmi. Minēsim kaut tādus citu cilvēku smīdinātājus, kā Marku Tvēnu, krievu rakstnieku Gogoli, Ščedrinu, Čehovu, angļu Sviftu u. c. Tie visi savā garā bijuši ļoti skumji un pat dziļi nelaimīgi.

Kāds angļu rakstnieks ģeniālo Sviftu apzīmē pat par sava laika nelaimīgāko cilvēku.

Arī krievu Gogolis savus smieklus nosauc par „smiekliem caur asarām“.

Tā tad: gudrībai arī savas ēnas puses, kā daudzām citām gaišām parādībām. Gudrības laimei iet līdzī ne mazāks nelaiemes aspekts.

No gudra cilvēka vairāk gan laimes citiem, kā viņam pašam.

VIII Muļķība kā laimes faktors.

1. Muļķības jēdzieni.

„Muļķim muļķa prāts.“	BFK. 124.
„Muļķis nezina, ar kuru roku krustu mest.“	BFK. 158.
„Muļķim muļķa runa.“	BFK. 72.
„Muļķim prieks blēņas darīt, bet prātīgam gudrības.“	BFK.

Tautas apziņā un lietošanā ir divi muļķības jēdzieni. Pirmais ir muļķis īpatnējā nozīmē, muļķis „zospēdīnās“. Šis muļķis jeb muļķītis visvairāk sastopams tautas pasākās. Šis parasti ir tēva trešais dēls, kas līdzās diviem gudrajiem dzīvo un

iet laimi meklēt. Šis „mulķītis“ īstenībā nav vis mulķis, bet gan kautrīgs, klusas dabas, labsirdīgs, čakls, izpalīdzīgs un dzīves saprāta ziņā gudrāks par abiem, tā sauktajiem, gudrajiem brāļiem. Viņam tikai trūkst viņu skaļuma un lielības.

Arī šo baltu dien' tādus cilvēkus, kas sev ar elkoņiem vai dūrēm nemāk dzīvē ceļu pašķirt, bet kas to dara ar klusu, godīgu darbu, sauc par „mulķiņiem“ → kas neprot savu labumu uz katra sola demonstrēt.

Otrs mulķa jēdziens ir mulķis šī vārda īstā un nepārnestā nozīmē. Tas ir tas, ko tauta apzīmē kā cilvēku ar „mulķa prātu“; kas dara blēņas saprātīga un jēdzīga darba vietā, kas runā mulķības u. t. t.

Tas ir pareizs jēdziens, jo mulķis tiešām ir cilvēks ar aprobežotu saprātu, kas daudz zemāks par parasto caurmērcilvēku saprātu. Šinī ziņā mulķis ir kā tiešs pretstats gudram, kas ar savu prātu paceļas pāri parastajam caurmērcilvēkam.

Arī daudzuma jeb skaita ziņā šis divas cilvēku katēgorijas ir pretstatā. Ja par gudru cilvēku skaitu jāsaka ar tautas dziesmas vārdiem:

„Reti bija gudri vīri,
Reti kupli ozoliņi,“

tad par mulķiem tauta teic:

„Mulķība atrodama uz katra stūra.“ BFK. 71.

„Gudru maz, mulķu daudz.“ BFK. 54.

„Mulķībai vairāk īrenieku nekā prātam.“ BFK. 71.

Šo patiesību apstiprina arī modernā zinātne, kas apliecina, ka lieli talanti katrā tautā nāk tikai uz desmitiem tūkstošu cilvēku, bet ģenijs uz simtiem tūkstošiem vai miljoniem pa vienam.

2. Mulķība un laime.

„Mulķim visur laime.“ BFK. 124.
 „Mulķim dienu mūžu laime.“ BFK. 412, 320.
 „Mulķim vienmēr laimējas.“ BFK. 125.
 „Mulķim Dievs par advokātu.“ BFK. 76.
 „Laime ir mulķa tiesa, prāts — gudrā
 ierocis.“ Altm.

Tauta, izrādās, ir tanī pārliecībā, ka mulķim ir laba laime dzīves gaitās. Vai tas tiešām tā ir, un ja tas tā būtu, kā gan tāda saprātam pretēja parādība iskaidrojama?

Ja pasaku „mulķītim“ ir laba laime, tad par to nav jābrīnās. Viņš ir pacietīgs darbā un dzīves gaitās, viņš ir labsirdīgs un izpalīdzīgs līdzcilvēkiem, bez tam: viņš ir pieticīgs.

Visas tās ir īpašības, kas var nolīdzināt dzīves ceļu un nest laimes un apmierinājuma brīžus.

Bez tam ar pasaku muļķīti tauta vēl pasvītro savus ētiskos ideālus, savu ētisko cildenumu.

Arī reālā dzīvē klusie kultūras darbinieki, kas bez bravūras un skaļuma strādā lietderīgu kultūras darbu kādā klusā stūrīti un pieticīgi ar mazumiņu, pārdzīvo allaž klusus un skaisus laimes brīžus. Viņi droši nemainīsies ar bravūrīgiem, trokšņainajiem, publikā ļoti redzamiem, aplaudētiem un puķēm apbērtiem skatuves vai sociālās dzīves varoņiem.

Tagadējā laikā tādus dzīves „muļķīšus“ sauc par *ideālistiem*. Tie ir spējīgi atsacīties no dzīves pīrāga par labu kādam kultūras darbam, ko tie ieskata par savu mērķi vai ideālu. „Prātīgie“, praktiskās dzīves cilvēki, parasti uz šādiem ideālistiem noskatās ar smīnu vai nožēlošanu un nodomā, vai arī skaļi nosaka: „Tas ir gan muļķis!“

Jā, no viņu viedokļa, ar viņu mērogu mērojot, varbūt tas ir pareizi, bet visus nevar mērīt ar savu olekti. Ideālistam ir cita olekts, kā šiem skaļās dzīves cilvēkiem un parasti arī *labāka un vērtīgāka olekts*.

Vēl par muļķību un laimi tautā ir šādi sakāmvārdi:

„Muļķim visur laime, gudrs dabū pērienu.“ BFK. 51.

„Muļķim visur laime priekšā.“ BFK. 62.

„Arī muļķim sava laime.“ BFK. 71.

„Laimīgs kā muļķis.“ BFK. 124.

„Tam (ir) vairāk laimes nekā prāta.“ Lautenb.

„Muļķim laime nāk pa logu.“ BFK. 264.

„Laimes daudz, prāta maz.“ Stend.

„Muļķim laime, tev nekā.“ BFK. 550.

„Daudz ļaudīm ir vairāk laimes nekā gudrības.“ BFK. 54.

„Vispatīkamākā dzīve ir tiem, kas nedomā.“ BFK. 266.

„Muļķim laime, gudram cerība.“ Altm.

„Muļķim vislielākā laime.“ Altm.

Bet kā tas gan nāk, ka muļķiem allaž vien vairāk laimes kā gudram? Vai tas nav tikai joks, kāds interesants pārspīlējums? Kā neprašam dzīves gaitās var būt vairāk labuma, kā dzīves pratējam?

Nē, joks tas nav. Tautas sakāmvārdi vēsta patiesību. Mums atliek šo patiesību tikai izprast.

Ka muļķis tiek pie laimes, par to gādā trejādi apstākļi:

1) bioloģiski, 2) psiholoģiski un 3) sociāli.

Daba ir muļķim gan atrāvusi savas bagātās vai pietiekošās

prāta dāvanas, bet viņa uz tā rēķina viņam allaž vien ir devusi citas dāvanas: veselību, jautru garu un bezbēdību.

Laimi jau nekad viens vienīgais prāts nenosaka, bet drīzāk to nosaka instinkti un jūtas.

Ja cilvēks no dabas ir sāpīgi un drūmi noskaņots, tad viņa drūmumu neizgaisina visģeniālākais, vislielākais prāts.

Un otrādi: ja cilvēks no dabas ir jautri noskaņots, ar jautru temperāmentu, tad viņam daudz nevajag, lai tas justos laimīgs.

Tādos gadījumos ir pat labi, ka nav apdāvināta prāta ar plašām prasībām, kas laimes iespējas var tikai mazināt.

Tā sauktajam muļķim parasti ir tāda gara struktūra: mazas prāta prasības un labi daudz jautra temperāmenta, kas izplūst jautrībā no vismazākā iemesla. Tāpēc arī tauta saka:

„Muļķis par katru nieku priecājas.“ BFK. 690.

„Muļķi pazīst no smiešanās.“ BFK. 76.

„Smejas kā muļķītis.“ BFK. 50.

Lai arī šie muļķīša priecāšanās iemesli ir niecīgi un mazvērtīgi, viņa prieks par šiem niekiem ir tomēr prieks un viņam vērtīgs.

Lai kas rada laimi, bet laime paliek laime.

Saprotama lieta, ka muļķa laimes cēlonis ir cits, un arī pati viņa laime ir cita un citāda, kā gudra cilvēka laime.

„Muļķim muļķa laime.“ BFK. 96.

„Muļķim ir sava laime.“ BFK. 71.

„Dumam дума laime.“ BFK. 108.

Taisni zīmīgi un pareizi sacīts, ka „muļķim ir sava laime“. Šī viņa laime nevar būt gudra cilvēka laime, jo gudra cilvēka prāts uzstāda pavisam citas prasības.

„Nav ļauna bez laba.“ BFK. 50.

Tā tas ir arī ar muļķīti jeb, tā saukto, vientiesīti, kam daba atrāvusi savas prāta balvas, bet piešķīrusi vairāk apmierinātības un vieglas prieka iespējas.

Arī sabiedrība neuzstāda vientiesīšiem jeb muļķīšiem tādas prasības un pienākumus, kā gudrajiem vai vismaz normālajiem caurmērcilvēkiem.

Bet dzīvē ir dažādi muļķu tipi. Augšā minētais ir tāds, ko var saukt par labsirdīgu muļķīti.

Bet ir arī muļķi, kas ļoti iedomīgi, iepūtīgi un grib spēlēt gudru cilvēku lomu. Tie muļķi ir citiem cilvēkiem par nepatīkšanām un nelaimi. Pret tādiem tad tauta vēršas ar lielu nīknumu, irōniju, pat sarkasmu. Piem.:

„Galva kā zirgam, bet muļķis kā zābaks.“ BFK. 256.

- „Mulķim mulķa vārdi.“ BFK. 71.
 „Mulķis kā pulķis — kur dzen, tur lien.“ BFK. 52.
 „Mulķis nekad nevar klusēt.“ BFK. 75.
 „Mulķis grib gudri runāt visur un arvienu; gudrs — tikai ar gudru un ir tad ne arvien.“ BFK. 88.
 „Mulķis danco pēc otra stabules.“ BFK. 152.
 „Mulķim mulķa prāts, gribēt grib kas nav.“ BFK. 324.
 Šos iedomīgos mulķus tauta mēdz saukt arī par „pārgudriem“, par „gudriniekiem“, „gudrgalvām“ u. t. t. Bet īstenībā tā domā tos kā iedomīgus mulķus.

IX Mulķība un nelaime.

1. Mulķība kā citu nelaime.

- „Gudrs dēls ir tēva prieks, mulķis — mātes sirdsēsti.“ BFK. 111.
 „Mulķīgs draugs bīstamāks par ienaidnieku.“ BFK. 53.
 „Ne no kā tā nav jābīstas, kā no mulķa.“ BFK. 199.
 „Nelaime — mulķības kaimiņš.“ BFK. 125.

Ja tauta ar tādu cienību izturas pret gudrību, ja viņa gudrību ieskata kā vērtīgu dāvanu un gabalu no laimes, tad par mulķību tā ir pretējās domās. Mulķību neviens nevēlas. Māte nevēlas dumjus bērņus, līgava — dumju līgavaini u. t. t.

Mulķību kā ģimenes nelaimi vēl raksturo šāda daina:

„Nevarēju, nevarēju
 Ar tautieti saderēt:
 Ko ar mulķi saderēšu,
 Kad nav gudra padomiņa.“ (26889.)

Bet kam liktenis tādu mulķi, kā dzīves biedru, piesien, tas tad jūtas nelaimīgs: nelaimīga sieva ar mulķa vīru, un tāpat nelaimīgs vīrs ar dumju sievu:

„Saderēju, atderēju
 Ar nelieti tēva dēlu.
 Kur es ģeķi saderēšu,
 Kam nav gudra padomiņa.“ (15808.)
 „Ale, manu mulķa prātu,
 Jauns izgāju tautiņās;
 Nemācēju autu siet,
 Ne pēc sievas piederēt.“ (22042.)

„Nedod, Dievs, neliec, Laima,
 Ģekam jaunas līgaviņas!
 Ģekis savu līgaviņu
 Kā putniņu vārdzināja.“ (22130.)

„Es no tevis, tautu dēls,
 Padomiņa nejautāju,
 Es gan redzu, tu nebūsi
 Man padoma devējiņš.“ (22915.)

Vislielākā bēda ir mātēm, ja tām liktenis kādreiz lemj
 dumjus bērnus. Viņām tas tad maksā daudz sirdssāpju un
 asaru.

Nelaime ir arī svešam cilvēkam, ja to dzīves gaitas sa-
 saista kopā ar dumju draugu, sevišķi ja tam vēl citas īpašības
 ir neētiska rakstura.

Tā, vispār ņemot, muļķis nav laimes nesējs ne vecākiem,
 ne ģimenē, ne draugiem un arī — ne plašākai sabiedrībai. Kul-
 tūru muļķi nerada, tā ir gudro cilvēku darbs, bet postīt un ka-
 vēt gan viņi kultūras darbu var.

Tā tad: sabiedrībai tiklab šaurā, kā plašā apjomā muļ-
 ķība ir neētības un nelaimes veicināšanas parādība.

2. Muļķība kā paša nelaime.

- „Muļkam muļka nelaime.“ BFK. 88.
 „Muļki pie baznīcas peļ, gudru — nekur.“ BFK. 54.
 „Muļķis aizbaida pats savu laimi.“ BFK. 667.
 „Muļķim viss ir nieks!“ BFK.
 „Laires zirgs var gudro nosviest, bet muļ-
 ķis pats no tā nokāpj.“ Altm.

Kaut arī muļka prasījumi liktenim allaž ir diezgan nie-
 cīgi, tad tomēr ar to gara nabadzību, ko viņš no dabas guvis,
 viņš dzīves sarežģītākās gaitās ejot nevar savām nepatikša-
 nām, neētībām un nelaimēm izlocīties. Te mēs runājam par
 muļka — vientiesīša tipu.

„Prātiņš man zirgu pirkt,
 Prātiņš nemt līgaviņu;
 Tā prātiņa vien nebija,
 Tēva zemi paturēt.“ (3814.)

„Protošam, mākošam,
 Tam turēt tēva zemi;
 Neprašam, nemākuļam
 Otra durvis virināt.“ (3815.)

Muļķis dēls arī tēva māju nevar paturēt:

„Pa vārtiem, pa vārtiem,
Vecākais bāleļņ!
Es gudrāks, taupīgāks,
Es turēšu tēva zemi.“ (3813.)

Kaut arī muļķa nelaimes ir īpatnējas dabas, tomēr viņas ir, un ar tām muļķim jārēķinās.

Ja dabas dotai muļķībai jeb gara nabadzībai pievienojas vēl dažas ētiska rakstura negatīvas īpašības, kā: iepūtība, bezkaunība, mutes palaišana u. c. — tad, saprotama lieta, ka tāds bezkaunīgs muļķis itin ātri iekuļas visādās ķibelēs. Tāpēc arī tauta zīmīgi saka, ka tādu muļķi pat pie baznīcas peļ.

Daudzreiz atkal muļķim ir visi laimes noteikumi, pilnīga un kupla ārējā, objektīvā laime, bet viņam trūkst prāta to saņemt, savaldīt, saturēt. Visur ar savu dumjību laimi vārda tiešā nozīmē aizbaida, vai neprot saņemt.

Gleznainā veidā tauta to izteikusi pazīstamajās pasakās, kur nabaga vīrs un sieva pēc Laimes ilgodamies izlūdzas vienkārši ceptu desu. Kad vīrs par tādu muļķīgu sievas lūgumu noskaišas un vēlas, lai desa sievai pieaugtu pie deguna, tas arī notiek. Atliek vēl trešā vēlēšanās. Nu, saprotams, ka tanī sieva vēlas, lai desa no deguna tiek prom. Ar to visas trīs laimes dotās vēlēšanās ir cauri, un muļķīgais pāris ir turpat, kur bijis.

Laime bija, bet trūka prāta to saņemt.

Muļķības un nelaimes sakaru vēl apliecina šādi sakām-vārdi:

„Kad ēzelim iet labi, tad viņš iet uz ledu un pārlauž kāju.“ BFK. 50.

„Nelaime ir muļķības kaimiņš.“ BFK. 111.

„Kas pats dumš, tam leduš glumš.“ BFK. 52.

Bez tam vēl lieta tā, ka muļķim arī daudz palīdzēt nevar, jo jaunu prātu viņam vairs neiedosi.

„Cīrv's bez kāta, puis's bez prāta
Stāv pie priedes siliņā.
Cīrvim kātu gan ielika,
Puišam prātu ne-ielika.“ (13002.)

Desmitā nodaļa.

Laires sociālie faktori.

I Vecāki — bērnu laime.

„Bērziņ, tavu kuplumiņu
Līdz pašai zemiī!
Māmiņ, tavu labumiņu
Līdz mūžiņa galiņam.“ (3155.)
„Pie kauliņa garda gaļa,
Pie māmiņas viegla dzīve.“ (3222.)

Ja jau kādreiz ir cilvēks cilvēka laime, tad vecāki ir bērna labklājība un laime. Cik paši bērni to apzinās, tas ir cits jautājums. Bet nav pasaule bez labiem cilvēkiem, un nav arī vecāki bez atzinīgiem bērniem. Un no šiem atzinīgiem bērniem, mēs tad dabūjam dzirdēt to, kas ir vecāki bērniem.

„Nava man, nava man,
Kā man bija tēva laiku:
Nezied vairs āboliņš
Uz pelēka akmentiņa.“ (3099.)

Tā žēlojas laba tēva dēls atcerēdamies savu labo dzīvi pie tēva un tēva saimniekošanas dienās. Bet īsti to, kas vecāki ir bijuši, bērni dabū just tikai pēc vecāku nāves:

„Trīs dieniņas saraudāju
Tēva kapa maliņā:
Te guļ mani dārgi svārki,
Te dižie sudrabiņi.“ (4667.)

Vecāku vērtību bērns sajūt ne tikai materiālos labumos. Nē, vecāki bērniem sniedz arī daudz citu labumu. Piem., bez materiāliem labumiem no liela svāra bērniem ir vecāku padoms, vecāku gudrība. (Sīkāki par to runājām nodaļā „Vecāki kā gudrības avots.“)

„Kam derēja veca zeme,
Kam vecā māmuliņa?
Griķam der veca zeme,
Padomam māmuliņa.“ (3186.)

„Kur puisīti, tu būt' nēmis
Savu gudru padomiņu,
Ja nebūtu māmuliņa
Tevi gudri audzējusi?“ (3193.)

Vecākiem ir piedzīvojumi. Tiem ir piedzīvojumi un dzīves gudrība, bet tā ir tā labākā no visām gudrībām. Jaunam vēl tās nav, un dēlam ar skumju prātu dažu labu brīdi ir jānosūkstās:

„Sēžu tēva krēsliņā,
Nav man tēva padomiņa.“ (3111.)

Tā sūdzas tēva dēls. Tāpat mātes meita:

„Kaut man būtu māmuliņe
Jel padoma devējiņa.“ (3202.)

Bez padoma došanas, bez gudras vadības, vecāki ir arī bērnu pārstājēji un žēlotāji, kad tiem notiek pārestības no citiem cilvēkiem.

„Saulīt' mana sildītāja,
Māmiņ' mana žēlotāja.“ (3233.)

Bet vecāku siltās jūtas pret bērniem iet vēl tālāku, kā tos aizstāvojot pret pārestībām. Viņu mīlestība pār bērniem līst tikpat bagāti, kā saules stari pār ziedoņa dabu.

„Saulīt' silta, māmiņ' jauka,
Abas viena labumiņa:
No saulītes silti rīti,
No māmiņas mīļi vārdi.“ (3234.)

Kad māmiņa mirusi, tad meitenei pie mātes kapa asaras slaukot jāatzīstas:

„Tur apgula mīļi vārdi,
Tur gudrais padomiņš.“ (3906.)

Bet jauki ir ne tikai mātes mīļie glāsti vai glāstošie žēlošanas vārdi, nē: jauks ir vai katrs mātes vārds, jauka viņas klātbūtne vien istabā, kas māmiņai tur esot gaiša un silta:

„Silta, jauka istabiņa,
Bērza malku kurināta;
Vēl siltāka, vēl jaukāka,
Kad māmiņa istabā.“ (3243.)

„Vērpū vilnas kodeliņu,
Ar māmiņu runādama;
Mīksta vilnas kodeliņa
Jauka mātes valodiņa.“ (3261.)

Zināms, ar to nav sacīts, ka mātes būtu tikai mīļas vien. Ir arī sīvākas, bargākas mātes, dažreiz pat netaisnas un ciet-

sirdīgas, bet — māte paliek māte, un bērnam mīla arī ciet-sirdīga māte: ar vienu roku tā per, bet ar otru tomēr glāsta.

Bērnu gala slēdziens tomēr ir tas, ka bez vecākiem ir grūti dzīvot:

„Kas to saka, tas melo,
Ka bez mātes laba dzīve;
Kuŗa katra tā dieniņa,
Kad es gauŗi noraudāju.“

Sveŗa māte jau vairs nav istā māte. Ne no tās mantos labumu, ne mīļus vārdus.

„Sveŗa māte man solīja
Gaŗu baltu villainīti;
Gaŗa mēle pasolot;
Īsa roka iedodot.“ (4661.)

Tāpēc arī bāŗa bērni, sevi aizstāvēdamies atgādina tiem bērniem, kam vēl vecāki dzīvi:

„Tēva bērni, mātes bērni,
Man bāŗam, nesmejiet!
Jums dod tēvs, māmuliņ',
Kas man dos bāŗīŗam?“ (4665.)

Kas vispār atcerēsies un apskatīsies bāŗeņu likteni, tas sapratīs to, kāda laime ir bērniem vecāki.

„Kas savu māti pazaudējis, tas ir pazaudējis to vislabāko.“

B. V. 1905. 13.

„Laimīgs tas bērns, kam vecāki vēl dzīvi.“ BFK. 288.

Jā, vecāki ir viens no bērnu laimes svarīgākiem faktoriem, vai paŗi bērni to saprot un atzīst, vai nē.

II Bērni — vecāku laime.

- „Bez bērna, bez laimes.“ BFK. 53.
„Daudz bērnu, daudz prieku.“ BFK. 53.
„Bez bērnu, bez prieka.“ BFK. 102.
„Ģudrs dēls ir tēva prieks, bet negudrs —
mātes skumjas.“ BFK. 334.
„Labi bērni ir vecāku iepriecinājums.“
BFK. 111.

Vecāku instinkts jeb cilvēka tieksme pēc bērniem pieder pie cilvēka dabiskām prasībām un dziņām.

ŗis instinkts ir dziļŗ un fundamentāls. Viņŗ saknes jau visā dzīvnieku valstī. Viņŗ — eksistences jeb dzīvības instinkta (dziņŗ) turpinājums.

Kas grib pāŗliecināties par vecāku instinkta dziļumu un

stiprumu, tas lai paraugās kaut uz mums visiem labi pazīstamiem putniem un māju dzīvniekiem. Palūkojiet, piem., kā vista sargā savus cāļus, zoss vecāki savus mazuļus; kā bezdelīgas vai zvirbuļi uzbrūk kaķim, kas tuvojas viņu ligzdām u. t. t. Tas pats sakāms par mugurkaula dzīvniekiem, meža zvēriem u. c.

Bet ja vecāku instinkts ir tik dziļš un spēcīgs no dabas, tad pats par sevi saprotams, ka viņa apmierināšana normālam cilvēkam sniedz dziļas apmierinājuma un laimes jūtas. Vecāki dziļi mīl savus bērnus, priecājas par viņu priekiem, bēdājas viņu bēdas un par visām lietām — ar prieku gādā par savu bērnu labklājību. Šī gādība ir viņu prieks. Bērnu prieks ir arī viņu prieks. Bērnu labsajūta — viņu laime.

Vecāku laimīgais noskaņojums sākas jau ar bērna piedzimšanu:

„Staigā māte dziedādama
No namiņa uz istabu.
Kā tai bija nedziedāt,
Divi prieki atraduse:
Pirtē jaunu arājiņu,
Stallē labu kumeliņu.“ (1145. v. 2.)

Tālāk: gādība par bērnu, sevišķi mātes gādība ir viena no tām darbībām, ko vecāki dara ar prieku.

Tā tad: ja vecāki ir tie, kas bērniem sagādā pirmos un drošākos laimes brīžus, tad kā morālisku atalgojumu vecāki arī paši no bērniem saņem tādu pat atmaksu prieka un laimes zeltā.

III Bērni — vecāku bēdas un nelaime.

„Kam bērni, tam bēdas.“ BFK. 4, 111.
„Slikts bērns tēvam (vecākiem) rūgts
ābols.“ BFK. 4, 344.
„Nelabs bērns padara tēvam sirmu galvu.“
4.
„Mazi bērni spiež klēpi, lieli — sirdi.“
BFK. 308.

Bet katrai gaismai ir arī sava ēna, un jo spilgtāka gaisma, jo tumšāka ēna. Tāpat tas ir arī ar vecāku laimi un nelaimi, ko tie gūst no saviem bērniem. Reti kur laime ar nelaimi, prieki ar bēdām iet tik cieši kopā kā te. Tā ir savāda dialektika.

„Nav bērnu vecākiem — nelaime; ir bērni vecākiem — atkal nelaime.“ BFK. 71.

Bet kur tad cēlonis vecāku bēdām no viņu bērniem?

Vispirms jau rūpes bērnus apgādājot. Bērni prasa daudz rūpes, daudz darba un uzpurēšanās. Daudz bezmiega nakts, daudz uztraukumu, sevišķi slimās dienās.

„Ja bērns ir izsalcis, tad ar mīļiem vārdiem viņu nepaēdināsi.“ BFK. 266.

Bet tās ir samērā vēl mazas nelaimītes: vecāki ar prieku panes grūtības, ko tie dara un cieš bērnu apgādes un audzināšanas gaitās.

Lielākās bēdas vecākiem bērni dara paaugušies. Ja bērniem izrādās slikta daba, ja tie iet nelabus ceļus — tad sākas vecāku īstās bēdas. Un jo vairāk tie bērnus ir mīļējuši, jo bēdas ir lielākas.

Tādus sliktus bērnus gan allaž vien izaudzina paši vecāki, sevišķi tie vecāki, kas bērnus ļoti lutina, jo nekas nevar bērnu vairāk samaitāt kā lutināšana.

Lutināšana ir tā krasākā parādība, kas mīlestību pārvērš nemīlestībā.

Tālāk bērna maitāšanā var būt vainīga arī apkārtējā sabiedrība, neizdevīgi draugi u. t. t. Tikai viss tas mazāk svarīgi. Mums no svara pats šis dzīves fakts, ka daudziem labiem un rūpīgiem vecākiem ir slikti bērni, kas viņu laimi pārvērš nelaimē. Un tādu nelaimju dzīvē ir ļoti daudz.

Tad vēl vecākiem nelaimi sagādā tas, kad viņi, bērniem pieaugot, tiem nodod savu iedzīvi, savu mantu, savas saimniecības, paši sev ar likumu nenodrošinādami nepieciešamo dzīves tiesu.

Bērni tad bieži vien vecākus atstāj trūkumā un postā.

„Atdod bērnam mantu, ej pats diedelēt.“ BFK. 412.

„Māte var uzturēt desmit bērnus, bet desmit bērnu nevar uzturēt vienu māti.“ BFK. 50.

„Mazi bērni, mazas bēdas; dziži bērni, dižas bēdas.“ Lautenb.

„Tas bērns ir tēvam rūgts ābols.“ Stend.

„Māte bērnu neatstāj, bet bērns māti gan.“ BFK. 266.

„Bērnu maize augstā plauktā.“ BFK. 50.

„Piecu dēlu māmuliņa
Pirtī ēda launadziņu.“ (3339.)

„Reti, reti tie dēliņi,
Kas mātei maizi deva.“ (3341.)

„Nava daudzi to meitiņu,
Kurās mātēm gultu taisa.“ (3340. v. 1.)

Šo pašu skumjo patiesību atzīmē vēl citas tautas dziesmas.

„Reti, reti tā sētiņa,
Kam pie vārtu vītoliņš;
Reti, reti tā meitiņa,
Kas mātei vietu taisa.“ (3340.)

Vēl jo ļaunāki mātēm un tēviem iet ar lutinātiem dēliem, kas izaug:

„Māte dēlu audzināja
Kā zilo balodīti;
Izaudzēja mellu kraukli,
Kas actiņas izknābāja.“ (3333)
„Māte, dēlu auklējama,
Škitās pili mūrējot;
Dēliņš sirdi audzināja
Kā aso zobentiņu.“ (3334.)

Sevišķi vecāku stāvoklis tiek vēl ļaunāks, kad dēls apprecas un nāk vedeklas kā sveši cilvēki, tad notiek tā, ka māte

„Raudādama maizes prasa
No dēliņa ligaviņas.“ (3335.)
„Izaug dēls, apņēms sievu,
Izdzen māti eglīnā.“ (3336. var. 3.)

Bērniem augot māte viņiem saglabājusi tos labākos un gardākos gabaliņus, pati pietikdama allaž ar sausu maizes riecēniņu, bet bērni reti kad mātei atmēri ar tādu pašu mēru:

„Mātei ķeša noplīsusi,
Bērniem maizi glabājot;
Bērniem ķeša noplīsusi
Atslēdziņas glabājot.“ (3337.)

Bērni ir aizslēguši vecākiem ne tikai maizes skapjus, bet arī savas sirdis un mīlestības vietā sniedz tiem savu kailo nepateicību.

„Kas no mātes auklējuma,
Kad neredz vieglas dienas.“ (3330.)

Saprātīga meita tā apsver un izsaka vecāku grūto stāvokli bērnus audzinot.

„Bēda, bēda tev, māmiņ,
Vai es miru, vai dzīvoju;
Kad es miru, gauži raudi,
Kad dzīvoju, daudz vajag.“ (3351, 2.)

„Ko kokiem lapas dara?
Zemīt vien trūdināja;
Ko mātei meitas dara?
Sirdi vien ēdināja.“ (3360.)

Tad vēl bēdas vecākiem sagādā bērni, kas neprātīgi izšķiež vecāku sūri, grūti sakrāto padomu (mantu).

„Tēva, tēva tu dēliņš,
Nav tev tēva padomiņa:
Iztērēji tēva naudu,
Pārdev' tēva kumeliņu.“ (3372, 3.)

„Ko tēvs pūzdams, elsdams sakrāj, to dēls izšķiež.“ 4.

„Kur tēvs krājējs, tur dēls izšķērdētājs.“ 3.

Daba ir rikojusies diezgan cietsirdīgi, apbalvodama vecākus ar vairāk mīlestības uz bērniem, kā bērnus uz vecākiem.

Tā mīlestību, ko vecāki kā bagātīgu un dzīvinošu saules gaismu izlej pār saviem bērniem, tie reti kad paši dabū atpakaļ.

Bērnu mīlestība ir kā auksta mēness gaisma, salīdzinot ar vecāku silto „saules gaismu“.

„Tēvs atrod drīzāk simts svētības vārdus, nekā dēls vienu pateicības vārdu.“ B. 6890. I.

„Viens tēvs var uzturēt deviņus dēlus, bet deviņi dēli nevar uzturēt viena tēva.“ BFK. 1220.

Tikai tas nenozīmē, ka augšā sacītais būtu vispārīgs un absolūts likums. Nē. Par laimi ir arī daudz mīļu un labu bērnu. Tie tad, kā jau sacijām, — vecāku prieks un laime.

„Māmiņai labu daru,
Visu mūžu dzīvojot:
Viņa mani mazu kopa,
Viņa mazu audzināja.“ (3203.)

IV Draugs kā laimes un nelaiemes faktors.

„Kam draugi, tas bagāts.“ BFK. 412, 1146.
„Labāk daudz draugu, nekā viens ienaidnieks.“ BFK. 96.
„Laimē draugu daudz.“ BFK. 152.
„Liela draudzība, liela ienaidība.“ BFK. 167.

Cilvēks nedzīvo viens, kā koks pasaulē: viņš dzīvo līdz-cilvēkos, sabiedrībā. Katram cilvēkam, kā jau minēts, ir dabas dota tieksme pēc citiem cilvēkiem, tā sauktais sabiedris-

kais instinkts. Bet šinīs citos cilvēkos, šinīs līdzcilvēkos ir arī lielā mērā katra cilvēka laime un nelaime. Daudz atkarījas, kādi ir tavi tuvākie cilvēki, tavi draugi.

Bet kas ir draugs?

No cilvēku lielā vairuma draugs ir tas, kas tevi pabalsta: vai nu materiāli, vai morāliski. Lielāko tiesu gan draudzības jēdziens attiecas uz morālisko atbalstu.

Katra cilvēka dvēselei ir trīs puses. Viena tāda, ko viņš rāda visiem, otra — ko viņš rāda tikai nedaudziem, un trešā — ko viņš rāda tikai sev.

Pēdējā ir pavisam intimā dvēseles dzīve, ko cilvēks nemīl atvērt nevienam. Tās ir pavisam slepenas dvēseles durtiņas.

Otra ir — pusslepenas dvēseles durtiņas. Aiz tām ir tādas lietas, kurās cilvēks labprāt grib dalīties ar citiem, bet tikai ar nedaudziem un ar tādiem, kas viņam simpātiski un labvēlīgi. Tie ir — draugi.

Cilvēka dvēsele nu reiz tāda ir, ka viņa pilnīgi sevī noslēgties nevar. Katram gribas sevi projecēt jeb izteikt uz āru. Bet ja tu savu dvēseli, savu intimo dzīvi dosi katram, to drīzi samīs dubļos, jo starp cilvēkiem liels vairums ir skauģu, nelabvēļu, naidnieku u. t. t. Tāpēc atliek rūpīgi izvēlēties nedaudzus kā draugus.

Cilvēka dvēsele alkst ne tikai pēc tieksmes dalīties domās, bet arī pēc simpatijām. Šī dvēsele grib izkratīt bēdas, kas tur sakrājušās, tad viņa tiek vieglāka. Tāpat cilvēka dvēsele grib dalīties arī priekos: šie prieki tad tiek spodrāki. Šī dalīšanās priekos un bēdās notiek ar tuviem cilvēkiem — ar draugiem.

Arī līdzjūtības cilvēka dvēsele alkst. Šo līdzjūtību arī var dabūt atkal tikai no saviem tuvākiem labvēļiem — no saviem draugiem. Tāpēc, ja kādam cilvēkam ir labi un uzticami draugi, tad tie var sniegt viņam daudz laimes brīžu.

Vēl par draugu, kā laimes faktoru, ir šādi tautas sakām-vārdi:

„Labāk simts draugu, nekā viens ienaidnieks.“ BFK. 116.

„Simts draugu par maz, viens ienaidnieks par daudz.“ BFK. 76.

„Labs draugs ir vislielākā bagātība.“ BFK. 71.

„Kam uzticami draugi, tas bagāts.“ BFK. 124.

„Gudrība rada zeltu, bet uzticīgs draugs draugam paradīzi.“ TK. 1908.

„Labāk man daudzi draugu,
Nekā daudzi ienaidnieku.“ (9107.)

„Draugs draugam roku sniedz.“ BFK. 134.

Kaut gan draugs ir laimes elements, tad tomēr jāsaka, ka labu draugu, tikpat kā visa cita laba, pasaulē nav daudz.

„Labs draugs — reta manta pasaulē.“ BFK. 412.

Ar ko gan tas izskaidrojas? Izskaidrojas ar to, ka vispār ar labiem cilvēkiem pasaule ir stipri skopa. Cilvēkiem ir vairāk tendence otram sliktu kā labu darīt. Bez tam draudzībā, kā daudzās citās lietās, ir daudz viltojumu. Draudzības īstais pamats patiesībā ir cilvēka tieksme otram palīdzēt. Bet, tā saukto, draugu lielam vairumam ir tendence nevis otram palīdzēt, bet no otra sev gūt labumu. Šie draugi ir draugi tikai tīkmēr, kamēr ir tāds labums ko gūt. Tāpēc arī sakāmvārdi:

„Pie pilnas bļodas draugu daudz.“ BFK. 50.

„Laimē draugu daudz.“ BFK. 152.

„Visi draugi līdz nebaltai dienai.“ BFK. 71.

„Kur salds, tur mušas.“ BFK. 87.

„Kam laime, tam draugi.“ BFK. 408.

Šādi „pilnas bļodas“ draugi nav daudz vērti. No viņiem vairāk allaž nelaimes kā laimes. Par viņiem tauta arī saka:

„Daudz draugu, daudz bēdu.“ BFK. 152.

„Draugi, kas laimē bija tuvu, tie nelaimē tālu.“ BFK. 266.

„Neīsts draugs nelabāks par īstu ienaidnieku.“ BFK. 149.

„Draugs draugam blakts.“ BFK. 60.

„Nebīsties ienaidnieka, bet bīsties drauga.“ BFK. 51.

„Dievs, pasargi no drauga, no ienaidnieka pats sargāšos.“
BFK. 52.

„Draugs draugam bedri rok.“ BFK. 160.

„Maizes draugi iet simts uz mārciņu.“ BFK. 149.

„Draugs bīstamāks par ienaidnieku.“ BFK. 127.

Bez tam daudz atkarājas arī no drauga morāliskām īpašībām. Muļķis draugs vai arī nekrietns savās īpašībās tāpat nav daudz vērts. Vēl vairāk — viņš var būt cilvēka posts un nelaime. Tāpēc arī tauta saka:

„Pārbaud' savus radus un draugus, bet tikai nobijies ne-skrien purvā.“ BFK. 1217.

„Muļķīgs draugs bīstamāks par ienaidnieku.“ BFK. 53.

„Dumjš draugs ir bailīgs ienaidnieks.“ BFK. 87.

„Labāk gudrs ienaidnieks, nekā muļķis draugs.“ BFK. 76.

„Tāda draudzība, kā vilkam ar jēru.“ BFK. 57.

„Lūdz Dievu, lai sargā no draugiem, gan jau ar ienaidniekiem pats tiksi galā.“ BFK. 1218.

Ievērojot to, ka labu draugu ir maz, rodas jautājums, kā viņus atrast. Arī te tautai ir savi piedzīvojumi, savi līdzekļi un arī savas pamācības un imperatīvi. Ja draugs ir tas, kas tev var palīdzēt grūtā brīdī vai nelaimē, kas tavā labā var nest zināmus upurus, tad saprotama lieta, ka draugi jāizvēlas ne prieka brīžos, bet gan bēdu un nelaimes brīžos. Tikai tie cilvēki, kas tādos brīžos var tev simpatizēt, tikai tie drīkst nest drauga vārdu.

„Draugus pazīst tikai grūtos brīžos.“ BFK. 154.

„Meklēdams draugu, meklē to bēdu brīdī.“ BFK. 99, 1157.

„Ienaidniekus mācās pazīt laimē, bet draugus nelaimē.“
BFK. 116.

„Draudzība cilvēku pavada visu mūžu. Viņa tam arvien pie rokas un uzticīga līdz nāvei.“ B. 1894. 44.

„Uzticams draugs grūti atrodams.“ BFK. 147.

Īstu draugu atrašanās tauta vēl dod dažu labu padomu. Cilvēkam allaž ir tieksme par draugiem ieskatīt tos, kas par viņu tikai labi runā un slavē viņa labās puses. Bet šij īpašībai ir arī sava ļaunā puse. Tādā ziņā par draugiem pielavijas lišķi. Īsts draugs, draugam labu gribēdams, aizrāda arī viņa vājās puses. Kas šo patiesību negrib atzīt, tas ne ikreiz māk draugu izvēlēties. Tāpēc arī tauta saka:

„Neturi tos par draugiem, kas slavē tavus vārdus un darbus, bet tos, kas smādē tavas vainas.“ B. 1888. 43.

V Saticība un laime.

„Kur saticība, tur laime.“ BFK. 206.

„Kur saticība, tur svētība.“ BFK. 124.

„Saderība uztaisa mājas, bet ienaidis tās noplēš.“ B. 1890. 45.

„Sauss kumoss ar mieru ir labāks, nekā smērēts ar ķildu.“ BFK. 124.

Cilvēks savu laimi nevar izaust gluži viens pats, kā zīda tārpiņš auž savu zīda kūniņu. Nē: cilvēks savas laimes zīda pavedienus auž vienmēr lielākā vai mazākā sadarbībā kopā ar citiem cilvēkiem. Un viens no tādiem laimes pavedieniem cilvēka laimes audumā ir viņa saticība ar citiem cilvēkiem.

Saticība kā ar maigu roku glāsta cilvēka dvēseli, naida un nesaticība to dursta kā ar adatām.

„Kur vienprātība, tur galdu klāj.“ BFK. 275.
 „Saderība māju uztaisa, bet ienaidis to noplēš.“ M. V.
 1864. 27.

„Nesaticīgiem nav vietas plašā pasaulē, bet saticīgie sadzīvo piņģerotā.“ BFK. 266.

„Sausis kumoss ar mieru ir labāks, nekā pilns nams, kur ķildas.“ BFK. 150.

Tā saticības labumu un labklājības aspektu izsaka tautas sakāmvārdu gudrība.

Saticības skaistumu un labklājību skaisti apdzied arī latvju dainas:

„Divas vien mēs māsiņas,
 Kur mēs mīļi dzīvojām!
 Krustiem auga zelta zāle,
 Kur mēs abas staigājām.“ (3627.)

„Ai kaimiņu zeltenītes,
 Mūs' mīlīgu dzīvošanu!
 Viena pate roze zied,
 Visas vija vainadzīņus.“ (6508.)

Bet saticība starp ļaudīm nav viegla un nav arī bieži sastopama lieta. Tāpēc īsti saticīgu dzīvi cilvēki mēdz aprīņot un arī apskaust.

„Mēs māsiņas nebijām,
 Māsiņām saucamies;
 Ļaudīm lieli brīnumiņi,
 Ka mēs mīļi dzīvojam.“ (6518.)

Kāda cita daiņa atzīmē ļaužu skaudību saticīgas dzīvošanas gadījumos:

„Mīl Dievam, žēl ļaudiem,
 Ka mēs mīļi dzīvojam.“ (6519.)

Bet tautas ētiskā apziņa tomēr ieteic par vēlamu nesaticību apkarot un ieteikt saticību.

„Lai ceļ naidu, kas ceļ naidu,
 Meitas naidu neceliet.
 Kur meitiņas naidu cēla,
 Tur zemīte līktin līka.“ (6514.)

„Tā dzīvot meitiņām,
 Kā baltām aitiņām:
 Ne nīsties, ne bārties,
 Ne turēt ienaidiņ'.“ (6524.)

Lai arī satīcīgu dzīvi organizējot jeb cenšoties iekārtot un uzturēt ir allaž šis tas nepatīkams jāpārcieš un jāpacieš, tad tomēr šie mazie dvēseles upuri „atmaksājas“. Bauda un labklājība, ko sniedz satīcība, tomēr ir daudzkārt lielāka par tiem upuriem, kas nesti viņas uzturēšanas labā. Visskaistāki un gleznaināki šo patiesību, kā redzējām, ir izteikusi tauta savās gudrībās.

VI Lutināšana kā nelaiemes faktors.

„Tā puķīte dūņu smaku,
Kas aug viena ezerā;
Tā meitiņa netikuse,
Kas aug viena māmiņai.“ (3323.)

Par to, ka dzīve un bagātība lutina cilvēkus, mēs runājam sakarā ar jautājumu par bagātību. Bez dzīves lutināšanas ir vēl audzināšanas lutināšana, ko dara vecāki. Tā ir visparastākā un visizplatītākā. Tā ir lutināšana, ar ko vecāki maitā savus bērņus, padara tos dzīvei nederīgus, padara tos par nelaimi sev un citiem.

Bērņus lutinot vecāki, tīri dzīvnieciska instinkta dzīti, sagādā gan saviem mīļuljiem mazus patikas, viegluma pilnus brītiņus, lai par tiem tad vēlāku samaksātu ar gaŗiem un grūtiem nelaiemes gadiem.

„Māte meitu audzināja
Kā gosniņu laidarā;
Kuŗš puisītis tādu ņems,
Lai vij asu pātdziņu.“ (3316.)

Viegli ir pasacīt: „lai vij asu pātdziņu“. Bet pamēģini vēlāk tādu „gosniņu“ izpātagot! Tur tad mājas jūmti vai celsies nost no skandāliem, no naida, no asarām, lāstiem, pārmetumiem! Tur māja būs vairs ne māja, bet elle! Tur tu elposi vairs ne gaisu, bet skaidru nelaimi un postu, kā nāvīgas un smacējošas gāzes.

Un cik tādu nelaiemes „gosniņu“ neaudzina arī modernās mātes un cik viņu nav jau izaudzīnātu!

Pirmais jau, ko šīs „gosniņas“ nemīl, tas ir darbs.

„Bāliņ, tava līgaviņa
Nemācēja dzirnas griezt,
Bij pie savas māmuliņas
Vieglu mūžu dzīvojuse.“ (22486.)

„Bāliņ, tava līgaviņa
Mikstajām rociņām:
Vienu sieku samaluse
Staigā rokas pūšļodama.“ (22485.)

Tas vēl nav tik liela nelaime, kad izlutināta meitiņa strādā un rokas panūšļo. Bet cita tāda izlutināta mikstrocīte pasaka:

„Lai velns tavu sirdi mala,
Ne es tavas dzirnaviņas.“ (22490.)

Un tiešām: jāšaubās, vai pats velns varēs vīra sirdi vairāk malt, kā tādas izlutinātas mātes meitas to maļ!

„Sudrabota mātes meita,
Negrib iet maltuvē.“ (22546.)

Tā ir vienkārši:

„Kreima podu laizītāja,
Čukuriņa grauzējiņa.“ (22598.)

Un cik šīm sudrabotām kreima laižām salds ir viņu krējumiņš un cukuriņš, tikpat viņas pašas ir vīram rūgtas — rūgtas kā vērmeles un cērtošas kā turku pipari.

Tā tad: pirmais, ko lutināšana panāk, ir tas, ka tāda lutināta meitiņa vēlāk negrib iet ne maltuvē, ne rijā (22625.), ne druvā (22629.), ne citā kādā jēdzīgā darbā. Bez tam viņa arī šos darbus neprot (22659.).

Vispirms jau tāda meitiņa ar tēraudcietu sirdi:

„Balta mute tai meitai,
Tā nav gāj'si vējiņā.
Dievs žēlo to māmiņu,
Kur tātapa jaunsievīņa.“ (11653.)

Tādu izlutinātu mātes meitu var novēlēt arī tikai kādam nekrietnam tēva dēlam:

„Netiklam tā meitiņa,
Kur' aug viena māmiņai.“ (12361.)

Ja daudz, tad vēl bajāram var tādu novēlēt; tad ir — tāds ar tādu.

„Bajāram tā meitiņa,
Kas aug viena māmiņai.“ (12452.)

Lai tad skatās viens uz otru un prāto, kurš vairāk izlutināts un kas no visa tā iznāk. Lai tad šis netikums pats sevi sajūt un pats sevi labo.

Ar vārdu: bērnu lutināšana ir nelaimes „ražošana“ pašam bērnam un citiem.

VII Sabiedriskais stāvoklis kā laimes elements.

„Domā man i, Laimiņ,
Ja tu vari sadomāt:
Labus zirgus, lab' arāju,
Labus lielus tīrumiņus.“ (9569.)

Sabiedriskai iekārtai laimes struktūrā jeb uzbūvē ir liela nozīme. Ar sabiedrisko stāvokli saistās daudzas no tām lietām, ko mēs jau esam aplūkojuši un kas pieder pie laimes, kā nepieciešamas sastāvdaļas.

Tā piem. ir starpība starp kalpa un saimnieka stāvokli. Saimniekam vairāk turības, vairāk varas, vairāk rīcības brīvības, vairāk sabiedriska goda, ja viņš pats to nesaboajā u. t. t. Kalpam — otrādi.

To visu it labi apsver jaunava, izvēlēdamās sev vīru. Izrādās, ka viņa rēķinās ne tikai ar tautu dēla augumu un tikumu, bet gan arī ar to, vai tas ir kalps, vai saimnieks.

Liels vairums ir tādu daļu, kur tautu meitas ar nīknumu noraida kalpu puīša tuvošanos:

„Ej ellē, kalpa puisi,
Es pie tevis gan neiešu;
Vai būs man tevis dēļ,
Citu durvis virināt?“ (9604.)

Kādi vēl citi motīvi, kāpēc meita negrib kalpa puisi?

Viens no motīviem ir *k a u n s*. Kauns, ka tēvam znots būs kalpa puīsis (10008.).

Tad vēl: kalpam nav naudas, nebūs ko greznoties.

„Kalpiņam maz naudiņas,
Nēvar kurpes šūdināt.“ (10086.)

Tā tad meita pie kalpa neiet gan aiz materiāliem, gan morāliskiem motīviem: lepnuma, godkārības u. t. t.

Aiz pretējiem motīviem tā vēlas saimniekdēlu vai saimnieku:

„Visas meitas vīra gaida,
Visas gaida saiminieku.“ (10954.)

Bet kāpēc viņas gaida saiminieku?

Vienai saimnieks tīk tāpēc, ka vēlas vieglu, laisku dzīvi.

„Saimnieka dēlu gribu,
Lai raženis, neraženis;
Lai ēdusi, cik ēdusi,
Ēnā laba gulēšana.“ (10592.)

Otra vēlas saimnieku tāpēc, ka
 „Saimnieks brauc sirmu zirgu,
 Rakstītām kamanām.“ (9426.)

Cita meita vēlas leimani aiz šādiem motīviem:
 „Dodiet mani leimanim,
 Es leimaņa meita biju:
 Es nemāku darbinieku
 Izvadīt, sagaidīt.“ (9568.)

Vēl cita grib dzīvot muižā, kur vēl lielākas ērtības:
 „Dod, māmiņa, muižā mani,
 Muižā laba dzīvošana:
 Stikla logi, vara vārti,
 Paši tek, neverami.“ (9564.)

Tā, lūk, sievietē ieskata par savu centienu mērķi, par savas laimes sastāvdaļu labu materiālu un sabiedrisku stāvokli, kā arī tādu, kas vairāk apmierina cilvēka ērtības tieksmes un godkāribas jūtas.

Katram sociālam stāvoklim ir zināmas materiālas ērtības un arī zināmas psihei, garam tikamas īpašības. Citiem vārdiem: sabiedriskais stāvoklis ir viens no laimes faktoriem.

VIII Sabiedrība un laime.

- „Vai ellē, vai debesis — kad tik pulkā.“
 BFK. 412.
 „Kur tie citi, tur es ar'; kas tiem citiem,
 tas man ar'.“ BFK. 160.
 „Pulks vienu var uzturēt, viens pulku ne-
 var vis.“ BFK. 412.
 „Dod, māmiņa, pulkā mani, pulkā laba dzī-
 vošana.“ 28421.
 „Cilvēks cilvēkam arvienu miļāks nekā en-
 ģelis.“ B. 1895. 16.

Katrs cilvēka laimes fragments balstās uz diviem pilāriem:
 1) uz cilvēka dabas dotu vai audzināšanā iegūtu vajadzību un
 2) uz šīs vajadzības apmierināšanu. Nav vajadzības, nav ilgu,
 nav dzišanās, nav arī attiecīga laimes fragmenta jeb gabala.

Pie cilvēka dabas dotiem instinktiem un vajadzībām pieder arī sabiedriskais instinkts, sabiedriskā dziņa. Pēc savas dabas cilvēks ir pūļa dzīvnieks, un uz pūli viņš tiecas. Pulkā cilvēks grib strādāt, pulkā priecāties un vispār — cilvēkus sajūst savā tuvumā.

„Dod, māmiņa, pulkā mani,
Pulkā biju ieraduse;
Es nebiju ieraduse
Viena iet(i) druviņā.“ (28419.)

Pulkam daudzreiz ir savs liels labums: piem. darbā.
Pulks allaž vien darbu ātrāki un sekmīgāki padara:

„Ar pulciņu kur iedama,
Drīz darbiņu padarīju.“ (28420.)

Sevišķi senāk, kad latviešu zemniekam vēl nebija mašīnas ko pielietot, tad viņš to panāca ar kopēju, ar pulka darbu — tā saucamā t a l k ā: linu talkā, mēslu vešanas un citās talkās.

Talkas ne tikai d r ī z ā k darbu padara, bet arī t o v i e g - l ā k padara, ļautrākā gara stāvoklī padara, to saistot un pavadot ar jokiem, dziesmām u. t. t. Bet tas daudz ko nozīmē labas un patīkamas noskaņas radīšanā.

„Pulkā viegla strādāšana.“ (23421. var. 4.)

Tā dzied kāda cita daina. Tas ir tiesa: pulkā, sarunās, dziesmās, sabiedriskā noskaņā, darba grūtums tā nav jūtams.

Bet arī priecāties pulkā ir labāki. Un talkās viss tas bija savienots kopā: darbs un izprieca.

„Dod, māmiņa, pulkā mani,
Pulkā laba dzīvošana;
Pulkā ēdu, pulkā dzēru,
Pulkā darbu padarīju.“ (28421. var. 3.)

Bet darba ziņā talkām jeb pūļa darbam ir arī sava otrā puse: pulkā cilvēks vairāk grib priecāties kā strādāt, labi pāēst, padejot, padziedāt.

„Auniņš brēca smalka siena,
Talka — smalka brandavīna.“ (48495.)

Bet darba iznākums nav tik liels kā priecāšanās.

„Talka ēda, talka dzēra,
Talkas māte noskumuse:
Daudz apēda, daudz apdzēra,
Maz darbiņa padarīja.“ (28490.)

„Visu dienu talka plāva,
Darbs nekurpu nešķīrās.“ (28509.)

Jā, lai nu tas darbs, kur tas darbs, bet ja ņem prieka un baudas viedokli, tad, zināms, tāds darba sabiedriskums sniedz vairāk prieka kā darbs vienatnē.

Jā, cilvēka dziņa pēc pulka ir ļoti spēcīga un pie tam visos laikos un pie visiem cilvēkiem. Šī dziņa allaž rada diez-

gan nevēlamas sekas. Piem., viņa sadzen cilvēkus no laukiem pilsētās, kas nelabvēlīgi atsaucas uz visu tautas un valsts dzīvi.

Cilvēks savās dziņās pēc baudas ir ļoti tuvredzīgs un patmīlīgs: viņš neskatās tālu uz priekšu, neskatās arī uz citiem, bet gādā un rūpējas tikai par sevi, sevišķi par acumirkliģo labumu.

Cik sabiedriskā instinkta apmierināšana ir patīkama, tik viņa neapmierināšana ir grūta un nospiedoša. Šo apstākli izmanto valsts kā soda elementu noziegumos. Kad cilvēks ir pastrādājis kādu sabiedrībai kaitīgu darbu, tad viņu nošķir no brīvās sabiedrības un iesloģa cietuma vientulībā. Jo lielāka ir cietuma vientulība, sevišķi stipri noslēgtajos cietokšņos, jo grūtāki cilvēkam cīnīties ar sava sabiedriskā instinkta prasībām un jo viņš nelaimīgāks jūtas.

Tā tad: sabiedrība un atrašanās sabiedrībā cilvēkam sniedz daudz baudas un laimes brīžu, jo sabiedrības dziņa ir dabas dots dzenulis.

IX Pūļa un sabiedrības ļaunā iedarbe.

„Kas drabiņas iet, to cūkas apēd.“

BFK. 316.

„Ja tu negribi, lai tevi cūkas apēd, tad nemaisies pa sēnalām.“

BFK. 50.

Kā visām lietām, tā arī sabiedriskumam ir sava otra puse. Vieni no sabiedriskuma jeb pūļa ļaunām pusēm jau atzīmēja augšā minētās dainas: talkās daudz apēd, apdzer salda brandavīna, bet samērā maz pastrādā.

Tāpat pūlis neveicina garīgo darbu. Pūlī jeb pulkā reti kad lielas domas ir izdomātas. Lieli gara darbi tur nekad nav uzrakstīti.

Lieli domātāji savus darbus ir izdomājuši un uzrakstījuši vientulībā, klusos stūrīšos, nost esot no trokšņainā un prieku gribošā pūļa.

Pūlī gan var labi priecāties, bet vāji domāt.

Bez tam pūlim un sabiedrībai vēl viena ļauna puse. Tur allaž vien krasāki izpaužas un arī pašu pūli viegli pārņem dažas cilvēka dabas ļaunās īpašības.

Vispirms te jau minamas, tā sauktās, sabiedriskās epi-

dēmijas jeb sērgas, kas pūli un sabiedrībā strauji izplatās, nesot sev līdzī visādas nelabvēlīgas sekas.

Te pieskaitāmas arī ļaunās un nevēlamās modes, tāpat daudzas kaitīgas idejiskas strāvas un kustības.

Kā otro sabiedrības ļauno aspektu var minēt, tā saukto, slikto sabiedrību, t. i. morāliski zemu stāvošo sabiedrību.

Kā spēcīga mašīna salauž cilvēka fiziskos locekļus un sabojā viņa miesas struktūru, tā ļauna sabiedrība samal cilvēka gara labās īpašības un sabojā viņa dabas labos dīgļus. Sevišķi tas sakāms par bērniem un jauniešiem, kuŗu daba un raksturs vēl viegli liecami un lokāmi.

Pat vecāki nespēj bērnus glābt no tādas sabiedrības iedarbes.

Bet kad cilvēks šādas sabiedrības dzirnavās iekļuvis, tad viņam ar to jāreķinās, ka viņš reiz arī tiks samalts.

Tāpēc tauta arī zīmīgi un spēcīgi brīdina:

„Ja tu negribi, lai tevi cūkas apēd, tad netaisies starp sēnalām,“ t. i. sabiedrības sēnalām jeb atkritumiem.

Bet runājot par laimi un nelaimi lielākā mērogā, ir vēl reiz jāatgriežas pie cilvēku saplūšanas pilsētās, kas notiek zem pūļa dziņas un vieglas izdzīves meklēšanas spiediena.

Milzu ļaužu masas no veselīgās lauku dzīves sadzenot smacīgās pilsētās, pūļa instinkts tomēr galu galā sagādā šīm masām lielas ciešanas un nelaimes, jo pilsētas iedzīvotāju lielākām masām ir jādzīvo trūcumā, nabadzībā un jāizjūt viss tas nelabvēlīgais un mocošais, kas ar to saistās.

Tā ir savāda un ļauna dialektika: cilvēks pēc baudas un laimes tiecas, bet ciešanās un nelaimēs iekļūst. Bet — kā visur, tā arī te ir savi izņēmumi. Un nekad nav jāaizmirst, ka dzīve ir vislielākais pretrunu savienojums.

X Miers un laime.

„Mieram zelta augļi.“ BFK. 53.

„Miers baŗo, nemiers posta.“ BFK. 50.

„Miers dod maizi, dumpis — raizi.“

BFK. 53.

„Labākā manta — dvēseles miers.“

BFK. 71

Saticība un miers ir — brālis un māsa. Abi šie jēdzieni ir ļoti radniecīgi, pa daļai tie sedzas, bet ne viscauri.

Miers ir plašāks jēdziens. Tā piem., varam runāt par sa-

ticību un mieru ģimenē, par mieru valstī, tautā, par mieru cilvēka dvēselē.

Un šis dažāda veida miers: sākot ar cilvēka dvēseles mieru un beidzot ar valsts mieru un mieru starp tautām un valstīm, nes savu svētību un labklājību.

Cilvēks, kam ir savs dvēseles miers, tas ir priecīgs, apmierināts, laimīgs. Šo viņa miera labklājību rāda allaž vien jau viņa seja.

Turpretī iekšēja nemiera pārņemts cilvēks ir kā vajāts zvērs, ko šauda un dursta no visām pusēm, un nelaime līst pār viņa galvu kā karsta lāva.

Tāpēc visos laikos cilvēki ir ilgojušies pēc miera. Tā piem., arī romiešu prātnieciskais dzejnieks Horācs par mieru dzied šādi:

„Mieru lūdz no dieviem uz plašās jūras
Kuģinieks, kad mākoņu melnā sega
Aizklāj mēness gaismu un drošās nespīd
Jūrniekiem zvaigznes.

Mieru lūdz Trāķijas kara tautas,
Mieru mediets, bruņojies asām bultām,
Mieru, kuŗu zelts nevar pirkt, nedz arī
Purpurs, ne pārles.“

(Tulk. Ed. Veidenbaums. Kopoti raksti, 280. lpp.)

Miers ir svētību un laimi nesošs ne tikai atsevišķam cilvēkam, bet arī tautām un valstīm. Miera laikos tās uzplaukst, tiek bagātas, bet dumpju un nemiera laikos tās tiek atkal nabagas, izpostītas. Tādos laikos cilvēks vakaros apguldamies nezin, kāds viņš rītu piecelsies, un rītā piecēlies nezin, kur viņš vakarā savu galvu liks. Šodien spirts un dzīvs, viņš nezin, vai tas jau rīt nebūs zem zaļām vēlēnām. Šodien brīvs, tas rīt var būt jau cietuma mūros. Ar vārdu: miers ir laimes un labklājības, bet nemiers — posta un nelaimes faktors.

„Mieram zelta augļi, bet nemiers piešķir postu.“ BFK. 71.

„Miers dod maizi, nemiers — raizi.“ BFK. 50.

„Labāk sāls un maize, nekā bads un raize.“ BFK. 53.

„Miers un atpūta ir laime.“ BFK. 99.

„Veselība un sirdsmiers ir dārgumi, ko neatsver nekādas pasaules bagātības.“ BFK. 136.

„Labāk sausa maize ar mieru, nekā baņots vērsis ar naidu.“ BFK. 321.

Bet kā visam citam, tā arī mieram ir sava otra puse: sava kreisā puse. Laimi un bagātību nesošais miers var būt arī posta cēlonis. Mierīgi ūdeņi allaž sāk pūt.

Tiklab atsevišķs cilvēks, kā veselas tautas un valstis, kas dzīvo pārāk lielā pieticībā un mierā, allaž izvirst, paliek bezdarbīgas, garīgi tukšas. Mazs nemiers, konkurence, sajēdzīga cīņa viņas atkal atsvaidzina, padara mošākas. Tas viens.

Otrs: vai pat visētiskākās dabas cilvēks var vienmēr ar mieru vien dzīvot? Vai viņa pienākums nav kaņot ar ļaunu? Jā, tas tiešām ir jādara, kaut arī svētīgais miers ar to tiktu traucēts. Bet te tauta dod savu padomu.

„Turi mieru ar cilvēku, bet kaņo ar viņa netikumiem.“
B. 1888. 43.

Tikai, diemžēl, netikumi ir allaž vien ar pašu cilvēku tā saistīti, ka cīņa ar netikumiem ir cīņa arī ar cilvēkiem.

Bez tam cilvēka miers vai mierīga dzīve ne vienmēr ir savienojami ar citām cilvēka tieksmēm. Tiem cilvēkiem, kas pie savas laimes kā nepieciešamu ieskata plašu ievēribu un slavu, tiem mierīga dzīve reti kad panākama. Slavas gūšana allaž vien savienota ar troksni, cīņām un nemieru.

„Miers un slava ļoti reti draugi.“ B. 1887. 34.

Tāpēc arī miera tieksmēm, kā visām citām ir savi noteikumi. Tā piem.:

1) Miers nes svētību un laimi, kad mierā plaukst derīga darba un laba sabiedriskā dzīve.

2) Miers nes nelaimi, kad miers saistās ar slinkumu, bezdarbību, necenšanos pēc kā labāka un cēlāka.

3) Miers nes svētību un laimi, kad tas ir īstā vietā un īstās attiecībās.

4) Miers nes postu un nelaimi, ja tas ir ģimenes un sabiedrisku ļaunumu mierīga paciešana.

Tāda ir miera dialektika no laimes viedokļa.

Miera pretstats ir nemiers. Arī nemiera rezultāti jeb sekas ir pretējas miera sekām. Ja miera sekas ir labvēlīgas, labklājību un laimi nesošas, tad nemiera sekas ir pretējas: tās nes nelaimi un postu. Sacīto apstiprina tautas sakām-vārdi.

„Nemiers ir posta cēlonis.“ BFK. 205.

„Kur divi rejas, tur trešais rij.“ Stend.

„Ienaidis ceļ bāršanos.“ BFK. 345.

XI Ienaidis un ķildas kā nelaiimes faktori.

- „Ienaidis piešķir postu.“ BFK. 53.
 „Kur naidis, tur dadži kaisīti.“ BFK. 315.
 „Ķildas nekad neved uz labu.“ BFK. 317. 57.
 „Labāk kāposti ar mīlestību, kā barots vērsis ar naidu.“

Ienaidis un ķildas ir pretstats mieram un satiecībai. Pa lielākai daļai arī ar — pretējiem iznākumiem un sekām. Ja miers un satiecība dod prieku un laimi, tad ienaidis un ķildas sagādā postu un nelaimi.

Ķildas un ienaidis posta tiklab atsevišķas ģimenes, kā veselās tautas un valstis. Tā ir ļoti pazīstama lieta, lai par to plašāk runātu. Katrs viens zinās nosaukt kādas ķildu postītas ģimenes. Tāpat katrs zinās norādīt uz notikumiem tautu dzīvē, kur ķildas gāž postā veselās tautas un valstis.

Runājot par atsevišķiem indivīdiem, ir jāsaka, ka ķildīgs cilvēks rada nelaimi ne tikai citiem, bet arī pats sev. Ķildas saistītas ar dusmām un dvēseles nemieru, bet tādā dvēseles nemierā sadeg un pamazām sagruzd arī paša nemiera radītāja dvēsele, viņa veselība un laime.

„Naidis, ko mēs pret savu ienaidnieku turam, mazāk skādē viņam, nekā mūsu laimei.“ B. 1893. 36.

Tā tad naidā un ķildās cilvēks, tā sakot, tieši kaitē pats sev. Bet viņš pats posta sevi arī netieši: caur citiem. Ķildīgais cilvēks rada citos naida un atreibības jūtas, kas smagi ķer taisni viņu pašu. Tāpēc arī tauta savās gudrībās zīmīgi izsakās:

„Piktam sunim saplēsta āda.“ BFK. 50.

Un tas tiešām tā arī ir:

Kas mīl meklēt naidu un ķildas, tas allaž vien pats dabū pa ādu: vai nu tā būtu zila acs, vai pazaudēta prāva tiesā, dažādi atreibības akti u. t. t. Bet tikt viņam tiek.

Ja ķildošanās arī satur kādu patikas elementu, kas saistīts ar cilvēka skaudības, cīņas, kauslības vai citiem tam līdzīgiem instinktiem, tad tomēr šī patika ir jāsamaksā ar daudzkārt lielākām nepatīkšanām un sāpēm.

Ka ķildas gala iznākums ir nepatīkams un ciešanas neesošs, pierāda tas, ka lielais cilvēku vairums no ķildām tomēr cenšas izvairīties un nemieru nevēlas. Tā piem., kristot bērnu (puisēnu), novēl, lai tas nav naida un ķildu cēlētājs.

„Audzi tāds krustdēliņis,
Kādi tavi bāleliņi:
Nij bārās, nij kavās,
Nij bij kroga dzērājiņi.“ (1461.)

Precoties vēlas, kaut līgaviņa būtu miera mīlotāja un neceltu mājās naidu:

„Kaut tā mana līgaviņa
Bez ienaida dzīvojuse.“ (2236.)

Bet ja vīrs ir ķildīgs un naida cēlējs savā laulības dzīvē, tad brāļi tam pārmet:

„Kam, brālīti, sievu ņēmi,
Kad tu labi nedzīvoji?“ (22728.)

Laimīgākas dzīves radītājs ir tas vīrs, kas mieru tur, kas var sacīt:

„Es savai līgavai
Ļauna vārda nesacīju.“ (22709.)

Tauta savās gudrībās dod arī direktīvas, kā izsargāties no ķildu un ienaida nelaimēm: ķildas klusina ar mierīgu izturēšanos, ar maigumu, ne ar asumu.

„Uguni ar uguni nevar dzēst, tāpat ķildu ar ķildu.“

L. A. 1871. 26.

„Sirdīgs vīrs ceļ ķildu, bet lēns klusina bāršanos.“ BFK. 124.

„Kas svešās ķildās maisās, tas tikpat kā suni aiz astes ker.“ BFK. 76.

„Neej cita pirtī kašķi meklēt.“ BFK. 50.

„Nebāzies cita darīšanās.“ BFK. 50.

„Nebāz savu degunu tur, kur nevajag!“ BFK. 50.

Tādi ir tie padomi, ko tauta dod ķildu un nesaticību, šo nevēlamo un mocošo parādību novēršanai.

Tikai ķildošanās cieši saistās ar cilvēka ļauno dabu, ar dažādiem kauslības un cīņas instinktiem. Arī šo cilvēka dabas ļauno un postu nesošo īpašību tauta ir novērojusi, un atiecīgus sakāmvārdus tautā bija saklausījis jau vērigais Mancelis.

„Kā vilki, kā lāči cits uz citu iet.“ Mancelis. Post. II. 166. lp.

„Viens otru ēdas, kā zivis ūdenī.“ Mancelis. Post. II. 166. lp.

Ķildas un nesaticība rada arī materiālo postu.

„Divi strīdējas, trešais atņem.“ Stend.

XII Sabiedrība jeb cilvēki vispār kā laimes un nelaimes faktors.

Sabiedrība ir raiba un sarežģīta lieta. Tur daudz un dažādu sastāvdaļu, dažādu grupu un vienību. Bet neskatoties uz to, varam runāt par sabiedrību vispār. Tauta šo sabiedrību vispār sauc par „pasauli“, par „laudīm“.

Jā, tiešām: šī sabiedrība jau sastāv no laudīm, no cilvēkiem. Un katram vienam cilvēkam ir ar šiem laudīm, ar šo pasauli darīšanas. Un tāpat katrs viens šo raibo pasauli tomēr uztver, kā kaut ko vienu, veselu, īpatnēju ar viņam piemītošajām raksturiezīmēm.

Labi. Ko tad tauta saka par šo pasauli, par šiem laudīm, par šiem „citiem“ un „svešiem“, kas stāv atsevišķam cilvēkam pretī kā tiešām sveša un cita pasaule?

Ko šī pasaule, šie laudis dod cilvēkam viņa laimes vai nelaimes ziņā? Par kādu cilvēki šo pasauli atrod? Kā viņi to raksturo sakarā ar savām laimes tieksmēm? Lūk, tie ir jautājumi, uz kuriem tautas gudrībās jāpameklē atbildes.

1. Necerē un nepalaidies velti uz citiem.

„Negaidi velti uz citiem.“	BFK. 72, 168, 116.
„Svešs kažoks nesilda.“	BFK. 116.
„Sveša maize rūgta.“	BFK. 101, 52.
„Ar sveša mantu bagāts netiksi.“	BFK. 112.
„Negaidi laimi no citiem.“	BFK. 50.

Visvairāk gan viņas tie, kas laimi gaida no citiem. Bet tādu ir daudz. Tāds laimes gaidītājs labprāt mīl pastāstīt, ka tādām un tādām nejauši kritis liels mantojums no kāda Amerikā vai Francijā miruša tāla radnieka: cits atkal apprecējis bagātu sievu, cits no vecākiem dabūjis lielu mantojumu u. t. t. Ar vārdu: laime vienmēr nejauši — no citiem.

Tikai pats šādu laimīgu nejaušību gaidītājs no citiem allaž vien paliek tukšām rokām: laimīga nejaušība kā negrib, tā negrib pie viņa nākt.

Tāds cilvēks nav ņēmis vērā tautas gudrību par laimes gaidīšanu no citiem:

„Nemeklē padomu pie cita, kad tev pašam tā nav.“
BFK. 65.

„Negaidi velti uz citiem, pieliec pats roku, tad darbs veiksies un būs maize.“ BFK.

„Neba cits par tevi gādās, kad pats gulēsi.“ BFK. 50.

„Kas otram visu izspriest liek, tam pašam čaumalas tik tiek.“ BFK. 53.

„Klāt jau cits tev nepieliks, ja nepaņems.“ BFK. 50.

„Vai tad otrs par tavu labumu ko iztaisa?“ BFK. 50.

Tā tad: tautas pieredzējumos gūtā pārlicība ir tā, ka no citiem maz var gaidīt. Kāpēc?

Katrs visvairāk domā par sevi, strādā un rūpējas vairāk par sevi, bet maz bēdā par otru, resp. par tevi. Katrs cilvēks ir lielākā mērā egoists, nekā cita labuma aizstāvis. Ko tu vari cerēt uz cilvēku, kam par tevi nav nekādas intereses?

Vislielākā interese katram cilvēkam par sevi. Pats viņš ir pirmā vietā, bet cits — piektā vai sestā.

2. Nepalaidies daudz uz otra darbu un palīdzību.

„Otra solis viegls, bet nelidzens.“

BFK. 52.

„Ja pats nedarīsi, tad cits jau nedarīs.“

BFK. 50.

„Kas to dos, ko paša darbs?“ BFK. 50.

„Priekš otra var tikai krenģeli nopirkt.“

BFK. 131.

Cits un pats — tās allaž vien ir lielākās pretišķības, sevišķi tur, kur ir kopējs darbs un dažādas intereses.

Katrs labi kalpo savām, bet vāji otra interesēm. Tādas ir dabiskās egoisma sekas.

Un viņas parādās jau parastās saimnieciskās darba gaitās, piem. zemnieku dzīvē: starp saimniekiem un kalpiem. Kalpam nav saimnieka intereses saimnieka darbos.

„Kalpa vīra cepurei

Pieci pušķi pakalā;

Saimnieka stalla durvis

Vakarēju vērumiņu.“ (31074.)

„Kalpi mani, kalponītes

Mīļi guļ lāviņā;

Mani bēri kumeliņi

Tukšu sili grabināja.“ (31077.)

Tā tad saimnieks nevar palaisties, ka kalpi ikreizes viņa lopiņus pabarō kā pienākas, ja viņš pats par to pietiekoši neinteresēsies.

cīgs darba devējs, bet labs un krietns darba darītājs. Rezultāts viens — sāpes: vienreiz vienam, otrreiz otram.

Tikai tas vēl nenozīmē, ka tāpēc nevajadzētu godīgi strādāt un pildīt savus pienākumus. Nē. Taisni otrādi: godīgi ir jāstrādā un pienākumi ir jāpilda arī tad, kad tie neatmaksājas un kad tos neatzīst pēc īstajiem nopelniem.

4. Citam tavas rūpes nerūp un tavas sāpes nesāp.

„Cita sāpes mazas.“ BFK. 173.

„Kas man bēdas par citu!“ BFK. 149.

„Kas var zināt, kas otram sāp.“ 5.

„No cita nelaiimes galva nesāp.“ 4.

„Ne mana cūka, ne mana druva.“

BFK. 175.

„Kas man par to kaiš?“ Elvers.

Cilvēka dabā, kur valdošā tendence ir egoisms, ieskan iekšā arī šī tendence: bēdāt savas bēdas, priecāties savus priekus, atstājot sava tuvāka bēdas viņam pašam izbēdāt.

Priekos vēl atrodas cilvēki, kas palīdz priecāties, sevišķi ja šie prieki ir izdzīves un izpriecas prieki, bet bēdās dalību ņem tikai tuvākie un labākie cilvēki.

Tiesa, līdzjust otram bēdās ir — palīdzēt viņam tās bēdas izbēdāt, atvieglot viņam skumjo likteni, bet tas no līdzbēdātāja jeb līdzjutēja arī prasa zināmus upurus. Bet tādus cilvēki labprāt nenes.

Tāpēc labi dara tas cilvēks, kas savas bēdas māk panest viens pats uz citiem necerēdams. Lai arī bēdās viņš ir viens, bet viņš ir lepnāks un drošāks. Otrā bēdas var būt arī liekulota un apvainojoša līdzjūtība. Bet tā bēdas padara vēl launākas.

5. Cits tev maz dod un daudz no tevis prasa.

„Citu urda, pats gul.“ 1.

„Otram redz skabargu acīs, bet pašam balķi neredz.“ BFK. 52.

„Uz otra ādas izstiepijas, pats savā — saraujas.“ BFK. 176.

„Sveši dūmi acīs kož.“ 1.

„Cits tev maīzi mutē nebāzīs.“

BFK. 545.

Cilvēka egoismam vēl viena izpausme: no otra pēc iespējas daudz prasīt, bet dot cik vien maz iespējams.

Šī īpašība sastādās vēl no šādām cilvēka savādībām: 1) nepieticības un 2) neatzinības.

Cilvēks, kas otra labumu saņem un izmanto, to grib vēl vairāk, bet par dabūto slinks un nevīžīgs pat godīgu paldies pateikt.

Tādi ir piem. tie nepateicīgie bērni, kas no vecākiem bagātīgi saņem dažādus labumus un pēc tam, kad vecākiem vairs nav ko dot, tos dzen no mājas ārā vai mērdē badā.

Saņemt šie nepateicīgie bērni grib daudz, bet dot no sevis maz — un maz atdod arī tiem, kas tos tik bagātīgi labumiem apbēruši.

Tas pats ir visās citās visdažādākās cilvēku attiecībās. Tā piem. bārenīte dzied:

„Ai, saulīt, māmuliņ,
Ko bij man še dzīvot?
Vairāk ļaužu rājējiņu,
Ne padoma devējiņu.“ (4345.)

„Māmiņ mana, nomirdama,
Sajoz manu vēderiņu:
Daudz ļautiņu sūtītāju,
Maz maizītes devējiņu.“ (4420.)

Papildu aspekts šim principam ir sava labuma atziņa un cildināšana, bet cita labuma neatzišana.

„Cita maizē — tad viss ir slikts, pats savā — tad apēd pēdējo garoziņu (apēd to svelošu).“ BFK. 50.

Tāpat cilvēks ir skops ar savu labumu, bet izšķērdīgs ar otra labumu.

„Devīgs pie otra mantas.“ BFK. 50.

„No otra ādas lēti platu siksnu izgriezt.“ I.

„Zem otra galdiņa viegli kājas turēt.“ I.

„Šodien man, rītu tev.“ Stend.

6. Cits labprāt bāžas tavās darīšanās, nevis lai tev palīdzētu, bet gan lai tev kaitētu.

„Otra vainas acis duras.“ BFK. 110.

54.

„Otra vaina lēti ieraugāma.“ BFK. 118.

„Vieglāki gudram būt priekš cita, nekā pašam priekš sevis.“ I.

Viena cilvēka interesei par otru ir gan pozitīvs, gan negatīvs raksturs.

Pozitīva interese ir tad, kad cilvēks par otru interesējas,

lai viņam tiešām no sirds palīdzētu, lai viņu grūtos brīžos atbalstītu.

Negatīva interese ir tā, kad intereses motīvi ir ļauni: lai otru cilvēku nonicinātu, par viņu ļauni runātu, priecātos par viņa bēdām, neveiksmēm un nelaimēm.

Ar dziļu nožēlošanu jāsaprot, ka cilvēka negatīvā interese ir stiprāka un plašāk izplatīta par pozitīvo.

Cilvēks viegli saskata otra vājās puses un vēršas pret tām ar ļaunu kritiku („Otra vainas acis duras“) u. t. t.

Vērojot otra vainas, cilvēks māk gudri spriest, bet pats šos spriedumus nemīl izpildīt. Arī te cilvēkam mīla ir ļauna divkosība, sevis sargāšana un otra kapāšana.

7. Citam labu darīdams, sev dari sliktu.

„Citam iztop, pats sev sarieb.“ BFK. 50.

„Citus labodams, pats tieci ļauns.“

BFK. 151.

„Citam labu darīdams, pats paliec par muļķi.“

BFK. 109.

„Pats tur ragus, un otrs slauc.“ BFK. 54.

Nodaļā par „laba cilvēka nelaimi“ apskatījām to patiesību, ka labu darbu cilvēki atalgo ar ļaunu.

Tur netaisnais atalgojums nāk tad no citiem. Te rezultāts ir apmēram tas pats, tikai te pats cilvēks it kā sagādā sev slikto atalgojumu ar savu labo darbu.

Kā tas gan var notikt?

Pieņemsim, kādam ir laba un palīdzīga sirds. Viņš nevar redzēt otra bēdas un trūkumus. Viņš tādiem cietējiem izlīdz, cik vien varēdams, līdz beidzot iztērējas, un pats nonāk trūkumā. Trūkums tagad grauž viņu pašu, bet viņam pretī nestiepjās tik palīdzīgas rokas, kādas bija viņam. Un rezultāts: viņam nu jācieš, jācieš pašam par saviem labiem darbiem.

Tādu gadījumu dzīvē ir ļoti daudz, un katrs no lasītājiem zinās kādu piemēru no savu pažiņu dzīves.

Sevišķi daudz ir tādu gadījumu ar, tā saukto, „draudzības vekselu“ žirēšanu, parādu galvošanu, dažādu amata un citu lietu aizdošanu.

Te jau piepildās otrs, kāds vēl stiprāks sakāmvārds:

„Citam labu darīdams, pats paliec par muļķi.“

„Citam iztiek, sev sarieb.“ Kr. Ulm.

Cik reiz zemnieks vai amatnieks nesirdās:

„Skaties, aizdevu viņam lietu, nu vajaga pašam — nav!
Skrej nu kā mulķis un meklē pats!“

Šo apstākli ļaunāku vēl padara tas, ka tie cilvēki, kam ir palīdzēts, allaž ir vieglprātīgi, neakurāti un nepateicīgi. Tad labsirdīgais izpalīdzētājs tiešām paliek kā izplīķēts un iznerrots.

„Tu jūdz zirgu, bet citi pie braukšanas.“ BFK. 50.

„Tam pašam mēslu kaudzē būs jādzīvo arvien, kas otra slieknsi slaucīt skrien.“ BFK. 160.

„Citam nama durvis slauka, pašam mēslainas.“ BFK. 57.

„Kas grib visiem pa prātam darīt, tad gandrīz pagalam par mulķi paliek.“ L. A. 1832. 13.

„Kas visiem grib patikt, tas paliek visiem par ģeķi.“

C. B. 1866.

8. Citam labu darīdams, arī sev dari labu.

„Roka roku mazgā — abas baltas.“

BFK. 50.

„Kas mīlestību sēj, tas mīlestību plauj.“

BFK. 308.

Iepriekšējam principam ir arī sava pretējā puse, savs otrais aspekts.

Ne ikreizes cilvēks, kas labu dara un citam palīdz, paliek mūžīgs zaudētājs un cietējs.

Ir arī otrādi gadījumi.

Izlīdzi tu otram, otrs izlīdz tev un vēl ar augļiem, jo gluži bez labiem cilvēkiem pasaule nav, lai gan labo cilvēku daudz arī nav.

Bez tam vēl labu darīdams, tu dari kultūras darbu, tu tieci arī pats labāks un pilnīgāks. Tu tieci vairāk cilvēks, kā dažs labs cits. Jo cilvēks ir ne tikai tas, kas eksistē, kas maizi ēd, bet gan tas, kas lietderīgus, ētiskus un cildenus darbus dara; cilvēks ir tas, kas cilvēci ceļ uz augšu, bet nevis stumj uz leju.

Un trešām kārtām: labu darīdams citiem, tu attīsti savus spēkus lietderīgā virzienā.

Iedzīvojies latvju tautas garā, arī Rainis izsaka šo patiesību kādā no saviem pazīstamajiem dzejoļiem „Pats“.

„Priekš citiem darbodamies attīsti

Pats savus spēkus negurstošā karā —

Un mūžīgs darba lauks būs tavā varā

Un mūžam jaunots spēks un ieroči.“

Tas ir labi sacīts un sacīts saskaņā ar tautas ētiskiem ideāliem.

Vienpadsmitā nodaļa.

Laires ētiskie faktori.

I Tikums laimei pašķir ceļu, netikums to aizkrusto.

„Skati vīru no tikuma, ne no auguma.“
BFK. 153.

„Tikušam sēnes aug, netikušam — kāti vien.“
BFK. 53.

„Labs tikums spīd vairāk kā zelts.“
BFK. 52.

„Kurā sētiņā tikums, tanī Dievs.“
BFK. 158.

„Netikumi — cilvēka nīkņākie ienaidnieki.“
BFK. 165.

„Labs tikums ir augstāks par debesīm.“
Altm.

Cilvēka dabas īpašības ir tās, kas viņam lielā mērā dzīvē vai nu pašķir, vai aizkrusto ceļu, kas viņam sagādā vai nu vairāk laimes, vai arī nelaires brīžu.

Tikumiskās īpašības ir tās, ko cilvēki ciena, netikumiskās tās, ko tie nicina un nievā.

Tādas vēlamās tikumiskās īpašības tauta apzīmē: morālisko (seksuālo) tīrību jeb godu, čaklumu, satīcīgu dabu, labirdību jeb vēlīgumu u. c.

Tikums, piemēram, pašķir ceļu sērdienītei:

„Visi teica bajāriņu,
Kas teiks mani sērdienīti?
Man pašā tikumiņš,
Tas teic mani sērdienīti.“ (4776.)

Un sērdiene nav maldījusies. Kad tautu dēls izvēlas skumjo bārenīti, tad viņš nemeklē mantu, bet gan viņas labotikumu.

„Neraud' žēli, sērdienīte,
Neb' es tev mantas prasū,
Patīk man tavs darbiņš,

Tavs raženis augumiņš,
Tavs raženis augumiņš,
Tavs labais tikumiņš.“ (5104.)

Un šī atziņa, šķiet, ir ne tikai viena vai otra tautas dēla atziņa. Nē. Tā ir visas ētiski jūtošās un domājošās latvju tautas daļas doma un pārliedzība, ko viņa apstiprina ar attiecīgu lozungu un imperatīvu daiņām. Piem.:

„Neraugāt kupla pūra,
Raugāt laba tikumiņa,
Gan dažai kupls pūrs,
Nava laba tikumiņa.“ (7768.)

Un tiešām: tikušai mātes meitai tālu jāprecinieki, kamēr netikušās meitas ilgi sēd vainagā.

„Augsti kalni, dziļas lejas,
Tālu balsis noskanēja;
Kas tikusi mātes meita,
Tālu jāja precinieki.“ (11637.)

Tikušu meitu puīši droši ņem par sievu:

„Droši bridu to upīti,
Zināj' olas dibinā;
Droši ņēmu to meitiņu,
Zināj' labu tikumiņu.“ (14717¹.)

Arī skaistums nelīdz, kad nav tikuma:

„Ko ģeld daiļš augumiņš,
Kad nav lāga tikumiņš?“ (5425¹.)

Tikai nav jādomā, ka jaunietis jeb tautu dēls vien ciena meitas tikumu; tāpat arī meita ciena tautu dēla tikumu. Arī viņa grib sev par dzīves biedru izvēlēties tikušu tēva dēlu:

„Dižens puisis lielījās
Nemt diženu līgaviņu.
Ko, puisīt, tu lielies,
Tev nav lāga tikumiņa:
Visus krogus tu izdzēri,
Visus pelnus izložņāji.“ (11722.)

„Vai, netikli, tēvis dēl,
Māte mani audzināja?
Māte mani audzināja
Tikušam dēliņam.“ (15234.)

Kad netiklis bildina, jau tad meita raud:

„Grūti pūta sila priede,
Smalka lietus pielijuse;
Žēli raud mūs' māsiņa,
Netiklīša bildināta.“ (14908.)

Kad pie netikļa jāiziet, tad meita lauza rokas:

„Iet māsiņa pie nelieša,
Baltas rokas lauzīdama.“ (21909.)

Bet vēl smagāki, kad ar tādu netikli tēva dēlu ir mūžs kopā jādzīvo:

„Es dabūju labu vīru,
Es Dieviņu tencināju;
Kas dabūja netiklīti,
Visu mūžu noraudāja.“ (22903.)

Brāļu māsa taisni dreb kā apšu lapa, dzīvodama pie nelieša tēva dēla (22898).

Ar nelieti dzīvojot garš mūžs (21881.).

Kad māasai gadās iziet pie netikļa, tad brāļiem sāp sirds par māsas likteni:

„Žēlumam nevarēju
Uz māsiņu raudzīties;
Jo tā auga sērdienīte,
Vēl netikļa ligaviņa.“ (21903.)

Vārdu sakot, netiklība bagāti ap sevi sēj bēdas, ciešanas un nelaimi.

Tikumiska daba un tikumiska dzīve ne tikai citiem, bet arī pašam cilvēkam dod patīkamu un laimi nesošu labsajūtu.

„Es, tautieti, nebēdāju,
Audz ozola garumiņu,
Zinā' savu tikumiņu,
Gan es tevi appuškošu.“ (6863.)

Ka tikums saistās ar cilvēka dzīves laimes aspektu, par to vēl runā šādi sakāmvārdu varianti:

„Kad nedari ļaunu, tad nebīsties kaunu.“ Stend.

„Skaistums pāriet — tikums paliek.“ Stend.

„Ne gadi, bet tikums ir tas īstais vecums.“ Stend.

„Skaistums vīst, tikums zied un augļus nes.“ Stend.

Ja arī netikums dažreiz laimi rada un to bauda, tad tomēr šī netikuma laime ir netīra laime, bez tikuma laimes spožuma un brīnišķā mirdzuma.

Par tikuma ziņā negatīvo, par netīro laimi tauta ar nīcinošu satīru teic:

„Uts ir tikmēr laimīga, kamēr tā netiek zem naga.“ Altm.

II Daudzreiz arī ļaunums priecājas un laimi bauda.

„Ļaunu laužu lieli ceļi
Ar rozēm, magonēm;
Mans celiņš nozaļoja
Ar to zaļu maura zāli.“ (9231.)

Ja arī ļaunam cilvēkam par saviem darbiem allaž vien ir jāsaņem sūra atmaksa, tad tomēr ne vienmēr. Tauta bagātā mērā ir pieredzējusi arī, ka labums kautrīgi sēž kādā tumšā kaktiņā, nabadzībā, bet ļaunums svinīgi soļo vai brauc kā uzvarētājs.

Kāpēc? Ļaunam cilvēkam ir daudz tādu īpašību, kas viņam dzīvē pašķir ceļu. Piem., ļauns cilvēks allaž vien mēdz būt drošs, drošsirdīgs, nekaunīgs un pat bezkaunīgs. Kur labs cilvēks nelidīs, tur ļauns ielidīs. Ko kautrīgais un labais neprasīs, to ļaunais izkaulēs. Jo ne par velti tauta saka: „Kas kaunu neprot, tas badu nemirst.“

Bez tam nekaunīgais un ļaunais bagātā mērā izmanto godīgo cilvēku labo sirdi, uzticību un labvēlību, gūdams par to sev labumus.

Tad vēl jāņem vērā tas, ka ļaunums ir plaši izplatīta parādība, un tāds tādu allaž pabalsta un stutē.

Par ļaunuma plašumu liecina šādi sakāmvārdi:

„Nikna zāle aug nesēta.“ 4.

„Niknas zāles visur ielasās.“ 4.

„Nātres aug nesētas, kvieši ir sēti neaug.“ 4.

„Nikna sēkla aug nesēta, laba ir sēta neaug.“ 4.

„To labu vairs nedzird, to ļaunu vien, to ļaunu vien.“

BFK. 50

Tā kā ļaunums ir pasaules majoritāte, pasaules vairākums (jo „labs cilvēks tālu jāmeklē“), tad pats par sevi saprotams, ka šī majoritāte, šis valdošais vairākums arī pūlas labi ierīkoties un pēc iespējas omulīgi justies.

„Tā jau pasaules alga: ļaunam laba atmaksa.“ BFK. 52.

Bez tam ļaunumam vēl viens labums: labs cilvēks reti kad ļaunajam atmaksā viņa ļaunumu; viņš tam drīzāk vai nu pagriež jau laikus ceļu, vai arī pacieš tam nodarītās pāresības.

„Pēlējam kreklu devu,
Teicējam ļaunus vārdus.“ (8808.)

„Niedru kaula gultu taisu
 Uz ozola staklītēm,
 Sniedzes spalvu spilventiņš,
 Linu ziedu paladziņi:
 Lai gulēja tie ļautiņi,
 Kas tur mani valodās.“ (8722.)

Tikai tad, kad ļauns ar ļaunu sastopas, tad tie izšķiras kā divi suņi saplēstām ādām.

Par ļauna cilvēka laimi vēl dod liecību šādi sakāmvārdi:

„Palaidniekam laba laime.“ BFK. 50.

„Zaķi pakaŗ, vilku palaiŗ.“ 3.

III Gods kā laimes faktors.

1. Goda vispārējā nozīme laimes veicināšanā.

„Gods ir dārgākā manta.“ BFK. 87.

„Godīgi dzīvot ir grūti, bet labi.“

BFK. 412.

„Godīga sirds — zelts sudraba traukā.“

BFK. 535.

„Godam pavadīta diena dāvina saldu dusu:
 godam pavadīts mūŗ — vieglu nāves
 brīdi.“ BFK. 530.

Kā te redzams, tauta godu vērtē kā dārgu mantu, kā tādu lietu, kas veicina cilvēka labklājību un laimi. (Goda pazaudēšana — liela nelaime.)

Bet kas ir gods?

Gods ir cilvēka pašvērtības jūtu veids. Kad cilvēks savu vērtību atzīst ne tikai pats, bet kad viņš to redz arī apkārtējās sabiedrības atziņā, tad runā par godu. Tā tad gods ir sabiedrības novērtējums, ko cilvēks saskata tāpat, kā spogulī viņš saskata savu seju.

Sabiedrības doma katram cilvēkam piešķir viņa godu kā normālu parādību. Tāpēc normāls gods īstenībā katram cilvēkam nav iegūstams, bet nosargājams. Tāpēc arī runā par goda aizskāršanu, goda laupīšanu, goda zaudēšanu. Likums pat dod katram pilntiesīgam pilsonim tiesību meklēt gandarījumu par goda aizskāršanu tiesu iestādēs.

Tā tad tautas psiķe godu uzskata par katra cilvēka dabisku tiesību, dabisku īpašību, kuŗas aizskāršana savienota ar ciešanām, ar labsajūtas aptumŗoŗanos.

„Cilvēks bez goda ir nabagāks par mironi.“ BFK. 60.

„Labāk ar godu lupatas, nekā ar negodu zīds.“ BFK. 53.

„Labāk nabags ar godu, nekā bagāts ar blēdību.“

L. A. 1871. 38.

„Godība ir dārgāka par zeltu un spožāka par sauli.“

B. 1894. 48.

„Kas dzīvē godīgs, uzticams, tas vēl pēc nāves pieminams.“ BFK. 52.

„Netīras rokas nomazgāsi, bet netīru godu tīru nevar dabūt.“ BFK. 53.

„Labāk nabags ar godu, nekā bagāts ar negodu (kaunu).“ BFK. 70, 71, 90, 124.

„Godam pavadīta diena dāvina saldu dusu.“ BFK. 295.

„Labāk mantu zaudēt nekā godu.“ L. A. 1860. 28.

„Kas kaunu nebīstās, ar to viss pagalam.“ Stend.

„Kam laba slava ir, tam tas labāk ir, ne kā šķīsta nauda.“ Stend.

„Kad gods ir nost, tad viss ir vējā.“ Stend.

Galīgs cilvēka noniecinājums ir, kad par kādu pasaka:

„Tam nav ne kauna, ne goda! BFK. 50.

„Tas visu kaunu un godu maizē apēdis.“ BFK. 50.

„Tas visu godu un kaunu izdzīvojis.“ BFK. 51.

Gods un godīgums ir arī cilvēkam ierocis dzīves cīņā: godīgiem līdzekļiem dzīvojot un pa godīgiem ceļiem staigājot, cilvēka dzīve visā visumā un galu galā tomēr ir gludāka kā negodīga cilvēka dzīve.

„Ar godu panāk vairāk kā ar negodu.“ BFK. 87.

„Ar godu visu panāksi.“ BFK. 63.

„Godīgs prāts visur iztieks.“ Stend.

Bet ja gods ir vērtība, tad cits šīs vērtības atkal iekāro par daudz. Viņš pats sāk godu meklēt vietā, nevietā. Tādu cilvēku tad sauc par godkārīgu, uzpūtīgu. Tā jau vairs nav laba cilvēka īpašība. Arī apmierinātības un laimes vietā tā allaž vien nes tikai nepatikšanas, nelaimi un postu.

„Dažs pēc mantas dzīdamies pazaudē godu, bet dažs pēc goda dzīdamies pazaudē mantu.“ B. 1901. 17.

„Nepelnīts gods maitājas.“ BFK. 75.

Pēc goda nav speciāli jādzenas, bet jādara vērtīgs darbs, lai gods nāk pats. Tāpat godīgi un cilvēcīgi jāizturas pret citiem cilvēkiem, tad arī citi tevi godinās.

„Godā citus, tad arī citi tevi godās.“ BFK. 94.

„Kam gods, tam patiesība sirdī.“ BFK. 124.

Vai arī otrādi: kam patiesība sirdī, tam arī gods nāks kā dabiska parādība.

Bet godam ir arī savs nelaiimes aspekts. Godīga dzīve daudzreiz ir grūtāka par negodīgu. Tāpēc arī tauta teic:

„Goda ceļš caur ērkšķiem iet.“ Stend.

2. Meitu gods un laime.

„Kura meita godu gaida,
Tai Laimiņa kroni pina.“ (17889. v. 4.)

„Tu godīga mātes meita
Tev Laimīte kroni pina.“
(17889. v. 11.)

Īpaša un sevišķi svarīga loma godam piekrīt jaunavu un sieviešu dzīvē vispār. Te gods savienojas gan vairāk ar seksuālās tīrības un nevainības jēdzienu. Šis īpašības, šis gods sevišķi augstu stāvēja pie mūsu senčiem. Tā piem., māte mirdama tur par savu pēdējo un svarīgāko uzdevumu piekodināt savai meitiņai, lai tā aug ar godu:

„Man māmiņa piesacīja,
Nomirdama, atstādama:
Audz, meitiņa, dar' pūriņu,
Nes ar godu vainadziņu.“ (4750.)

To pašu meitai piekodina citi viņas labvēļi, un šis piekodinājums izskan kā visas tautas balss:

„Tur' eglīte, skujas savas,
Tu vairs citas nedabūsi;
Tur', meitiņa, godu savu,
Tu vairs citu nedabūsi.“ (6604.)

Dzīves grūtdiene — bārenīte taisni šo savu godīgo dzīvi ieskata par savas grūtās dzīves atvieglojumu, par savu atbalstu dzīves smagumu nesot.

„Nesmejat jūs, ļautiņi,
Kad es esmu bārenīte;
Godam dzimu, godam augu,
Godam mūžu nodzīvošu.“ (4822.)

Labāk tad meita ir ar mieru dzīvot bez pūriņa, bez mantas, kā bez goda:

„Labāk gāju bez pūriņa
Ne bez goda tautiņās.“ (7694.)

Gods labāks ne tikai par vienkāršu pūru; tas labāks pat par zeltu:

„Labāk redzu zelta naudu
Ugunī sadegot,
Nekā savu augumiņu
Negodā paliekot.“ (6568.)

Arī meitas skaistums bez goda nav nekas:

„Kas no manu skaistu acu,
No daiļā augumiņa,
Kad ar godu nevalkāju
Savu zīlu vainadziņu?“ (6559.)

Kad meita godu zaudējusi, tauta par to skumst un savas skumjas un savus sēru pilnos pārmetumus izsaka, piem., šādos skaistos pantos, kā:

„Kam, saulīte, spodra lēci,
Kad tik spodra netecēji?
Kam, meitiņa (al. māsiņa), skaista augi,
Kad ar godu nedzīvoji?“ (6556.)

Arī pašas jaunavas ir ar mieru labāk saņemt vecmeitas vārdu un vecmeitas likteņa kausu, kā zaudēt godu.

„Glaužu savus sirmus matus,
Lieku ziedu vainadziņu;
Labāk veca ar godiņu,
Nekā jauna bez godiņa.“ (6548.)

Citai pat šķiet, ka godiņa pamešanas gadījumā ir labāki nedzīvot, kā dzīvot bez godiņa.

„Ja Laimiņa godu slēpa,
Slēp, zemīte, augumiņu!
Ne ļaudīm jārunā,
Ne kungiem jātiesā.“ (6620.)

Bet ja meita var saglabāt savu morālisko skaidrību, viņa pati par to priecājas kā par lielu dārgumu:

„Es pie puiša negulēju,
Vainadziņu valkādama,
Lai stāv tīra dvēselīte,
Kā tērauda gabaliņš.“ (12527.)

Bet arī tautiešam tīk tāda godīga, stingru raksturu meita:

„Tautiešam acis dega,
Kā uguns dzirkstelītes,
Redzēj' mani daiļ' augot,
Ar godiņu dzīvojot.“ (10768.)

Goda ziņā būdama stingra pret sevi, latvju zeltene ir stingra arī pret savu ideālu, pret savu varbūtējo dzīves biedru. Arī to viņa vēlas godīgu un tīru.

„Dod, Dieviņ, ko dodams,
Dod ar godu arājiņu,
Lai kauniņa man nebij
No citām māsiņām.“ (9481.)

Un ja Laimiņa zeltenei grib liegt tādu godīgu dzīves un darba biedru, tad viņa labāk nemaz neļauj sev vainadziņu noņemt.

„Dod, Laimiņa, ko dodama,
Dod godīgu arājiņu.
Ja godīga tu nedōsi,
Tad nesīšu vainadziņu.“ (9496.)

3. Kauns un laime.

„A kauniņis, a godiņis,
Abi līdzā piederēja:
Kas kauniņu bijājās,
Tas godiņu paturēja.“ (3058.)

Ļoti zīmīga un pareiza ir augšējā tautas dziesma: kauns ar godu iet roku rokā. Kauns ir goda sargs: kas kaunu bīstās, tas godu patur jeb saglabā. Goda pazaudēšana rada kaunu, bet kauns ir smags un nepatīkams psihisks stāvoklis, smaga un nepatīkama emocija. Kaunā cilvēks parasti nosarkst, nodur galvu vai novēršas.

„Nosarkst kā vēzis.“ BFK. 50.

„Nosarkst līdz ausīm (v. ausu galiem).“ BFK. 50.

„Paliek sarkana kā biete.“ BFK. 50.

„Iet kā suns asti nolaidis.“ BFK. 50.

Tās ir kauna ārējās pazīmes. Iekšēji cilvēks kaunā pārdzīvo ļoti smagas un nepatīkamas jūtas. Dažreiz kauna jūtas jeb emocijas ir tik smagas, ka cilvēkam pat zūd dzīves prieks, un viņš izvēlas nāvi, lai tiktu no kauna valā.

„Es apsēdu raudādama
Straujpītes maliņā;
Labāk mani upe nesa
Ne ļautiņu valodiņas.“ (8395.)

„Kaut zemīte šķīrusēs
Zem manām kājiņām,
Es būt stāvu ielēkusi
Aiz ļautiņu valodām.“ (8530.)

„Labāk lecu ūdenī,
Ne radiem kaunu daru,
Labāk manu augumiņu
Lai sīt vilnis maliņā.“ (6566.)

„Paldies saku māmiņai
Par agrāju cēlumiņu,
Lai kaunā nepaliku
Svešu ļaužu istabā.“ (6789.)

Tik smagas un nospiedošas jaunava sajūt ļaužu apvainojošas un viņai kaunu darošas valodas. Tādu kaunu pārdzīvot ir — pārdzīvot nelaimīgu stāvokli. Kauns ir stiprs nelaimes faktors. Bet kā tāds viņš atkal, savukārt, sargā cilvēku godu un tikumību.

Kad gods pazaudēts, tad kauns spiež cilvēku no citiem cilvēkiem un sabiedrības novērsties.

„Iesim nu, māsiņ, mājā — nu ir gods pa lauku (vējā)!“ 1.

„Būtu vai stāvu zemē aiz kauna ielīdis.“ BFK. 50.

„Nezin aiz kauna kur sprukt (kur glābties).“ BFK. 50.

Kas kaunu pazaudējis, tas arī parasti godu ir lielākā vai mazākā mērā zaudējis.

„Kam nav kauna, tam nav goda.“ BFK. 137.

„Ja kauns aizbēdzis, tad gods par velti glabājams.“
BFK. 158.

Bet nekaunām ir arī sava attaisnošanās filozofija. Ar zināmu prātniecību tie cenšas savu neērto stāvokli, ja ne pavisam dzēst, tad vismaz vieglināt.

„Vai kauns kāds gods?“ BFK. 50.

„Vai kauns kāds gods, vai nauda kāda manta?“ BFK. 50.

„Kauns nav dūmi — acis nekož.“ BFK. 178.

Bezgožiem tauta tos kauninot mēdz sacīt:

„Kaunēties vajadzētu!“ BFK. 50.

„Kaunies kaunu, bīsties Dievu!“ BFK. 50.

„Tev nav tik daudz kauna kā suņam!“ BFK. 50.

4. Nekaunība un laime.

„Kas kaunu neprot, tas badu nemirst.“

BFK. 50.

„Kas kauna neprot, tas tiek amatā.“

BFK. 53.

„Kaunīgam gods, nekaunīgam kumoss.“

BFK. 143.

„Kuŗš kaunam ar kāju speŗ, tas laimei durvis valā ver.“

BFK. 308.

„Kaunīgs suns nebaŗojas.“ Stend.

Dzīve ar savām neskaitāmām preteŗķībām tā ir iekārtojuŗies, ka allaŗ vien tam labākajam cilvēkam dzīvē tiek tas slik-tākais, bet tam siltākajam no dzīves pīrāga tas labākais.

Godīgs cilvēks parasti ir smalkjūtīgs un kaunīgs. Viņŗ nekur neuzbāzīŗies, nevienu neapgrūtināŗ, un cik vien iespē-jams, paliks nost un sāņus no visādiem labumiem, kur būtu citi jātraucē. Bet tādām cilvēkam dzīve ir diezgan grūta, resp. viņa ar saviem labumiem tam aizsoļo gaŗām.

Vieglāka dzīve ir mazāk smalkjūtīgam cilvēkam, tādām, kas par kaunu daudz neko nedod. Viņŗ dzīvē nekautrēŗies prasīt, pat ņemt ar diezgan negodīgiem līdzekļiem, ja vien ti-kai ir kāds reāls iznākums. Viņŗ kautrīgākos pēc iespējas pa-grūdīs nost no dzīves pīrāga un pats sev paņems to gardāko kumosu.

To īŗtenību tauta ir novērojuŗi savā ilgā pastāvēŗšanas laikā un savāŗ raibu raibāŗ gaitāŗ. To viņa arī izsaka savos tiklab augŗŗā minētos sakāmvrādos, kā arī citos.

Zobodamies un sevi veikli it kā attaisnodami, tādi cilvēki tad smaidīdami mēdz sacīt:

„Vai kauns kāds gods, vai gods kāda manta, iebāŗ maisā un aizsien galu ciet.“ BFK. 386.

„Kuŗŗ ar kāju kaunu speŗ, tas savai laimei durvis ver.“
BFK. 1218.

IV Taisnība un laime.

1. Taisnības darbs dara laimīguŗ citus.

„Dar', Dieviņ, ko nedar'

Dar' visiem līdzībuņu:

Kam dar' grūti uzaugot,

Tam dar' viegli dzīvojoŗ.“ (9172.)

Taisnības jūtas cilvēkā ir dziļas un spēcīgas. Taisnības prasība ir it kā dabas dota, tā ir kā dabas dots instinkts. Viņa parādāŗ jau agrā bērnībā. Kad vecāki bērniem izdala nevien-

līdzīgi balvas vai citus labumus, tad bērns to tūlīņ novēro un sasāpināts tēvam vai mātei pārmetoši jautā: „Māmiņ, kāpēc Jānītim vairāk kā man? Kāpēc Annīnai labākas kurpītes kā man?“ u. t. t.

Taisnības jēdziens cieši saistās ar vienlīdzības un nopelna jēdzieniem. Katram cilvēkam ir tieksme līdzīgos apstākļos prasīt arī līdzīgu daļu, vai arī par līdzīgu darbu līdzīgu algu jeb atlīdzību.

Ja diviem strādniekiem par vienādu darbu maksās, teiksim, vienam 5, bet otram 10 latu, tad pirmais to sajūtīs kā netaisnību.

Tāpat ja vecāki vienam bērnam atdod visu mantu, bet otram nekā — ir netaisnība pret mantā apieto bērnu.

Kur ir nelīdzība, tur vajag zināmu dibinātu iemeslu. Ja tādu nav, tad cilvēks izjūt smagas un mocošas netaisnības jūtas.

Netaisnību vai taisnību var darīt tāds cilvēks sabiedrībā, kam ir kaut kādas izdalīšanas vai novērtēšanas uzdevumi vai iespējas: vienalga, vai izdalāmās vērtības būtu materiālas, vai garīgas.

Taisnību vai netaisnību var nodarīt vecāki bērniem, izdalot tiem nevienādi vai nu savu mantu, vai savu mīlestību.

Taisnību vai netaisnību izdarītu tiesnesis, ja tas par vienu un to pašu pārkāpumu līdzīgos apstākļos piespriestu dažādus sodus.

Ja netaisnība cilvēkus sāpina un uztrauc, tad taisnība tos nomierina un dara laimīgus.

Parasti gan ir tā, ka cilvēki stiprāki izjūt netaisnības nepatīkamās jūtas nekā patīkamās taisnības jūtas.

Taisnību cilvēks allaž vien neievēro vai arī ieskata kā lietu, kas pati par sevi saprotama, kamēr netaisnību viņš krasi uztver un krasi uz to reaģē ar savu jūtu pasauli.

Bet ja cilvēkam ilgi jādzīvo zem netaisnības sloga, tad viņa laimes celtnē trūkst vienas nopietnas sastāvdaļas.

Tāpat atsevišķas tautas ir nelaimīgas, kad kāda cita tauta tām dara pāri, dara netaisnību. Viņas allaž vien pret tādu netaisnību uzsāk sparīgas, ilgas un grūtas cīņas.

Kad beidzot tautai nodarītās netaisnības ir pārvarētas, tad tauta sajūt patīkamas apmierinājuma jūtas.

Netaisnības laimi un nelaimi pietiekoši ir dabūjuši izjust mūsu sentēvi savās svešu kungu gaitās. Pret netaisno varu tūlīņ pamostas smagas pretestības jūtas un arī protests.

„Kāpēc kungi, kāpēc tiesa,
 Kāpēc tiesas neiznes?
 Kāpēc manus bāleliņus
 Šaus sēstdienas vakarā?“ (31300.)
 „Kālab kungi, vagarītes,
 Kālab tiesu neizsprieda?
 Muižā mani bāleliņi
 Vakārēju gājumiņu.“ (31301.)

Pret netaisnību un varu cilvēks protestē ja ne ar spēku tad savā dvēselē, savās domās, vēlējumos un cerībās. Pārestības un netaisnības cietēji cer, ka pārestības un netaisnības darītājs tomēr savu sodu kādreiz saņems.

„Kundziņš manu arājiņu
 Spieka galā dancināja.
 Nu, kundziņ, tava vara,
 Nu tu vari vārdzināt;
 Gan pērkons tev' iespers
 Pašā elles dibenā.“ (31319.)
 „Lielskungs mani nabadziņu
 Ar rīkstīti darināja.
 Gan tu mani pieminēsi,
 Kad es būšu debesīs.“ (31340.)

Netaisnība modina arī atriebības jūtas.

„Paga, paga tu, kundziņ,
 Tu ar mani parādā;
 Es tev' likšu tai vietā,
 Kur deg zila uguntiņa.“ (31352.)

Tautas vēlējums ir, lai tiesa tiktu vienmēr taisni spriesta.

„Kundziņš manu bāleniņu
 Tiesas spriest aicināja.
 Spried patiesi, bāleniņ,
 Dod Dievam dvēselīti.“ (31320.)

Par taisnu spriedumu un par taisnību tauta vienmēr ir pateicīga.

„Paldies saku kundziņam,
 Ī kundziņa vārdiņam,
 Kas neļāva bagātam
 Mīt nabaga kājiņām.“ (31355.)

2. Taisnība aplaimo, netaisnība — otrādi.

- „Taisnais ceļš tas labākais.“ BFK. 53, 73,
170, 128.
„Ko tu taisnam padarīsi!“ BFK. 50, 160.
„Taisno būdiņa zaļo, netaisno pils sagrūst.“
BFK. 53.
„Laundaris bistās labas dzīves brīdī, bet
taisns ir drošs pat nāvē.“ BFK. 138.
„Taisnība nereti izpestī no nāves.“
BFK. 111.

Labi. Bet ko tad īsti taisnība dod pašam taisnības aizstāvim un taisnības darītājam? Ko viņa pieliek pie šī taisnības darītāja labsajūtas un laimes?

Vispirms jau taisnība un taisna rīcība padara cilvēku drošāku viņa dzīves gaitās. Tanī ziņā taisnības ceļš ne tikai labākais, bet arī drošākais.

Taisnu ceļu ejot cilvēks iet droši un apzinīgi. Citiem nodarīta netaisnība meklē atriebies. Bet zem atriebības bul-tām nolikts cilvēks nekad nevar justies drošs. Citiem vār-diem: netaisnības darītājs sevī pārdzīvo nepatīkamas nedro-šības un baiļu jūtas.

Tālāk. Ja manta un bagātība ir netaisni iegūta, tad tais-nība un tiesa var to atkal atņemt un netaisno ieguvēju izputi-nāt. Tāpēc arī tauta saka:

„Netaisna manta — augļus nenes.“ BFK. 50.

„Netaisns grasis apēd taisnu mantu.“ 1.

„Netaisni pelnīts augļus nenes.“ BFK. 139.

„Netaisns grasis makā nestāv.“ BFK. 127.

„Netaisns grasis apēd simts taisnus.“ BFK. 71.

„Netaisnais krājums atkal izput.“ Stend.

„Netaisna manta izput.“ Stend.

Tāda ir tautas atziņa par netaisni gūtu mantu. Tā nav droša, tā nav pastāvīga. Vēl vairāk: netaisnie graši sev līdzī saposta un samaitā arī taisnos.

Citādi tas ir ar taisni gūto mantu, ar paša sviedriem gūto un pelnīto.

„Labāk mazumiņš ar taisnību, nekā liels ienākums ar ne-taisnību.“ BFK. 124.

„Mazs riecintiņš ar taisnību daudz labāks, nekā liels ar netaisnību.“ BFK. 266.

„Labāk mazumiņš ar taisnību, nekā lielums ar netais-nību.“ BFK. 345.

„Labāk dzīvot nabadzībā ar taisnību, nekā bagātībā ar viltību.“ B. 1893. 9.

„Gāzi taisno devīnas reizes; devīnas reizes tas tomēr uzcelties.“ L. Psk. II, 50.

Šo taisnības mazumiņu tev neviens (kas negrib lietot varu) nevar paņemt. Tu uz viņa stāvi kā uz klints. Bez tam tev tā apziņa: tas pašā pelnīts, tas godīgi iegūts.

Un trešām kārtām: nesamaksājams ir taisna cilvēka pašlepnums un pašapziņa.

„Ko tu taisnam padarīsi!“ BFK. 50.

„Ja es esmu taisns, kas man ko var sacīt?“ BFK. 50.

Tā ar lepnumu un pašapziņu mēdz izsaukties mūsu godīgie latviešu tēvi.

Taisns cilvēks savā būdīnā tiešām var būt lepnāks un drošāks, kā netaisnais savās pilīs...

Pat tad, kad taisnam cilvēkam uzbrūk spēcīgāki, varenāki cilvēki, bet uzbrūk ar netaisnību un nepatiesi, pat tad, kad viņam ir jācieš smagi, bet netaisni — pat tad viņš cieš ar zināmu lepnumu sirdī: „Es ciešu netaisni un nevainīgi.“

„Taisna apzināšana ir tā labākā miera vieta.“ L. A. 1854. 30.

Un ceturtām kārtām: taisnu cilvēku arī citi cilvēki cienā tur. Taisnība — tā ir goda lieta.

„Sirmi mati, kas piedzīvoti uz taisna dzīves ceļa, ir tas skaistākais goda kronis.“ BFK. 491.

„Prieks ir taisnam — taisnību darīt.“ BFK. 398.

„Taisnu ceļu iet, tas goda vīram pieklājas.“ B. g. 1896.

Taisnām vajaga būt ne tikai domām un darbībām, bet arī jūtām. Tā, piem., mīlestība var būt taisna un viltota. Taisna ir vērtīga, viltota — nevērtīga.

„Taisna mīlestība, kaut nabadzībā, tomēr bagātība.“ M. V. p. 1879. 8.

Bez tam taisnība bieži iet roku rokā ar brīvību. Brīvība allaž vien vispirms prasa taisnību.

„Taisnība ir brīvības māsa.“ B. V. p. 1872. 27.

„Taisnība un patiesība tautu paaugstina, netaisnība un meli to gāž.“ G. 1885. 4.

Tad vēl taisnībai tā labā īpašība, ka viņa ir pastāvīgāka.

„Taisnība pastāv, bet blēdīgs padoms ar kaunu beidzas.“ L. Av. 1853. 31.

Tautai ir tā apziņa, ka ar taisnību tomēr vairāk saistās laime kā ar netaisnību.

„Pa taisno ceļu iedams vienmēr mērķi sasniegsi.“ BFK. 1218.

„Netaisnais nāk nelaimē, un taisnais panāk labu.“ BFK. 150.

„Taisnība tomēr vienreiz gaismā nāk.“ Stend.

„Taisnība virsroku patur.“ Stend.

Netaisnību tauta ieskata kā nelaiemes māsu, kā nelaimi nesošu parādību.

„Netaisna manta svētību nenes.“ BFK. 66.

„Neganta ir netaisna manta.“ BFK. 68.

„Kas netaisnību sēj, tas bēdas pļauj.“ BFK. 87, 150.

„Netaisna manta rokās izkūst.“ BFK. 73. 111.

„Netaisna manta nav bagātība.“ BFK. 111.

„Netaisns panāk nelaimi, bet taisns — laimi.“ BFK. 124.

„Netaisnība pate sev rikstes griež.“ BFK. 124.

„Netaisna manta ir par lāstu.“ BFK. 71.

Tikai arī te nav jāaizmirst parastā lietas otrā puse. Netaisnības darītājs ne ikreiz saņem savu sodu, kā ar akmeni pierē. Nē. Bieži un ļoti bieži netaisnības darītāji dzīvo ļoti labas dienas, baudīdami prieku un laimi, tikai vēlāk parasti nāk kritiens, nāk reakcija ar laimes pretējām sekām.

3. Taisnības sāpju aspekts.

„Taisnība acīs dur.“ B. 1893. 23.

„Taisnībai daudz pretinieku, labam cilvēkam daudz ienaidnieku.“ BFK. 52. 88.

„Ar taisnību vien pasaulē tālu netiksi.“

BFK. 53.

„Pa taisnu ceļu pie mērķa netiksi.“

BFK. 75.

„Kam nauda, tam taisnība.“ BFK. 358.

Kaut arī taisnība ir cēla un skaista, bet salda tā nebūt vienmēr nav. Vēl vairāk: allaž vien tā ir rūgta, ērkšķaina un asaraina.

Daudzreiz ir grūti sacīt, kas ir smagāki: vai netaisnību ciest, vai pret viņu cīnīties.

Daudzos gadījumos cilvēki labāki izvēlas netaisnību ciest, kā par taisnību cīnīties, jo taisnības cīņā allaž vien plūst ne tikai asaras, bet arī — asinis. Tāpēc arī dažam labam ir nācies izsaukties:

„Ar taisnību tālu netiksi!“ (BFK. 50.), resp. taisnību visur prasīdams tālu netiksi.

Kāpēc? — Tas tāpēc, ka

„Taisnībai ir daudz pretinieku.“

Daudz reiz ar netaisnību ir ļoti izdevīgi dzīvot tiem, kam

nav pietiekoši goda jūtu un sirdsapziņas, bet tādu ļaužu pasaulē nekad nav trūcis. Taisni otrādi: vienmēr ir bijusi liela pārpilnība.

„Kad vilks izsalcis, tad jēram vaina.“ BFK. 49.

Bet lai pamēģina tad jērs savu taisnību dabūt! Un dzīvē nav ne tādu vilku trūkums, nedz arī jēru. Ģrūtāks, zināms, ir jēru liktenis, jo vilka tiesa allaž vien ir diezgan vienkārša. Bez tam arī taisnības iemesla vilkam netrūkst: viņš taču allaž ir izsalcis.

„Apgāž vējš žogu, un velnam vaina.“ BFK. 51.

Ar vārdu sakot: „taisnības iemeslus“ ir viegli atrast un izdarīt netaisnību kādam cilvēkam, ja tas netaisnības darītājam ir izdevīgi.

Bet tāds darbs ir negodīgs un nes sev līdzī sāpes un ciešanas.

Tauta šo netaisnības netikumu asi nosoda. Bet viņa konstatē arī to, ka taisnība allaž vien ir sāpīga lieta.

„No maitas smird, no goda cilvēka nedzird.“ Lange.

„Kam vara (vaļa), tam taisnība.“ Lautenb.

V Patiesības un laimes attiecības.

1. Patiesība kā cildens prieka un laimes avots.

„Patiesība ceļ godā.“ BFK. 163.

„Patiesība tālu jāmeklē.“ BFK. 129.

„Kas aizvien patiesību runā, tam visi uzticas.“ BFK. 80.

„Aizstāvi patiesību un ļaujies viņas dēļ tikt zaimots.“ BFK. 165.

„Nabags ar taisnību, bagāts ar naudu.“ BFK. 57.

„Ar patiesību visur var iztikt.“ Stend.

Ir dažāds prieks un dažāda laime: ir zems un dzīvnieciskais prieks un dzīvnieciska laime, un ir augsts kultūrāls un ētiskais prieks, augstvērtīga laime.

Šo augstvērtīgo, ētisko laimi var sagādāt arī rūgta patiesība, var sagādāt tās ciešanas, ko sniedz cīņa par patiesību.

Bet patiesība ir palikusi par vienu no tiem cildeniem tēliem, kuŗa priekšā ir ceļos metušies cilvēces labākie gari. Un ne tikai ceļos metušies: kuŗas dēļ tie ir gājuši uz sārziem un ļāvušies krustā piesisties.

Viņu patiesības ceļš ir bijis ērkšķains un asiņains, bet šie

patiesības mocekļi tomēr viņu ir gājuši un bijuši arī ar mieru ciest. Vēl vairāk: tie ieskatījuši pat par savu laimi — patiesības dēļ ciest.

Tāpēc arī kāds no tautas imperātīviem teic, lai patiesību aizstāv un ļaujas viņas dēļ zaimoties. Kāpēc?

Lai arī tas sāpīgi, bet tas ir cildeni, varonīgi, tas ir ceļš, pa kuŗu var iet un arī iet tikai izredzētie, cilvēces vislabākie un viscēlākie gari, ētikas spidekļi un ģeniļi.

Bet arī tautas masās ir dziņa pēc patiesības, kaut gan cilvēku lielais vairums augstākas patiesības dēļ tikai ļoti reti ir ar mieru upuŗus nest.

„Labāk rūgta patiesība, nekā viltus mīlestība.“ BFK. 412.

Šim un tamlīdzīgiem principiem seko arī labākie un cēlākie no ikdienas un caurmēra cilvēkiem.

„Taisnība katrreiz uzvar.“ BFK. 53.

Teic kāds cits sakām vārds. To nu gan var diezgan apšaubīt vai arī pieņemt piezīmējot:

„Dažreiz patiesība uzvar tikai pēc ilgām cīņām un pēc ilgām laikmetiem.“

Lai patiesība arī maksā ciešanas, bet pašam cilvēkam tā sagādā dziļu ētisku apmierinājumu.

„Kas skaidrībā staigā, tas staigā ar mieru.“ BFK. 150.

2. Kad patiesība sarūgtina.

„Patiesība ir rūgta.“ BFK. 51, 143.

„Kas taisnību runā, tas nakts māju nedabū.“ BFK. 54, 165.

„Ja gribi daudz pretinieku, tad saki daudz taisnības acīs.“ BFK. 52.

„Laudis drīzāk piedod, ka viņus apmelo, nekā kad tiem patiesību saka.“ G. l. k. 1901.

„Katrreiz taisnību nevar teikt.“ BFK. 149, 52, 71.

„Patiesība top reti uzņemta.“ Stend.

Ir daudzas ļoti labas lietas, kas tomēr visur un vienmēr nav lietojamas. Tāda ir arī — patiesība.

Patiesība ir vārdos izteikta saskaņa ar īstenību. Patieses ir tas, kas īstenībā noticis vai atrodams.

„Kas patiesību runā, tas saka taisnību.“ BFK. 147, 150.

Un lūk no tā, kā ar patiesību apietas, atkarājas tiklab paša teicēja omulība un labklājība, kā arī tā cilvēka, kam patiesību saka.

Augšā atzīmētie sakāmvārdi teic, ka patiesība rūgta un ka viņa sagādājis daudz pretinieku.

Kāpēc?

Lieta tā, ka patiesību var sacīt ne tikai par to, kas notiek dabā: ka patlaban līst vai snieg u. t. t., bet arī par to, kas notiek cilvēka dvēselē, par to, ko otrs cilvēks dara vai darījis, kāda ir viņa darbu vērtība, viņa raksturs u. t. t.

Un te ir visas šīs savādās problēmas sakne.

Izrādās, ka katram cilvēkam ir ne tikai labas, bet arī sliktas īpašības, un pie tam parasti slikto īpašību mēdz būt vairāk kā labo. Tas pats sakāms par viņa rīcību un darbiem.

Otrām kārtām, cilvēkam ir vēl otra raksturīga īpašība: viņš vēlas, lai par viņu runā vairāk labu kā sliktu, vai pareizāki — tikai labu. (Varbūt, ka viņš arī daudzkārt iedomājas, ka viņa sliktās īpašības ir labas). Kas iedomās par viņu sliktu runāt, tas ir vai nu viņa tiešs vai netiešs ienaidnieks.

Un te sākas patiesības ērkšķu ceļš.

Ja nu viens cilvēks par savu paziņu grib sacīt patiesību, tad viņam jāsaka un jārunā arī par viņa ļaunām īpašībām, bet līdz ar to viņš savu paziņu sacel pret sevi, padara par savu pretinieku vai ienaidnieku.

„Runā maz, bet vismazāk par sava tuvāka ļaunumiem.“

BFK. 66.

„Lācim ar ikreizes nevar teikt, ka viņš ir lācis.“

BFK.

160.

„Tu mīli glaimus, un tādēļ patiesība rūgta.“

BFK. 283.

„Patiesība ir rūgtāka nekā nepatiesība.“

BFK. 71.

„Visur nevar teikt patiesību.“

BFK. 71.

Vajag būt ļoti krietnam cilvēkam, kas paciestu, ka runā arī par viņa sliktajām īpašībām. Tādu ir maz, kas varētu sacīt:

„Tas, kas man pasaka manas vainas, ir mans patiesākais draugs.“

BFK. 266.

Cilvēks ir labāk ar mieru, ka tu melo, bet runā par viņu labi nekā otrādi.

Tāpēc apejoties un rīkojoties ar patiesību ir vajadzīgs liels takts, lai pasarītu sevi un citus no liekām nepatīkšanām, klizmām un nelaimēm.

Cilvēkam jāzina un nopietni jāapsver, kur viņš var patiesību sacīt, resp. kur tas ir vērts un kur nav.

Cilvēks, kas visiem, visur un viscaur grib patiesību sacīt, tas drīz vien atradīsies vai nu cietumā, vai pie karātavām.

Dažā vietā patiesība ir jānoklusē, jo viņas cena ir par

daudz liela, pie tam pati patiesība allaž diezgan mazvērtīga. Dažā vietā jāaprobežojas arī ar puspatiesību.

Dažas patiesības noklusēšanu, citas pusizteikšanu politikā sauc par diplomātiju. Diplomāta valoda, viņa patiesība ir diezgan gluda: tā daudz nesarūgtina ne pašu, ne citu.

Bet kas grib zināt, kā iet spilgtākiem patiesības runātājiem, tas lai apskata krustā sistā Pestītāja tēlu.

„Ja gribi patiesīgs būt, tad turi kāju cilpā.“ BFK. 75.

Sevišķi ar patiesību ir jābūt uzmanīgiem attiecībā uz tiem, kam naudas vara. Šie spēki allaž vien patiesībai aizbāž muti.

„Kam maks, tam patiesība.“ BFK. 57.

„Kam nauda, tam taisnība.“ BFK. 358.

„Kad nauda runā, tad patiesība cieš klusu.“ BFK. 124.

„Kas patiesību meklē, tas lai labāk uz muižu neiet.“ Altm.

„Patiesības stabule jāatstāj mājā tam, kas iet uz muižu.“ Altm.

„Patiesībai ir dzestra seja un zila mugura.“ Altm.

„Ja patiesībai jau mugurā septiņi svārki, tad uzvelc viņai vēl mēteli.“ Altm.

„Uz taisnības makšķeres ķeras tikai mazas karūsiņas, bet ar melu tiklu ķer lielos lašus.“ Altm.

„Viegli atrast, kas patiesību spēlē, bet grūti atrast, kas pēc tās danco.“ Altm.

„Patiesība ir jāliek augstas kārts galā, lai viņu par daudz skaidri neredz.“ Altm.

„Kur meli ir atļauti, tur runā patiesību.“ Altm.

Un tomēr: pat ar varu un naudu patiesību tomēr nevar iznīcināt. Tāda ir tautas atziņa.

„Patiesību varētu tikai tad aprakt, ja melus ņemtu par zārku.“ Altm.

„Patiesība neslikst ūdenī, nesadeg ugunī.“ BFK. 65.

„Patiesībai muti neaizbāzīsi.“ BFK. 60.

Konstatējot, ka:

„Patiesība visdārgākā manta pasaulē“ (BFK. 124.), tauta aicina visiem spēkiem patiesību aizstāvēt.

„Līdz nāvei cīnies par patiesību.“ BFK. 295.

„Mīli patiesību, nīsti ienaidu.“ BFK. 266.

„Skaties acīs — saki patiesību.“ BFK. 266.

„Aizstāvi patiesību un ļaujies viņas dēļ tikt zaimots.“ BFK. 277.

„Runā to, kas ir patiesība.“ BFK. 102.

- „Patiesībai katram jāpadodas.“ BFK. 60.
 „Nerunā to, kas nav.“ BFK. 147.
 „Mīlē patiesību un nīsti melus.“ BFK. 124.
 „Nerunā to, kas nepatiesība.“ BFK. 124.

VI Labs cilvēks kā laimes sekmētājs.

1. Labs cilvēks citam nes laimi.

- „Labs cilvēks nav atsverams ar zeltu.“
 BFK. 53.
 „Labs vīrs ir vairāk vērts, nekā trīs sieki
 sudraba.“ 3.
 „Labs koks nes labus augļus.“ BFK. 76.
 „Labam darbam labas sekas.“ BFK. 128.
 „Labs koks nevar sliktus augļus nest.“
 Lautenb.

Labs cilvēks sabiedrībā jeb sabiedrības labklājības saimniecībā ir tas pats, kas zelts praktiskā vai visas tautas saimniecībā. Kā zeltā ietvertas lielas saimnieciskas vērtības, tā labā cilvēkā — lielas ētiskas, citiem laimi un labklājību nesošas vērtības. Īstenībā labais cilvēks ir sabiedrības cementis. Viņš ir tas, kas sabiedrisko dzīvi padara ja arī ne ik reizes par laimīgu, tad vismaz par ciešamu.

Labam cilvēkam vēl viena līdzība ar zeltu un dārgakmeņiem: labs cilvēks ir samērā reta parādība. Tauta teic:

- „Labs cilvēks tālu jāmeklē.“ BFK. 160, 143, 165, u. c.
 „Labu cilvēku vajaga ar uguni meklēt.“ BFK. 50.

Kā dzelzis, čugunu vai citus mazvērtīgus materiālus sastop vai uz katra soļa un kaudzēm uz krāmu tirgus, tā arī sliktus un mazvērtīgus cilvēkus sastop arvien prāvā daudzumā.

Vēl labu cilvēku var salīdzināt ar dārgakmeņiem, bet sliktos ar parastām olām un zemes akmeņiem, kas sastopami vai uz katra soļa.

Bet kāpēc tad labs cilvēks ir labklājības avots citiem? Tas izriet no laba cilvēka īpašībām. Un kādas tās ir?

Nav mūsu uzdevums šē sniegt izsmelošu šo īpašību uzskaitījumu. Minēsim piemēra dēļ kaut tādas īpašības, kā:

1) laba un cilvēcīga (humāna) apiešanās ar līdzcivēkiem, tos

neizvainojot un nesāpinot; 2) kārtība un korrektība darbā un citos pienākumos, kas liek normāli un bez nepatīkamiem traucējumiem ritēt tiklab tautas un valsts saimnieciskai, kā politiskai dzīvei; 3) atturēšanās no noziegumiem un līdzēšana tos apkarot; 4) palīdzēšana citiem cilvēkiem dažādās bēdās, nelaimēs, ciešanās u. t. t.

Ja kādā valstī vai tautā labo cilvēku skaits stipri samazinās, resp. tautas morāliskais līmenis pagrimst, tad posts un nelaiimes mākoņi savelkas pār šo tautu.

Tāpēc labi cilvēki, labi darbinieki un pilsoņi vajadzīgi tiklab katrai valstij kā tādai, kā arī katrai ģimenei.

Tāpat katrs atsevišķs cilvēks alkst pēc laba drauga; ligava ilgojas pēc laba līgavaiņa; sieva pēc laba vīra; vecāki pēc labiem bērniem u. t. t.

Zeltene piem., dzied:

„Dod, Dieviņi, ko dodamis,
Dod man labu arājiņu.“ (9484.)

Bet kāpēc zeltene vēlas labu arājiņu? Viņa arī savus motīvus neslēpj:

„Lai es savu nēzdodziņu
Maizītē neapēdu.“ (9484.)

„Lai es savas villainītes
Par maizīti neizdevu.“ (9484. I. var.)

„Lai es savus baltus vaigus
Asarām nemazgāju.“ (9487.)

Tautu meita par labu ieskata tādu arājiņu:

„Uz ko varu palaisties,
Uz ko varu cerēties.“ (9488.)

Bez tam vīrs nav tikai vienai dienai, bet visam mūžam:

„Tis nebija vienas dienas,
Tis visam mūdiņam.“ (9485.)

Apsvērdama to, ka labs vīrs ir sievas labklājības un laimes pamats, zeltene arī saka jau no pat sākuma:

Šādi, tādi nenākat,
Man kauniņu nedarāt;
Nākat labi tēva dēli,
Ieš' pirmā sākumā.“ (10615.)

Tāpat tautu dēls grib kā līgavu un sievu ne šādu tādu meitu, bet labu:

„Ap kalniņu saule tek
Ģaņas dienas gribēdama;
Tā es teku ar līkumu,
Laba s sievas gribēdams.“ (11049.)

„Dēju priedi, dēju egli,
Nelūkoju ozoliņu;
Nēmu labu mātes meitu,
Nelūkoju sudrabiņa.“ (11085.)

„Dod, Dieviņi, ko dodamis,
Dod man labas div' lietišas:
Ceļā labu kumeliņu,
Mūžai labu līgaviņu.“ (11089.)

Tā tad: laba daba līgavai ir labāka par zeltu un sudrabu, ko tā dabū pūrā līdz.

Ja ceļā no svara ir labs kumeliņš, tad dzīves ceļā vēl jo no lielāka svara ir laba līgaviņa, laba dzīves biedre jeb sieva. Sieva nav vīze, ko var nomest, tāpēc jālūko, ka sievu var dabūt labu. No sliktas jāvairās.

„Nemt es nemšu līgaviņu,
Ka man sliktas nepaņem:
Ne vīzīte, man nomest,
Ne puķīte, pakaitēt.“ (11350.)

Labs cilvēks ar savu darbu, ar savu izturēšanos, ar savu laipnību sev apkārt sēj prieku un citu labsajūtu.

„Rīta rasa noskaloja
Rožu ziediem puteklīšus;
Es aizmirsu ļaunu vārdu,
Labu vārdu dzirdēdama.“ (8833.)

Tādi pat laimes nesēji vecākiem ir labi bērni, bet ļauni — nelaimi nesoši, kā mēs jau to savā vietā aizrādijām.

Labs cilvēks visur ap sevi sēj prieku, bet ļauns — ciešanas.

Labs cilvēks ir tautas ideāls, bet no ļauna tā novēršas.

2. Laba cilvēkdaba arī pašam cilvēkam ir laimi nesoša.

„Labam laba laime.“ BFK. 324, 356.
„Dzīve ir laba, ja pats esi (ir) labs.“
BFK. 53, 70.
„Kas labu sēj, tas labu plauj.“ BFK. 76.
„Labāk ar Dievu nabags, nekā ar velnu
bagāts.“ BFK. 99.

Ir divas lietas, kas iztaisa labu cilvēku: 1) laba iedzimta daba un 2) labi ieaudzinātie tikumi.

Šī labā cilvēkdaba, neatkarīgi no viņas cēloņiem, ir cilvēkam pati par sevi liela un vērtīga balva. Balva, ja viņa ir dabas dota un vecāku ieaudzināta, bet paša cilvēka nopelns

— ja cilvēks pats ar pūlēm to centies izveidot un izveidotu, izkoptu arī paturēt.

Tikai neatkarīgi no tā, vai tā minētā īpašība ir dabas balva, vai pašizveidots darinājums, laba cilvēkdaba ir tomēr vērtīga lieta, kas ne tikai citiem sniedz patīkamus brīžus, bet arī pašam cilvēkam pašķir laimīgākas gaitas.

Bet ko tad īsti laba daba, labs raksturs dod pašam cilvēkam?

„Labam darbam labas sekas.“ BFK. 110.

„Labam darbam laba alga.“ BFK. 164.

Kas attiecas uz laba darba sekām, tad tas ir vairāk citu cilvēku labums, un mazāk paša darītāja; bet labu algu, labu atlīdzību par labu darbu — to jau gūst pats darītājs.

„Labiem bērniem labi klājas.“ 2.

Ja arī labiem pieaugušiem labi klājas, tad arī tā ir laba darba, labas cilvēkdabas alga.

„Ja pats būsi labs, tad citi arī tev būs labi.“ BFK. 124.

Ja piktam sunim ir saplēsta āda, tad tās ir sekas no viņa dabas un rīcības. Ja kaseklīgs cilvēks dzīvo allaž nepatīkamos konfliktos, tad cilvēka mierīga un laba daba citus neizaicina uz asumiem un pārestībām. Vajaga būt ļoti nekrietnam un neģēlīgam cilvēkam, lai tas uzbruktu nevainīgam cilvēkam, kas ļauna ne viņam, ne citam nav nodarījis.

„Labam cilvēkam suns nekož.“ BFK. 115, 136.

„Dievs dod devējam, vells rauj rāvējam.“ Kr. Ulm.

Bez tam labs darbs daudzos cilvēkos modina pateicības jūtas un gandarījumu. Tāds gandarījums jeb pateicības darbs nav nepatīkams.

„Ar vienu vārdu (t. i. labu vārdu, P. B.) var vairāk panākt kā ar lērumu.“ BFK. 50.

„Laipni vārdi maksā maz, bet sasniedz daudz.“ BFK. 50.

„Ar labu panāk vairāk kā ar ļaunu.“ BFK. 50.

„Labs vārds daudz iespēj un nekā nemaksā.“ B. 1890. 45.

„Viens labs vārds spēj vairāk padarīt, nekā simts zelta rubuļu.“ BFK. 1161.

Arī tās ir diezgan parastas un diezgan piedzīvotas un pieredzētas patiesības. Ko nedabū ar naidu un bāršanos, to dabū ar laipnu vārdu un pieklājīgu, cilvēcīgu izturēšanos.

„Labais pēdīgi uzvar ļaunu.“ BFK. 60.

Ja arī ne vienmēr tas tā, tad vismaz ļoti bieži. Labam cilvēkam ir drošāki ieroči un drošāks sabiedrības atbalsts. Ļaunam parasti ir sekmes uz laiku, bet laika gaitās ļaunais

tiek atmests un labais ļoti bieži paliek, ja arī ne ik reizes ar materiālu, tad katrā ziņā ar morālisku uzvaru.

„Labs sliktu atsver.“ BFK. 124, 170.

Ja arī ļauns darbs ir izdarīts, tad allaž vien ar labu tas ir jālabo. Ļauna cilvēka darbus allaž vien nākas atvainot, aizbildināt ļaunā cilvēka draugiem un piederīgiem. Konflikta gadījumos starp asiem un ļauniem cilvēkiem nākas nostāties labākas un mierīgākas dabas cilvēkiem kā starpniekiem, līdz beidzot ļaunuma sekas ir dzēstas ar labu vārdu vai labu darbu.

„Labam laba slava.“ BFK. 53, 85, 152.

Cilvēka reputācija, laba slava, cilvēka gods ir svārstīgas sastāvdaļas katra cilvēka laimes celtnē. Bet ar ļaunu darbu labu slavu nedabūsi. Ļaunu slavu — jā, bet tā tevi maz apmierinās. Tevi patīkami glāstīs tikai — laba slava.

„Kas labu darījis, tam prieks sirdī.“ BFK. 139.

„Kas dienā labu darījis, tam prieks ir sirdī vakarā.“
BFK. 139.

Šis sirdsprieks par labu darbu, šķiet, ir laba darba un laba cilvēka visaugstākā alga!

Isti labs cilvēks savu labo darbu dara taisni šī sirdsprieka dēļ un nevis kārē pēc zelta vai sudraba. Pat slava nav īstais dzinējspēks. Un taisni šie cilvēki ir visaugstāk stādāmi. Tās ir tā sauktās „skaistās dvēseles“, kam liela ētiska vērtība, kas pamirdz die cilvēces debesīm kā visspožākās zvaigznes tumšā naktī.

Bet arī tāds cilvēks, kas nav ētikas briljants jeb ētikas ģenijs — arī tāds būs izbaudījis ne vienreiz vien klusu un skaistu prieku par labu darbu, par kādu pakalpojumu otram, par kādu skaistu dāvanību, par palīdzību bēdās, trūkumā u. t. t.

Bez šī ētiskā rakstura sirdsmiera, labam cilvēkam vēl viens labums: viņam nav jābīstās tā, kā jābīstās laundarim par saviem ļauniem darbiem.

„Kas nekā ļauna neapzinās, tam nekā nav jābīstās.“
BF K. 54.

„Ko tu darīsi taisnam!“ BFK. 50.

Ka labums zināmos gadījumos „atmaksājas“, par to liecina šādi sakāmvārdi:

„Dots devējam atdodas.“ BFK. 52.

„Mīlestībai labi augļi.“ BFK. 320.

„Mīlestība ir labāka pie ļaudīm, nekā zelts un sudrabs.“
BFK. 345.

„Mīli citus, tad arī citi tevi mīlēs.“ BFK. 87.

„Vienprātība, saderība — slavas darbus darina.“ BFK. 87.

- „Skaidra sirds ir dārgākā dzīves manta. BFK. 87.
 „Labs darbs atsver ļaunu vārdu.“ BFK. 237.
 „Godīgi dzīvot ir grūti, bet labi.“ BFK. 52.
 „Labāk dzīvot bez naida nekā ar naidu.“ BFK. 262.
 „Kur mājo mīlestība, tur Dieva svētība.“ 266.
 „Labiem darbiem laba alga.“ BFK. 187.
 „Kas otram dos, tam Dievs dos.“ BFK. 71.
 „Labu cilvēku visi ievēro.“ BFK. 71.
 „Visi labi, ja pats esi labs.“ BFK. 160.
 „Labus darbus kaļ akmenī,
 sliktus raksta smiltīs.“ BFK. 282.
 „Augstākā cilvēka manta — labsirdība.“ BFK. 287.
 „Tikums spīd vairāk kā zelts.“ BFK. 298.

VII Ļauns cilvēks — pasaules nelaime.

1. Ļauns cilvēks — citu cilvēku nelaime.

- „Launam ļauni darbi.“ BFK. 53.
 „Labāk deviņus velnus ierauga, nekā
 sliktu cilvēku.“ 1.
 „Ļauniem cilvēkiem un trakiem suniem
 vajaga ceļu griezt.“ BFK. 76.
 „Sargies āzi no priekšas, zirgu no paka-
 las, bet ļaunu cilvēku no visām pusēm.“
 BFK. 134.
 „Ļaunas valodas bieži padara cilvēku ne-
 laimīgu.“ BFK. 148.
 „Slikts koks nevar labus augļus nest.“
 Lautenb.

Ļauns cilvēks, šķiet, ir tiešām vislielākā pasaules nelaime. Dabas katastrofas, negaisi, nikni zvēri un indīgas čūskas nekad cilvēkam nevar tik daudz ļauna nodarīt kā ļauni cilvēki.

Un tiešām: grūti būs uzskaitīt pat svarīgāko ļaunumu virkni un nelaimes masu, kas nāk no slihta cilvēka. Slepka-
 vības, miesas bojājumi, spīdzināšanas, varas darbi, apvaino-
 šanas, nicināšanas, skaudība, aprunāšana un neskaitāmas ci-
 tas morāliska rakstura mocības, kas aptumšo cilvēka un cil-
 vēces laimi — tas nāk no ļauna cilvēka, no ļaunās cilvēka
 dabas.

Pakavēsimies tuvāk pie tām ļaunuma grupām, kas ar savu nelaimi apēno cilvēci un atradušas izteiksmi tautas gudrībā.

a) Ļauns cilvēks viegli samaitā sev līdz arī labu cilvēku. Ļaunumam ir tā brīnišķā īpašība, ka viņš ātri izplatās, izplatās tāpat kā ļaunas sērgas. Kā laba slava iet kājām, bet ļauna jā jāsus, tāpat arī ļaunums pats jā jāsus. Viņš savā straujā gaitā sev viegli līdzī aizrauj arī vājākas dabas labu cilvēku.

„Grēks grēku dzemdē.“ 1.

„Ļauni ļaudis samaitā labus.“ BFK. 88, 51.

Kāds cits šī sakāmvārda variants saka:

„Ļauni ļaudis drīz labus samaitā.“ BFK. 154.

Arī tas ir zīmīgi un raksturīgi. Tas pasvīturo to patiesību, ka ļaunums tiešām ātri izplatās.

„Viens sapuvis ābols sapūdē vēl desmit citus.“ BFK. 65.

„Ļaunas ierašas samaitā labus tikumus.“ BFK. 53.

Tā tad: viens no ļauna cilvēka posta darbiem ir tas, ka viņš ap sevi sēj ļaunumu, samaitādams sev līdzī daudz citādi labu cilvēku.

b) Otra cilvēka netaisna nonicināšana, aizskāršana, goda aizķeršana. Tas ir otrs nelaiemes aspekts, ko sev līdzī nes ļauns cilvēks.

Pašvērtības jūtas katram cilvēkam ir no liela svāra. To uzturēšana un sajušana pieder pie cilvēka laimes. Kas cilvēka pašvērtību nedibināti noplēš, tas posta viņa labsajūtu, viņa laimi. Un ļauni ļaudis to dara. Viņiem prieks ir otru nonicināt, nonievāt, tam pāri darīt un to sāpināt. To viņi dara ar savām ļaunām mēlēm jeb, tā sauktām, ļaunām ļaužu valodām.

„Saule ēda baltu sniegu,
Ļaudis skaistu augumiņu.“ (8563.)

„Visi mīna pura zāli
Lai tā grima dibinā;
Visi manu augumiņu
Šādu, tādu nicināja.“ (9051.)

Ļaunu ļaužu valodas ir vienkārši neskaitāmas. Labs cilvēks tās nevar izbrist, kā staigņu smirdošu purvu.

„Es izbrīdu staigņu puru
Ar karpēm, zilainēm;
Nevar Dievs, nevar velns
Izbrist ļaužu valodiņas.“ (8401.)

c) Ļauna cilvēka skaudība un nenovīdība. Nenovīdība ir laba nenovēlēšana otram, ja pašam šī nenovēlēšana nav saistīta ar zaudējumiem. Tas ir tā:

„Ja man nav, lai arī tev nav.“

„Ne tev, ne man.“ BFK. 50.

„Laudis man nevēlēja
Ne ūdeņa, ne akmeņa:
Ne ūdeņa nodzerties,
Ne akmeņa apsēsties.“ (9115.)

„Kā suns uz siena kaudzes: pats neēd un otram nedod.“ BFK. 114.

Skaudība parādās tādā veidā, ka cilvēkam sāp sirds par to, ja otram kāds labums: materiāls vai morālisks. Viņam būtu prieks, kad otram šī labuma nebūtu. Pats gan viņš to labprāt vēlētos.

„Kas otru apskauž, tas to uzslavē kā par sevi pārāku.“
BFK. 165

„Skaugam acis sāp.“ BFK. 182.

„Skaugis nedod ir teļam piedzimt.“ 1.

Zīmīgi sacīts: „Skaugam acis sāp“: tiešām tā vien šķietas, ka skauģim sāpētu, ka viņam būtu vai jāklīdz par to, ka otram cilvēkam ir kāds labums.

„Vēl', Dieviņ, tu man labu,
Laud's man laba nevēlēja,
Laud's man laba nevēlēja,
No lielām žēlabām,
Redz man labu valkājot
Ar godiņu dzīvojot.“ (9152.)

„Skauč man skaugi, bur man burvi,
Gribēj' mani izpostīt.“ (9138.)

Tāda ir skaudības psiholoģija: ļauniem ļaudīm žēl, ka otram cilvēkam kaut cik laimes saulīte uzsmaida. Skaugis vēl otram postu, bet kad otram iet labi, tad gatavs asaras liet.

„Visi laudis priecājās,
Kad es slīku ūdenī;
Visi gauži noraudāja,
Kad izlīdu maliņā.“ (9156.)

d) Vispārēja ļaunvēlība. No nenovīdības un skaudības tikai viens solis līdz ļaunvēlībai: cilvēks ne par šo, ne par to nevēl vis otram labu, bet ļaunu un nelaimi. Tāds vēlētais ir — ļauns cilvēks.

„Tais', Dieviņ, dzelzu sētu
Apkārt manu dzīvošanu:
Burvis būra, skaugis skauda,
Nevēloņa nevēlēja.“ (9143.)

Tādi ļauni nevēloņas nevēl savam tuvākam laba nevienā vietā.

Jaunavai tie vēl „bez maizītes un bez kumela arājiņu“ (9144.); citam nevēl „labu zirgu jāt, ne maizītes druviņā“ (9149.); citam nevēl tīras maizes (9150.); citi pat nevēl „ne zemīti staigājot“ (9148.).

„Vēl', Dieviņ, tu man labu,
 Ļaudis labu nevēlēja,
 Ļaudis labu nevēlēja
 Nevienā vietīņā.“ (9145.)

Tik pamatīga var būt ļauna cilvēka nenovīdība, skaudība un vispārējā ļaunvēlība.

Cik šādi skauģi un nelabvēļi var otru sarūgtināt, cik tie otram var nelaimi nest, liecina tas, ka tauta tādus skauģus un nelabvēļus zīmīgi nosauc:

„mana kaula grauzējiņš.“ (9128.)

Vārdu sakot: ļauns cilvēks kož līdz kaulam.

Kādā citā dainā vēl zīmīgāki un atjautīgāki sacīts:

„Runāj' ļaudis, ko runāja,
 Mani ņēma valodās.
 Kad es būtu balta maize,
 Sen būtu mani apēduši.“ (8843.)

Saprotama lieta, ka šī ļaunu cilvēku dažādā ļaunvēlība otram cilvēkam nes nepatīkšanas, asaras, nelaimi.

Tādu ļaunu valodu apstrādāts cilvēks jūtas kā dubļiem apmētāts, kā samīdīts.

„Ļaudis mani samīnuši,
 Kā dubļainu kāju autu.“ (8614.)

Un kas gan var saskaitīt tā asaras, kam liek plūst tādas ļaunas mēles?

„Asariņu palti brižu,
 Kā dziļo ezeriņu:
 To man dara ļauni ļaudis
 Ar savām valodām.“ (8331.)
 „Miega dēļ, darba dēļ
 Es mūžam neraudāju,
 Vienas ļaužu mēles dēļ
 Birst man dažā asariņa.“ (8688.)

„Kaut zemīte šķīrusēs
 Zem manām kājiņām,
 Es būt stāvu ielēkusi
 Aiz ļautiņu valodām.“ (8530.)

Ļaunu ļaužu valodas cita cilvēka dzīves nastu padara tik smagu, viņa nelaimi tik lielu, ka glēvākiem raksturiem pavīsam zūd dzīves prieks.

„Vai, Dieviņi, es nevaru
Panest ļaužu valodiņas!

Laidīšos upītē,

Lai līdzēja vilnis nest.“ (8289.)

„Ai, Laimiņa, pieņem mani,

Ai, Dieviņi, nevar vairs

Aiz tā viena grūtumiņa:

Aiz tām ļaužu valodām.“ (8301.)

„Ai, lietīni, nelīst' vairs,

Zemīt' vairs nepanes;

Ai, ļautiņi, nerunāj't,

Augumiņš vairs nepanes.“ (8303.)

e) **Noziegumi.** Smagākā ļaunuma katēgorija ir — noziegumi. Pie noziegumiem pieder piem. zagšanas, ļaupīšanas, slepkavības, gangsterisms (jaunākā laikā) un citi.

Ļaunu cilvēku izdarītie noziegumi ir briesmīgs lāsts un nelaime visai citai sabiedrībai.

Ar šo ļaunumu jeb ļauno cilvēku masu sabiedrība cīnās: ar tiesām, policiju, cietumiem u. t. t. Tas viss sabiedrībai maksā naudu, bet kas var saskaitīt tās ciešanas, ko izdara ļaundaris, paņemdamš gan cita cilvēka darba augļus, gan viņa veselību un pat dzīvību!

Šij ļaunumu grupai pieder arī uzbrukuma kāre, kas ir ne tikai atsevišķu cilvēku, bet veselu tautu nelaime.

Ļauns cilvēks un ļaunums cilvēkā ir bagātīgs nelaimes avots un laimes kops.

2. Ļauna cilvēka paša nelaime un laime.

„Kas otram ļaunu vēl, tas labu neredz.“

„Nelabu padarījis, negaidi laba.“

BFK. 104.

„Ja tu būsi slikts, tad pret tevi arī citi

būs slikti.“

BFK. 7.

„Ļaundarim pat mīkstā gultā slihta guļa.“

BFK. 54.

„Kas otram nelaimi gādā, tas pats sev

piegādā.“

BFK. 124.

Ļaunam un nekrietnam cilvēkam gan ir parasti „biezāka āda“, cietāki nervi, bezjūtīgāka sirds kā labam, un tāpēc arī

tāds cilvēks allaž vien labāki jūtas un vieglāki dzīvo kā labs. Bet tomēr: pavisam bez nerviem, pavisam bez jūtām arī ļauns cilvēks nav. Nav viņš arī bez laimes kāres: parasti taisni otrādi.

Bet vai ļaunā cilvēka daba tam sagādā vairāk laimes vai nelaimes?

Aplūkosim tiklab vienu, kā otru šī secinājuma aspektu. Vispirms — nelaimes aspekts.

Neskatoties uz saviem dzelzs nerviem, arī ļaunam cilvēkam viņa izdarītie ļaunumi vai viņa ļaunās attiecības ar citiem nepaliek bez savas ne visai patīkamās atmaksas. Citiem vārdiem: arī ļauna cilvēka mazjūtīgai dvēselei ir savi nelaimes brīži.

Un kas tos rada?

Tos rada vispirms jau dabiskā reakcija pret ļaunu, resp. ļaunuma dabiskā atmaksa.

Kad tu otram ļaunu darīsi, tad reti kāds tev teiks paldies. Taisni otrādi: katrs enerģiskāks cilvēks turēs par savu pienākumu pieteikt šim ļaunumam cīņu, un šinī cīņā arī ļauna cilvēka „biezā āda“ var dabūt asus un sāpīgus cirtienus. Šie cirtieni var būt visdažādāka rakstura: gan sabiedrības negatīvā izturēšanās, gan tiesa, gan arī vienkārši fiziska iespaidošana.

Te kādi piemēri no tautas dziesmām:

„Es savam pēlējam
Daudz laimītes nevēlēju:
Naktī miega negulēt,
Dienā saules neredzēt.“ (8420.)

„Es savam pēlējam
Daudzi ļauna nevēlēju:
Simtu govīs ganos dzīt,
Vienu pašu mājās dzīt.“ (8423.)

„Es savam pēlējam
Mūžam laba nevēlēju:
Bij tam jāt koka zirgu
Bērniem iet ubagiem.“ (8430.)

Ja tauta saka, ka „piktam suņam saplēsta āda,“ tad ļauna cilvēka ādai nebūt neiet labāki. Ir tomēr reti cilvēki pasaulē, kas ļaunu atmaksā ar labu. Ļaunu parasti atmaksā tāpat ar ļaunu, pie kam allaž vien vēl ar „mazu uzviju“, it kā ar ziņāmiem procentiem.

Ļauns darbs un pārestība otram cilvēkam modina tiklab

dabisko cilvēka pašaisardzību, kā arī dabisko niknumu un atreibību. Bet atreibība nekad nesnauž.

Jau vienkārša skaudība slikti „atmaksājas“, kā tas redzams no sekošiem sakāmvārdiem:

„Kas otru skauž, tam labi neiet.“ BFK. 53.

„Kas otram ļaunu vēl,

Tas pats laba neredzēja.“ (9106.)

„Kas otram bedri rok, tas pats iekrīt.“ BFK. 50, 52.

„Citu grūzdams nelaimē, neieskrej pats vēl lielākā.“
BFK. 152.

„Otram ļaunu darīdams, pats sev rīkstes griež.“ BFK.
264.

Par ļauna vispārējo neatmaksāšanos vēl runā šādi sakāmvārdi:

„Otram sit, pašam sāp.“ BFK. 49.

„Ļauni vārdi cilvēkam labu nedara.“ BFK. 264.

„Kas citu nelaimē būdamu smejas, tā nelaime pilnos ziedos stāv.“ Mancelis. Post. III. 147.

„Kas savam radam ļaunu dara, to saka ļaudis blēdi esam par visiem blēžiem.“ Mancelis. Post. III. 128.

„Traks suns ilgi nestaigā.“ Stend.

„Ļaunu cilvēku ar ļaunu jāvalda.“ Stend.

„Kas otram ceļu negriež, tam pašam labi neiet.“ BFK. 127.

„Otram liktos slazdos pats iekritis.“ BFK. 237.

„Kādu pirti esi sakurinājis, tādā peries.“ BFK. 160.

„Savam sodam neviens neizbēgs.“ BFK. 160.

„Ļauns darbs nav aizsedzams pat kapa smiltīm.“ BFK.
160.

„Labāk simts velnu ieraugu, nekā sliktu cilvēku.“ BFK.
238.

„Blēdība nāk gaismā.“ BFK. 283.

„Kas slikti padarījis, tam bailīgs prāts.“ BFK. 273.

Tā tad ļaunu cilvēku un ļaunu darbu parasti ķer, tā sakot, dabiska atmaksa: 1) noziedznieku ķer likums un tiesas sods; 2) citu ļaundari ķer personāla atreibība un atdarīšana; 3) pret ļaundari bez tam, kā to redzējām no attiecīgiem sakāmvārdiem, vēršas arī sabiedrības īgnums un nicināšana; 4) ļaundari dažreiz moca arī sirdsapziņa.

Šo pēdējo ļaunuma sodu, tas ir sirdsapziņas mokas, gan parasti pārspīlē, un labi cilvēki šinī jautājumā allaž maldās. Pēc būtības ir tā, ka sirdsapziņa ir gan lielāko tiesu labā cilvēka īpašība. Sirdsapziņas pārmetumus sajūt labs cilvēks, kad tas kādreiz vai nejauši vai pārsteigumā kādu ļaunāku

darbu padara. Citādi tas ir ar ļaunu cilvēku. Tam nav laba cilvēka sirdsapziņas, vai arī daudzos gadījumos tikpat kā nemaz nav sirdsapziņas. Taisni otrādi: ļauns cilvēks un ļaundaris pat sevī var nopriecāties, ka viņam ļauns darbs labi izdēvies.

Bez tam vēl ļauns cilvēks vai ļaundaris atrod kādu filozofiju, kādu ideju vai teoriju, ar kuŗu tas savus noziegumus un ļaunos darbus attaisno vai cenšas tos vēl celt goda krēslā.

Būtu par daudz sacīts, ja apgalvotu, ka ļauns cilvēks ir tikai nelaimīgs. Nebūt nē.

Ļaunam cilvēkam tāpat kā labam ir savi laimes un savi nelaimes brīži, jo laime, kā redzējām, nekad nav nepārtraukts patīkamu psihisku momentu plūdums nevienam cilvēkam.

Tikai ļauna cilvēka laime ir citāda, kā laba cilvēka laime. Viņam ir citas prasības, citas kaislības un citas pārlicības.

Laiimes galvenais pamats, kā jau redzējām, ir katra cilvēka īpatnējo vajadzību apmierināšana. Ļaunam cilvēkam tāpat ir vajadzības kā labam, kaut gan šīm vajadzībām ir cits raksturs. Tāpēc arī pati ļaunā cilvēka laime ir cita rakstura. Laime allaž ir tāda, kāds pats cilvēks. Zaglim nevar būt filantrōpa prasības un filantrōpa laime. Zaglim ir vienkārši zagļa laime, krāpniekam krāpnieka laime u. t. t.

Kā filantrōps jūtas apmierināts un laimīgs, ka tam izdēvies izdarīt kādu labu darbu, tā ļaundarim ir prieks, ka tam izdēvies viņa nodomātais ļaundarīgs un blēža darbs. Bauda šiem cilvēkiem var būt vienāda, tikai šīs baudas avoti un sastāvdaļas, kvalitāte ir pavisam citādi. Tas vienmēr jāņem vērā, apspriežot jautājumu par laba un slihta cilvēka laimi.

Bet vai, piem., zaglim var būt kāda bauda vai laime, jo viņš taču dabū sodu? Pieņemsim. Bet ja viņš savu sodu dabū, teiksim, pēc pieciem vai sešiem gadiem, tad viņš tomēr no zagtās mantas un naudas ir lustīgi dzīvojis un pilnā mērā savu laimi baudījis. Tā tad zināmu laika sprīdi viņa laime ir jau fakts.

Sods? Tas pagātni vairs nedzēs, par nebijušu to nevar padarīt, un sodu noziedznieks var saņemt, varbūt, itin apmierināts. Tā dažs noziedzīgs bankas direktors, kas savā laikā piesavinājies prāvas naudas summas un tās lustīgi dzīvodams izšķērdējis, dažus cietuma gadus pavada itin apmierināts: viņam cietuma vientulības gadi ir, tā sakot, atmaksājušies, jo avansi ir bijuši stipri prāvi.

Tā tad, spriežot par ļauna cilvēka laimi vai nelaimi, mēs nedrīkstam savus slēdzienus taisīt uz ātru roku un pēc šab-

lonas, bet jāņem vērā daudzi un dažādi apstākļi un vispirms jau īpatnējā paša noziedzīgā cilvēka garīgā struktūra.

Ir jāzina, ka ļaunas dabas cilvēki ir vairāk baudas meklējoši cilvēki un mazāk skumstoši. Tie ir allaž dzīves priecīgi un pat tādi, kas „ne par velnu nebēdā“, kā to mēdz tādos gadījumos apzīmēt. Un tāda nebēdāšana arī ir kaut kas uz laimes altāra. Kam sirds mazāk bēdām apkrauta, tam vairāk vietas bezbēdai un laimei.

Ir nevēlami un skumji sacīt, bet tomēr tas jādara un jā-saka, ka ļauni cilvēki dzīvē allaž vien vairāk bauda laimes mirkļu (kaut arī s a v a s laimes), kā labas dabas un smalkjūtīgi cilvēki. Smalkas dabas cilvēka sirds sāp tur, kur ļaunas un cietsirdīgas dabas cilvēkam pat neviens nervs nepakustas.

Bez tam nav jāaizmirst, ka ļauni cilvēki dzīvē parasti uz priekšu tiek sekmīgāki nekā godīgi un labas dabas cilvēki. Ļaunas dabas cilvēki dzīvē uz priekšu iet, tā sakot, strādādami „ar elkoņiem“, t. i. bez sirdssāpēm pagrūzdami no ceļa nost citus cilvēkus un aizņemdami viņu vietas.

„Kas kaunu neprot, tas badu nemirst.“ BFK. 50.

Un ļaunas dabas cilvēki tiešām tādas lietas, kā smalkjūtīgu kaunu, nepazīst.

Vēl vairāk: ļaunas dabas cilvēki var dzīvē lietot un arī lieto daždažādus negodīgus līdzekļus: lišķību, apmelošanu, liekulību, glaimus, viltu, kukuļošanu u. t. t. Labam cilvēkam ar šādiem ļaunprātīgiem karjēristiem ir grūti cīnīties. Ļaunprātīgie allaž smaidīdami izspiež godprātīgos un labsirdīgos cilvēkus no viņu vietām un smaidīdami iet savu dzīves ceļu tālāk.

Kā ļauna slava jā jāsus, tā arī šie ļaunas dabas raksturi allaž vien strauji un lepnī jā pa dzīves ceļu uz priekšu.

Tikai vēl reiz atgādinām: bezgožiem ir cits laimes mērs, cits laimes ieskats un arī cita laime, bet tomēr tā ir laime, t. i. zināmas baudas pilns apmierinājums.

Saprotama lieta, ka neviens godīgs cilvēks šo viņu laimi neņems. Šī laime tomēr ir dubļaina laime. Kam prieku dara otra bēdas, kas smeļ tad, kad otram plūst asaras, tas ir nelietis un viņa laime ir nelieša laime. Tā ir melna un netīra laime.

Tā tad zinātniski ņemot mums tomēr jāatzīst, ka arī ļauns cilvēks var būt tāpat laimīgs kā labs un pat vēl laimīgāks. Tikai viņa laime ir citādas dabas, resp. viņai citi avoti un citas mērauklas, ētiski un kultūrāli mazvērtīga kvalitāte.

No ētiskā un vēlamā viedokļa tā ir tāda laime, no kuŗas godīgam cilvēkam jānovēršas un no kuŗas arī tauta ir novēr-

susies. Tāpēc arī tautas prātojumos ir tik daudz negatīva un notiesājoša par šo laimi. Tautas ideālos tāda laime neietilpst. Mūsu tautas ētiskā apziņa stāv pārāk augstu, lai viņa šo laimi atzītu un viņai līdz justu. Ja daudz, tad viņa savos prātojumos tikai konstatē, ka tādas parādības dzīvē atrodamas.

„Jo blēdīgs, jo laimīgs.“ Stend.

3. Laba cilvēka nelaime.

„Labs ar ļaunu tiek atmaksāts.“

BFK, 138, 147.

„Laba slava tālu netiek (neiet).“

BFK, 52, 154.

„Labam cilvēkam īss mūžs.“

BFK, 147.

„Labiem cilvēkiem ienaidnieku netrūkst.“

BFK, 53.

„Otram labu darīdams, pats paliec par

mulķi.“

BFK, 57.

Pēdējā laikā mums ir parādījusies kāda ētikas teorija, kas uzstāda par neatvairāmu un nelokāmu principu to, it kā labs darbs katrā ziņā atmaksātos, kamēr ļauns — otrādi. Šo uzskatu lepnī nosauc par „dzelzs likumu“.

„Ne par velti taču radušies sakāmvārdi, ka „netaisna manta augļus nenes“ un „ko sēsi, to plausi.“*)

Šī teorija ir celta: 1) uz vienuspusīgas pieejas lietai, 2) uz nepietiekoša pieredzes materiāla un 3) nepietiekošas loģiskas argumentācijas. Šīs teorijas pamatā ir vairāk gan laba vēlēšanās: kaut jel tā būtu!

Zinātniski un pēc būtības arī ētisko teoriju nevar celt tikai uz vēlamības.

Tautas filozofiskā pieeja šim jautājumam ir plašāka, vispusīgāka, dziļāka un arī — citāda.

Neapstrīdot L. Ausēja citētos sakāmvārdus, varam tikai aizrādīt uz citiem sakāmvārdiem, kas apgaismo jautājuma otro pusi, otro aspektu.

„Labs ar ļaunu tiek atmaksāts.“ BFK, 138, 147 u. c.

„Labam ļauna atmaksā.“ BFK, 50.

„Dari otram labu, viņš tev atmaksā ar ļaunu.“ BFK, 71.

L. Ausējs saka, ka labs „brīnīšķā kārtā atmaksājas ar bagātīgiem augļiem.“ (Turpat, 7. lp.)

Uz to var atbildēt, ka labs atmaksājas gan, bet ne vienmēr. Pareizāki sacīt ir tā, ka labs reizēm atmaksājas un reizēm ne-

*) L. Ausējs „Dzelzs likums“ 7. lp.

atmaksājas. To tauta savās gudrībās ir pateikusi skaidri un gaiši.

Pirmo aspektu, t. i. ka labs atmaksājas ar attiecīgiem motīviem, nevis brīnišķiem, bet dabiskiem, mēs jau aplūkojām augšā. Šo laba atmaksāšanās parādību L. Ausējs un citi ieskata un nosauc par „dzelzs likumu“.

Tikai ne mazāk „dzelžains“ ir arī otrs šīs parādības aspekts, t. i. ka labs darbs viņa darītājam neatmaksājas. Arī šo aspektu dzīve apstiprina ar lielu faktu bagātību. Te varētu tikai jautāt: kuram no šiem dzelzs likumiem faktu ir vairāk?

Mums šķietas, ka vairāk ir taisni to faktu, kas dzīvē labu darbu atalgo ar ļaunu nekā otrādi. Tā tad „dzelžaināks“ būtu taisni šis otrais princips. Pakavēsimies pie šī principa argumentiem.

Labs darbs var atmaksāties par tik, par cik ir vai var būt viņam „to maksātāju“. Bet kas tad var būt šie maksātāji? Vai labie vai ļaunie cilvēki?

Mums šķietas, ka labu ar labu atmaksāt var galvenā kārtā, ja ne vienīgi, tikai labie, ne ļaunie cilvēki.

Tad nu jājautā tālāk: bet kādu cilvēku tad ir vairāk, labu vai ļaunu?

Uz šo jautājumu tauta resp. tautas atbild noteikti, ka ļaunie cilvēki ir ļoti lielā majoritātē, bet labie ir samērā niecīgs mazākums.

Dosim te vārdu tautai. Tā, piem., latvju tauta savos sakāmvārdos teic:

„Labs cilvēks tālu jāmeklē.“ BFK. 50.

„Labs cilvēks — reta manta pasaulē.“ BFK. 50.

„Labi cilvēki tikai divi: viens no tiem jau miris, otrs vēl nav dzimis.“ BFK. 355.

Bez tam ļaunums ir vispārējāks un, šķiet, arī spēcīgāks par labumu. Ļaunumu tauta ļoti zīmīgi salīdzina ar nezālēm.

Labība, puķes, derīgi augi — tie ir jāsēj, jāstāda un rūpīgi jākopj, kamēr nezāles aug nesētas un bez kādas kopšanas un pie tam vēl spēcīgāki allaž kā derīgi augi.

„Nātres aug nesētas, kvieši ir sēti ne-aug.“ Lautenb.

„Nikna sēkla aug nesēta, laba ir sēta neaug.“ Lautenb.

„Nikna zāle aug nesēta.“ Lautenb.

To pašu saka arī krievu tauta savos sakāmvārdos:

„Pasaule mirkst ļaunumā (v. melos).“

„Cilvēks nogrimis niekos un grēkos.“

„Mēs tikai līdz jostai cilvēki (t. i. pa pusei lopi, pa pusei cilvēki.).“

„No dzīva cilvēka labuma negaidi, no miruša — ne tik.“

„Miris cilvēks nedara nekā ļauna, dzīvs — nekā laba.“

„Ļaužu daudz, bet cilvēka nav. Ļautiņš (ļūgina) nav vēl cilvēks.“

„Ļaužu daudz, bet cilvēku maz.“

„Mācies labu, jo ļauns nāks pats no sevis.“

„Meklē labu, ļauns pats atnāks.“*)

Vācieši savos sakāmvārdos par cilvēka dabas ļauno un labo samēru izsakās pat matēmatiski. Viņi saka:

„Uz vienu labu nāk trīs ļauni cilvēki.“

„Uz vienu labu cilvēku ir jāskaita pieci ļauni.“

„Ļauniem cilvēkiem gods un slava, labiem — izsmieklis.“

„Cilvēks ir visļaunākais: viņš ir nežēlīgāks par vilku, viltīgāks par lapsu, uzpūtīgāks par pāvu, nesātīgāks par cūku, indīgāks par čūsku un niknāks par lāci.“**)

Analoģiskus sakāmvārdus par cilvēka dabas minētiem samēriem varētu pievest vēl no daudzu citu tautu sakāmvārdiem. Bet tie lielā mērā ir līdzīgi minētiem.

Analoģiskas tautas gudrībai ir bībeles grāmatās izteiktās gudrības, kas arī lielā mērā ir folklorā, tāpēc atzīmēsim kādas domas arī no turienes.

Tā piem. I Mozus grām. 8. nod. 21. pantā lasām:

„Un tas Kungs... sacīja (t. i. pēc grēku plūdiem, P. B.) savā sirdī: Es jo projām vairst nenolādēšu zemi cilvēka dēļ, jo cilvēka sirdsprāts ir ļauns no mazām dienām...“

Gadu simteņus vēlāk to pašu patiesību apstiprina arī Jaunā Derība.

Tā piem. Kristus, izsūtīdams savus mācekļus, viņiem dod daudzas pamācības par dzīvi un cilvēkiem un arī starp citu saka:

„Redzi, es jūs sūtu kā a v i s v i l k u s t a r p ā; tāpēc esat gudri kā čūskas un bez viltus kā baloži.“

„Bet sargāties no cilvēkiem, jo tie jūs nodos savās tiesās un jūs šaustīs savās baznīcās.“

„Un jūs tapsat vesti manis dēļ valdnieku un ķēniņu priekšā, viņiem un tiem pagāniem par liecību...“

„Bet tur brālis brāli nodos pie nāves un tēvs dēlu; un bērni celsies pret vecākiem un tos nonāvēs.“

„Un jūs būsiat ienīdēti no visiem mana vārda dēļ...“

(Mat. ev. 10. nod. no 16.—18. p. un no 21.—22. p.)

*) Вл. Даль. Пословицы русского народа. 1904.

***) Wilhelm Wander. Deutsches Sprichwörter Lexikon. Leipzig, 1867.

Tādas ir tautas un tautu un lielu cilvēku pazinēju domas par ļaunu un labu cilvēku skaitliskiem samēriem. Saprotama lieta, ka noteiktas statistikas te nav, bet skaidrs ir tas, ka pēc tautas domām šī ļauno cilvēku majoritāte ir stipri liela.

Bet ja kāds tomēr grib šo patiesību ar statistiku un matemātiskāki apstiprināt, tad tiešām pamācošus faktus te var gūt no moderno valšķu statistikas. Lai tikai palūkojas, cik šo valšķu budžetos lielā pārsvarā ir tās summas, ko valsts izdod savai aizsardzībai, resp. bruņošanās nolūkiem, salīdzinot ar kultūras un filantropiskām vajadzībām izdotām summām.

Valsts aizsardzības summām vēl jāpievieno klāt tās summas, ko izdod cietumiem, tiesām, policijai un citām noziegumu un ļaunumu apkaŗošanas vajadzībām. Te klāt vēl lai pieliek tās summas, ko tauta izdod par reibinošiem dzērieniem, kuŗu lietošanas tieksmēs un sekās ētiski daudz apkaŗojama. Nesamērīgi liels ir tas pārsvars, kas valstīm un pilsētām ir jāizdod cilvēka ļauno dziņu apkaŗošanai, un samērā niecīgas ir tās summas, ko izdod kulturāliem un filantropiskiem mērķiem.

Šī modernā statistika tad arī diezgan skaidri apstiprinās to domu, ko izsaka tautu sakāmvārdi, vecās un jaunās derības grāmatas, nemaz jau nerunājot par daudzu redzamu filozofu šinī virzienā izteiktām domām.

Un ja kas vēlas vēl pamest acis reālā dzīvē, kas ir noticis un notiek, tas redzēs, cik samērā maz izplatījušies un dziļas saknes ir laiduši tie brīnišķīgie filantropijas principi, ko savā laikā sludināja Kristus. Ir pagājuši ap 2000 gadi no Kristus dzimšanas un arī no tā laika, kopš šie principi tiek propagandēti, un tomēr pēc gandrīz 2000 gadiem vēl šinīs dienās lasām, ka par Jeruzālemes ielām braukā bruņoti automobiļi un tanki, ka tās Jeruzālemes ielās, kur senāk staigāja Kristus un sludināja savus mīlestības un filantropiskos principus, sprāgst bumbas un cilvēki iznīcina cilvēkus, pie kam, salīdzinot tagadējo lielgabalu vai loŗmetēju ar Dāvida lingu, nevaram teikt, ka cilvēkmīla tāpat būtu progresējusi kā iznīcināšanas ieroči.

Bet ko tas gan nozīmē? ko tas liecina un pierāda?

Tas ļoti skaidri pierāda to, ka cilvēkā un cilvēcē ļaunās tendences ir daudz stiprākas par labajām tendencēm.

Te mēs vēl reiz atgriezīsimies pie folkloras, resp. tautu ideoloģijas, kas arī savās gudrībās apstiprina šo cilvēka ļaunuma spēcīgo tendenci.

„Cilvēkam no cilvēka jābaidās.“ BFK. 266.

„Jo tālāk no cilvēkiem, jo mazāk grēka.“ BFK. 71.

„Launs cilvēks nav tālu jāmeklē.“ BFK. 264.

„Cilvēkam no cilvēka jākaunas.“ BFK. 266.

„Nepateicība ir cilvēku slimība.“ BFK. 71.

„Vēderu piepildīsi, bet pasauli nekad.“ BFK. 266.

„Launa slava tālu skan.“ BFK. 266.

„Laba slava tāļu neiet.“ BFK. 140. 51.

„Viens maitājies ābols samaitā daudz citus.“ BFK. 152.

„Launu slavu ne ar zirgu nepanāksi.“ BFK. 358.

Šie sakāmvardi skaidri un nepārprotami atzīmē cilvēka ļauno tendenci, resp. cilvēka tieksmi vairāk darīt ļaunu kā labu. Saprotama lieta, ka tas verd no cilvēka dabas pamatmotīva, no cilvēka ļaunuma un egoisma, kas ir pārsvarā par labumu un altruismu.

Līdzās cilvēka ļaunuma tendencei, kā spēcīgai dziņai, tautas gudrības atzīmē arī cilvēka labo tendenci — k ā v ā j ā k u:

„Labums velkas kā vēzis, ļaunums skrien ar spārniem.“

BFK. 282.

„Skaistu cilvēka dvēseli atrast ir vinnests.“ BFK. 266.

Liecību par cilvēka dabas ļauno tendenču pārsvaru par labajām tendencēm sniedz šādi materiāli un aspekti no tautas ideoloģijas:

1) Ļaunās pamātes. Tautas dziesmās ir ļoti liels skaits to dziesmu, kur runāts par cietsirdīgām pamātēm, bāreņu un bāriņu asarām. To tautas dziesmu, kur runāts par labām pamātēm ir ļoti maz: katrā ziņā tikai vairāk desmitu, bet vairāk simtu reiz mazāk par tām tautas dziesmām, kur runa ir par cietsirdīgām pamātēm un bāreņu asarām.

2) Ļaunu ļaužu valodas. Liels vairums ir arī to tautas dziesmu, kur runāts par ļaunu ļaužu valodām, par citu cilvēku aprunāšanu un sāpēm, ko tāda aprunāšana rada.

3) Skaugi un burvji. Tāpat diezgan prāvs ir daiņu skaits, kur tauta žēlojas par visādiem skauģiem un ļaunvēļiem, kas sarūgtina cilvēka mūžu.

4) Lamu vārdi. Tautas valodā līdzās parunām cirkulē arī īsi teicieni gan ar ļaunu, gan ar labu nokrāsu. Īsos teicienus ar ļauno nokrāsu sauc par lamu vārdiem, ar labo nokrāsu — par mīlināšanas vārdiem. Folkloras krājēji zina, ka šo ļauno raksturvārdu jeb lamu vārdu tautā ir nesamērīgi vairāk par patīkamiem un glāstošajiem maiguma un mīlināšanas vārdiem.

Arī visi šie folkloras jeb tautas ideoloģijas materiāli, resp. ļaunuma aspekti šinīs materiālos dod liecību par to avotu, no kura šī ļaunuma ideoloģija verd.

Mums šķietas, ka tauta ar savu bagāto ideoloģiju ir diezgan vispusīgi pierādījusi un apgaismojusi to patiesību, ka cilvēka dabā ļaunums un ļaunās tendences ir pārsvarā par labajām.

Tāpat viņa apgaismojusi arī to patiesību, ka no vispārējā cilvēku skaita, ļauno cilvēku ir vairāk kā labo.

Bet ja nu tas tā ir, tad mums šķiet, ka slēdzot tīri loģiski vien jau tiek saprotams, ka cilvēka labais darbs netiks atzīts kā pienākas un novērtēts un atalgots no šīs tautas vai cilvēces ļaunās majoritātes. To jau skaidri tauta pasaka ar jau minētiem sakāmvārdiem, kā „laba slava iet kājām, bet ļauna jāj jāšus“; „ļāunu slavu ne ar zirgu nepanāksi“; „laba slava tālu neiet“ u. t. t. Ko tas gan nozīmē? Tas nozīmē to, ka ļaunā cilvēces majoritāte cilvēka labos darbus noklusē, bet ja var saskatīt kaut kur ko negatīvu, tad to ar ļaunu prieku izceļ, izbazunē un laiž ļaudīs.

Tad: „nepateicība ir cilvēku slimība“.

Arī šī patiesība nozīmē tik daudz, ka cilvēces ļaunais vairākums labu darbu neatzīst, neatalgo vai atalgo ar ļaunu. Nepateicība ir laba darba atalgošana ar ļaunu. Citiem vārdiem: šis sakāmvārds runā par to, ka labs darbs neatmaksājas.

Par kāda darba vai rīcības netaisnu atmaksu vēl liecina šādi sakāmvārdi:

„Zaķi pakar, vilku palaiž.“ BFK.

„Ar taisnību tālu netiksi.“ BFK. 296.

„Slikts jāj jāšus, labs iet kājām.“ BFK. 53, I.

„Labiem cilvēkiem ienaidnieku netrūkst.“ BFK. 53.

„Labas valodas velkas kā gliemezis, bet sliktas vēja spārnien skrien.“ 2.

Par labu darbu vajadzētu citiem cilvēkiem labi atsaukties, labu runāt, bet tā nav: viņi tomēr laba darba darītāju nievā un runā par to ļaunu:

„Gana malu visu rītu,
Gana tek dzirnaviņas;
Ustabiņu daiedama,
Dzird' ap sevi runājot.“ (8448.)

„Gana man žēli bija,
Gana gauži noraudāju;
Dziržu savu augumiņu
Nepatiesi niecinām.“ (8449.)

„Gana viegli es staigāju,
Vēl zemīte ligojās;
Gana labi es dzīvoju,
Vēl ļautiņi niecināja.“ (8450.)

Ka ļaudīm tieksme vairāk sliktu kā labu par cilvēkiem runāt, liecina vēl šāda tautas dziesma:

„Dod, Dieviņ, labas dienas
Ļaudis laba nevēlēja,
Ļaudis laba nevēlēja,
Tautas mani niecināja.“ (8374.)

Tādam netaisni nopeltam cilvēkam ne vienreiz vien asaras līst:

„Es raudāti nedzīros.
Man raudiņa pati nāk:
Dzirdu savu augumiņu
Tuvu, tālu niecinām.“ (8418.)

Par laba darba neatmaksāšanos vēl dod liecību tāds sakāmvārds, kā:

„Izvelc suni no ūdens, viņš tev iekož rokā.“ BFK. 50

Tas nozīmē tik daudz: padari tu otram labumu, izglāb tu viņu no posta, un viņš ne tik vien kā tev par to neatlīdzina, bet pat vēl sariebj. Citiem vārdiem: tavš labais darbs ne tik vien kā nav atmaksājies, bet tas vēl prasa no tevis piemaksas, piemaksas ar tavām nepatikšanām un ciešanām. Tas ir tikpat kā klaušu laikos, kad zemnieku nopēra, tad lika vēl samaksāt par rīkstēm un pērējiem roku noskūpstīt.

Daudzos gadījumos labais cilvēks taisni tāpēc vien dabū ļaunu atmaksu, resp. cieš pārestību, ka viņš ir labs un labu dara.

Te daudz piemēru no mūsu tautas dziesmām.

„Riebt es riebu ļautiņiem,
Kā es riebu, kā neriebu?
Riebu labu valkādama,
Ar godiņu dzīvodama.“ (8828.)

Tā tad: nelieši un ļaunvēļi nevar ciest, ka meitene tīri un glīti ģērbjas, ka viņa godīgi un tikumīgi dzīvo. Skaudība, nenovīdība, ļaunvēlība:

„Mans ražens augumiņš
Dažam žēli padarīja;
Dažs būt' sviedis, kad drīkstētu,
Ar akmeni mugurā.“ (8685.)

Labam cilvēkam daudzreiz ir brīnums un pārsteigums, ka
launas valodas, launa slava var celties arī labam cilvēkam.

„Tādu labu rudzu zemi
Palaiduši atmatā;
Tādu labu ļaužu bērnu
Ieņēmuši valodās.“ (8935.)

Bet izskaidrojams tas ir ar cilvēkiem tik dabisko un parasto
ļauņvēlību:

„Kuŗu koku vējš neloka,
Kuŗu laudis nevainoja?“ (8671.)
„Laudis mani saminuši
Kā dubļainu kājas autu.“ (8614.)
„Vēl', Dieviņ, tu man labu,
Laudis laba nevēlēja,
Laudis laba nevēlēja
Ar savām valodām.“ (8596. 3. var.)

Ka labums „neatmaksājas“, par to runā šādi
sakāmvārdi:

„Citam atdod visu, pats kar zobus vadzī.“ BFK. 122.
„Ne katreiz alga pēc nopelna.“ BFK. 266.
„Dar' otram labu, pats dabū sliktumu.“ BFK. 288.
„Kaunīgs suns netop tauks.“ BFK. 131.
„Nedari labu, ļaunumu neredzēsi.“ BFK. 315.
„Kas mīlestību sēj, tas nezāles pļauj.“ BFK. 324.
„Laba slava paliek aizdurvē.“ BFK. 71.
„Otram labu darīt ir sev sliktu darīt.“ BFK. 71.

Ļoti bieža parādība dzīvē ir tā, ka pasaule jeb laudis tie-
šām labus cilvēkus māc nost un min kājām, tā ka viņiem iz-
misumā jāizsaucas ar tautas dziesmas vārdiem:

„Vai, Dieviņ, ko darišu,
Visi mina kājiņām!
Nem, Dieviņ, tu labos
Zem savām rociņām.“ (4780.)
„Saulīt, balta māmuliņa,
Es nevaru še dzīvot:
Visi mani rājējiņi,
Nav neviena žēlotāja.“ (4383.)

Daudzreiz tā vien šķiet, ka aukstai, nedzīvai dabai ir vai-
rāk mīlas siltuma kā dzīviem cilvēkiem.

„Sildi mani, silta saule,
Man nevida sildītāja;

Žēlo mani, žēlīgs Dievs,
Man nevaids žēlotāja.“ (4394.)

Arī cita laba cilvēka dvēseli pārņem šausmas, redzot cilvēku cietsirdības un pārestības, kas tiek nodarītas, piem., bērniem.

„Ai, ļautiņi, ļaužu bērna
Kājiņām neminiēt!
I tam bija tēvs, māmiņa,
Bet citāi maliņā.“ (4782.)

Daudzos gadījumos ar labu cilvēku un viņa labiem darbiem ir tā: ja cilvēka labo darbu arī tieši neatriebj, tad vismaz noklusē, neatzīst, atstāj neievērotu. Tas tāpēc, ka pats darba darītājs ir godīgs un neuzbāzīgs. Turpretī uzbāzīgo un nekaunīgo ļaunas dabas cilvēku vēl ceļ un cildina.

„Dievs sēd kaktiņā, velns uz kanceles.“ BFK. 127.

„Slikto visi redz, labo — neviens.“ BFK. 71.

Tā tad: tautas domas un pārliecība, ka labais darbs bieži, pat ļoti bieži neatmaksājas, ir labi pamatotas un argumentētas gan viņas sakāmvārdos, dziesmās, gan citā ideoloģijā. Un izrādās, ka šī patiesība, šis laba neatmaksāšanās princips ir daudz „dzelzaināks“ par pirmo, t. i. ka labs darbs katrā ziņā atmaksājas.

Vēl tikai jāpakavējas pie, tā sauktā, „dzelzs likuma“ (L. Ausēja u. c. uzstādīta) praktiskām un loģiskām sekām. Ja jau labs darbs katrā ziņā atmaksājas, bet ļauns tāpat nenovēršami un dabiski dabū savu sodu, kas tad praktiski iznāk?

Tad iznāk, ka ļaunums nemaz speciāli nav jāapkaņo, jo viņš jau automātiski pats sevi apkaņosies un savu sodu dabūs. Citiem vārdiem: tad būtu jāsaka tiesnešiem: „Lūdzu aizdariet tiesu durvis, jo jūsu tiesāšanas veltas, jūsu sodi nevaizdzīgi.“

Tāpat būtu jāsaka cietuma sargiem: „atdariet cietuma durvis, jo dzīve pati sodīs noziedzniekus“; būtu jāsaka tautām un valstīm: „nebruņojaties, velti: tie, kas jums uzbruks, paši kaklu lauzīs“ u. t. t.

Ar vārdu sakot: būtu jāatsakās no ļaunuma apkaņošanas, cerot, ka tas dzīvē pats savu sodu automātiski dabūs un tiks apkaņots.

Bet kāds tam visam būtu iznākums?

Tas būtu ļaunuma triumfs, ļaunuma liela izplatīšanās.

Ja jau ļaunums ar visu aprobežošanu strauji izplatās, kas tad notiktu, ja to neapkarotu!

Augšā atzīmētais uzskats („dzelzs likuma“ teorija) praktiski novestu pie labuma galīgas aprakšanas un pie kultūrālās dzīves sabrukuma. Bet ļauns ir jāapkaŗo un kultūra ir jāsargā.

Par laimi, tautas veselīgais saprāts un tautas gudrība par visu to ir citādās domās. Citādās domās ir arī visa kultūrālā pasaule: ļaunums ir jāapkaŗo visiem iespējamiem līdzekļiem, tikai tad kultūrālā dzīve var plaukt un elpot.

Dažam varbūt izliksies, tā sauktais, „dzelzs likums“ it kā labs pamudinājums no ļauna sargāties un labu darīt, sak': labs ir jādara, jo tas atmaksājas...

Tikai no ētiskā viedokļa augstu nav stādāms tāds cilvēks, kas labu dara par maksu.

Arī te tauta ir citādās domās. Viņas domas ir tās, ka labs ir jādara katrā ziņā: vienalga, vai tas atmaksājas, vai neatmaksājas. Vēl vairāk: labs ir jādara arī tad, kad ir skaidri zināms, ka tas neatmaksājas — pat tad, ja par to draud ciešanas.

„Aizstāvi patiesību un ļaujies viņas dēļ tikt zaimots.“
BFK. 165.

Tā tad: tie skumjie gadījumi, un tas dzīves princips, ka labs darbs tikai dažos gadījumos atalgojas, ir viens apstāklis, kas sarūgtina labu cilvēku un met uz viņu nelaimes ēnu. Bet šis aspekts nav vienīgais.

Otrām kārtām, labs cilvēks dabū vairāk ciest, pateicoties savai jūtīgākai dabai. Viņam nav tāda „zvēra dūša“, kā ļaunam cilvēkam, kas ne par ko nebēdā. Labam cilvēkam viss „ķeras pie sirds“. Sāp viņam tās pārestības, ko viņš sajūt sev nodarītas, sāp viņam pārestības un netaisnības, ko viņš redz citiem nodarām u. t. t. Ar vārdu sakot: viņš nes savas un citu sāpes, jo līdzjūtība otra sāpēs un ciešanās ir arī paša sāpes un ciešanas.

Cietsirdīgam un ļaunam cilvēkam viss tas atkrīt.

Vēl vairāk: labs cilvēks allaž vien nevar mierīgi noskatīties, ka otram tiek darīts pāri, tiek darīta netaisnība. Viņš sajūt sevī pienākumu savu tuvāko aizstāvēt. Bet tas parasti ir saistīts ar nepatīkšanām, ar cīņām.

„Kas tev pa daļu ka viņš cieš? Kāda tev tiesība viņu aizstāvēt? Nebāz savu degunu cita darišanās,“ tādu un tamlīdzīgu „argumentāciju“ tāds cilvēks tad dabū dzirdēt.

No vēstures piemēriem redzam, ka tā ir dabūjuši ciest visi lielie sociālie reformātori un dažādo reliģiju lielie filantrōpijas sludinātāji ar pašu Kristu priekšgalā.

Gludāki dzīve rit tiem, kas pasaka:

„Kas man daļas gar citiem!“ BFK. 50.

„Ne mana cūka, ne mana druva.“ BFK. 50.

„Ko es tur ar citiem piņķēšos: man pašam savu bēdu diezgan.“

„Kas man par to atlēks?“

„Ko es tur bāzīšos cita darīšanās!“

„Vai es cita dēļ iešu savus pirkstus ugunī grūst!“

„Lai tiek galā katrs pats ar savām bēdām, kā varēdams“
u. t. t.

Tādi ļaudis smaidīdami var paiet gaŗām otra bēdām, bet labam cilvēkam asiņo sirds.

Izlidzēdams ar mantu, labs cilvēks allaž pats nonāk trūkumā.

„Atdod otram mantu, ej pats diedelēt.“ BFK. 50.

„Otram izlidz, pats sev sarielj.“ BFK. 50.

„Labam cilvēkam īss mūžs.“ BFK. 147.

Tā teic kādi tautas sakāmvārdi.

Šo patiesību tauta novērojusi pagātnē, to novērojam arī tagadnē. Pēc daļa laba un lietderīga cilvēka nāves allaž vien dzirdam žēlojamies:

„Skaties, nomira, un tāds labs cilvēks! Nevarēja nu vēl dzīvot...“

„Tā apmirst tie labie cilvēki, bet tie sliktie sev kaklu nelauzīs! Viņi tev dzīvo par aci!“

„Gaidi, gaidi, kad tev nelietis mirs!“ u. t. t.

Ka labs cilvēks allaž vien (ne vienmēr, saprotams) ātrāk nomirst nekā slikts, par to nebūt nav jābrīnās, ja ievēro laba cilvēka jūtīgāko, smalkāko psihisko struktūru. Vairāk degdams savās un citu sāpēs un bēdās, vairāk rūpēdamies par visu, viņš vairāk ar piepūlējas un ātrāk sadeg.

Rūpes un bēdas bendē miesu un dvēseli, bezrūpība un nebēdāšana dara tai labu. Laba cilvēka jūtīgā dvēsele ir viņa laime un arī viņa nelaime.

No sacītā tomēr nav jāslēdz, it kā tautas simpatijas būtu ļauna pusē: nē. Tautas ideāls vienmēr ir labais, ne ļaunais.

Šīs tautas simpatijas labam gleznaini izpaužas piem. tautas pasakās, kur labais allaž vien uzvar, bet ļaunais dabū savu sodu.

No visa sacītā nākam pie šādiem slēdzieniem:

1. Ieskats, ka ļauns darbs ar dzelžainu nenovēršamību un sociālu automatismu dabū savu sodu, bet labs darbs tādā pašā kārtā savu attiecīgo labo atalgojumu — šāds ieskats ir nepareizs, un reālā dzīvē to neapstiprina.

2. Svarīgākie iemesli, kāpēc laba cilvēka labumu allaž atmaksā ar ļaunu, ir sekošie:

a) cilvēku vairākums savā dabā ir vairāk ļauni kā labi; šo patiesību arī bagātīgi apstiprina gan dažādo tautu folklorā, gan ievērojamo prātnieku rūpīgie novērojumi;

b) bet no ļauna cilvēka, resp. no ļauna sabiedrības vairuma nevar gaidīt laba darba bezpartejisku, patiesu un godīgu novērtējumu un „atmaksu“;

c) vēl vairāk: ar skaudību, nenovīdību, ļaunprātību un citām ļaunām īpašībām „apveltītā“ pasaule (t. i. cilvēku lielais vairums, sabiedrība) labu darbu bieži vien atmaksā taisni ar ļaunu.

3. Pēc tautas gudrības katram darbam ir ne viena vien atmaksas tendence, bet, vismaz, divas: attiecīga jeb taisnā un neattiecīga jeb netaisnā.

4. Labam darbam dzīvē ir gan reizēm laba atmaksa, bet vēl biežāki neattiecīga un ļauna atmaksa.

5. Ļaunam darbam tāpat ir bieži vien sods un ļauna atmaksa, bet ne mazāk bieži tādā darbam ir laba atmaksa, un ļauni cilvēki dzīvo labas dienas.

6. Labs cilvēks no sava laba darba bauda gan laimes, gan nelaiemes brīžus.

7. Laba cilvēka nelaimi allaž vēl pavairo viņa līdzjūtīgā daba, kas cieš ne tikai par pašam nodarītām pārestībām un netaisnībām, bet arī par citu cilvēku nelaimēm.

8. Ticība, ka ļauns darbs automatiski dabūs savu sodu, ir ļauna tānī ziņā, ka attur cilvēku no aktīvas cīņas ar ļaunu un veicina kaitīgu pasīvitāti.

9. Atzīdama ļauna lielo varu pasaulē un ļauna cilvēka allaž vien gludāko dzīvi, tauta savās gudrībās tomēr ieteic vest cīņu ar ļaunu un darīt labu.

10. Labs ir jādara pat tad, kad tas „neatmaksājas“ un nes ciešanas.

Divpadsmitā nodaļa.

Individuālā ētika kā laimes un nelaiemes faktors.

I Dzeršanas posts tautas gudrībā.

1. Dzeršana posta veselību.

- „Kas dzer alu, dabū galu.“ 1.
„Agri pie vīna, agri postīts.“ L. k. 1913. 17.
„Jo vairāk dzēris, jo slābanāks.“ L. k. 1913. 17.
„Agri dzēris, agri miris.“ L. k. 1913. 17.

Reibinošie dzērieni ir stipri veselības postītāji. Grūti uzskaitīt visas tās slimības, ko veicina reibinošie dzērieni: kuņģa kaites, mazasinību, plaušu kaites u. c.

Bet ja cilvēks jau no kādas slimības cieš, tad reibinošie dzērieni šo slimību vēl veicina un viņas iespaidu dara asāku.

Tālāk. Dzeršana arī indirekti ir daudzu slimību māte. Reti kāds cilvēks būs veneriskās slimībās iedzīvojis skaidrā prātā, bet gandrīz vienīgi dzērumā.

Un kas saskaitīs visus tos nelaiemes gadījumus, kas dzērumā notiek: nosaldētos locekļus ziemā; salauztās kājas un rokas, pārsistos galvas kausus braucot gan ar zirgiem, gan ar tagadējām mašīnām (dažādiem auto, motocikletiem u. c.).

Piedzēris braucējs jau ir pārgalvis, nevēga, neuzmanīgs un zināmā mērā — invalids.

Tālāk: kas saskaitīs dzērumā sadauzītos galvas kausus, dabūtās zilās acis?

Kur nu paliek vēl visbriesmīgākais: dzērāju bērni! Tie ir sabojātiem nerviem un sabojātu veselību uz visu mūžu, sevišķi vēl, kad mātes arī dzer, kā tagadējās modernā stila sievietes.

Tā jau vairs nav paša nelaime vien, tā ir visas ģimenes nelaime un, galu galā, visas tautas un visas kultūras nelaime.

Dzeršana ir viens no spēcīgākiem cilvēces izvirtību veicinošiem faktoriem un līdz ar to viens no lielākiem cilvēces dzīvības un laimes postītājiem.

2. Dzeršana cilvēku posta mantas ziņā.

„Kas krodzinieku dara bagātu, tas dzērāju dara nabagu.“ L. k. 1913. g.
 „Tēvs žūpa, dēls — nabags.“ 1.
 „Kad pats dzer, tad zirgam reibst.“ 11.
 „Dirnē, plēnē krogā un saldē zirgus.“ 34.

Daudzkārt un dažādi dzeršana arī materiālā jeb mantas ziņā posta cilvēku.

Vispirms jau cilvēks daudz nodzer tieši maksādams par kopā ar pudeļu draugiem patērētiem dārgiem dzērieniem, kas dzerti lielāko tiesu pārmērīgi un nejēdzīgi.

Šīs tieši nodzertās vērtības visas tautas apjomā sastāda milzu summas. Tāpat — atsevišķu ģimeņu budžetos.

Godīgiem, kultūrāliem nolūkiem, grāmatām, lietderīgām izpriecēm žūpas parasti nedod ne desmito, ne simto daļu no tā, ko viņi izdod reibinošiem dzērieniem.

Vēl vairāk: dažreiz un daudzkārt cilvēks nodzer viņam pavisam neesošu naudu: dzer uz parāda, nodzer drēbes, ģimenes mantas, darba rīkus u. t. t.

„Vakar dzēru, šodien dzēru
 Žagatiņas krodziņā;
 Vakar dzēru rudzu sieku,
 Šodien cirvi paģirām.“ (20080.)

Dzērājs dēls nodzer tēva naudu, tēva lietas:

„Tēva, tēva tu dēliņis,
 Nav tev tēva padomiņis;
 Nodzer tēva naudas maku,
 Nodzer tēva kumeliņu.“ (20067)

„Ai, Dieviņ, ai, Laimiņ,
 Dzērājs miežu arājiņš;
 Tas apdzēra savus miežus,
 Tīrumāi turēdams.“ (26924.)

„Vai, Dieviņ, ko darišu,
 Dzērājs mans arājiņš!
 Apdzer savu sīku naudu,
 Manas baltas villainītes.“ (26925.)

Bez tam vēl dzērājs savu dzīvi, mantu posta ar to, ka nolaiž savu saimniecību. Darbs paliek nedarīts, lauki nekopti un visa dzīve nīkst un iet postā.

„Lāgā, brāli, netiksim
Ar dzeršanu, dziedāšanu!
Apdzersim sīku naudu,
Tēva dotus kumeliņus,
Apaugs mūsu tēva lauki
Zaļajām velēnām,
Zaļajām velēnām,
Dzeltenām puķītēm.“ (3819.)
„Tā dzerdami mēs, brālīši,
Mēs godā neiesim,
Tā mēs savu tēva zemi
Drīz citam atdosim.“ (3820.)

Vēl par dzeršanas postu runā šādi sakāmvārdi:

„Kas uz parādu dzeļ, tas divreiz reibst: dzerdams un maksādams.“ BFK. 111.

„Maks tukšs, kauss tukšs, pats pilnā.“ BFK. 60.

„Visiem alus dzērājiem ellē kājas karājas.“ BFK. 50.

Arī savas pieklājīgas drēbes dzērājs nosmērē un novārta, tāpat kā savu miesu un dvēseli:

„Ko līdz puisim brūni svārki,
Kad nav laba tikumiņa,
Kad piedzēris krīt dubļos,
Brammē savu kumeliņu?“ (1992.)

3. Dzērājs — ģimenes nelaime.

„Kad vīrs viesnīcā smejas, sieva stāv stūrī
un raud.“ Lat. Kal. 1913. 17. lp.

„Kas dzīvoja grūtu mūžu,
Kā dzērāja līgaviņa.“ (26998.)

„Lai raudāja, kas raudāja,
Raud dzērāja līgaviņa.“ (27009.)

Visvairāk gan dzeršanas postu sajūt sievietēm, kad vīrs ir žūpa. Nodzeļ tas ģimenes līdzekļus, apdzeļ kaunu un godprātību, nerūpējas par ģimeni, lopiskā stāvoklī šad un tad mājā ierazdamies. Baidās bērni, raud sieva — raud par savu un savu bērnu lielo nelaimi.

Dzērāja vīra sieva daudzreiz nolād ne tikai dzērāju vīru, bet arī savu likteni, kas to ar šo dzērāju saistījis.

„Labāk mani māmuliņa
 Ūdenī iemetuse,
 Nekā būtu iedevuse
 Tādam kroga dzērājam.“ (27006.)

Senās kungu gaitas mūsu tautas verdzības laikos bija grūtas gaitas. Un tomēr dzērāja vīra sieva saka:

„Labāk vienu pusgadiņu
 Barga kunga darbeniece,
 Nekā vienu nedēļiņu
 Dzērājiņa līgaviņa.“ (27008.)

Zinādamas to nelaimi un tās asaras, ko dzeršana sev līdzi nes, jaunavas arī, cik iespējams, vairās no kroga dzērājiem.

„Baltābula līci bridu,
 Pie Laimītes lūgdamies,
 Lai tā mani nevēlēja
 Lielam krogus dzērājam.“ (9384.)

Cita jaunava atkal lūdz savus piederīgos, savas ģimenes aizbildņus, brāļus, māti, tēvu, lai viņu nedod dzērājam:

„Mīļi lūdzu raudādama
 Savu baltu bāleliņu,
 Lai tas mani neiedeva
 Kādam kroga dzērājam.“ (20026.)

„Nedod mani, māmuliņe,
 Dzērējam delveram:
 Delverītis delverēja,
 Dzērējs kūla kumeliņu.“ (10394.)

Bet par pašu dzērāju jaunavai tāds spriedums:

„Sen dzirdēju, nu redzēju
 To teicamu tēva dēlu:
 Kroga žūpa, grāvja guļa,
 Ne maizītes arājiņš.“ (20060.)

No tāda žūpas tēva dēla tad jāšargās, tā sakot, ar garu koku.

„Labāk vellu es ieraugu,
 Ne dzērāju tēva dēlu;
 Krustu metu, vells atstāja,
 Ko darišu dzērājam?“ (10133.)

Bet ja tomēr ar visu vairīšanos jaunavai gadās dzērājs vīrs, tad tā ir dziļi nelaimīga:

„Es dzērāju negribēju,
 Man dzērājs gadījās;

Ai, tu manu lielu kaunu
 No citām māsiņām“ (26967.)
 „Dzērājiņa līgaviņa
 Ik vakara gauži raud:
 Mīksta gulta, balts palags,
 Nava otra gulētāja.“ (26948.)

Tā tad: dzērājs liek jaunajai dzīves biedrei aprakt savas
 skaistākās mīlas jūtas un maigumu, bet mīlas vietā liek saņemt
 dziļu kaunu un apvainojumu.

„Dzērājiņa līgaviņa
 Ik vakara gauži raud:
 Ik vakara nasegloja
 Nosvīdušu kumeliņu.“ (26946.)

„Dzērājam vīriņam
 Ac' ūdeņa nevajag:
 Ik rītiņa mazgājās
 Līgaviņas asarās.“ (26943.)

4. Dzeršana un muļķība.

„Brandvīns galvā, prāts vējā.“ BFK. 57.
 „Neviens dzerot netiek gudrs.“ L. k.
 1913. 17.
 „Nav ģekis, bet padara dažus par ģe-
 ķiem.“ 1913. 17.
 „Dzērājam dzērāja prāts.“ BFK. 57.

Dzeršana cilvēku divkārt padara par muļķi: 1) piedzē-
 ruma brīdī un 2) vēlāk.

Cik gudrs cilvēks ir piedzēruma brīdī, to zinās katrs. Arī
 gudrs cilvēks dzērumā ir tikai gudra cilvēka karikatūra un
 nožēlojama ēna.

Bez tam dzeršana sabojā arī cilvēka gara spējas. Sevišķi
 tas sakāms par radoša darba cilvēkiem: dzejniekiem, zinātnes
 darbiniekiem.

Dzerot dzejnieks ātri nodzer savu talantu un zinātnieks
 darba spējas.

Bet vēl, trešām kārtām, dzeršana veicina muļķību. Dzē-
 rājiem vecākiem ir garīgi mazvērtīgi bērni: vai nu tie ir mazāk
 apdāvināti ar maz izturīgu nervu sistēmu, vai arī vienkārši
 idioti, epileptiķi un citādi garīgi kroplīši.

Visā visumā dzeršana padara arī visu tautu garīgi mazāk
 spējīgu un dumjāku.

Tautai par dzeršanu vēl tādi sakāmvārdi:

„Kam reibonis galvā, tam padoms vējā.“ BFK. 94.

„Kas dzer — nedomā, kas nedzer — domā.“ BFK. 68.

„Dzeršana izdzen prātu no galvas, naudu no kabatas, elkonī no svārkjiem un veselību no miesas.“ L. k. 1913. 17.

Daudzreiz šīs savas atziņas tauta izsaka ar dziļu nicināšanu un sarkasmu.

Tautas padoms:

„Labāk meklē apmierinājumu savā prātā nekā blaškē.“
L. A. 1833. 26.

„Kādēļ kungi krogu taisa
Liela ceļa maliņā?
Kur ģeķiem ģeķoties,
Gudrajiem raudzīties.“ (19981.)

5. Dzeršana cilvēku demorālīzē jeb tikumiski kropļo.

„Dzērājs ir katram grēkam padevīgs.“ L.
A. 1845. 46.

„Vīns rada valodas, valodas — ķildas.“
L. k. 1913. 17.

„Dzeršana ir kaislību galvas pilsēta.“
L. k. 1913. 17.

„Kas dzeršanai padodas, glabā savas apņemšanās sietā.“
L. A. 1833. 36.

Morāliski zema jau ir pati dzeršana no personālās ētikas viedokļa, jo viņa posta paša cilvēka miesu un garu.

Bet tas vēl nav ļaunākais. Dzeršana sakurina cilvēka zemās kaislības un visdažādākos dzīvnieciskos instinktus, kas katram kultūras cilvēkam ir savaldāmi.

Tā piem., dzeršana milzu apmēros veicina seksuālo izlaidību un seksuālo izvirtību.

Dzeršana padara cilvēku nīknāku, „kašķīgāku“ un veicina dažādas ķildas.

Bet tā kā viņa apslāpē lielā mērā cilvēka gribu un darbības kontrolējošās spējas, tad dzērumā cilvēks tiek pietamts visāda veida pārkāpumiem pret cilvēka ētisko pasauli.

6. Dzeršana rada noziegumus.

„Piedzērušam ar siena vezumu ceļš jāgrīez.“
BFK. 53, 98.

„Dzērājs ir velna kalps un krodziniēks
velna kalpa kalps.“ BFK. 52.

Dzērumā cilvēks pārkāpj ne tikai ētiskās normas, grēko ne tikai pret sabiedrībā pieņemto tikumību, bet viņš pārkāpj arī

— tiesiskās normas, viņš allaž vien paliek par kriminālo noziedznieku.

Daudzus noziegumus, ko cilvēks nekad neizdarītu skaidrā prātā, tas izdara dzērumā.

Atzīmēsim piem. tādu noziegumu, kā kaušanos ar otra cilvēka sakropļošanu vai nonāvēšanu, ko bieži dzirdam vai allaž avīzēs lasām; izvarošanas gadījumus; zādzības un lau-pīšanas daudzos gadījumos u. t. t.

Soda uzlikšanā tiesā piedzēruma stāvoklis allaž vien ir mīkstinošs apstāklis, bet dzeršanas vērtējumā tas vēl vairāk pasvīturo dzeršanas postošo iedarbi uz cilvēka izturēšanos.

Piedzēruma kriminālo psiholoģiju raksturo arī šādas dainas:

„Dzērušam vīriņam
Div' prātiņi galviņā:
Vienā prātā sievu kaut,
Otrā — bērņus ārā grūst.“ (26957.)
„Teic man ļaudis to dēliņu,
Ēs to škelmi sen zināju:
Kroga žūpa, sievas bende,
Ne maizītes pelnītājs.“ (10803.)

7. Dzērājs — pats sava nelaime.

„Dzērājam dzērāja nelaime.“ BFK. 53.
„Dzērājs nevar taisni pa ceļu iet, nedz
laimīgi braukt.“ 1.
„Kas dzer un pīpo, tas savai laimei
spītē.“ BFK. 113.
„Dzērumā grēkojis, tukšā dūšā cietis.“
BFK. 7.

Dzeršanas nelaime ir liela un daudzpusīga. Atnesot postu ģimenei, tautai un cilvēcei, dzērājs beigu beigās ir arī pats sava nelaime.

Pēc īsiem netīra prieka brīžiem reibinošu dzērienu tvanā un krogu piepīpētā, smacīgā gaisā, nāk vesela nelaimes ķēde, kas sakaļ un nospiež paša dzērāja dvēseli.

Tur paģiru nelāgums, tur pašpārmetums par nelietīgi notērētiem līdzekļiem, par dzērumā izdarītām muļķībām, pārkāpumiem vai noziegumiem; tur sabojāta veselība; tur ģimenes posts, piederīgo pārmetumi; tur trūkums u. t. t., līdz bezgālibai. Un viss tas saaužas lielā nelaimes muškulā, kas dzērāju nospiež kā lietuvēns.

„Dzērājiņš tēva dēls,
 Sev pašam sliktu dar':
 Apdzer godu, apdzer mantu,
 Apdzer daiļu augumiņu.“ (19906.)

8. Dzeršanas posts vispārējā mērogā.

„Glāzē noslikst vairāk ļaužu kā jūrā.“
 BFK. 50, 138.

Kā no atsevišķiem strautiņiem sakrājas lielas upes un ezeri, tā no atsevišķiem dzeršanas ļaunumiem sakrājas vispārējais dzeršanas posts, kas ir kā liela ļaunuma jūra.

Vispirms jau: dzeršanas cilvēku upuri. Kas gan spēj izskaitīt visas tās cilvēku dzīvības, kas aiziet bojā reibinošu dzērienu jūrā. Tauta to zīmīgi izteikusi sakāmvārdā, ka to upuru skaits pārsniedz jūrā noslikušo skaitu.

Dzeršanas vispusīgo postu zīmīgi vēl raksturo šāda daina:

„Neviens grēku tā nedara,
 Kā darīja brandavīns:
 Dažam svārkus tas novilka,
 Dažam matus sapinkāja,
 Dažs aizgāja pie Dieviņa
 I mūžiņa nenobeidzis.“ (20036.)

9. Tautas īgnums pret dzeršanu un dzērāju.

„Kas tas tāds siena maiss,
 Kas gul kroga pabeņķi?
 Tas nebija siena maiss,
 Tas daiļais (j. lepnaiss) tautu dēls.“
 (19989.)

Tautas veselīgā un saprātīgā daba nemīl dzērāju. Savās dziesmās, sakāmvārdos un parunās tā pret viņiem vērsās ar lielu īgnumu un nikniem sarkasmiem.

„Piedzēries, ka vairs mātes nepazīst.“ 34.

„Dzer kā lops.“ BFK. 50.

„Pilns kā maks.“ 52.

„Skaidrs kā diķis.“ 25.

„Piedzēries kā zeķe.“ BFK. 127.

„Dzer kā prātu zaudējis.“ BFK. 158.

„Skaidrs kā draņķis.“ 25.

„Piedzēries kā maiss (miets).“ BFK. 57.

„Piesūcies kā ods (dēle).“ BFK. 50.

„Dzer, kamēr abiem galiem diezgan.“ 47.

„Pēdīgais draņķis un dzērājs.“ Kr. Ulm.

Līdz ar dziļām sāpēm liels īgnums izpaužas arī to sievu dziesmās, kam viri ir dzērāji.

„Iededzinu gaŗu skalu,
Sēdu vēlu vakarā,
Gaidu savu mieļu tapu
No krodziņa pārnākam.“ (26961.)

„Es augdama nedomāju
Tādam tapti līgaviņa:
Alus draņķis tas dēliņis,
Dižvalodas māmuliņa.“ (26966.)

10. Atrunājoši prātojumi par dzeršanu.

„Brandvīns nevienu godā nav cēlis.“

BFK. 50.

„Dzērienu jau neuzvarēsi!“

BFK. 50.

„Dzer, bet zini mēru!“

BFK. 50.

Zinādams reibinošo dzērienu lielo postu, tautas veselīgais saprāts mēģina no šīm nāves zālēm cilvēku atturēt un atrunāt. To tauta panāk: no vienas puses ar savu izsmelošo satīru un irōniju, bet no otras puses ar prātnieciska rakstura padomiem.

Asu satirisku kritiku par dzērājiem tauta izsaka gan sakāmvērdos, gan arī savās dziesmās.

„Mana sieva piedzērusi
Muskuliņa krodziņā,
Nolauzusi deguniņu,
Pār degsnīti tecēdama.“ (27027.)

Tā tautas dziesma piezobo dzērāju sievu.
Dzērājam vīram tauta piedraud ar elli.

„Brandavīna dzērājam
Ellē kājas karājās.“ (19574.)

Pie kārtīgas dzīves pieradušai meitai, dzērājs izliekas sliktāks par velnu.

„Vai bij Dievs, — vai nelaime
Man dzērāju vēlējuse!
Krustu metu, velns atstāja,
Ko darišu dzērājam?“ (27068.)

II Izšķērdība un nelaime.

- „Caurš kā maiss.“ BFK. 83.
 „Jauni — tērmani, veci — nabagi.“ BFK. 175.
 „Izšķiesta manta grūti atpelnāma.“ BFK. 127.
 „Dzīvo kā grāfs: dzer alu un ēd sveču galus.“ (Saka par cilvēku, kas izšķērdīgi dzīvo.) BFK. 37.
 „Izšķērdība ir koks, pilns ar rūgtiem augļiem.“ B. 1893. 19.
 „Vienas dienas saimniece.“ Stend.

Izšķērdība — viens no pārmērības veidiem. Par izšķērdīgu sauc cilvēku, kas tērē nevajadzīgi daudz jeb kā tauta saka: „tērē vietā nevietā“. Vairāk gan nevietā. Tāds cilvēks, tā sakot, bārstās jeb svaidās ar naudu.

Izšķērdībai dažādi cēloņi. Viens: izdzīves un izpriecas kāre.

Normāla izprieca katra cilvēka dabiska prasība. Tikai šij prasībai allaž vien nav robežu un šī pārmērīgā izpriecas kāre rada arī izšķērdību, bārstīšanos ar naudu, mantas nevajadzīgu tērēšanu un — arī savu spēku tērēšanu.

Vēl izšķērdību rada — pārmērīga godkāriba un uzpūtība. Cilvēks grib spīdēt, grib izlikties esam bagāts, varens, savā dzīves veidā pārspēt citus.

Tāds izšķērdētājs ir gan ģimenes, gan arī visas kultūras postītājs. Parasti jau tādi cilvēki nekā nerada, bet tikai — patērē. Un otrām kārtām — nejēdzīgi patērē. Tanī ziņā viņš ir ētisks kroplis, jā pat vēl vairāk: noziedznieks, jo tāds cilvēks reti kad patērē savu labumu vien. Parasti tas ņem un tērē arī citu cilvēku līdzekļus.

Ja tāds cilvēks ir kādā saimniecībā, kādā veikalā, tas to ātri izdzen cauri. Par viņu tad saka:

„Tas jau vienas dienas saimnieks.“ BFK. 42.

Tauta šī netikuma graizīšanai netaupa arī savu cērtošo satīru. Izšķērdētāju viņa tā raksturo:

„Tas ir caurbira no cilvēka.“ 32.

„Tas ir gan caurbiris.“ BFK. 50. 73.

„Izšķērdība no rīta mielojas ar draugiem, bet vakarā — viena pati.“ Altm.

„Rudenī: čuru, čuru alutiņš, biku baku balta maize; nāk pavasaris — kundziņ, dod maizītes.“ BFK. 73.

„Vienreiz pārlietu, otrreiz — nenieku. BFK. 544.

„Kas cauru maisu piepildīs, dzeni pieēdinās?“ 1.

„Vienu dienu dzīvo kā kungs, otru — kā suns.“ BFK.
50, 53.

„Tam jau nav satura.“ BFK. 50.

„Pārtikšana pa brīžam, nauda katru reizi.“ 37.

Izšķērdētājs ir posta nesējs tiklab sev, kā citiem. Ka viņš savu dzīvi izposta, par to nav daudz ko skumt, lai katrs rēķinās ar sava darba sekām.

„Ko pelnījis, to dabūjis.“ BFK. 50.

Bet bēdīgi ir tas, ka tāds izšķērdētājs allaž vien gāž postā savus godīgus un kārtīgus piederīgos, citus ģimenes cilvēkus, savus paziņas un draugus, kas to atbalstījuši un glābuši. Ar vārdu: izšķērdētājs ir

„Nelaimes putns.“ BFK. 50.

„Posta dzeguze.“ BFK. 50.

Viņš nelaimi sēj sev un citiem.

Bet vai izšķērdībai ir arī kāds laimes aspekts?

Samērā maz. Izšķērdētājam un tērētājam, varbūt, paldies pasacīs viens, otrs krodznieks, viens otrs sulainis vai bārdama, bet kultūras cilvēkus izšķērdētājs gan reti kad būs aplaimojis.

Pats izšķērdētājs jūtas laimīgs tikmēr, kamēr ir ko šķiest, jo tas kairina viņa pašmīlību un godkārību: draugi un citi ļaudis brīnās, ko viņš var. Bet tas nav ilgi, pilnā bloda drīz izsīk. Draugi ne vairs glaimo, bet izsmej. Un nereti spožiem izšķērdēšanas brīžiem seko ciešanu gadi.

Ja arī pieņemam, ka izšķērdībai, kā katrai lietai ir sava otrā puse, tad tomēr šī otrā puse, resp. izšķērdības laimes aspekts ir kā pārāk bāla atblāzma, salīdzinot ar to postu un tām nelaimēm, ko izšķērdētājs dara sev un citiem.

Jau Mancela laikā (1593.—1654.) bija pazīstami sakām-vārdi, kas izšķērdētāju un parādu taisītāju rīcību gan negatīvi raksturoja, gan nikni nosodīja:

„Lēta jemšana, bet grūta maksāšana.“ Mancelis. Post.
1. 325.

„Dzīvo niknāk nekā pats velns.“ Mancelis. Post. 1. 429.

Taupība ir pretstats izšķērdībai. Izšķērdnieks var nejēdzīgi iztērēt lielus dzīves līdzekļus un lielas bagātības, kamēr taupīgs cilvēks iztiek un normāli dzīvo ar mazumu.

Izšķērdētājs ir caurs maiss, ko nekad nevar piepildīt. Taupīgs cilvēks vērtību uzkrājējs un saudzētājs.

Izšķērdētājs ir nejēdzīgas dzīves dzīvotājs, kamēr taupīgs cilvēks ir jēdzīgas un saprātīgas dzīves dzīvotājs.

III Taupība.

1. Taupības labās puses.

„Taupība labāka par bagātību.“ BFK. 79.

„Ko jaunībā iekrāsi, vecumā atradīsi.“

BFK. 57.

„Taupība svinu pārvērš par zeltu.“

B. 1871. 37.

„Taupi naudu nebaltai dienai.“ BFK. 71.

„Kas vērdīnu taupa, tam nāk dālderis rokā.“ Stend.

Izšķērdētājs posta savu un citu dzīvi; taupīgs cilvēks ir par svētību sev un citiem.

Taupīgs cilvēks ar savu mazumu ir laimīgāks, kā caurbiris ar savu vairumu.

Bez tam taupīgs cilvēks nekad nevar nonākt tādā trūkumā un postā kā caurbiris.

„Kas apdomīgi un taupīgi dzīvo, tas reti kad cieš trūkumu.“ BFK. 99.

Bez tam jāredz un jāzin arī tā patiesība, ka cilvēkam ir baltas un nebaltas dienas. Kas šodien ir turīgs un bagāts, kam šodien ir liela vieta un lieli ienēmumi, tas nevar zināt, vai šī vieta, šis sabiedriskais stāvoklis tam būs arī turpmāk. Ja vieta vai sabiedriskais stāvoklis zūd un nav nekas ietaupīts, ko tad? Tad ir posts mājā.

„Krāj pie laika, tad tev būs vajadzība.“ B. 1890. 45.

„Krāj pie laika, tad tu atradīsi vajadzību.“ M. V. 1864. 27.

„Taupi jaunībā, jo rīta saule nespīd visu dienu.“

B. 1893. 23.

„Neiztērē vecus grašus, kamēr jauni nav iekrāti.“ BFK.

112.

„Dzīvo taupīgi, lai arī uz priekšdienām kas būtu.“ BFK.

158.

„Vienu kumosu ēd, otru taupi.“ BFK. 143.

„Tas, kas iekrāts, ēst neprasa.“ 4.

„Ne to jāpērk, kas vajaga, bet bez ko nevar būt.“ Stend.

„Taupi jaunumā, tad būs vecumā.“ Stend.

Nav jādomā, ka tikai tas var taupīt, kam lieli ienākumi, lielas bagātības. Nē. Jātaupa arī tam, kas ar mazumu dzīvo. No mazumiem krājas lielumi.

„Taupi mazumu!“ L. A. 1880. 9.

„Grasis — arī nauda.“ BFK. 62.

„Grasis pie graša iztaisa rubli.“ BFK. 62.

„Kas vērdiņu glabā, tam nāk dālderis.“ 5.

„Kas kapeiku met upē, pie rubļa netiek.“ BFK. 115.

„Kas grasi netaupa, pie rubļa netiek.“ BFK. 109.

Bez tam, taupīt var ne tikai naudu. Taupīt var arī drēbi u. c. Ir cilvēki, kas drēbes prot novalkāt vai valkam nederīgas pataisīt dažās nedēļās vai mēnešos, un ir cilvēki, kas drēbes prot valkāt gadiem.

„Ja vecu nelāpīsi, pie jauna netiksi.“ BFK. 95.

„Godā drānu, drāna tevi godās.“ BFK. 1220.

Tāpat var taupīt mēbeles, ēkas, grāmatas, laiku un daudzas citas vērtības. Un visa šāda taupība pieder pie jēdzīgas saimniecības, jēdzīgas dzīves kārtas.

Taupība nebūt nav tikai saimniecisks princips vien: taupība ir arī ētisks princips. Izšķērdētājs reti kad ir kārtīgs cilvēks, reti kad ir pienākuma cilvēks. Izšķērdē viņš savu, izšķērdē arī cita. Vai arī: beidzis izšķērdēt savu, viņš ķeras pie cita. Piem. visi, gan valsts, gan privāto iestāžu apzadzēji ir tādi izšķērdētāji.

Citādi rikojas taupīgs cilvēks. Viņš taupa savu, taupa cita. Taupība viņam paliek par dzīves likumu, par dzīvošanas principu. Tāpēc tādu cilvēku, kas neprot taupīt, tauta arī zīmīgi novērtē:

„Kas netaupa naudas, tas pats nav vērts ne rubļa.“
BFK. 96.

Tā tad: taupība un ekonomija ir katram cilvēkam raksturīga īpašība arī no ētiskā viedokļa.

Un galu galā: laimīgāks būs klusais taupītājs un ekonomizētājs, kā skaļais un trokšņainais tērētājs un „vienas dienas saimnieks.“

2. Taupība kā skopums.

„Sikstulis mūžam nabags.“ BFK. 62.

„Skopam paēst žēl.“ BFK. 62.

„Skops nabagāks par nabagu.“ BFK. 54.

„Pats mirst badu, bet naudu rok zemē.“
BFK. 127.

Kā visur, tā arī taupībā vajaga savas jēgas un mēra, lai tā sekmētu cilvēka labklājību. Bet taupība allaž vien pāriet sikstumā jeb skopumā. Skopums ir taupības galējība. Kā izšķērdība ir tērēšanas pārmērs, tā skopums ir taupības pārmērs. Un kā katra galējība ir kaitīga, tā arī skopums. Skopulis ir vienas kaislības varā, kas to moca un padara par vergu un mocekli.

Tāds skopuma moceklis atsakās no pašām nepieciešamākām savām vajadzībām: no kārtīgas ēšanas, kārtīgām drēbēm, dzīvokļa un upurē visu tikai savam vienīgam elkam — skopumam, naudas krāšanai.

Tauta skopumu un viņa iedarbi uz cilvēka labklājību raksturo vēl ar šādiem sakāmvārdiem:

„Par naudu grib velnam vai dvēseli pārdot.“ BFK. 57.

„Gibst aiz skopuma vai nost.“ BFK. 127.

„Skopam nepieder viņa manta, viņš pieder mantai.“

B. 1888. 43.

„Kad sīkstulis dabū vienu koku, tad viņš tūlīņ grib visu mežu.“ Altm.

„Kad skopulis ir izkūlis rudzus, tad viņš gribētu arī kokāļus izkult.“ Altm.

„Jo vairāk sīkstam ir, jo vairāk tam gribas.“ L. A.

1867. 45.

„Sīkstulis gribētu uz reiz no govīs sviestu slaukt.“ Altm.

„Ja kam ir jāput, tad labāk lai put ciska nekā bikse — teic skopulis.“ Altm.

Cilvēku likteņi, pateicoties dabas un dzīves ritma un svārstības tendencēm, parasti iekārtojas tā, ka pārmērīga skopuļa bērni vai piederīgie, pretēji sīkstulim, ir pārmērīgi izšķērdīgi. Tie tad atkal izputina to, ko pārmērīgais skopulis ir sakrājis. Tāpēc tauta saka:

„Ko skopulis krāj, to plītnieks plītē.“ BFK. 53.

Bet kāds ir skopulis attiecībā pret laimi un nelaimi? Vai viņš nes laimi vai nelaimi citiem un sev?

Skopais var radīt ciešanas gan sev, gan citam.

Kad skopa saimniece nedod ēst ganam vai gājējam, tad, saprotama lieta, ka tie ar tukšu vēderu labi nevar justies.

„Skopa mana saimniece

Nedod sviestu bundulī.

Lai stāv govīs siliņā,

Kā bunduls kambarī.“ (29258.)

Tikai tāds pāri darījums aiz skopuma slikti atsaucas arī uz pašu skopo. Tā piem., minētā tautas dziesmā gans aiz atriebības arī govīs sliktāki gana.

Bet ne tikai ganiņam vien skopa saimniece atrauj dabisko uzturas tiesu. To pašu viņa dara arī ar pieaugušiem darbiniekiem.

„Es būt' laba saiminiece,

Kad man tāda saime būtu,

Kas neēstu, kas nedzertu,
Kas miedzīņa negulētu.““ (31058.)

„Es būt' laba saimenīca,
Kaut man tāda saime bij'se,
Kas ar savu maizi nāca,
Ar savām drēbitēm.“ (31059.)

Tā tad te skopas saimnieces vēlēšanās ir, kaut mājas ļaudis, kas strādā viņas darbu, tomēr neēstu viņas maizi. Ja nu šāda vēlēšanās rodas aiz saimnieces trūkuma un nabadzības, tad vēl tas ir saprotams. Bet allaž vien ir tā, ka šie skopuļi ir taisni daudz turīgāki un bagātāki par citiem, un tomēr tie saviem ļaudīm atrauj viņu dabisko tiesu. To liecina, starp citu, arī šāda satiriska tautas dziesma:

„Kas kaiš man nedzīvot
Pie bagāta saiminieka:
Pats saimnieks gaļu ēda,
Man dev' kaulus skrubināt.“ (31085.)

„Kas kaitēja man dzīvot
Pie bagāta saimenieka:
Saimnieks ēda auna gaļu,
Es tos nagus lupināju.“ (31085. 1. var.)

No citiem folkloras materiāliem par skopu saimnieku un saimnieci runā arī daudzi tautas anekdoti. (Sk. P. Birkerts. „Latvju tautas anekdotes.“ „Literātūras“ izdev. I. sēj. 301.—310. lp.).

Bet ja saimnieks skopojas savā nelielā rocībā, tad par to nav daudz ko brīnīties. Vairāk jābrīnās, kad nepiedodams skopums parādās pie tādiem bagātņiekiem kā senie muižnieki. Satiriski raksturojumi par muižnieku skopumu parādās šādos tautas anekdotos augšā minētā krājumā: Nr. 1619, 1542, 1704, 1797, (II. sējumā).

Pats par sevi saprotams, ka šādu skopuļu izturēšanās pret tiem cilvēkiem, kas no viņiem atkarīgi, rada tiem daudz nepatīkšanu un ciešanu.

Bet, bagāts skopulis ne tikai otram nedod ēst vai atrauj kaut ko citu, kas tam pienākas, viņš arī pats nevidās paēst un dzīvo pusbadā. Tādu piemēru dzīvē ir ļoti daudz. Un tādā gadījumā skopums ir arī paša cilvēka nelaime.

Kā katrs pārmērs ir no ļauna, tā arī skopums.

Bet vai skopums ir pārmērs? Jā gan: skopums ir eko-

nomijas un taupības pārmērs jeb pārspilējums. Un kā tāds viņš nes sev līdzī tādās pat nelabvēlīgas sekas, kā daudzi citi pārspilējumu pārmēri.

3. Taupības pretinieku „filozofija“.

- „Ko rītam taupa. to kaķis apēd.“ 2.
 „Kur to naudu liks: sviež gaisā, krīt zemē, dod cūkām — cūkas arī neēd!“ BFK. 50.
 „Vai ar mantu debesis uzbrauks?“ BFK. 50.
 „Kapā jau līdzī nepanemsi.“ BFK. 50.
 „Kam tad taupis: radiem priekš plēšanās?“ BFK. 50.

Katrai cilvēciskai nelietībai un katram ļaunumam ir sava filozofija, kas tos cenšas attaisnot. Bez tam visiem tādiem ļaudīm, kas maz ko spēj darbos, tiem pašiem ir lielas mutēs. Tā tas ir arī taupības jautājumā. Attaisnodami savu netaupīšanas vai izšķērdēšanas rīcību, šie „plašās dabas“ ļaudis arī izdomājuši visādus šķietami atjautīgus, asprātīgus un sev par labu runājošus prātojumus.

„Lai tik ripo, lai tik ripo
 Tēva krāti rubuļi!“ BFK. 50.

„Kam tu krāsi: vai radiem priekš plēšanās?“ BFK. 50.

Sevišķi daudz visādu prettaupības resp. izšķērdības prātojumu ir dzērājiem.

„Dzer, bāliņ, alutiņu
 Sešas kannas dieniņā:
 Tev ir rudzi, tev ir mieži, —
 Kur vēl nauda tīnītē?“ (1924.)

„Dzer, brālīti, nebēdā,
 Ka paliki parādā:
 Silā auga kupla priede,
 Tā parādus aizmaksāja.“ (1925.)

Vēl raksturīga ir tā dzērāju „filozofija“, kas izpaužas pazīstamajā tautas dziesmā:

„... Kuŗu krogu es izdzēru,
 Kam noskrēju kumeliņu?
 Pats par savu naudu dzēru,
 Pats skrēj' savu kumeliņu.
 Ai, lūdzama, krodzeniece,
 Iznes alu uz parāda;
 Paaugs rudzi, paaugs mieži,
 Es godīgi aizmaksāšu.

Nāks rudenis, nemšu sievu,
Lūgšu tevi vedībās;
Dziersim kāzas trīs dieniņas,
Lai dancoja panāksnieki.“ (20041.)

Tādi ir parastie dzērāju-izšķērdētāju gudrojumi. Viņi raksturīgi tanī ziņā, ka dažs motīvs liekas būt prātīgs, tikai viņš ir nevietā un līdz ar to arī nav motīvs. Tāds ir piem. prātojums: „Kuŗu krogu es izdzēŗu, kam noskrēŗu kumeliņu?“

Ja arī krogs nav izdzerts — kas vienam cilvēkam taču nebūs iespējams — tas vēl nenozīmē, ka nevajadzīgas izšķērdības nebūtu. Tāpat nevajadzīgu izšķērdību neattaisno tas, ka dzērājs skrienot bendē savu un ne cita zirgu.

Arī parāda aizmaksāšanas solījums nav izšķērdības attaisnojums: izšķērdība paliek izšķērdība, kaut arī viņu aizmaksā.

Tāpat izšķērdnieka priecāšanās uz nākamās sievas vai cita kāda mantu, nav pietiekošs izšķērdības attaisnojums. Bet tādi un tamlīdzīgi motīvi ir dzīvē ļoti parasti un arī ļoti raksturīgi. Katra cilvēka morāliskā apziņa, redzams, viņam nedod miera, kamēr viņš saviem nedarbiem atrod šādu vai tādu attaisnojumu un aizbildinājumu. Visi šādi aizbildinājumi lielā mērā ir tikai šķietami aizbildinājumi, bet allaž vien tik veikli būvēti, ka mazāk atjautīgam cilvēkam tie ir grūti atspēkojami un atvairāmi.

Bez tam dažreiz arī pats nedarba darītājs viņiem varbūt notic un paliek apmierināts.

Vēl taupības pretinieki izgudrojuši šādus sakāmvārdus:

„Ko naudu taupīt? Lai iet kā nākusi!“ BFK. 1211.

„Vai ar naudu cūkas baros!“ BFK. 1211.

IV Pacietība un labklājība.

1. Pacietības labās puses.

„Kas grūtumu panes, dabū vieglumu.“ 2.

„Stāvi rāms, laime būs!“ BFK. 498.

„Pacietība ir prieka vārti.“ B. 1895. 32.

„Pacietība ir rūgta, bet viņas augļi ir saldi.“

B. 1888. 43.

„Labs nāk ar gaidīšanu, silts ar sildīšanu.“

BFK. 50.

Kas pēc laimes tiecas, tam vajaga arī pacietības. Nepacietīgos laime retāki apmeklē.

Agrāk mēs sacījām, ka laimi vajaga nopelnīt; ka laime ir

alga par ilgākām pūlēm. Un ja nu tas tā, tad pats par sevi saprotams, ka vajaga strādāt un paciesties, kamēr šī alga tiek izmaksāta.

Pacietība ir liels spēks, sevišķi ja viņa ir darba un grūtību pārvarēšanas, ne slinkošanas pacietība.

„Ar pacietību viss kas panākams.“ BFK. 160.

„Ar pacietību viss kas iespējams.“ BFK. 73.

„Pacietība ir laba darba iesākums.“ BFK. 87.

„Nepacietība ir jaunatnes prāta netikums.“ BFK. 72.

„Darbs prasa pacietību.“ BFK. 172.

„Pacietības zālīte ne visur aug.“ Stend.

„Vieglas un grūtas dienas, kā Dievs piesūt', jāpanes.“
Stend.

„Pacietīgs prāts vieglina bēdas.“ Stend.

„Ar pacietību pele sagrauž virvi.“ B. 1888. 43.

„Kas prot gaidīt, tas vējam laimi neatdos.“ B. 1896. 30.

„Kas neprot gaidīt, tas arī neko nedabū.“ BFK. 71.

Tā tad viena pacietības tendence, viens pacietības virziens ir: strādāt zināmu darbu un paciesties, kamēr ienākas šī darba augļi.

Kam tāda pacietība ir, tas šos augļus gūst.

Otra pacietības tendence ir — grūtību un nepatikšanu paciešana.

Kas par katru nepatikšanu, par katru pārestību dusmo un „lec uz ecēšām“, tas reti kad būs laimīgs, jo dzīve gādā, lai cilvēks diezgan bagātīgi tiktu durstīts ar nepatikšanu adatām un adatiņām, ar pārestībām un tamlīdzīgām nepatikamām lietām.

Daudzas no šādām dzīves nepatikšanām un pārestībām vajaga mierīgi paciest. Kas visus odus un mušas gribēs apsis, tas pie miera un prātīga darba netiks.

„Kas olu grib, tam jāpanes vistas kladzināšana.“ BFK. 138.

„Kas vēl priekšā, tas vēl savā laikā nāks.“ BFK. 99.

„Kas labprāt cieš, tiek labprāt ciests.“ BFK. 80.

Ja cilvēks apbruņojas ar šīm divu veidu pacietībām, tad viņš daudz ko var sasniegt, uzņemot arī pašas laimes siltos saulstarus.

„Pacietība uzvar visu.“ BFK. 123.

„Pacietīgam pieder pasaule.“ BFK. 80.

Pasaules karā vācu ievērojamais karavadonis Hindenburgs reiz izteicies: „Uzvarēs tas, kam stiprāki nervi.“ Citiem vārdiem: uzvarēs tas, kam būs vairāk pacietības.

Pasaules karā nervi izrādījās stiprāki angļiem un frančiem, ne Hindenburga tautas brāļiem, bet vecā feldmaršala aforisms aplidoja pasauli kā jauna patiesība. Mūsu tautas gudrība šo stipro nervu spēku un lomu zinājusi jau sen un paudusi viņu visādās variācijās kopš seniem laikiem.

2. Pacietības ēnas puses.

„Kas labprāt nes, tam labprāt uzkrauj.“
BFK. 50.

Pacietības ēnas puse ir tā, ka reizēm pacietība padara nastu pārāk smagu.

Ir parasta lieta, ka tam, kas darbu labprāt dara, sabiedrība vienmēr uzvel jaunus un atkal jaunus darbus.

Sliņķi un stūra ložņas tiek viegli cauri: „tie jau nestrādās“!

Kas citiem izlīdz ar naudu, no tā labprāt aizņemas, līdz labsirdīgais līdzcietības jūga nesējs tiek nabags.

Kas dzīvojot kopā ar bezkaunām viņu pārestības pacieš, tam pārestību nastu padara arvienu smagāku.

„Kas pacieš, ka citi viņam uzliek teļu uz pleciem, tam viņi drīz uzliks vērsi.“ B. 1889. 35.

Cilvēku prasībām reti kad ir jēga, mērs un robežas. Tās jāierobežo. Tas pats sakāms arī par pacietību. Arī tai ir savs mērs.

„Kad vadzis ir pilns, tas lūzt.“ BFK. 50.

Tā lūzt var arī visiecietīgākā cilvēka pacietība. Pacietība jau laba īpašība, bet kad tai dara pāri, tad viņa ir jāaizstāv. Bezmēra pacietība — visur un viscaur arī nav vēlama. Sevišķi tur nav vēlama, kur ar to grēko pret taisnības principu, kur pāri dara labiem, labsirdīgiem un nevarīgiem cilvēkiem.

Bezmēra pacietība tur, kur darbojas ļaunums, ir nepretošanās ļaunumam. Bet nepretošanās ļaunumam ir — ceļa pašķiršana šim ļaunumam uz laba rēķina.

V Devīgums un laimes aspekti.

1. Devīguma labā puse.

„Dievs dod devējam, velns rauj rāvējam.“

BFK. 73.

„Labāk dot nekā ņemt.“

BFK. 50.

„Esi labāk devīgs nekā skops.“

L. A. 1880 9.

Devīguma laimes vai patīkamais aspekts ir tas, ka daudz-
maz labsirdīgam cilvēkam un tādām, kam ir ko dot, došana
sagādā dažu skaistu acumirkli.

Vispirms jau apdāvinātais cilvēks, ja tas kautcik godīgs,
devējam atmaksā ar savu pateicību vārdos un dažreiz arī —
darbos.

Otrām kārtām, tev iekšējā apziņa, ka tu esi darījis savu
pienākumu un bez tam vēl labu darbu. Šī apziņa krietnam un
nesamaitātam cilvēkam ir liels morālisks atalgojums.

Bez tam arī daudz reiz

„Dots devējam atdodas.“ BFK. 50.

T. i. to, ko tu esi darījis, to, ko tu esi devis, to otrs pie-
spraukas gadījumā atkal tev atdos atpakaļ.

Tad vēl: neviens cilvēks nevar paredzēt savas nākamās
dienas, sava mūža turpinājumu. Šodien tu vari būt bagāts un
došanas spējīgs, bet rīt jau tev pašam roka jāstiepj. Un ja
tu esi devis, tad vari prasīt, lai arī tevi grūtā brīdī atmin. Bet
ja tu visas rokas esi noraidījis, kam tad tu prasīsi? Ar kādu
apziņu tad tu palīdzību lūgsi?

Cilvēki dzīvo sabiedrībā un dzīves gaitās tiem citam pie
cita jāpieduras. Tāpēc labāk ir būt tādām, kas citus neatbaida.
Un viena no tādām īpašībām ir — devīgums.

Bez tam: nav jau ikreizes vajadzīgs devīgam cilvēkam
būt miljonāram: dod to, kas tev ir; dod to, ko tu vari un spēj.
Arī miļš vārds un rokas spiediens daudz reiz ir liela dā-
vana, liela morāliska palīdzība.

Ne visi pasaulē ir suņi. Ne visur un viscaur nepatiesība
valda. Ir pasaulē arī labi un atzinīgi cilvēki. Un tie tev grūtā
brīdī var būt palīdzīgi. Tad dotais tev būs atdevies.

2. Devīguma kreisā puse.

„Citam aizdod, pats cieš badu.“ BFK. 71.

„Šim tam — pašam nekā.“ BFK. 73.

„Atdod otram istabu, pašu dzen ārā.“

BFK. 71.

„Kas citiem palīdz, tam bikšu nav kājā.“

BFK. 71.

Devīguma kreisā puse ir tā, ka viņš allaž cilvēkam baidas un patikas vietā nes nepatiku un ciešanas.

Kāds jau minēts sakāmvārds teic:

„Kas labprāt nes, tam labprāt uzkrāuj.“ BFK. 50.

Attiecinot to uz devīgumu, var viņu pārveidot un sacīt:

„Kas labprāt dod, tam labprāt prasa.“

Izrādās, ka labumu ņēmēju un prasītāju nekad netrūkst, ja vien kādam ir luste savu devīguma lielumu izmēģināt. Nevienam gan kabatās un bankās nebūs tādu miljonu vai miljardu, ko nevarētu tādā kārtā izdāļāt.

Bez tam vēl visā šinī devīguma lietā tas ļaunākais ir tas, ka devējam prasa gan jēgdami, gan nejēgdami; prasa tādi, kam vajaga, bet vairāk gan tādi, kam nav kauna un kam nevajaga vai arī vajaga nelietīgiem nolūkiem.

Iedomāsimies tagad tādā devīgā lomā cilvēku ar mīkstu sirdi, kam grūti noraidīt izstieptu roku. Iznākums tad ir tāds, ka devējs atdod savu pēdējo un pats nonāk trūkumā.

Tādu gadījumu dzīvē ir daudz. Vispirms jau daudzi devīgi vecāki tā dara ar saviem izlutinātiem bērniem. Vēlāk tad jāsaka:

„Atdod bērniem mantu, pats ej ubagot (diedelēt).“

BFK. 50.

Bet tā tas notiek ne tikai vecākiem. Tā tas notiek arī brāļiem, māsām, radiem, draugiem un citiem labsirdīgiem ļaudīm.

„Citam palīdz, pats sev nepalīdz.“ BFK. 71.

„Dod otram gultu, pats guļ uz grīdas.“ BFK. 71.

„Otram atdod mīkstumu, pats pietiek ar kaulu.“ BFK. 71.

Bet arī tas vēl nav viss ļaunums. Kad tu nu visu esi atdevis, un tev vairāk nav ko dot, tad tu arī vairs citu acīs neko neesi vērts. Tavi apdāvinātie un atbalstītie no tevis tagad novēršas, aiziet, tevi vairs nepazīst.

Vēl vairāk: viņi pat tevi nicina, smīnēdami un zobodamies sauc par vientiesīti un labsirdīgu muļķi.

„Dievs dod tādiem muļķīšiem

Augt uz visiem cinišiem.“ BFK. 50.

Bet ja tu domāsi atdāvināto vai pat aizdoto prasīt atpakaļ, tad daudzos gadījumos tu ne tikai nekā nedabūsi, bet tu dabūsi vēl rupjības, apsmieklus un katrā ziņā ienaidu.

„Ja gribi dabūt ienaidnieku, tad aizdod naudu.“ BFK. 50.

Kad prasīsi atpakaļ, tad būs tev ienaidnieks nodrošināts. Un tāpēc:

„Labs esi dodams, bet vēl labāks nedodams.“ BFK. 50.

Arī devīgumā, kā citos labos darbos, bez labas sirds vēl jāņem palīgā skaidra galva un gudrs prāts. Bez visa tā laimes un labklājības vietā iznāk abpusējas nelaimes un posts.

„Dari ko darīdams, apdomā galu.“ BFK. 50.

Šis sakāmvārds arī te paliek spēkā.

VI Citlabuma iekāre.

„Cita laba nekāro, sava slikta nesmādē.“
BFK. 102.

„Katram patīk cita dienas.“ BFK. 412. 1110.

„Kur mūs nav, tur teļi medu dzer (laiza).“
BFK. 444.

„Kaimiņu kāļi allaž tie labākie.“

„Br. Z.“ 1927. 32.

„Kā labi, apukš cita (otra) galda kājas pabāzt.“
Lautenb.

Lielākam cilvēku vairumam ir īpašība, reti kad būt mierā ar esošo, reti kad būt mierā ar savu, bet skatīties uz cita, skatīties tur, kur vairāk un labāk.

Daudzreiz šim „citam“ arī nebūt nav labāki, bet cilvēks tomēr iedomājas un pieņem, ka viņam ir labāki.

Šī savādā skatīšanās un citlabuma saredzēšana notiek tā: savu labumu cilvēks neredz vai negrib redzēt, t. i. viņš ar to nav mierā, grib vairāk, grib visu ko labāki.

Otra labumu viņš pa daļai ideālizē, pa daļai apskauž un nenovīd. Viņš vēlas, kaut otra labumi piederētu viņam.

Kas attiecas uz to, kas otram slikts, kādi otram grūtumi, kas nenovēršami saistīti ar šī otra labumiem — to nemierīgais negrib redzēt.

Savas neērtības, savus traucēkļus, savas bēdas viņš, turpretī, redz palielinātā apjomā, pastiprinātā pakāpē.

Par otru tāds citlaba iekārotājs spriež:

„Kas tādām nekaiš?“ BFK. 50.

„Tam tik ir dzīve,“ vai

„Tam ir gan laba dzīve.“

„Skundētājam rūp, kad citam labi klājas.“ Lange.

„Tam rūp, kad citam labi klājas.“ Lange.

Bet ja šādam apskaudējam liktu pilnīgi pāriet otra cilvēka stāvoklī, pilnīgi, tā sakot, ielist otra ādā, tad allaž vien dziesma būtu pavisam citāda.

Šī citlabuma iekāre īstenībā ir otra stāvokļa apskaušana. Cilvēks nenovēl otram šo labumu, bet nožēlo, ka viņam pašam tā nav. Ja viņš vien varētu, viņš to bez liekas stomīšanās sev paņemtu. Tāpēc arī tautas imperatīvs brīdina:

„Cita laba nekāro, sava slikta nesmādē.“

Pie kam paša „sliktums“ allaž vien ir liels labums, ja vien cilvēkam nebūtu īpašības, būt ar visu nemierā, un ja tam būtu prasme savu labumu izmantot.

Saskatot cita labumu, cilvēks reti kad priecāsies un teiks:

„Cik labi ka viņam tā ir! Kāds man prieks!“

„Es viņam to no visas sirds novēlu!“

Nē. Tā cilvēks parasti nesaka. Viņa citlabuma redzēšana ir skauģa acs: citlabuma apskaušana un nenovīdība.

„Laime nepaliek bez skauģiem.“ Stend.

„Jo laime cilā, jo skauģi ceļas.“ Stend.

Citlabuma iekāre īstenībā ir kāre jeb ilgas pēc neesoša, bet varbūtīga labuma.

Kā visur, tā arī labuma iekāres ziņā cilvēks mīl uzstādīt ideālus, nodoties sapņiem un utopijām.

„Kad man būtu tas un tas!“

„Kad man būtu tā, kā tur un tur.“

Tauta tādos gadījumos pazobodamies piezīmē:

„Tur ir labi, kur mēs neesam.“ BFK. 100.

„Daiļš ir tas, kas neaizsniegts.“ BFK. 11, 35.

No laimes viedokļa tādai cilvēka īpašībai ir negatīva nozīme, jo neapmierinātība laimei vis nepieliek, bet atņem. Kur ir nemiers un neapmierinātība, tur laimes nav. Jo laimīgs ir tikai tas, kas ir apmierināts ar esošo, kam ir diezgan.

VII Pats cilvēks kā savas laimes kalējs.

„Katrs ir pats savas laimes kalējs.“

BFK. 50, 52, 53.

„Kas palīdzas pats, tam palīdz Dievs.“

BFK. 71.

„Ko pats vārīsi, to pats ēdīsi.“ BFK. 111.

„Paša prāts — salds un gārds.“ BFK. 102.

„Laime smaida tikai tam, kam pienākas.“

BFK. 691.

„Ikkatrs sev pašam tas tuvākais.“ Stend.

No visiem un dažādiem laimes faktoriem, pats cilvēks tomēr ir tas centrālfaktors jeb laimi radošo spēku serde.

Laime ir tāda lieta, kas pirmā un galvenā kārtā pašam jānopelna.

Laime īstenībā nav nekas cits, kā prāvāka, par lielāku darba masu uzkrāta darba alga, — psihiska un materiāla — kas tiek izmaksāta par ilgāku darba posmu.

Bet tomēr augšā minētā principa izprašanai nepieciešami vēl daži motīvi un paskaidrojumi. Loģiskā kārtībā viņi ir šādi:

1. Katrs cilvēks pats vislabāk zin un jūt savas vajadzības un vēlēšanās.

Katras baudas, prieka, apmierinājuma un laimes pamats ir cilvēka dažādās vajadzības, vēlēšanās, tieksmes. Tās dažādiem cilvēkiem var būt dažādas. Tā tad: dažādi ir arī laimes pamati.

Bet kā lai zin, un kas lai zin kāda Jēkaba vai Andreja vajadzības, vēlēšanās, tieksmes?

Saprotama lieta, ka to vislabāki zin un jūt — viņš pats.

„Katrs zin, kur viņam zābaks spiež.“ BFK. 176.

„Kas var zināt, kur citam sāp.“ Stend.

„Jebkatrs zin, kurā vietā pašam svārki cauri.“ L. A. 1836. 18.

„Katrs pats zin, kur viņam kurpe spiež.“ BFK. 358.

„Paša vāts sāp.“ BFK. 52.

„Pats sev tu esi vistuvākais.“ BFK. 1211.

2. Katrs cilvēks pats arī visvairāk ir ieinteresēts, lai viņa vajadzības un vēlēšanās tiktu apmierinātas.

Ja kādam cilvēkam ir kārtojamas paša un cita lietas, tad viņš vispirms gan mēdz kārtot savas un tikai tad citu lietas.

Kāpēc? Tāpēc, ka katrs cilvēks ir vispirms pats sev vistuvākais. Katra cilvēka dabas dotā īpašība, viņa dabiskais egoisms ir stiprāks par viņa — arī dabisko — altruismu.

Un cilvēka dabiskais egoisms spiež interesēties pirmā kārtā par tām lietām, kas apmierina paša cilvēka vajadzības.

Šīs patiesības tautas gudrība izpauž attiecīgos sakām-vārdos:

„Katrs pats sev tuvākais.“ BFK. 51.

„Slauki pats savas nama durvis, tad otra.“ BFK. 124.

„Kad laimes zirgs stāv pie tava staļļa, tad ved viņu pie savas siles.“ Altm.

„Laimīgs tas, kas pats sev patīk.“ BFK. 88.

„Ikkatrs savu ķēvi teic.“ Stend.

„Neviens nav pats savs ienaidnieks.“ BFK. 111.

„Nebēdā par citu, bēdā pats par sevi.“ BFK. 127.

„Katrs priekš sevīm, tik Dievs priekš visiem.“ BFK. 119.

„Katrs tuvāks pats sevīm.“ BFK. 127.

„Ikkatrs pats sev ir tas tuvākais.“ BFK. 49.

„Kas nu to citam dos, kas pašam labi smeķ.“ 2.

„Atradu gardu, apēdu pats.“ 5, 6, 7.

„Neviens nevēl sev ļaunu.“ BFK. 132.

„Nebēdāju cita bēdas,

Kad tik savas nobēdāju,

Kad tik savu vainadzīņu

Ar godīņu savalkāju.“ (6581.)

3. Katrs viens arī vispirms gādā, lai viņa vajadzības tiktu apmierinātas pirmā kārtā. To darot cilvēks sev sagādā daļu no laimes.

Šīs ir diezgan parastas dzīves lietas un patiesības. Un ja cilvēks pats parūpējas par savām vajadzībām un interesēm, tad arī visdrošāki, ka šīs vajadzības tiks apmierinātas, jo citam ir mazāka interese otra lietas kārtot. Tās ir dabiskā egoisma nenovēršamās sekas.

Bet ja kāds tomēr domā palaisties ne uz sevi, bet cer, lai citi viņa vajadzības uzmin un apmierina, tad viņš ir ūtopists, pa daļai veltu cerību cerētājs, — cerību — kuņģam nav pie- tiekoša un reāla pamata.

„Kas cilvēku kops, ja pats nekopsi?“ BFK. 167.

„Katrs pats lai atbild par sevi.“ BFK. 160.

„Neprasi, ko otrs dara, bet uzmani pats savu darbu.“

BFK. 65.

„Pieliec pats roku, tad darbs veiksies un būs maize.“

BFK. 116

- „Ja pats nedarīsi, cits jau nedarīs.“ BFK. 50.
 „Kas nepalīdz sev, tam nepalīdz neviens.“ BFK.
 „Katram palīgs atrodams tikai pašam pie sevim.“
 BFK. 124.
 „Nemeklē padomu pie cita, bet meklē pie sevis.“ BFK. 127.
 „Kas tev deguna galu noslaucīs, ja ne pats?“ B. 1887. 47.
 „Kas par tevīm gādās, ja pats negādāsi?“ BFK. 50.
 „Dotu otram, kaut pašam negribētos.“ 2.
 „Katrs pūš savā karotē.“ BFK. 113.
 „Cits tev maizi mutē nebāzīs.“ BFK. 545.

4. Ko pats sevis labā padarīsi, tas arī tev būs. Tāpat arī — kā padarīsi, tā būs.

Saprotama lieta, ka ne ikreizes tikai cilvēks viens pats sevis labā strādā: daudz reiz to dara arī citi. Bet tas, ko šie cilvēki dara, tas nekad nav drošs un reti kad ir apmierinošs. Drošs ir tikai tas, ko tu pats vari priekš sevis padarīt, un arī tas, kā tu priekš sevis to padari. Veido pats savu dzīvi.

- „Kā jūgsi, tā brauksi.“ BFK. 53, 64.
 „Pats piekrāvis, pats aizvilksi.“ BFK. 107.
 „Kādu saknīti cūka izrok, tādu apēd.“ BFK. 52.
 „Ko pats vārīsi, to pats ēdīsi.“ BFK. 111.

Daudzreiz cilvēks tic liktenim, pa daudz palaižas uz to un pats tur rokas klēpī. Arī pret tādu viedokli un dzīves tak-tiku tauta uzstājas.

- „Palīdzies pats sev, tad arī Dievs tev palīdzēs.“ BFK. 87.

„Dievs man deva, Dievs man deva,
 Dievs rokā neiedeva,
 Dievs rokā neiedeva,
 Iekams pate nepelnīju.“ (6854.)

- „Ceļas pats, ceļ cilvēks, ceļ arī Dievs.“ BFK. 71.
 „Gādā pats, tad arī Dievs gādās.“ BFK. 50.

5. Tas, ko pats padarījis, ieguvis, vai radījis ir arī pašam tas dārgākais un mīlākais. Savs un paša ir vienmēr tuvs un patīkams. Tas jau pa daļai aplūkots augšā kādā no-daļā. Te daži papildinājumi.

- „Pats met, pats auž.“ 5, 7.

„Labāk savu maizi ēst, kā uz svešām rokām skatīt.“ 5.

Viss tas, ko cilvēks guvis ar saviem spēkiem, kur viņš ieguldījis savu darbu, savas ciešanas, viss tas viņam ir mīļš. Kas, turpretī, iekrīt klēpī bez paša darba, bez paša pūlēm,

tas ir mazvērtīgs. Par to saka: „Kā nācis, tā gājis.“ (BFK. 50.)

Bagātie mantojumi, ko bērni manto no vecākiem nepelnīti, reti kad nes labus augļus. Turpretī, tā turība, tas grasis, ko cilvēks ir pelnījis ar saviem spēkiem, tie viņam ir mīļi.

„Paša pelnīts gardi lien.“ BFK. 53.

„Nekāro pēc tā, kā paša spēkiem nevari gūt.“ BFK. 264.

Un kaut arī šis paša pelnītais būtu sausas maizes gabals, bet viņš tomēr būs gardāks par nepelnītu pīrāgu vai tortes gabalu, runājot jaunu laiku valodā.

6. Ja kāds nats ar savu rīcību savu dzīvi posta, tad viņš pats arī cieš.

„Pats plēš, pats blauj.“ BFK. 129.

7. Pie sevis arī cilvēks citus mēro. Bet arī tas ir cilvēkam vispatīkamāk.

„Pats krāsnī, citu pa dibenu meklē.“ BFK. 52, 1.

„Kāds esi pats, tādu otru tur.“ BFK. 53.

„Kur pats guli, tur citu nemeklē.“ BFK. 52.

Ievērojot visu to un arī agrāk sacīto, ir nepārprotami jāsecina, ka tomēr pats cilvēks tiešām ir savas laimes kalējs vismaz par $\frac{9}{10}$ daļām.

„Visi labi, ja pats labs.“ BFK. 114.

„Pārvari pats sevi, tad nekas tevi nepārvarēs.“

B. 1888. 47.

„Mūsu likteņi nāk no mums pašiem, it kā padebeši no zemes.“ B. 1889. 1.

„Katrs ir pats savas laimes dibinātājs.“ BFK. 124.

„Es — ir visas laimes un nelaiemes atslēga.“ BFK. 665.

Pat tad, ja cilvēkam laime, tā sakot, pati iekrīt klēpī, viņam vajaga prast un vīžot saņemt, kopt un sargāt. Ja viņš to nedara, tad laime tikpat ātri aiziet kā nākusi.

„Laime būtu, bet neprot saņemt.“ 4.

„Laime nepalīdz, ja pats nepalīdzas.“ BFK. 52.

Ja, turpretī, cilvēks pats nopietni par savu likteni interesējas, tad viņam nav ņemta iespēja arī sev laimi sagādāt, pie laimes tikt.

„Laiemes avotā ir ūdeņa diezgan, bet lielākai daļai cilvēku nav smeļamā trauka.“ BFK. 124.

Šo „smeļamo trauku“, šo laimes atslēgu vajaga katram cilvēkam pašam dabūt. Tur cits maz var līdzēt.

Bet ja nu no paša tik daudz atkarājas, tad tauta arī ieteic šo galveno laimes avotu, t. i. sevi pazīt un tam piegriezt vajadzīgo vērību.

„Mācies pazīt pats sevi.“ BFK. 95.

„Pārlabo sevi un tad labo citus.“ BFK. 152.

„Visi labi, ja pats esi labs.“ BFK. 153.

Tautas garam tuvu un arī tautas aforismu formā, starp citu, pāris rindas par tematu „pats un laime“, uzrakstījis arī Rainis:

„Pats cīnies, palīdz, domā, spried un sver,

Pats esi kungs, pats laimei durvis ver.“

(Dzejolis „Pats“.)

Šis dzejolītis un zīmētās rindas ir tik tuvas tautas garam, ka viņas jau pārgājušas tautā, un daži sakāmvārdi krājēji tās uzrakstījuši kā tautas sakāmvārdus.

VIII Katram jārēķinās ar savas rīcības sekām.

„Kā jūgsi, tā brauksi.“ BFK. 64, 72, 398.

„Ko sēsi, to plausi.“ BFK. 50, 101.

„Kā mežā sauc, tā atskan.“ Stend.

„Kādu kukuli pelnīji, tādu dabūji.“ BFK. 97.

„Ko pelnījis, to dabūjis.“ BFK. 412.

(„Ko pelnis, to dabūs.“) BFK. 447.

Šis princips, gribētos sacīt, ir kā noslēgums un arī kā vispārīguma princips laimes un nelaimes jautājumā. Cilvēka laime un nelaime ir galvenā kārtā katra cilvēka darbības un rīcības konsekvences jeb sekas. Pats cilvēks ir savas laimes un nelaimes pamatcēlonis.

Šis princips ir jāņem visplašākā un vispusīgākā aptvērumā. Ja ļaunas dabas cilvēks ar saviem darbiem sagatavo sev nelaimi — tā viņa paša vaina, viņa paša nopelns. Bet ja šis ļaunais cilvēks, diemžēl, sev sagatavo laimīgus brīžus — arī tur viņa darbs, viņa nopelns, kaut arī zema rakstura.

Ja cilvēks ar labu darbu tiek pie laimes — tas viņa nopelns; ja šis pats labais cilvēks tiek vajāts, tas arī viņa „nopelns“ (kaut arī visaugstākā mērā netaisns). Ja šis taisnais cilvēks būtu taisnības vietā citiem glaimojis, varbūt viņš vajāšanas vietā būtu spīdošu karjēru taisījis.

Nemot vērā sabiedrības un cilvēces īpašības, kā ko zināmā mērā stabilu, pašam cilvēkam piekrīt liela loma. Īstenībā ļaunā sabiedrība ir vainīga, kas cilvēkam labu atmaksā ar launu, bet tāda viņa ir.

Te sabiedrība un cilvēks ir tādās pat attiecībās, kā, teiksim, cilvēks un siena vai akmens. Ja cilvēks skrien sienā vai pret akmeni, viņš galvu sadauzīs. Kas vainīgs? Siena vai cilvēks? Sakām: pats cilvēks vainīgs.

Sabiedrība allaž vien ir tāda pat siena. Skrien tu viņai virsū, sasitīsi pieri. Bet tavš morāliskais pienākums allaž spiež to darīt. Iznākums: „sasista pierē“. Kas vainīgs? Ja grib, var sacīt: pats vainīgs. Daļa patiesības būs. Ar vārdu sakot: pats cilvēks ir tas, kas ieskaņo savu personību un savu dzīvi apkārtējos apstākļos un par to bauda vai nu laimi, vai nelaimi. Pie kam: reizēm sabiedrība pret cilvēku ir taisna, reizēm netaisna.

Dosim te atkal vārdu pašai tautai.

„Kas meklē, tas atrod.“ BFK. 72.

„Ar kādu mēru tu mērosi, ar tādu tev tiks atmērots.“
BFK. 66.

„Ko meklēji, to atradīsi.“ BFK. 97.

„Kāda vīze apauta, tāda jāvalkā.“ BFK. 68. 386.

„Kā sēj, tā pļauj.“ BFK. 65.

„Rudenī čuru čuru alutiņš, biku baku balta maize; nāk pavasars — kundziņ, dod maizītes.“ 1.

„Kas labi svaida, viegli brauc.“ 1.

„Pats bļodu piemurkšķējis, pašam jāizstrebj.“ 3.

„Kā suni baro, tā suns klausu.“ 1.

„Kas grib linus plūkt, tam nevajaga griķus (greču?) sēt.“ 1.

„Ko tu iedrupinājis, to tev pašam jāizēd.“ 4.

„To putru, ko pievārījis, pats izstrēbsi.“ BFK. 50.

„Kāds tīrums, tādi augļi.“ 2.

„Kāds koks, tādi augļi.“ BFK. 50.

„Aizdevi Dievam dusmas, pašam jābēg aizkrāsne.“
BFK. 127.

„Pēc savas mutes augļiem ikviens top paēdināts.“
BFK. 111.

„Ziema prasa, ko vasaru darījis.“ BFK. 52.

„Pats bļodiņu piespļauj, pats izlaiza.“ BFK. 49.

„Kas piķi aiztiek, tas nosmērējas.“ 4.

„Kā paklāsi, tā gulēsi.“ 4.

„Kur tu neesi sējis, tur neplauj.“ 4.

„Kāds suns iekož, tāds lai atkož.“ 3.

„Ja auzu neželosi, tad zirgu pucēt nevajadzēs.“ 1.

„Lai kasās, kam āda niez.“ 1.

- „Kas neatdara acis, tas atdara maku.“ 1.
 „Kā dzen, tā lien.“ 1.
 „Dots pret dotu!“ BFK. 50.
 „Kas drabiņās maisās, to cūkas ēd.“ 1.
 „Dots devējam atdodas.“ 1.
 „Kāda dzija, tāda drēbe.“ 1.
 „Kas labi grib, tam labi vedas.“ 1.
 „Kā govi ieslauc, tā piens tek.“ 1.
 „Kā zirgu iejūdz, tā viņš iet.“ 1.
 „Ko pats vārīsi, to pats ēdīsi.“ 1.
 „Kas uguni pūš, tam dzirksteles acīs skrien.“ 1.
 „Izlietu ūdeni nesasmelsi.“ 1.
 „Ko podā liksi, to atkal izņemsi.“ 1.
 „Kur putns ligzdu taisa, tur tam jātup.“ 1.
 „Kas purvā iet, tam kājas mirkst.“ 1.
 „Kādā purvā iebrien, tādā ogas jālasa.“ 1.
 „Kas padarīts, to nevar atdarīt.“ 1.
 „Ko mute pelna, to mugura maksā.“ 1.
 „Kā māc, tā dzied.“ 1.
 „Kāds es kungs, tāda mana muiža.“ 1.
 „Kas ar kumelju ar, tam līkas vagas.“ 1.
 „Kur ķerru stumj, tur ķerra iet.“ 1.
 „Kas nezāli sēj, tas labību nekuls.“ BFK. 88.
 „Kādu zirgu jūdz, tādu arī brauc.“ BFK. 51.
 „Kādos ratos iesēdies, tādos jābrauc.“ BFK. 82.
 „Kādu saknīti cūka izrok, tādu apēd.“ BFK. 52.
 „Kādu meklējis, tādu dabūjis.“ 5.
 „Kādu ķēpi pataisījis, tādu arī izēdi.“ 5.
 „Roka roku mazgā — abas baltas.“ BFK. 50.
 „Sunim suņa alga.“ BFK. 50.
 „Kā siesi, tā turēs.“ BFK.
 „Kādu gultu taisīsi, tādā gulēsi.“ BFK. 532.
 „Āzi par dārznieku neviens necel.“ BFK. 398.
 „Ko meklēja, to dabūja.“ BFK. 311.
 „Kas mīlestību sēj, tas mīlestību pļauj.“ BFK. 308.
 „Kādu putru vārīsi, tādu strēbsi.“ BFK. 532.
 „Kas sētas pusē namu cel, tam sētas pusē jādzīvo.“
 L. A. 1860. 28.
 „Mums Dievs priekus nedod par velti.“ B. 1891. 37.
 „Pats piespļāvis, pats izstrēbsi.“ Lautenb.
 „Nesējis, neplausi.“ Lautenb.
 „Kā iemaisīsi (iejausi), tā cepsi.“ Lautenb.

- „Ja labi (iz)vārīsi, tad labi ēdīsi.“ Lautenb.
 „Labam labs, ļaunam ļauns.“ Lautenb.
 „Kā paklāsi, tā gulēsi.“ Lautenb.
 „Ar kādu riksti tu citus sit, ar tādu tu tapsi šausts.“
 BFK. 1211.
 „Zaglim zagļa alga.“ Stend.
 „Kāda dzīve, tāda nāve.“ Stend.
 „Kāda dzīvošana, tāds gals.“ Stend.
 „Kā kas dzīvo, tā tam klājas.“ Stend.
 „Kā tu turēšies, tā tev klāsies.“ Stend.
 „Kā cilvēks dzīvo, tā viņam klājas.“ Stend.
 „Kā kas turas, tā tam klājas.“ Stend.
 „Kāds grēks, tāda sodība.“ Stend.
 „Kad aka piegānīta, tad pašam smird.“ M.-Endz.

IX „Savs“ kā laimes faktors.

- „Katram patik sava dziesma.“ BFK. 152.
 „Paša maize baro, sveša maize rūgta.“
 BFK. 665, 1115.
 „Lai viens tupenis vai divi — kad tik uz
 sava galdiņa.“ BFK. 358.
 „Paša prāts — salds un gards.“
 BFK. 1115, 123.
 „Ikkatram savs kaktiņš miļš.“ BFK. 71.

„Savs“ ir „paša“ brālis. Pats — ir pats cilvēks, cilvēka personība, vispirms fiziskā un garīgā. Šis personības papildinājums ir tas, ko cilvēks sauc par „savu“: savas drēbes, savs dzīvoklis, savas darba un citas lietas. „Savs“ ir „paša“ papildinājums un turpinājums.

Savs ir tas, kas cilvēkam pieder, resp. viņa privātīpašums. Privātīpašumam ir dziļas saknes dabā un vēsturē.

Arī privātpiederuma tieksmes ir dziļas un spēcīgas. Tās nav ne modes, ne laikmeta, ne šķiras vai sociālas grupas lieta. Viņas ir katrai šķirai, katrai sociālai grupai, vai tā būtu mantīga, vai nemantīga.

Šīs pašas tieksmes ir arī visādu ideju un mācību piekritējiem, vai tie sludinātu, vai noliegtu privātpiederumu un privātīpašumu kā tādu. Idejas un sociālās strāvas cilvēka pamatdabu negroza. Vismazāk to groza intelekta darinājumi:

idejas un dažādas mācības. Instinkti un dabas dziņas ir saknes, bet idejas ir tikai lapas un ziedi.

Privātpiederuma saknes jau ir dzīvnieku valstī. Putniem pieder viņu ligzdas, zvēriem alas. Ja zvirbulis pārāk sāk interesēties par bezdelīgas vai čurkstes ligzdu, tad sākas karsta cīņa.

Bērni ar lielu kāri piesavina rotaļlietas un tās ne labprāt laiž no rokām ārā, ne labprāt dalās ar citiem.

Tāpat mežoniem ir savi darba rīki un kara ieroči.

Sava jeb privātpiederuma fundamentālo raksturu atzīmē arī latvju tautas gara mantas.

„Paša krekls vistuvākais.“ BFK. 356.

„Katram patīk sava diena.“ BFK. 71.

„Katram sava vaina (kaite, vāts) sāp.“ BFK. 52, 111.

„Ikkatram savs graustiņš ir miļš.“ BFK. 53, 124.

„Katrs teic savu.“ BFK. 52, 1.

„Katram sava āda mīļa.“ BFK. 50, 1.

„Katrs savu ādu sargā.“ BFK. 53, 124.

„Sveša maize rūgta.“ 1.

„Katram patīk savs darbs.“ BFK. 124.

„Glāb (v. sargā) papriekšu savu ādu, un tad otra.“ BFK. 148, 124.

„Paša maize salda, sveša — rūgta.“ BFK. 71.

„Paša maize baro.“ BFK. 85.

„Taču savs kaktiņš, savs stūrītis.“ BFK. 50.

„Katram putnam sava ligzda mīļa.“ BFK. 53.

„Katra govys savu teļu laiza.“ 1.

„Katrs ierauj priekš sevis.“ BFK. 158.

„Katrs jau savu taupa.“ BFK. 50.

„Katram jau savs vēders tuvāks nekā otra.“ BFK. 179.

„Savā alā katrs ir varonis.“ BFK. 143.

„Savā mājā katrs ir gudrs.“ BFK. 143.

„Savu mantu taupa, cita — laupa.“ BFK. 127.

„Neviens nekož pats savā rokā.“ 1, 4.

„Paša cūka, paša druva.“ BFK. 96.

„Savu labumu jau katrs aizstāv.“ BFK. 50.

„Taču labāki, ja pašam savs.“ BFK. 50.

„Katram sava vieta mīļa.“ BFK. 85.

„Paša krekls vienmēr tuvāk pie miesas.“ BFK. 1217.

„Uz otra ādu izstiepijas, uz savu saraujas.“ BFK. 73.

„Iekšpus' savas daļas dari kā gribi, apkārt — kā atļauj citi.“ BFK. 85.

„Katrs savu taisnību liela.“ 1.

- „Paša maize baŗo, sveša maize posta.“ BFK. 324.
 „Katrs savas preces slavē.“ BFK. 52.
 „Ikkatrs teic savu ķēvi.“ 5.
 „Katrs pūš savā karotē.“ BFK. 113.
 „Neviens savā pirkstā nekoŗ.“ BFK. 111.
 „Katrs rauj uz savu pusi.“ BFK. 87.
 „Tagad abi no viena, vēlāk katrs no sava.“ 26.
 „Priekš sevīm jau katrs ir gudrs.“ BFK. 50.
 „Paša prātu panes jūdzēm, otra negrib ne pār istabu pār-
 nest.“ 2.
 „Katram savs teicamais.“ BFK. 147.
 „Pats krāsnī būdams, otru meklē pelnos.“ BFK. 53.
 „Kur pats guļ, tur citu meklē.“ BFK. 52.
 „Katrs uz savu taisnību liels.“ BFK. 52.
 „Mēŗ savas nama durvis, nemēŗ otra.“ BFK. 54.
 „Gādā par sevi un saviem bērniem, bet par citiem lai
 Dievs gādā.“ BFK. 1217.
 „Svešs kažoks nesilda.“ Lautenb.
 „Sveši dūmi acis grauŗ.“ Lautenb.
 „Neviens savē rokē nekoŗ.“ Lautenb.
 „Grābies (ķeries) pats savē azotē.“ Lautenb.
 „Skaties pats savē azotē.“ Lautenb.
 „Od(i) savē azotē (ne cita).“ Lautenb.
 „Ko savām acīm redzu, to ticu.“ Lautenb.
 „Arī gailītis dzied vislabāk uz savu māju mēslu ņupas.“
 BFK. 1212.
 „Katram savs tas mīlākais.“ BFK. 1211.
 „Labāk savu paša maizi ēst, nekā uz cita rokām skatīt.“
 Stend.
 „Katram sava ticība patīk.“ Stend.
 „Paša salmu maisiņš ir labāks kā cita gulta.“ Altm.
 „Paša pīļu dīķis dod vairāk ūdeni kā cita ezers.“ Altm.
 „Mana laistāmā krūze man ir mīlāka kā tava dobe.“ Altm.
 „Paša boze labāk aizsargā kā otra zobens.“ Altm.
 „Otra bads ir tikai mutē, paša — vēderā.“ Altm.
 „Labāk paša velna rutki kā cita pētersīles.“ Altm.
 „Paša bērns ar vienu kāju ir mīlāks, kā otra ar abām kā-
 jām.“ Altm.
 „Sile ir pilna tikai paŗu zirgiem.“ Altm.
 „Katrs domā, ka viņa dūmi ir gaiŗāki par kaimiņa uguni.“
 Altm.
 „Otra ķildā cilvēks ir gudrāks kā sava paŗa.“ Altm.
 „Dod man burkānus un paturi pats lakstus.“ Altm.

„Mana dārza drīgene ož labāki, nekā roze kaimiņa dārzā.“

Altm.

„Paša ratu riteņus smērē ar trānu pat tad, kad viņa ir maz; cita riteņus nesmērē pat ar darvu tad, kad viņas ir daudz.“ Altm.

„Katrs savu ādu sargā: govys ar ragiem, zirgs ar kājām.“

M.-Endz.

„Kas priekš citiem sēj, tam plāvēju netrūkst.“ Altm.

Šī paša interešu ievērošana ir tik krasa un stipra, bez tam tā pieņem allaž tik nelabvēlīgus veidus, ka tauta atrod par vajadzīgu šo pārmērīgo patmīlību asi kritizēt, no tās brīdināt, pret to uzstāties. Par sacīto liecību dod šādi sakām-vārdi:

„Kumoss no cita bļodas ir liels.“ Altm.

„No kaimiņa miežiem labprāt pieber sili pilnu līdz malām.“ Altm.

„No sveša mucas kannu pilda līdz malām.“ Altm.

„Sveša zirgam arī kroplis viegli uzkāpj mugurā.“ Altm.

„Kalt vieglāki iemācīties pie cita dzelzs.“ Altm.

„Ar savu zirgu arī trīs pūrvietas dienā, bet ar svešu — deviņas.“ Altm.

„Cita kabatā arī neveikla roka viegli ieķer.“ Altm.

„Savas netīras rokas katrs labprāt noslauka kaimiņa dvielī.“ Altm.

„Labāk lai zūd otra žoklis, nekā paša zobs.“ Altm.

„Kaimiņa plāvā attāls ir lielāks kā paša zāle.“ Altm.

„Pie sveša galda ir viegli pilnu vēderu pieēst.“ Altm.

„No sveša auzu maisa ir viegli bagātīgi barot.“ Altm.

„Svešu pudeli iztukšo uz trim guldzieniem, savu — ne uz desmit.“ Altm.

„Kad tu māci zaķi kāpostus ēst, tad dari to savā dārzā.“

Altm.

„No kaimiņa šķūņa ir vieglāki ņemt pūru, nekā no paša stopu.“ Altm.

„Cīnies tikai pats ar saviem ieročiem.“ Altm.

„No otra ādas lēti platu siksnu izgriezt.“ M.-Endz.

„Braucu, braucu, nežēloju

Tēva pirktu kumeliņ’;

Došu naudu, pirkšu pats,

Tad braucīšu žēlodams.“ (3118.)

No atzīmētajām tautas gudrībām redzam, ka tauta šo „sava“ jautājumu ir aplūkojusi, pārdomājusi un iztīrījusi ļoti

plaši un vispusīgi. Var arī redzēt, ka šis „sava“ princips ir dziļš un varens. Tāpēc šī svarīgā principa atrisei ir arī liela loma cilvēka laimes un nelaimes „saimniecībā“.

„Savs“ paplašina cilvēka personību un laimi. Kad šī „sava“ par daudz maz, kad trūkums spiež, kā to savā vietā redzējām, tad cilvēkam ir mazāk iespējas laimīgi justies. Kad šī „sava“ par daudz, tad atkal nav labi. Bet kad šī dažādā „sava“ ir pietiekoši, tad laimes iespēju visvairāk.

X Cilvēks ir arī pats savas nelaimes kalējs.

„Dieva rīkste — paša griezta.“

BFK. 85, 440.

„Kad nelaime cilvēku nemeklē, tad cilvēks meklē nelaimi.“

BFK. 65.

„Kādu putru savārijis, tāda jāizstrēbj.“

BFK. 94, 101.

„Cilvēks pats sev rīkstes griež.“ BFK. 87.

Ja katrs visā visumā ir savas laimes kalējs, tad gluži dabīgi un loģiski, ka viņš ir arī savas nelaimes kalējs. Un vērtīgi aplūkojot sabiedrību un cilvēku dzīves gaitas daudzreiz tā vien šķietas, ka cilvēks vairāk nodarbojas ar savas nelaimes, kā ar savas laimes kalšanu.

Par laimi cilvēks gan daudz domā un sapņo, bet maz ko dara, lai pats tiešām pie laimes arī tiktu.

Turpretī ar nelaimi ir otrādi: par nelaimi maz domā, bet priekš nelaimes daudz dara.

Tādi savas nelaimes kalēji ir dažādi izdzīvotāji, avantūristi, bezbēdnieki, dažādi vieglprātīgas dabas ļautiņi, kas tikai „tver momentu“, t. i. momenta baudu, bet to vietā notver garu garos nelaimes brīžus.

Uz tādiem tad arī, bez jau augšā minētajiem sakāmvārdiem zīmējas vēl turpmāk atzīmētie.

„Nereti cilvēks pats sev lielākais ienaidnieks.“ BFK. 52.

Kas gan var vairāk cilvēka dzīvi un laimi postīt, kā, piem., kāds žūpa, kokaīnists, izšķērdētājs, kauslis u. t. t. Tādi cilvēki vispirms jau neglābjami saposta savu veselību, kas ir cilvēkam tas dārgākais, nemaz jau nerunājot par savas un citu cilvēku mantas izpostīšanu, par ģimenes nelaimēm u. t. t.

Tas pats jāsaka par neapdomīgiem, neuzticīgiem un ķildīgiem cilvēkiem, kas ar savu izturēšanos rada visu to, kas ar nemieru saistās.

„Kas vēju sēj, tas vētru pļauj.“ BFK. 94.

„Ko pelnījis, to saņemsi.“ BFK. 94.

„Kas darija? Pats darija.“ BFK. 50, 124.

„Lai kasās, kam āda niez.“ BFK. 256.

„Ko pievārīsi, to izstrēbsi.“ BFK. 264.

„Ko pelnījis, to dabūjis.“ 1.

„Pats piekrāvis, pats aizvilksi.“ 7.

„Pats bļodu piesplāvis, pats izstrēbsi.“ 2.

Nelaimi daudz reiz rada arī pārmērīgs un neapdomīgs risks, kad iepriekš jau skaidri redzams, ka attiecīgais solis var nest postu. Tādos gadījumos saka:

„Tīšu prātu skrien nelaimē.“ BFK. 52.

„Kas vainīgs? Pats vainīgs!“ BFK. 50.

„Kas nelaimē dodas, nelaimē aiziet.“ 5.

Velti ir tādos riska gadījumos vienmēr cerēt uz laimīgu nejaušību, uz laimīgu „varbūt“, jo —

„Par varbūt žīds nekā nedod.“ BFK. 50.

Uz „varbūt“ vien nopietna nekā nevar celt.

Savas „nelaimes kalēji“ lielā mērā jau gatavi ar tādu raksturu nākuši no dabas rokām. Pa daļai tos tādus arī kaldinājusi neprātīga audzināšana. Iedzimtība un audzināšana — tie galvenie personības veidotāji.

Lai nu šā, vai tā: bet kad dzīvē tie jau stājušies un darbojas kā pieauguši cilvēki, tad ar tiem ir jārēķinās kā ar, zināmā mērā, gatavu lietu vai notikušu faktu, un viņu darbi kā nenovēršamas konsekvences nāk no viņu dabas un audzināšanas veidotā rakstura.

„No cita ļaunumiem varam izbēgt, bet no saviem nē, jo tie mūs pavada visur.“ BFK. 269.

„No savas ādas jau laukā netiksi.“ BFK. 71.

„Kāds vīrs, tādi darbi.“ 2.

Ja nu cilvēks no savas ādas nevar izlīst, no sava rakstura ļaunumiem nevar izvairīties, tad dabīgi, ka viņš ir pats tiklab savas laimes, kā arī savas nelaimes galvenais kalējs. Ārējiem apstākļiem tad ir mazāka loma: $\frac{3}{4}$ nopelna ir pašā cilvēkā.

Pat arī tad, ja cilvēks apzinās savas personības un sava rakstura ļaunās īpašības, arī tad savas nelaiemes novērst ir grūti, jo tās ir paša ļaunās dabas sekas.

Cilvēks var gan citus valdīt un labus padomus dot, bet sevi valdīt un virzīt — tas parasti ir visgrūtākais, un ļoti bieži neizpildāms uzdevums.

„Labāk valdi par sevi, nekā par citiem.“ BFK. 63.

Tā gan pārmetoši mēdz sacīt uz dažu cilvēku, kam tāda savaldīšanās tiešām ir vajadzīga, bet vai viņš to var izpildīt, tas cits jautājums.

Tā tad: tiklab laimi sev izkalt, kā arī no nelaiemes izsargāties, — tā ir, vismaz, par $\frac{3}{4}$ tikai paša cilvēka darīšana. Te, saprotams, jāatskaita nedaudzie piepešie, tā sauktie, nelaiemes gadījumi (kā piem., dzelzceļa katastrofa vai tamlīdzīgi), kur cilvēks, neatkarīgi no savas gribas, tiek sakropļots, resp. nelaimīgs, vai arī bads, epidēmijas, karš un citi sociālas dabas faktori, kas tāpat neatkarājas no atsevišķa cilvēka gribas vai dabas.

Trīspadsmītā nodaļa.

Dzīves takts kā laimes un nelaiemes faktors.

I Kas ir dzīves takts?

„Kā visās spēlēs, tā arī dzīves spēlē: kas to māk, tas uzvarē, un kas nemāk, pa-spēlē.“ B. 1888. 7.
„Neliec laimei akmeni uz sliekšņa.“ Altm.

Dzīves takts ir apdomīgi, saprātīgi un uzmanīgi dzīvošanas paņēmieni.

Dzīves laime un nelaime, starp citu, arī atkarājas no tāda dzīves takta, t. i. kā cilvēks dzīvo, kā viņš izturas un māks izturēties pret citiem cilvēkiem.

Dzīves takts ir zināmā mērā — dzīves māksla, tikai šaurākā nozīmē. Tā ir dzīves māksla ar cilvēkiem tikties un ar tiem sadzīvot.

Dzīves takts ir lielā mērā jāiegūst reālā, patiesā dzīves skolā. Kam viņš ir, kas viņu ātrāk iegūst, tas drīzāk izsargājas no visādām klizmām un nepatīkšanām.

Bez tam vēl dzīves takts ir atkarīgs arī no katra cilvēka dzīves filozofijas, t. i. kādu teorētiski cilvēks ir izstrādājis sev dzīves ideālu, pēc kā viņš dzīvē cenšas un kā grib dzīvot.

II Neskrej laimei pakal skriešus!

„Prieki uzmeklē tos, kas priekiem pakal neskrien.“ BFK.
„Laime griež muguru tiem, kas to gaida.“ BFK.
„Jo laimu meklē, jo laima bēg.“ Stend.

Tā skan tautas paradoksālās atziņas par laimes gūšanu un sasniegšanu. Šie paradoksi, šķiet, pilnīgā pretrunā ar agrāk sacīto par laimi: „Negaidi laimi ar cimdiem rokā,“ „tici lai-

mei, tad sasniegsi to" u. c. Un tomēr īstenībā tādas pretrunas nav.

Lieta ir tā, ka laime nav jāuzstāda par pašu objektīvo mērķi, bet gan par sekundāro pārādību, kas nenovēršami nāk līdzī, cenšoties pēc kāda cita konkrēta mērķa. Tā, piem., laime ir dabīgs pavadonis godīgam un cītīgam darbam kaut kādā darba laukā. Piemērs: Mākslinieks cītīgi strādādam savā mākslas laukā, gūst panākumus, gūst sabiedrības atzinību un līdz ar to arī apmierinājumu un laimi.

Laime te ir pavadpārādība darbam, bet ne galvenais mērķis. Galvenais mērķis bija — mākslas darbs.

Tāpat tas ir arī piem. ar mīlas laimi. Jādzenas vispirms un galvenā kārtā pēc normālas mīlas dzīves, bet laime tad nāk kā dabīga un nenovēršama priedeva un pavadone.

Kas, turpretī, uzstāda vispirms laimi kā galveno mērķi, bet mīlu kā līdzekli, tas laimi vai nu pavisam nesasniedz, vai arī to ātri pazaudē. Kas pēc laimes un mīlas baudas dzīdāmies izsūc savus spēkus, tas sevi sagatavo pamatīgai nelaiemei, bet nevis laimei.

Bez tam šij patiesībai ir vēl viens aspekts. Kas vienmēr laimi gaida, tas uzstāda laimei par daudz lielas prasības, bet daudzgriba reti kad ir daudz sasniegšana. Pie tam vēl neapmierināta prasība jau ir nemiers un nelaime pati par sevi. Laimīgāks, kā jau redzējām, ir ne daudzgribis, bet gan pieticīgais, kas apmierinās ar mazumu.

Visu to iegaumējot ir jāatzīst augšā atzīmētās tautas filozofiskās atziņas par labi uztvertām un dziļi pareizām.

Taktisks princips: neskriet laimei pakal ir saprātīgi un lietderīgi.

Laime vairās nō lieliem laimes mediniekiem.

Piem. tautas pasaka: „Laimīgais un nelaimīgais bērns“.

„Vienai mātei divas meitas: istā meita un pameita; abas meitas jau bij precējušās. Reiz dienas karstuma dēļ, izgāja vakarā miežus plaut un pameita nolika savu bērniņu pie gubas. Plāva līdz gaismiņai; te pameita atminēsies: „Vai! kur mans bērniņš; darbā pavisam aizmirsu ātrāk paskatīties.“

Patlaban arī citi plāvēji metuši mieru un nu visi ies uz to pusi, kur bērns pie gubas. Pāiet tuvāk — dzird mīlīgā balsī aijājam: „Aijā, bērniņ aizmirstais, aijā! aijā!“

Pāiet klāt: bērns guļ maigā miegā un uz krūtīm liels zelta gabals spigoļo rīta blāzmā. To laimi mātei!

Bet otrā rītā pamāte saskubina savu īsto meitu nākamū naktī arī miežus pļaut un savu bērnu tišām nolikt pie gubas un izlikties it kā aizmirsusi apskatīties.

„Viņas bērnam zelts — tev arī būs zelts; viņas bērnam zelts — tev arī būs zelts!“ pamāte vēl beidzot nodaudzina. Labi, īstā meita tā arī izdarīja.

Gaismiņai svīstot, ies bērnu raudzīt — dzird jau notālumā rupju, nemīlamu balsi: „Tišām atstāts, neaijāts! tišām atstāts, neaijāts!“

Pieiet klāt — bērns nomiris un no zelta ne jausmas. Še nu tev! Ko meklēja, to dabūja! (P. Šmits. „Latv. taut. pas. un teikas“ IX. 462.—463. lp.).

III Neskrien tiši nelaimē.

„Nesauc jau nu nelaimi tišā prātā.“

BFK. 124.

„Kas ugunī pūš, tam dzirksteles skrej acīs.“

BFK. 266.

„Kas karstu strebji, tam sadeg lūpas.“

BFK. 316.

„Nezīmē velnu uz sienas.“

BFK. 556.

„Neskrien pats tišu prātu nelaimē.“

BFK. 50.

„Kas nelaimē dodas, nelaimē aiziet.“

Stend.

Kā nevajaga speciāli laimei pakal dzīties, tā nevajaga arī taisni un tiši nelaimē skriet.

Ir dzīvē cilvēki, kas to prot. Viņiem gribas stiprus pārdzīvojumus. Viņiem gribas izmēģināt interesantus un riskantus gadījumus, labi zinot, ka risks var neizdoties.

Pie tādiem cilvēkiem pieder: 1) piedzīvojumu meklētāji, 2) pārgalvnieki, 3) lielības, 4) cilvēki, kas labas dienas apni kuši, 5) vieglprātīgie.

Piedzīvojumu meklētāji tiecas pēc interesantiem, neikdienišķiem un riskantiem gadījumiem, kas tad sniegtu „ekstrā“ baudu, kaut ko tādu, ko citi nebauda, kaut ko tādu, kas tālu pāri par ikdienišķo. Bet risks paliek risks: vienreiz izdodas un piecas, sešas reizes neizdodas, un laimes vietā gūta ir nelaime.

Tāpat dara lielības, pārgalvnieki un vieglprātīgie.

„Ko vieglprātība maksā, ar to var divus bērnus uzaudzināt.“ BFK. 99.

„Vieglprātība pirmais avots visā mūsu nelaimē.“ BFK. 288.

„Vieglprātīga sieva ir vīra nelaime.“ „Balss“ 1888. g. 47.

Pie tādiem īpatnējiem nelaimē skrējējiem vēl pieder tie cilvēki, kas ilgāki baudījuši „labas dienas“, resp. laimīgus brīžus.

Šos laimīgos brīžus cilvēks tā apnicis, ka viņš vēlas pārmaiņas, vienalga kādas. Tad cilvēks arī allaž vien izdara nepārdomātas lietas, kas viņu iegāž postā. Par tiem tad tauta mēdz sacīt:

Nu ja, „kad ēzelim iet labi, viņš iet uz ledu un pārlauž kāju.“ BFK. 95.

Tādu cilvēku parasti arī neželē, jo nelaime ir tīši nopelnīta, resp. cilvēks pats viņā ieskrējis.

„Skrien nelaimē Dieva neliekams.“ BFK. 50.

IV Nepalaid muti!

„Ko mute pelna, to mugura maksā.“

BFK. 70, 88.

„Asi vārdi ir sāpīgāki, nekā smalki žagari.“

BFK. 388.

„Vārdu dzeloņi ir asāki nekā ērkšķi.“

B. 1896. 30.

„Sitieni ar pātagu padara tikai brūci, bet sitieni ar mēli satriec visus kaulus.“

B. 1888. 23.

„Bērns izmācās īsā laikā runāt, bet dažs nevar visu mūžu izmācīties klusu ciest.“

L. A. 1880. 11.

Mutes palaišana nav sajaucama ar plāpību. Plāpība un cilvēku aprunāšana notiek „aiz muguras“, slepeni, cilvēkam pašam nedzirdot, kamēr mutes palaišana notiek parasti cilvēkam dzirdot.

Mutes palaišanā ietvežas vēl viens svarīgs elements: otra cilvēka aizkāršana, piezobošana, pat apvainošana un izsmiešana.

Izsmiešanas un piezobošanas tieksme cilvēkos ir ļoti izplatīta.

Šai izsmiešanai ir dažādas pakāpes. Sākas viņa ar vieglu un labsirdīgu pazobošanos un beidzas ar klaju otra cilvēka nerrošanu un nekaunīgu izsmiešanu.

Tā kā tāda „mutes palaišana“ aizskar otra cilvēka pašcieņas un goda jūtas, iziet uz viņa vērtības pazemināšanu, sa-

tricināšanu vai sagraušanu, tad tā šim otram cilvēkam ir ļoti nepatīkama.

Pirmkārt viņa ir apvainojoša un sāpīga. Otrkārt, viņa modina apvainotā cilvēkā dusmas un atriebības jūtas.

Tāda mutes palaišana jau reizēm nes savu prieku mutes palaidējam, kā uzbrucējam, sevišķi, ja šī mutes palaišana ir saistīta ar viņa kaseklīgo dabu, bet balamutes mazais prieks var maksāt viņam arī daudz sāpju. Apvainotais un aizkartais cilvēks reti kad paliek parādā, bet reaģē uz apvainojumu sākaņā ar šī apvainojuma stīprumu.

„Ko mute pelna, to mugura maksā.“ BFK. 50.

Mutes palaidējs allaž vien smagi samaksā ar savu muguru, resp. vaigu, ausi, galvas kausu u. t. t. Tāpēc cilvēkam ar lielu muti allaž vien jātur „vieglas kājas“.

„Liela mute, vieglas kājas.“ BFK. 127.

Lielmutim tiek atdarīts ne tikai ar darbiem, bet arī ar tiem pašiem vārdu ieročiem, jo arī citiem ir mutes. Vispirms jau viņu noraksturo no nesimpatiskās puses šīs pašas mutes palaišanas dēļ. Piem.:

„Mute lielāka kā pats.“ BFK. 127.

„Mute kā Jāņa vārti.“ BFK. 180.

„Mute līdz Raunas vārtiem.“ BFK. 91.

„Tam jau mute līdz ausīm.“ BFK. 158.

„Mute, ka nevar ar 4 zirgiem priekšā aizbraukt.“ BFK. 52.

„Mute kā laidars.“ BFK. 147.

„Mute kā krogus stadula.“ BFK. 179.

„Mute kā vāgūzis.“ BFK. 57.

„Mute kā atvērti stadulas vārti.“ BFK. 127.

„Mute kā brunču apakša.“ BFK. 156.

„Mute kā lopam.“ BFK. 50.

„Mute kā šķūņa durvis.“ BFK. 50.

„Mute kā laidara vārti.“ BFK. 50.

„Mute līdz ausīm, no darbiem ne nieka.“ BFK. 80.

Bez mutes noraksturošanas, tauta neskopojas arī ar paša mutes palaidēja noraksturošanu. Piem.:

„Tāda bija vedējīša,

Tāda bija vedamā:

Plekšēnīca vedējīņa,

Zvana mēle vedamā.“ (22841.)

Mutes palaišanas sekas vēl raksturo šādi sakāmvardi:

„Mēle nocērt, mēle pakar.“ 5, 7.

„Mēle ir asāka kā zobins.“ BFK. 143.

„Mēle ir asa kā abās pusēs griezīgs zobens.“ BFK. 143.
 „Kas daudz joku dara, pievelk sev daudz ienaidnieku.“
 BFK. 124.

„Garas mēles dēļ ne vienam vien izbirst zobi.“ Lautenb.
 Ievērojot šo mēles un mutes palaišanas postu, šī posta novēršanai tauta dod šādu padomu:

„Mutei divi sētiņas priekšā: pa vienu mēli laid, pie otras saturi.“ FK. 60.

„Labāk uzraudzīt savu mēli, nekā savu naudu.“ BFK. 182.

„Kad kāja paslīd, tad labāki nekā mēle.“ BFK. 124.

„Muti kabatā, atslēgu priekšā!“ BFK. 72.

„Ja nevari mēli savaldīt, iekod zobos.“ BFK. 94.

„Kas savu muti sargā, tas pasargā (arī) savu dvēseli.“
 BFK. 150, 398.

„Kas muti un mēli sargā, tas pasargā savu sirdi.“
 BFK. 124.

„Kas sargā savu muti, tas sargā pats sevi.“ BFK. 345.

„Ērkšķi, dadži asi dzel, ļaunas mēles asāk vēl.“ BFK. 352.

„Kas uz sirds, tas uz mēles.“ BFK. 390.

Kad smējējs, vai nu tieši vai netieši ir savu pelnīto sodu dabūjis, tad tam agrāk apsmietais ar zināmu atriebības prieku pasaka:

„Kas pēdīgais smejas, smejas visgardāki.“ BFK. 66.

Atriebība vienmēr ir salda.

Mutes palaišanai tuvu stāv aprunāšana jeb kā tautas dziesmās teikts: „ļunu ļaužu valodiņas.“ Arī šis ir liels ļaunums, kas citiem cilvēkiem dara daudz sāpju un nelaimes.

Ja mutes nevaldīšana sagādā daudz nepatikšanu, tad cilvēks, kas muti prot valdīt, izvairās no daudzām nepatikšanām.

„Vald' mēli un nagus, tad visur iztiksi.“ Stend.

„Kas mēli un nagus savalda, tam visur dzīvība salda.“
 Stend.

V Nepieciešamās (nenovēršamās) grūtības centies pārvarēt jau gaitas sākumā.

„Labāk pārkāp kalnu ceļa sākumā nekā
beigumā.“ BFK. 296.

„Vieglāk panesamas grūtības jaunībā nekā
vecumā.“ BFK. 296.

„Labāk pa priekšu par cūkšanu un tad
par kungu nekā otrādi.“ BFK. 148.

Dzīves gaita līdzinās gaŗam ceļam, kas iet gan pa līdzenu vietu, gan pa kalnainiem apgabaliem, gan pa ziedošām pļavām, gan pa dumbbrājiem un ērkšķu biezokņiem.

Daudzreiz cilvēks var labprātīgi izvēlēties: vai vispirms iet vieglākos un patīkamākos ceļgabalus, vai grūtākos.

Lielais vairums iet vispirms vieglos un patīkamos ceļgabalus. Tiem grūtie tad paliek beigās.

Prātīgākie iet grūtākos ceļgabalus sākumā; tiem vieglie tad paliek beigās.

Dažs izvēlas jaunībā dzīvot viegli, par priekšdienām nedomāt, nekā neiekrāt, sev turpmāko dzīvi nenodrošināt. Tādā parasti vecuma dienas pienāk skarbas un grūtas. Viņš savu dzīvi iekārtojis ačgārni: kad bija spēki, tad nestrādāja, bet svētīja; kad vecuma dienās vairs spēku nav, nu jāstrādā un jācieš trūkums.

Saprātīgs cilvēks dara otrādi: viņš strādā un gādā jaunībā; jaunībā ko ietaupa, aizkrāj: vai nu naudu, vai zināšanas, vai citas vērtības. Un, kad spēki sāk pagurt, kad nāk vecums, tad viņam atklājas vieglāks ceļš — pa līdzenākām vietām: kalni ir jau pārkāpti.

Tā tad saprātīgs dzīves takts ir: kad vairāk spēka, tad dari arī smagāko darbu, kad spēku mazāk, tad — vieglāko.

Šij „kalna pārkāpšanai ceļa sākumā“ ir vēl viena laba puse. Ja tu labprātīgi kalnu kāp sākumā, tad tu kāp to nepiespiesti, uz paša vēlēšanos, kad tev ir spēki. Bet kad tev vecuma vai slimības dienās kalnā jākāpj, tad tu esi piespiests to kāpt. Un tā ir liela starpība. Piespiests pienākums un darbs vienmēr ir smagāks, kā tas, ko tu labprātīgi uzņemies.

VI Sliktos ļaudīs iedams, neko labu negaidi.

„Ja tu negribi, lai tevi cūkas apēd, tad nēmaisies starp sēnalām.“ BFK. 50.
 „Kas drabiņās maisās, to cūkas ēd.“
 BFK. 124.

Cilvēka laime vai nelaime, tīkama vai netīkama dzīve lielā mērā atkarājas no tās sabiedrības, ko cilvēks sev izvēlas.

Kas izvēlas sev sliktus draugus, tas līdz ar to ierindo sevi viņu pulkā un arī saņem tos vērtējumus, ar kādiem sabiedrība šos cilvēkus vērtē.

Katra sabiedrība tomēr ir liela cilvēku vērtētāja un kritizētāja. Viņa cilvēkus kvalificē un vērtē pēc viņu īpašībām, viņu darbiem. Sabiedrība vērtē gan atsevišķus cilvēkus, gan arī grupas.

Grupu vērtēšana viņai ērtāka. Kā aptiekārs katrai zāļu un vielu bundžai pieliek savu etiķeti, tā arī sabiedrība katrai ļaužu grupai savu vērtējumu. Bet ja tu pievienojies tādai grupai, kas jau apzīmogota ar sliktu etiķeti, tad tu dabū to pašu vērtējumu, kaut arī tu būtu vislabākais cilvēks. Un tas tavai pašmīļībai nevar glaimot.

Draudzībai ar ļaunu sabiedrību vēl viens ļaunums: ja tu arī vēl ļauns un samaitāts neesi, tad ļauna sabiedrība tevi par tādu padarīs un galu galā tevi samals gan fiziski, gan garīgi un morāliski, tikpat kā veselus graudus samaļ dzirnavās.

VII Nebāzies nelūgts otra darīšanās.

„Neej (v. nelieni) otra pirtī kašķi meklēt.“
 BFK. 50, 129.
 „Nebāz savu degunu otra darīšanās.“
 BFK. 50.
 „Nejaucies citu darīšanās, bet darbojies tikuši savās.“
 BFK. 105.

Tiesa, cilvēks nedzīvo viens pasaulē. Nevar viņš arī tā nodzīvot, ka ar otru nestātos kaut kādās darīšanās, darīšanas ir vajadzīgas un nevajadzīgas.

Kad tava kaimiņa mājā ir ugunsgrēks, tad tavs pienākums prasa to viņam paziņot un pārkāpt viņa mājas sliekšni,

bet kad viņš dzīvo savu ģimenes dzīvi vai kārto savu māju darīšanas, tad tev nav nekādas tiesības bez aicinājuma tur iejaukties.

Vēl vairāk. Ja viņam pat nelaimīgi ģimenes sarežģījumi, kur cita palīdzība būtu vajadzīga, arī tad tev bez aicinājuma tur nav jābāžas. Katram cilvēkam ir sava īpaša intima pasaule, kurā saimniekot un rīkoties vēlas vienīgi viņš pats. Un kaut arī tā būtu smaga un nelaimīga, kaut arī tā būtu bēdu pirts, tad tomēr ļauj, lai peras mājinieki paši; bet ja tu neaicināts iesi talkā, tad dabūsi ne ar slotas lapaini, bet ar slotas rezgali vai pirts garmeti.

Šī „kašķa meklešana otra pirtī“ ir ļoti izplatīta parādība. Cilvēkiem taisni ir sevišķa interese bāzt savu degunu cita darīšanās, kas rada ļoti daudz nevēlamas sadursmes. Tāpēc tauta no šiem taktiskajiem pārkāpumiem daudzkārt un dažādi brīdina.

„Nebāz savu degunu, kur nevajag!“ BFK. 50 u. c.

„Neej otra pirtī pērties.“ BFK. 53.

VIII Uzmanība laba lieta, bet pārmērīga baiļošanās neder.

„Nekliedz, kad vilks vēl mežā.“ BFK. 124.

„Nesauc nelaimi, pirms tā nav nākusi.“
BFK. 131.

„Nelaimes bīties — laimi neredzēt.“

BFK. 51.

Ar apdomu un uzmanību novērš nelaimes, bet ar pārmērīgu bailību nelaimes sev sagādā.

Cilvēks, kas aiz katra krūma redz spokus, tas nekad mierīgi savu ceļu nevarēs staigāt.

Bailes jau pašas par sevi ir nepatīkamas, smagas un nopiedošas jūtas. Bet bailēm ir vēl viens nelāgs aspekts: baidīdamies cilvēks, tā sakot, sev pats nelaimi tiši „piebaida“. Cilvēks, kas pār laipu ejot baidās ūdenī iekrist, tas taisni iekrīt.

Tāpat tas ir arī ar citām dažādām nelaimēm.

Baidoties cilvēks sevi ar pašiedvesmi sagatavo attiecīgai nelaimei. Tāpēc ja kādam cilvēkam tāda baidīšanās nelaime ir, tad no tās vajag pēc iespējas atradināties. Nevajadzīga baiļošanās nes sāpes un postu.

IX Taupi dzīvības spēkus jaunībā!

„Kas vecumā grib jauns būt, tam vajag jaunībā vecam būt.“ BFK. 87.

Cilvēkam viņa organismā ir tikai viens spēku krājums. Ja viņš ar to uzmanīgi rīkojas, viņš var justies kā laimīgs un turīgs saimnieks visu mūžu. Ja viņš ar spēkiem dzīvo izšķērdīgi, tad nelaikā pienāk vecums, slimības un visādas nelaimes.

Visnepatīgāki cilvēks ar saviem spēkiem parasti rīkojas jaunībā, kad spēku ir pārpilnam. Tad tā vien liekas, ka viņu nekad netrūks, ka viņus tērējot nekad nevarēs iztērēt.

Bet tās ir mānīgas jūtas, un tie ir nepareizi spriedumi.

Arī jaunībā ir jādzīvo taupīgi un apdomīgi ar saviem spēkiem, t. i. jābūt prātīgam, gudram, resp. „vecam“.

Un kas jaunībā spēj būt „vecs“, t. i. prātīgs un apdomīgs, tam vecumā ir spēku un spirtuma un dzīves prieka diezgan, t. i. viņš ir vēl jauns.

Tā tad: cilvēkam no dabas ir doti līdzekļi būt laimīgam, bet atkarājas no viņa takta, no viņa prasmes apieties ar saviem dabas dotajiem spēkiem.

X „Ko pats negribi, to otram nedari.“

„Kas otru netaupa, pats netiek taupīts.“ BFK. 63.

Cilvēkam tā visparastākā ir, tā sauktā, „hotentotu morāle“, t. i. otram darīt nepatiku un ļaunu, bet pašam pret sevi prasīt no otra labu izturēšanos. Tā, piem., dažs cilvēks pret otru ir ass un rupjš, bet pats viņš prasa ar sevi laipnu apiešanos; pats labprāt no citiem saņem pakalpojumus, bet citiem tos nesniedz. Ar vārdu: „kad es to daru, tad ir labi, bet kad tu to pašu dari, tad ir slikti.“

Kas ar šādu hotentotu morāli domā sev gludu dzīves ceļu sataisīt, ļoti maldās. Cilvēki parasti nemēdz ļaunu atmaksāt ar labu, bet gan ar ko vēl ļaunāku. Un ja nu cilvēks otram dara nepatīkšanas un ļaunumu, tad viņš to pašu var sagaidīt pretī. Bet tas viņam sevišķi patīkami nebūs. Tikai pats būs vainīgs.

„Kā tu citam, tā cits tev.“ BFK. 50.

„Kā tu man, tā es tev.“ BFK. 50.

Ja gribi pats labu, dari otram tāpat. Otrs ir tāds pat cilvēks kā tu.

XI No mazām pūlēm neceri lielus sasniegumus.

„Visus labumus ar vienu roku nerasniegsi.“
BFK. 66.

„Ar niekiem netiek pie priekiem.“
BFK. 50, 532.

Kas dzīvē iet ar tādām teorijām un gaidām, ka katru soli tam būs ar zeltu atsvērt — tas rūgti vilsies. Tas sagādās sev ne laimīgus, bet nelaimīgus brīžus.

„Koks nekrīt uz pirmā cirtiena.“ BFK. 50.

Arī atzinība un slava nenāk ar pirmā darba soļiem. Tāpat laba alga un lielāki panākumi liek sevi ilgāki pagaidīt, un kam pacietības netrūkst, tas arī pie šiem labumiem tiek.

Alga katram mēdz būt pēc nopelna. Ja maz esi strādājis, tad neceri ne uz lieliem panākumiem, ne lielu algu.

Godīgā saimniecībā katru darbinieku vērtē pēc viņa darba. Gribi lielāku vērtību naudā vai graudā, māki pielietot vairāk pūļu, darba un prasmes. Bez tam — māki paciesties un pagaidīt, jo

„Labs nāk ar gaidīšanu.“ BFK. 50.

XII „Nevēti katrā vējā un nestaigā pa katru ceļu.“

„Katram vējam nevar līdzī skriet.“
BFK. 54.

„Kā vējiņš pūš, tā salmiņš danco.“
BFK. 50.

„Nevēti katrā vējā un nestaigā pa katru ceļu.“
BFK. 111.

Dzīvē ir daudz gaitu un ceļu, daudz dažādu strāvojumu. Visos strāvojumos cilvēks nevar peldēt un pa visiem ceļiem nevar braukāt.

Kas grib būt viss, tas nav nekas, un kas grib būt visur, tas nav nekur.

Katrs darbs prasa iemācīšanos un iedziļināšanos. Tāpēc desmit darbus sekmīgi nevar strādāt.

Tāpat katrs gara virziens prasa — iepazīšanos, iedzīvošanos, iedziļināšanos, kritisku izsvēršanu. Tāpēc katram gara virzienam cilvēks nevar pieslieties. Kas daudz darbu sāk, tas nevienu nepabeidz, un kas daudz amatu mācās, tas nevienu, kā pienākas, neprot. Tādam cilvēkam ir „deviņi amati, desmitais bads“.

Kas visiem strāvojumiem ātri piekrīt, tas ir paviršs cilvēks, bez pārliecības, bez dziļuma, bez nopietnības, bez savas paša gara pasaules. Tādu dzīve neciena. To sauc par vēja rādītāju un plāna galdiņa urbēju.

Arī pašam tādam cilvēkam dzīvē maz prieka. Bez tam viņš ātri iztērē savus spēkus, tāda svaidīšanās prasa no cilvēka daudz, bet dod viņam atpakaļ maz.

Tāpēc dažādie dzīves ceļi ir labi jāizpēta un nopietni jāizsver savi spēki un spējas, viņu piemērotība vai nepiemērotība šiem ceļiem un gaitām.

Un tikai tad, kad tas ir izdarīts, tad jāizvēlas ceļš un virziens.

Kas skrien pa visiem ceļiem vai pa pirmo, kas gadās, tas ātri ieskrien purvā un mūklājā.

Tāpēc — jāstargās no vieglas aizraušanās.

XIII Sargies no pārsteidzības.

„Pārsteigšanās ir neapdomības māsa.“

B. 1893. 23.

„Nepieber veco aku, kamēr jauna vēl nav izrakta.“

BFK. 412.

„Kas karstu strebji, tas sadedzina lūpas.“

BFK. 356.

„Dari ko darīdams, apdomā galu!“ BFK. 50.

Pārsteidzība dzīvē nes daudz nelaimes.

Pārsteidzība dušmās — nes cita un paša postu.

Pārsteidzība mīlestībā — nes ģimenes nelaimes.

Pārsteidzība otra cilvēka novērtēšanā nes kļūdīšanos un nepatīkšanas draudzībā.

Pārsteidzība darbā — rada liekas pūles un nevajadzīgu darbu.

Pārsteidzībai ir divi cēloņi: 1) „karsta daba“ un 2) neapdomība.

Ja „karsto dabu“ neapvalda prāts — tad pārpratumiem nav gala. Ātrām jūtām ātra reaģēšana, ātra darīšana. Bet emociju un jūtu tieksmēs prāts nezina, kas labs, kas ļauns.

Neapdomība ir cilvēka vājība pirms darāmā darba viņu pamatīgāki neapsvērt, nepārdomāt. Bet katram darbam ir daudz un dažādu apstākļu un aspektu, kas jāņem vērā, jo no viņiem atkarājas rīcības gala iznākums.

Par pārsteidzību runā šādi tautas sakāmvārdi:

„Neskriesi it nekur priekšlaikā.“ Lautenb.

„Grib vēju maisā ķert.“ Lautenb.

„Ar pieri caur sienu neizskriesi.“ Lautenb.

„Pamazu, pamazu! ar ragūm pa(r) smilkti (smilti).“
Lautenb.

„Necērt pār šņoru (pāri).“ Lautenb.

„Strumpuļus izmetis (nometis) ar ko suņus atgaiņāsi.“
Lautenb.

„Pamazu, pamazu par tiltu.“ Lautenb.

Ja pietiekoša uzmanība nav ievērota un cilvēkam nu jā-rēķinās ar sava pārsteidzīgā darba ļaunām sekām, tad tauta zobgalīgi piezīmē:

„Pūt nu pret vēju.“ Lautenb.

Apdomībai jācenšas pārredzēt darāmā darba gals. Ja šis gals ir ļauns, tad darbu nedari. Bet to tu vari zināt tikai darbu apdomājot, apsveļot.

„Nesviedi veco kažoku krūmos, kamēr jauns nav iztai-sīts.“ BFK. 119.

„Nesvied velnam ar akmeni, ka netrāpa Dievam.“

BFK. 54.

„Izskaiti līdz desmit un tad tikai dari.“ BFK. 71.

„Vai tādēļ, ka vienreiz nav vēja, zēģeles jau jāpārdod!“
BFK. 1.

Tāpēc: apdomīgam, ne pārsteidzīgam cilvēkam ir jācenšas būt.

Apdomība gatavo ceļu laimei, neapdomība — nelaimei. Tāpēc vairies neapdomības un pārsteidzības, bet kop apdo-mību un kritisku apsvēršanu.*)

*) Atzīmēto laimes un nelaimes faktoru rindā iztrūkst divu svarīgu faktoru:

1) darbs kā laimes faktors un

2) mīlestība kā laimes un nelaimes faktors.

Šos faktorus aplūkosim attiecīgās nodaļās, kur runāsim par šiem jautājumiem, t. i. par darbu un mīlestību, jo viņi prasa plašāku interpre-tāciju.

Četrpadsmitā nodaļa.

Dažādi laimes un nelaimes aspekti.

I Laimes un nelaimes sakars.

- „Laime gāja ar Nelaimi
Pa vienāmi laipiņām.“ (1219.)
„Kur gaisma, tur ēna.“ BFK. 127.
„Kur laime, tur arī nelaime.“
BFK. 71, 152, 124.
„Laime ir nelaimei tuvākā māsa.“ BFK.
„Katriem priekiem savas bēdas, katrām bē-
dām savi prieki.“ BFK. 159.
„Drīz prieki smaida, drīz bēdas mūs gaida.“
BFK. 356.

Tautas dzīves atziņās, tautas gudrojumos laimes un nelaimes jēdzieni vienmēr vijas cieši kopā. Tas sakāms par visām galvenajām tradīciju nozarēm: par sakāmvārdiem un parunām, par tautas dziesmām un arī pasakām. Redzams, laimes un nelaimes ciešā kopsakara ideja un atziņa tautā ir ļoti stipras.

- „Nelaime nenāk bez laimes.“ BFK. 51.
„Kur tā lielā laime, tur arī tā lielā nelaime.“ BFK. 50.
„Kur maize bez garozas, kur gaļa bez kauliem.“ BFK.
52, 57.
„Kur nu vieglums bez grūtuma, kur saldums bez rūg-
tuma.“ BFK. 52.
„Mūžā gan baltu, gan nebaltu dienu.“ BFK. 52.
„Kamēr saule lec, tikmēr migla acīs kož.“ BFK. 72.
„Nav rozes bez ērkšķiem.“ BFK. 53.
„Katrai maizei sava garoza.“ BFK. 53, 57.
„Rozes nav bez ērkšķiem, dzīve bez dzeloņiem.“
BFK. 66.
„Nav tādas dienas dzīvē, kad rozes ziedi nesabirstu.“
BFK. 66.

- „Nav labuma bez sliktuma.“ BFK. 71.
 „Kas slikti rādās, tas labi beidzas.“ BFK. 71.
 „Katrai nelaimei sava laime.“ BFK. 71.
 „Maize bez bēdām nenāk.“ BFK. 71.
 „Laime un nelaime ir māsas.“ BFK. 71.
 „Ej kur iedams, ēna tev visur ies līdz.“ BFK. 71.
 „Jo tumšāka nakts, jo spožākas zvaigznes.“ BFK. 71.
 „Laime un nelaime ir kaimiņienes.“ BFK. 71.
 „Katrai drēbei ir sava kreisā puse.“ BFK. 71.
 „Savs laiks raudāt, savs laiks smieties.“ BFK. 71.
 „Nav laba bez ļauna.“ BFK. 71.
 „Ikkatrai naktij sava diena.“ BFK. 75.
 „Bez tumsas nav zvaigžņu.“ BFK. 75.
 „Katrai laimei sava nelaime.“ BFK. 76, 152, 159.
 „Katriem priekiem savas bēdas.“ BFK. 76.
 „Kam prieki, tam bēdas.“ BFK. 87.
 „Bagātais var nabags un nabagais var bagāts kļūt.“
 BFK. 87.
 „Kartupelis nav bez mizas, maize bez garozas.“ BFK. 94.
 „Laime stāv nelaimei aiz muguras.“ BFK. 127.
 „Mūžā jāredz daža diena gan balta, gan nebalta.“
 BFK. 438.
 „Laime tik pa ceļu, nelaime pa ceļa malu.“ BFK. 534.
 „Nav savas nelaimes bez savas laimes.“ BFK. 548.
 „Dzīvē ir grūti atrast priekus bez skumjām un skumjas
 bez priekiem.“ B. 1890. 1.
 „Nelaime smeļ laimi.“ BFK. 124.
 „Dzīvē nākas baudīt priekus un bēdas.“ BFK. 124.
 „Katram sava labā un kreisā puse.“ BFK. 149.
 „Kur Laime pie viena loga klabina, tur Nelaime pie otra
 loga labina.“ BFK. 156.
 „Nav rozes bez ērkšķiem, nav laimes bez asarām.“ BFK.
 264.
 „Kas neraud, tas nesmej.“ BFK. 266.
 „Kur nav bēdu, tur nav prieku.“ BFK. 295.
 „Ne vienmēr saule spīd, ne vienmēr lietūs līst.“ BFK.
 398.
 „Prieks prieka galā, nelaime vidū.“ BFK. 127.
 „Kalnā mīt Laime, lejā — Nelaime.“ BFK. 124.
 „Kur nelaime pie viena loga klabina, tur laime pa otru
 iekšā kāpj.“ BFK. 71.
 „Laime nenāk viena — nelaime nāk viņai līdz.“ 3.
 „Kas prasa pēc prieka, prasa pēc bēdām.“ BFK. 288.

- „Tikmēr smiesies, kamēr raudās.“ BFK. 266.
 „Prieki bez bēdām vieni neiet.“ BFK. 1000.
 „Pēc bēdām nāk prieki.“ BFK. 141.
 „Pēc priekiem nāk bēdas.“ BFK. 153, 644.
 „Kas prasa pēc priekiem, prasa pēc sāpēm.“ BFK. 243.
 „Kam prieks ir īss, tam bēdas draud.“ BFK. 262.
 „Mūsu prieki allaž balstās uz svešām bēdām.“ BFK. 266.
 „Kas smejas, tas drīz raud.“ BFK. 158.
 „Nesmej tik ātri, ka pēc tam nav jāraud.“ BFK. 644.
 „Priekiem un bēdām tuva radniecība.“ BFK. 644.
 „Nedz medus bez salduma, nedz dzīve bez rūpēm.“
 BFK. 127.

Dainās, kā jau agrāk redzējām, tāpat tautas fantazija zīmē Laimes dievieti kopā ar Nelaiimes dievieti.

„Laime gāja ar Nelaimi
 Pa vienāmi laipiņām;
 Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
 Grūd Nelaimi ūdenī.“ (1219.)

„Laime sēd kalniņā,
 Laime sēd raudādama;
 Nelaimīte lejiņā,
 Nelaimīte smaidīdama.
 Nem, tētiņ, akmentiņu,
 Svied Nelaiimei mugurā,
 Lai Laimīte izsmejās,
 Lai Nelaiime izraudās.“ (1220. var. 1.)

Šinī ziņā izņēmums nav arī tautas pasakas. Arī tur Laime ar Nelaimi kopā darbojas dažādos veidos.

„Reiz Laime ar Nelaimi tiepās, kuŗu no abām cilvēki vairāk mīlot. Laime teica: „To viņi mīlē, kas lielāku labumu piešķir.“

„Nekā! to viņi vairāk mīlē, kas lielāku bagātību piešķir. Un ja tu to netici — pamēģināsim tepat pie nabaga kurpnieciņa.“

„Labi!“ Laime atteica, „sāc tu pa priekšu!“

Tā sākas kāda no šī principa pasakām, prof. P. Šmita sastādītā pasaku krājumā („Latviešu pasakas un teikas“ IX. sēj. 437. lpp.). Pasaka beidzas ar Laimes uzvaru, kas pēc uzveiktās cīņas Nelaiimei pasaka: „Vai nu redzēji, ka cilvēki manu niecīgo labumu vairāk mīlē, nekā tavu bagātību bez labuma.“

Šī ir ne tikai vienkāršā prāta atziņa, bet arī tautas ētiskais, morālais vēlējums.

II Laime ar nelaimi mainās vietām, parasti viena otrai sekodamas.

- „Pēc lietus saule spīd, pēc bēdām nāk prieki.“ BFK. 51.
 „Katrai dienai sava nakts.“ BFK. 52.
 „Katram mākonim sidraba maliņa, katrai nelaimei laimīte galiņa.“ BFK. 470.
 „Laime drīz otru pusi rāda.“ BFK. 53, 68.

Laires un nelaimes sakars parasti ir sekojums, ne līdztekus sakars. Laimīgs vienā un tanī pašā brīdī nav nelaimīgs, bet gan pēc tam. Tas pats sakāms par nelaimi un nelaimīgo.

„Laime daudzreiz ir nelaimes vēstnese.“ BFK. 71.

„Kas dienā smejas, tas naktī raud.“ BFK. 71.

„Aiz mākoņiem tomēr spīd saule.“ BFK. 131.

„Katrai nelaimei laime galā.“ BFK. 438.

„Papriekš laime, tad nelaime.“ BFK. 124.

(„Pēc laimes nāk nelaime.“ BFK. 124.)

„Pēc lietus atkal saule spīd.“ BFK. 50, 52.

„Laime nelaimi dzenā.“ BFK. 71.

„Laime drīz otru pusi dziedē.“ BFK. 76.

„Pēc negaisa saule spīd.“ 3.

„Raudas priekiem pakal velkas kā nūjenieki.“ Stend.

Arī tautas pasakās izpaužas tas pats princips. Kur kāds ir pavadījis nelaimīgas dienas vai gadus, tur viņa nelaimi atvieto laime un priecīgākas dienas. Ar laimīgajiem, sevišķi ja tie ļaunas dabas, notiek otrādi: viņu nepelnītajām laimes dienām seko nelaimes brīži un posts.

Sk. piem. P. Šmita „Latviešu tautas pasakas un teikas“ IX. sēj. 24. „Laime un nelaime“ 416.—508. lp.

III Laires un nelaimes kopsakara cēloņi.

Kur cēloņi šij tautas prātnieciskai atziņai, šij desmit un simtkārt apstiprinātai domai un prātslīdzībai par laimes un nelaimes kopsakaru?

Galvenais pamats šij atziņai ir: pati dzīves īstība. Tauta saka un pauž tikai to, ko viņa redz un pie-

dzīvo. Un ja šīs atziņas simtkārt ir izpaustas, tad dzīve šādu īstenību bagātā mērā ir demonstrējusi un pierādījusi.

Labi. Bet iesim soli tālāk risinādami cēloniskā sakara ķēdi un jautāsim, kāpēc tad dzīvē tā notiek? Kāpēc nevar valdīt, teiksim, nepārtraukts laimes plūdums, nepārtraukta prieka noskaņa un laimes brīnišķais mirdzums?

Šo parādību nosaka viens no visfundamentālākiem un dziļākiem dabas likumiem jeb principiem, tas ir: **ritma princips jeb likums.**

Ritma princips izpauž to īstenību, ka tiklab pasaules telpā, universumā, kā arī uz mūsu zemes lodes visas parādības risinās ritmiski, t. i. pārmaiņus atkārtodamās. Ritmiski vilņo jūra, dienai seko nakts un naktij diena, aukstumam seko siltums, vasarai rudens un ziema, ziemai — pavasars un vasara; augi dīgst un nīkst un atkal dīgst.

Ritmiski kustas cilvēks staigājot un strādājot; ritmiski cilājas krūtis elpojot; izelpai seko ieelpa, ieelpai atkal izelpa; darbam seko miers un nakts atpūta; atpūtai un miegam atkal nomods un kustības, darbības un nodarbības.

Šī pati ritmika valda arī jūtu pasaulē: priekos un bēdās, laimē un nelaimē. Laime un nelaime viena otrai seko jau pēc augšā minētā fundamentālā ritma principa.

Psichē šo ritma principu veicina vēl kāds sekundāras dabas princips, kas valda tikai gara pasaulē: tas ir **apnikuma princips.** Ja laimi neiznīcinātu citi daudz un dažādie spēki un apstākļi, tad laimes spožumu iznīcinātu — **apnikuma likums.**

Šis likums izpauž to, ka viss apnīkst cilvēka garam, kas ilgāku laiku bez pārtraukuma atkārtojas. Visjaukākā mūzika, daudz atkārtota, tiek pretīga un neciešama; vismīlākie glāsti bez pārmaiņām tiek vienaldzīgi u. t. t. Ar vārdu sakot: laimes dienas pašas sevī izbālētu, ja tās nepārtraukti turpinātos un no laimīgām pašas no sevis pārvērstos par nelaimīgām.

Tāda ir cilvēka miesas un gara daba. Nepārtrauktība, bezpārmaiņa ir lāsts un nelaime pat jau pati par sevi.

Bet bez šiem cēloņiem ir vēl desmitiem un simtiem citu, kas laimei uzglūn, lai to izpostītu. Šie cēloņi noskaidroti, runājot par laimes un nelaimes faktoriem.

IV Laimes saglabāšana un uzturēšana.

- „Nemin savu laimi kājām.“ BFK. 152.
 „Neguldi savu laimi kapā.“ BFK. 71.
 „Nelauj laimei izbēgt.“ BFK. 52, 3.
 „Negriez laimei muguru, vēlāk to nožēlosi.“
 BFK. 127.
 „Samītu laimi vairs neuzcelsi.“ BFK. 152.
 „Laimē būdams sargies, bet nelaimē —
 cerē.“ BFK.

Laime ir ne tikai iegūstama. Iegūta tā ātri var arī pazust un izgaist. Tāpēc tā ir kopjama, saudzējama, glabājama. Kopjama kā maiga un vārīga puķe; glabājamā kā vārīgs stikla trauks.

Kas laimi ieguvis, domā to tikai baudīt, bet pie viņas uzturēšanas vaiga sviedros nestrādāt, tas to viegli atkal pazaudēs.

Bet laimes sargāšanai ir arī savas īpatnības.

Ka laimei nav jāskrien pakal, kā tādai, tāpat arī tā nav jātur rokā, kā stikla trauks. Laimi dod kādi darbi vai kāda zināma dzīves kārtība. Ja gribi uzturēt un saglabāt laimi, tad rūpējies par šo attiecīgo darba apstākļu saglabāšanu. Tāpat tas ir attiecībā uz citu laimi sniedzēju dzīves kārtību.

Laimi uzglabāt māc parasti tie cilvēki, kas laimi ir nopelnījuši. Bet laimi stabilizēt neprot tie, kam viņa nepelnīta un gatava ir klēpī iekritusi. Kam laime gadās „kā akelai vistai grauds“, tam arī viņa drīz aiziet kā nākusi.

Laimes vērtību zin tas, kas to nopelnījis, bet tas to labāki prātis arī saglabāt.

Bet vispārējs likums paliek spēkā tāds: kā pūlēm laime nopelnāma, tā ar pūlēm un rūpēm tā arī kopjama un sargājama.

Kas to neprot, tam laime ātri atkal pazudīs.

V Tautas padomi laimē un nelaimē.

Tauta izpētījusi ne tikai dažādos laimes un nelaimes būtiskos elementus, faktoros un apstākļus, viņa dod arī attiecīgās dzīves un izturēšanās direktīvas laimes un nelaimes gadījumos.

Tie ir viņas gudrības ētiskie imperātīvi.

Uzklausīsim kādus no tiem:

- „Mācies nelaimi panest.“ BFK. 266.
 „Iz nelaiemes glābies kā varēdams.“ 5.
 „Esi apdomīgs nelaimē, bet vēl jo apdomīgāks laimē.“
 BFK. 152, 1157.
 „Nelaimē nenokarat galvas, bet laimē viņas nezaudējat.“
 BFK. 152, 120.
 „Nesmej citu nelaimei — pārplīsīs lūpa kā zaķim.“ BFK.
 266.
 „Savas bēdas teic ikkatram, draugam vien tik atklāj
 sirdi.“ BFK. 266.
 „Palīdzi otram nelaimē.“ BFK. 293, 356.
 „Ja tev jārij rūgti graudi, tad negremo tos.“ BFK. 296.
 „Smejies vien, ka citam pirts deg; ka tev tik pašam is-
 taba nenodeg!“ BFK. 438.
 „Smejies labāk otra laimei nekā nelaimei.“ BFK. 438.
 „Par otra nelaimi nav jāpriecājas.“ BFK. 444.
 „Glāb nelaimīgu, jo tu nevari zināt, kur tev kādreiz
 viņa palīdzība par labu nāks.“ Latv. A. 1837. g. Nr. 27.
 „Lūdzies labāk par tāvu sirdi, nekā par tavu nelaimi.“
 L. Av. 1850. g. Nr. 29.
 „Nesūdzies par nelaimi, viņa nav mūžīga.“ BFK. 386.
 „Nāks laiks, nāks padoms.“ BFK. 50.
 „Kas laimi neprot acumirkļos baudīt, tam visa dzīvība nar
 īsu būs laimi atrast.“ Ceļa biedrs. 1867. g. Nr. 11.
 „Nepriecājies atrazdams, neraudi, pazaudējis.“ BFK. 111.
 „Negriez laimei muguru, vēlāk to nožēlosi.“ BFK. 127.
 „Neroc laimi zemē, kad tā tev lien azotē.“ BFK. 127.
 „Nedzen nu pats savu laimi prom.“ BFK. 152.
 „Samītu laimi vairs neuzcelsi.“ BFK. 152.
 „Mācies pagātni saprast un nākotnē laimi atrast.“ BFK.
 185.
 „Nedibini laimi uz smiltīm.“ BFK. 264.
 „Abi kaitē sev pašiem: kas par daudz apsola un kas par
 daudz sagaida.“ BFK. 266.
 „Neapsmej nabagu, vari pats arī par tādu palikt.“ BFK.
 266.
 „Nekad nesmejies par tiem, kas raud.“ BFK. 278.
 „Nedzen laimi mežā, pēc lūgdams neatlūgsi.“ BFK. 449.
 „Laipei nebūs acīs splaudīt.“ BFK. 1111.
 „Laipe ir jāsavalda, bet nelaime ir jāpārvar.“ Latv. Av.
 1880. g. Nr. 18.

VI Tautas gudrību paradoksi par laimi un nelaimi.

Par paradoksu sauc tādu apgalvojumu un spriedumu, kas pirmajā acumirkļī gan liekas nepareizs, neiespējams un sevī pretrunīgs, bet īstenībā un vērīgāki aplūkojot, tomēr izrādās par pareizu.

Daudz paradoksāla ir arī laimes un nelaimes problēmā, jo laimē un nelaimē pēc būtības ir daudz dialektisku pret-runu.

Atzīmēsim te sakarā ar laimes un nelaimes problēmām šī rakstura tautas gudrības.

„Smukam smuka nelaime.“ 1.

„Aiz mākoņiem tomēr spīd saule.“ BFK. 116.

„Laimi meklē, nelaimi atrod.“ BFK. 125.

„Laimi gaida, nelaimi sagaida.“ BFK. 125.

„Katram sliktam ir savs labums un katram labam savs sliktums.“ BFK. 345.

„Labāk gals ar briesmām, nekā briesmas bez gala.“
BFK. 1148.

„No vilka bēg, uz lāča krīt.“ BFK. 50.

„Kam tā laime, tam tā bēda.“ BFK. 113.

„Laime pasaulē, ka laime nav atrodama.“ BFK. 124.

„Jautriem priekiem bēdīgs gals.“ BFK. 127.

„Kas laimi gaida — nelaimi sagaida.“ BFK. 264.

„Laimīt deva, laimīt ņēma.“ BFK. 266.

„Labāk ar vienu kāju debesīs, nekā ar abām ellē.“ BFK.
394.

„Tad, kad ziepju burbuļi top visskaistāki, viņi pārplīst.“
BFK. 452.

„Dažs smiedamies iet mūžīgās raudās, dažs raudādams mūžīgos priekos.“ Latv. Av. 1871. g. Nr. 1. (Bazn. piel.).

„Laime drīz otru pusi rāda.“ BFK.

„Pēc saules līst lietus.“ BFK.

„Kam pieder, tas lai mīcās pazaudēt; kas laimē ir, tas lai mīcās sāpes.“ BFK. 266.

„Laime daudzreiz mēdz būt nelaimes vēstnesis.“ BFK.

„Cilvēka laimē guļ arī viņa nelaimes sakne.“ BFK.

„Laime padara cilvēku nelaimīgu.“ BFK. 158.

VII Dažādas tautas gudrības par laimi un nelaimi.

Dažas no tām tautas gudrībām, kuŗas neesam ietvēruši tautas dzīves filozofijas sistēmā, te sniedzam (telpu trūkuma pēc) nesistēmātiskā veidā.

Bet arī šinī nesistēmātiskā veidā atsevišķie tautas gudrības „graudi“ nezaudē savu vērtību.

- „Tas laikam nelaimīgā stundā dzimis.“ BFK. 50.
 „Tas ir nelaimīgā stundā piedzimis.“ BFK. 50.
 „Vai tu domā, ka viņam labais Dievs?“ BFK. 73.
 „Staiģā kā nelaimes putns.“ BFK. 125.
 „Nelaime pasaules lāsts.“ BFK. 127.
 „Mazs nieciņš dažreiz ir lielas nelaimes cēlonis.“ BFK. 127.
 „Nelaimē visi māk Dievu lūgt.“ BFK. 152.
 „Nelaimi sauc, nelaimi glabā.“ BFK. 127.
 „Tam nelaimes vairāk kā gudrības.“ BFK. 160.
 „Kad nelaime nedraud, tad palīga nesauc.“ BFK. 266.
 „Nelaimes putns.“ BFK. 550, 57, 50.
 „Piedzērušā nelaime.“ BFK. 550.
 „Ko nu domāt par citu nelaimi, kad pašam tāda.“ BFK. 569.
 „Nelaime uz līdzenas vietas.“ BFK. 83.
 „Naktī visas nelaimes kājās.“ BFK. 444.
 „Kur nu tai bēdai gals.“ BFK. 444.
 „Lai me lai tev allaž smaida,
 Plūc aiz matiem, ārā raida.“ BFK. 266.
 „Vai nelaime tevi še atnesa.“ 2.
 „Ak tu, nelaimīt!“ BFK. 71.
 „Ak tu Dieva rīkste!“ BFK. 113.
 „Nelaime zin, kur palicis!“ (Saka, ja gaidītā nevar sa-
 gaidīt). 2.
 „Tīšu dēku skrien nelaimē.“ BFK. 50, 2.
 „Vai tad nelaime!“ BFK. 50.
 „Lien kā nelaime pa tumsu.“ BFK. 71.
 „Kam sāp, tas vaid.“ BFK. 71.
 „No nelaimes jau izeju atradīsi.“ BFK.
 „Nelaime visur tā pati.“ BFK. 124.
 „Nelaime padara ļaunumu vēl lielāku.“ BFK. 352.
 „Nekas nenozūst ātrāk kā asaras.“ BFK. 243.

- „Viss ātsitas kā pret sienu“ (nekas neveicas)! BFK. 50.
 „Nekas neiet uz roku.“ BFK. 50.
 „Katram sava nelaime, suņam sava, kaķam sava.“ BFK. 52.
 „Daudz pasaulē var panest, tikai daudz labas dienas nē.“
 „M. V.“ piel. 1870. g. Nr. 4.
 „Labāk lai saule spīd, nekā lietus līst.,“ BFK. 556.
 „Tam laimes vairāk kā saprašanas.“ BFK. 1150.
 „Daudz laimes jaunā gadā!“ teic nabags, kas mirst pusbadā. BFK. 1150, 1149.
 „Tam jau laime kā mīstikla.“ BFK. 386.
 „Tai meitai laba laime,
 Kas ļautiņu valodās.“ (8559.)
 „Puķes nēsā tikai laimīgais.“ BFK. 158.
 „Brēc kā vārna uz nelaimi.“ BFK. 158.
 „Laime ceļmalā, nauda kabatā.“ BFK. 185.
 „Tas jau laimes viesulis.“ BFK. 237.
 „Tam ir gan cūkas laime.“ BFK. 237.
 „Ne katrreiz laši tīklos skrien.“ BFK. 264.
 „Pērles neguļ virs ūdens.“ BFK. 264.
 „Augsta laime šim un tam, bet visvairāk man pašam.“
 BFK. 266.
 „Ne katrreiz laimējas.“ BFK. 324.
 „Tāda laime, kā aklai vistai miežu grauds.“ BFK. 468.
 „Laimīgs kā septītās debesīs.“ BFK. 544.
 „Laime grib stipras kājas.“ BFK. 547.
 „Aklam akla laime.“ BFK. 71. 152.
 „Vecuma laime ir kaps.“ BFK. 71.
 „Neskaita kā laimīgais stundas.“ BFK. 71.
 „Spoža gaisma ātri dzied.“ BFK. 75.
 „Laimīgs kā pavasara sivēns.“ BFK. 78.
 „Nevienam nav viss, nevienam nav nekas.“ BFK. 87.
 „Laimei nav rītdienas.“ BFK. 87.
 „Neviena maize nav bez garozas.“ BFK. 88.
 „Saulē nespīd lietus laikā.“ BFK. 90.
 „Kam laime, tam laime.“ 124.
 „Gadās laime, tikpat kā aklam cālam miežu grauds.“
 BFK. 124.
 „Ko tam darīsi, kam Dievs palīdz un ķēve spēj!“ BFK. 131.
 „Tad ta laime, ka laime — noķēru vārnu!“ BFK. 139.
 „Laime pate zina kā dara.“ BFK. 152.
 „Tam jau sivēna laime uzsmaida.“ BFK. 152.

- „Katram cilvēkam sava laime.“ BFK. 152.
 „Savu laimi neviens otram nedos.“ BFK. 152.
 „Nav tādas laimes, kas nebūtu nolaupīta citam.“ BFK. 152.
 „Kad laime nāk, tad tā nekavējas.“ BFK. 60.
 „Laime un stikls, — vārīgas lietas.“ BFK. 63.
 „Cilvēks meklē, kur labāks, zivs — kur dziļāks.“ BFK. 68.
 „Laime nenāk brēkdama.“ BFK. 70.
 „Nolīdzina kā laime visas tekas.“ BFK. 71.
 „Laime guļ uz ceļa.“ BFK. 71.
 „Cilvēks domā, laime lemj.“ BFK. 71.
 „Ielīdis kā laimes māmiņa krāsns dibenā.“ BFK. 71.
 „Neaizbaidi nu savu laimi garām.“ BFK. 71.
 „Nenoslicini nu savu laimi.“ BFK. 71.
 „Dzen nelaimi projām, aizdzen arī laimi.“ BFK. 71.
 „Katram sava laimē.“ BFK. 71.
 „Laime nav viena pati uz pasaules.“ BFK. 71.
 „Laime ir Dieva dāvana.“ BFK. 71.
 „Laime ir gudram prieks, muļķim raizes.“ BFK. 71.
 „Laimi meklējot daudzreiz atrod nelaimi.“ BFK. 71.
 „Kur gaisma, tur laime.“ BFK. 57.
 „Kas laimīgs, tas pilnīgs.“ BFK. 62.
 „Laime jāredz dažā labā dienā: gan baltā, gan nebaltā.“
 BFK. 175.
 „Uz laimi cerēt vēl sliktāk, nekā uz kungiem cerēt.“
 BFK. 54.
 „Kam Dievs, tam laime, kam ķēve, tam kumelš.“ 1.
 „Laime iet tik pie bagāta.“ BFK. 71.
 „Gan jau Dievs palīdzēs.“ 3.
 „Vai savu laimi esi zemē apracis?“ BFK. 264.
 „Lai laime tevi vada, ar saviem ragiem bada.“ BFK. 237.
 „Ne visi viesuļi nes laimi.“ BFK. 237.
 „Es neesmu vainīgs! — Esi tad laimīgs.“ BFK. 266.
 „Lēc laimes rīta zvaigzne.“ BFK. 71.
 „Noriet laime kā saule.“ BFK. 71.
 „Spīd laimē kā saule.“ BFK. 71.
 „Iesēdies kā laimes podā: ni vairs ārā tikt, ni vaļā tikt.“
 BFK. 160.
 „Lēc laime kā zvaigzne vakarā.“ BFK. 71.
 „Kā nu kuŗam tā laime.“ BFK. 50.
 „Tas ir zem laimīgas zvaigznes dzimis.“ BFK. 50.
 „Jo meita ilgāk sēd, jo Laima vietu taīsa.“ BFK.

- „Laime kā no gaisa list.“ BFK. 71.
 „Pēdējam pēdējā laime.“ BFK. 51.
 „Labu ceļa vēju!“ BFK. 50.
 „Laimīgu ceļu!“ BFK. 50.
 „Laime kā meitas bērnam.“ BFK. 50.
 „Uz labu laimi!“ BFK. 50.
 „Lai iet uz labu laimi!“ BFK. 50.
 „Dieva laime!“ BFK. 57.
 „Nedzenies pēc bagātības, bet pēc laimīgas dzīves.“
 BFK. 54.
 „Naudā laime nav atrodama.“ BFK.
 „Bagātība nav paliekama laime.“ BFK.
 „Uz dzeršanas pamata neviens laimi nenodibinās.“ BFK.
 „Vieglāk ir nelaimē, nekā laimē prātīgam būt.“ BFK.
 „Kas laimē briest, nelaimē saraujas.“ BFK. 152.
 „Laime dara liksmu, nelaime — gudru.“ BFK.
 „Par citu nelaimi priecājas, par savu raud.“ BFK. 127.
 „Nelaimē mēs prasām maz, bet laime dara mūs nepie-
 pildāmus.“ BFK.
 „Nelaipe spēlē, laime mīlestībā.“ BFK. 152.
 „Laime tālu, skumjas tuvu.“ BFK. 266.
 „Uz savu nelaimi saraujas, uz cita izstiepjas.“ BFK. 1, 72.
 „Kas nelaimīgs vai nabags, to vien citi neienīst.“ BFK.
 „Kas nelaimē dodas, nelaimē aiziet.“ 5.
 „Par otra nelaimi visi māc spriest.“ BFK. 152.
 „Visas sāpes nekad nevar apmierināt.“ BFK. 185.
 „Nekad nav cilvēks diezgan gudrs, lai nelaimei izbēgtu.“
 BFK. 266.
 „Tā ir tā nelaime, ka nezini, kur nokritīsi, citādi varētu
 pakaisīt salmus.“ BFK. 665.
 „Kas nelaimei roku skūpst, to viņa kājām nemin.“ Altm.
 „Kas nelaimi atrod, tas lai izliekas, ka viņš to ilgi jau
 meklējis.“ Altm.
 „Laime nāk pretim kā saulīte smaidīdama.“ BFK. 1215.
 „Bēda māca Dievu lūgt.“ Stend.
 „Lai Dievs pasarg' tādu nelaimi redzēt.“ Stend.
 „Laimīgu galu ņemt.“ Stend.
 „Tas bija Dieva laime.“ Stend.
 „Kad nelaime spiež, tad tiesa klusu cieš.“ Stend.
 „Ka tev nelaime!“ Stend.

VIII Noslēguma piezīmes.

Noslēdzot grāmatas pirmo daļu „Laires problēma latvju tautas dzīves gudrībā“, ir jāatzīmē vēl dažas vispārējas dabas vērā liekamas un raksturīgas patiesības un atziņas.

1. Problēmas plašā aptvere. Šinī grāmatas daļā redzam, ka tauta plaši un aptveroši ir skatījusi laimes problēmu — tik plaši, ka to būtu varējis darīt tikai liels universālģenijs.

Tauta ir domājusi un prātojusi par to, kas ir laime, kas nelaime; domājusi par laimes norisi un gaitu; domājusi arī par līdzekļiem un ceļiem, kā tikt pie laimes un kā cīnīties ar nelaimi.

Sakarā ar pēdējo uztveri ir plaši un vispusīgi tautas skatījumi un atzinumi par laimes faktoriem, resp. par laimi un nelaimi kavējošiem un veicinošiem apstākļiem un noteikumiem: par laimes fiziskiem, psihiskiem, materiāliem, sociāliem, ētiskiem, filozofiskiem un citiem laimes un nelaimes faktoriem.

2. Parādību vispusīga, resp. abpusīga aplūkošana. Tauta laimes problēmu ir ne tikai plaši aptvērusi, bet arī to visās sastāvdaļās vispusīgi, resp. abpusīgi skatījusi.

Bet kāda ir starpība starp plašu aptveri un vispusīgu aplūkošanu?

Plaši un aptveroši kādu problēmu aplūkot nozīmē: ievērot un apskatīt visus tos dažādos atsevišķos jautājumus, kas galvenajā problēmā ietilpst kā atsevišķi elementi kādā sarežģītākā ķermenī.

Parādību abpusīgi jeb pretpusīgi aplūkot, turpretī, nozīmē problēmā ietilpstošos atsevišķos jautājumus apskatīt no divām pretējām pusēm: no pozitīvās un negatīvās.

Tā, piem., runājot par bagātību kā laimes faktoru, tauta ir apsvērusi, ka bagātība veicina gan laimi, gan arī nelaimi. Citiem vārdiem: bagātībai laimes ziņā ir gan sava pozitīva, gan sava negatīva nozīme. Tāda pat divpusēja nozīme attiecībā uz laimi ir nabadzībai, taupībai, skaistumam u. t. t.

Arī pašai laimei ir sava labā un ļaunā puse, bet nelaimei bez ļaunās puses arī sava labā puse.

Filozofijā tādu aplūkošanu sauc par dialektisku, resp. parādību aplūkošanu no visām pusēm un arī viņu tiešās pretešības.

3. Reālais raksturs. Šis ir dzīves īstenības un lietderības raksturs. Tauta savā laimes filozofijā ir vienmēr vērā ņēmusi īstās dzīves saprātīgās vajadzības. Tautas laimes fi-

lozofija ir vārda vistiešākā nozīmē arī reālās dzīves filozofija.

4. Kritiskais elements. Visā tautas laimes filozofijā ir stiprs kritiskais elements. Viņš parādās gan kā mierīgs vērtējums, gan kā asa un kritiska zobgalība: irōnija un satira par negatīva rakstura cilvēka īpašībām un darbībām.

5. Pozitīvi-ētiskie ideāli. Tautas laimes gudrībās valda pozitīvi ideāli. Ar ļaunumu saistītu laimi tauta nosoda, bet atzīst tikai ar labiem līdzekļiem un labā ceļā gūtu laimi. Tikai šādai gaišai un labiem līdzekļiem gūtai laimei pieder tautas simpatijas. Tā tad arī laimes problēmā tautas ideāli ir pozitīvi un gaiši.

6. Aktīvisma princips. Tautas laimes gudrība, resp. laimes filozofija nav tikai mierīgs un pasīvs atziņu sakopojums. Nē — tauta savā laimes filozofijā ir ļoti aktīva.

Šis aktīvisms parādās divējādā veidā: ļauna apkaŗošana un laba veicināšana un sekmēšana.

Ļaunu tauta savā filozofijā apkaŗo jau ar augšā aprādīto kritiku, apkaŗo to ar saviem nosodoŗiem un noliedzoŗiem imperatīviem: „nedari tā un nedari tā“ („Neej otra pirtī kaŗki meklēt“; „Nepriecājies par otra nelaimi“ u. t. t.).

Labu tā cenŗas aktīvi veicināt ar saviem mudinājumiem, skubinājumiem, ieteikumiem — ar saviem pozitīviem imperatīviem: „dari to un dari to“ („Mācies nelaimi panest“; „Glāb nelaimīgu, jo tu nevari zināt, kur tev kādreiz viņa palīdzība par labu nāks“; „Esi labāk devīgs nekā skops“ u. t. t.).

7. Derīguma princips. Savu laimes gudrību tauta ieskata tieŗām kā nepiecieŗamas zināŗanas un lietderīgu ieroci labākas un laimīgākas dzīves iekārtoŗanai un sasniegŗanai. Tāpēc arī jauna meita lūdzas māmiņu, lai māmiņa to māca ne tikai darbā, bet arī gudrā padomā, jo dzīves sareŗģītājās un grūtajās gaitās ir vajadzīga ne tikai darba prasme, bet arī zināŗana orientēties raibajās dzīves attiecībās.

Māci mani, māmuliņ,
Visādam darbiņam;
Izmācīj'se darbiņam,
Māci gudru padomiņu.“ (6676.)
„Es pieciestu, māmuliņ,
Visu tavu devumiņ',
Kad tu mani pamācītu,
Kā dzīvot tautiņās.“ (17266.)

Saturs.

Lapp.

Priekšvārds 3

Pirmā daļa.

LAIMES PROBLĒMA.

Pirmā nodaļa.

LAIMA KĀ DIEVĪBA.

Ievads	11
I Laimas ārējais izskats pēc tautas tradīcijām	11
II Kur Laima mītusi?	14
III Laimas darba lauks	15
1. Laima kā likteņa dieve	15
2. Laima kā ģenerācijas dieve	17
3. Laima kā bārenītes aizstāve	17
4. Laima rūpējas par meitu godu	20
5. Laima rūpējas par meitu izprecināšanu	21
6. Laimas pārziņā — visas sievietes mūža gaitas	22
IV Laimas sakars un sadarbība ar citām dievībām	22
1. Laimas sadarbība ar Dievu	22
2. Laima un Dēkla	26
3. Laima un Kārta	29
4. Vairākas Laimas	30
5. Laime un Nelaime	32
6. Laimas un Veļu māte	35
7. Laimai pretrunīga daba	35
8. Laima un Liktenis	36
9. Latviešu Laima un klasiskā Fortūna	37
10. Vispārēji slēdzieni par seno latviešu laimes dievībām	38

Otrā nodaļa.

LAIMES JĒDZIENS UN BŪTĪBA.

I Īstais laimes jēdziens	40
1. Laime kā labvēlīga un apmierināta dzīve	40
2. Dažas domrises sakarā ar tautas atziņām par laimi un laimīgo	42
II Iekšējā laime	44
1. Iekšējās laimes būtība	44
2. Iekšējās laimes nozīme	45
III Ārējā jeb objektīvā laime	48
1. Ārējās laimes jēdziens	48
2. Ārējās laimes psihiskie noteikumi	49
3. Slēdzieni par ārējās laimes būtību un nepieciešamākiem noteikumiem	51
IV Laimgriba jeb cilvēka tieksmes pēc laimes	51
V Laimes elementu izdalīšana cilvēku starpā	55
VI „Katram cilvēkam sava laime un nelaime“	57
VII Pilnīgi jeb absolūti laimīgu cilvēku pasaulē pavisam nav	60

Trešā nodaļa.

KĀDS IR CILVĒKS LAIMĒ?

I	Laimes labvēlīgā iedarbe uz cilvēku	62
1.	Laimē kā dzīves eliksīrs	62
2.	Laimes bioloģiskā vērtība	63
3.	Laimē nolīdzina asumus cilvēka dabā	63
4.	Laimē padara cilvēka darbu sekmīgāku	64
5.	Laimē padara lidzenāku dzīves ceļu	64
II	Laimes nelabvēlīgā iedarbe	65
1.	Laimē daudzreiz aptumšo cilvēka prātu	65
2.	Laimē vairo cilvēka nepieticību	67
3.	Laimē un labumos dzīvodams, cilvēks sāk šos pašus labumus kājām mīt	69
4.	Laimē padara cilvēku uzpūtīgu	70
5.	Laimē cilvēku izlutina viņam pašam par sliktu	71
6.	Laimē padara cilvēku neapdomīgu	75
7.	Laimē cilvēku padara arī pa daļai kōmisku	76
III	Vai laimē vairāk ļaunu vai labu dara?	77

Ceturtnā nodaļa.

LAIMES GAITA.

I	Laimīgaitas galvenās īpatnības	79
1.	Vienmēr laimē nesmaida	79
2.	Laimes gaita grūti paredzama un noteicama	80
3.	Laimē viegli zūd	81
II	Akumulācijas princips laimē	82
III	Laimes beigas un pēclaimes laikmets	83

Piektā nodaļa.

TAUTAS GUDRĪBA PAR NELAIMI.

I	Nelaimes jēdziens	86
II	Bēdu laimē un nelaimē aspekti	87
1.	Bēdu būtība un cēloņi	87
2.	Bēdu negatīvā puse laimē ziņā	89
3.	Bēdu labās puses	91
4.	Katra cilvēka mūžā ir baltas un nebaltas dienas	92
III	Nelaimē nenovēršamais sakars ar dzīvi	93
1.	Nelaimē kā dabīgs dzīves elements	93
2.	Nelaimē nav atvairāma un novēršama	94
IV	Nelaimē norise	95
1.	Nelaimē uzbrūk piepeši un negaidīti	95
2.	Nelaimē nāk pamazām un saskatāmi	96
3.	Nelaimē gaita	97
4.	Nelaimē gals un pēcnelaimē laikmets	98
5.	Akumulācijas princips nelaimē	99
6.	Nelaimē brīžos ļauniem sākumiem lielas sekas	100
V	Cilvēks nelaimē	101
1.	Kāds ir pats nelaimīgais savā nelaimē	101
2.	Ļaužu attiecības pret laimīgo un nelaimīgo	103
a)	Ļaužu attiecības pret laimīgo	103
b)	Nelaimē un draugi	104
c)	Citu attiecības pret nelaimīgo	105
3.	Pēcnelaimē gudrība	106

	Lapp.
VI Cīņa ar nelaimi	107
1. Apdomība laimei veļ vārtus, bet nelaimei aizkrusto ceļu	107
2. Pacietība un pieticība cīņā ar nelaimi	110
3. Dūšas saturēšana bēdās un nelaimē	111
4. Skaidra sirds cīņā pret nelaimi	114
5. Cerības — cīņā ar nelaimi	115
6. „Sirds izklatīšana“	115
7. Lidzjutība mazina nelaimi	116
8. Saprātīga dzīves filozofija cīņā pret nelaimi	117
9. Nelaimes novēršana priekšlaikus	120

Sestā nodaļa.

LAIMES UN NELAIMES FIZISKIE FAKTORI.

I Iedzimtā daba kā laimes un nelaimes faktors	123
II Veselība un laime	124
III Slimība un nelaime	126
IV Jaunība un laime	127
V Bads kā drausmīga nelaime	129
VI Izsalkums un bauda	132
VII Nesātība jeb barības pārmērs ir cilvēka lāsts	133
1. Barības pārmērs iznīcina dabisko, veselīgo ēšanas baudu	133
2. Nesātība jeb barības pārmērs rada slimības	135
VIII Gulēšanas pārmērība iznīcina miega baudu	137
IX Fiziskais skaistums kā laimes faktors	138
1. Kādas jūtu vērtības skaistums dod citiem	138
2. Skaistuma sniegtā laime pašam	139
X Smukuma nelaime	140
1. Smukums veicina slinkumu	140
2. Skaistums veicina nemākulību un dumjību	141
3. Smukums veicina nelikumību	142

Septītā nodaļa.

MATERIĀIE LAIMES UN NELAIMES FAKTORI.

I Bagātība kā laimes faktors	145
1. Ievads	145
2. Cilvēku tieksme pēc bagātības, un bagātības labums	145
II Bagātība kā nelaimes faktors	148
1. Bagātības pārmērs laimi pārvērs nelaimē	148
2. Bagātība un slimība	149
3. Bagātība cilvēku izlutinādama padara to slimīgi jutelīgu	150
4. Bagātība dara cilvēku augstprātīgu	151
5. Bagātība dara sirdi cietu	153
6. Bagātība veicina netikumību vispār	156
III Nauda kā laimes un nelaimes faktors	157
1. Nauda kā laimi veicinošs apstāklis	158
2. Nauda kā laimi postošs faktors	160
IV Parāda loma cilvēka laimes „saimniecībā“	162
1. Parāds kā dabiska un parasta dzīves parādība	162
2. Parādnieka psiholoģija	162
3. Aizdevēja nelaimes	164

V	Nabadzība kā nelaimes un laimes faktors	165
	1. Nabadzība — nelaimes faktors	165
	2. Laimes stari nabadzībā	168
VI	Dažādi filozofiski principi tautas gudrībā par bagātības un laimes attiecībām	170

Astotā nodaļa.

LAIMES PSĪCHISKIE FAKTORI.

I	Prieka loma laimes struktūrā	172
	1. Prieka pozitīvā jeb labā puse	172
	2. Prieka negatīvā puse	175
II	Ciešanas — laimes faktors	176
III	Grūtības kā laimes faktors	177
IV	Nelaieme kā laimes faktors	178
V	Apnikums	180
VI	„Aizliegti augļi — gardi“	181
VII	Drosme kā laimes un nelaimes faktors	181
VIII	Dusmība, sīvums, skarbums kā nelaimes faktori	183
IX	Pieticība kā laimes faktors	187
X	Daudzgrība un nepieticība kā nelaimes faktori	189

Devītā nodaļa.

LAIMES INTELEKTUĀLI-IDEOLOĢISKIE FAKTORI.

I	Saprātīgas prasības laimei	192
II	Iedoma kā laimes un nelaimes faktors	193
III	Paredzēšana	193
IV	Cerība kā laimes faktors	194
V	Illūzijas un veltas cerības	196
VI	Ticība laimei, lai to sasniegtu	197
VII	Gudrība un laime	198
	1. Gudrības labums citiem	198
	2. Gudrības labums un laime pašam	198
	3. Gudrība un nelaime	199
VIII	Muļķība kā laimes faktors	201
	1. Muļķības jēdzieni	201
	2. Muļķība un laime	202
IX	Muļķība un nelaime	205
	1. Muļķība kā citu nelaime	205
	2. Muļķība kā paša nelaime	206

Desmitā nodaļa.

LAIMES SOCIĀLIE FAKTORI.

I	Vecāki — bērnu laime	208
II	Bērni — vecāku laime	210
III	Bērni — vecāku bēdas un nelaime	211
IV	Draugs kā laimes un nelaimes faktors	214
V	Saticība un laime	217
VI	Lutināšana kā nelaimes faktors	219
VII	Sabiedriskais stāvoklis kā laimes elements	221
VIII	Sabiedrība un laime	222

	Lapp.
IX Pūļa un sabiedrības ļaunā iedarbe	224
X Miers un laime	225
XI Ienaids un ķildas kā nelaimes faktori	228
XII Sabiedrība jeb cilvēki vispār kā laimes un nelaimes faktors 230	
1. Necerē un nepalaidies velti uz citiem	230
2. Nepalaidies daudz uz otra darbu un palīdzību	231
3. Daudz necerē arī uz taisnīgu atalgojumu un atzinību par savu darbu	232
4. Citam tavas rūpes nerūp un tavas sāpes nesāp	233
5. Cits tev maz dod un daudz no tevis prasa	233
6. Cits labprāt bāžas tavās darišanās, nevis lai tev palīdzētu, bet gan lai tev kaitētu	234
7. Citam labu darīdams, sev dari sliktu	235
8. Citam labu darīdams, arī sev dari labu	236

Vienpadsmitā nodaļa.

LAIMES ĒTISKIE FAKTORI.

I Tikums laimei pašķir ceļu, netikums to aizkrusto	237
II Daudzreiz arī ļaunums priecājas un laimi bauda	240
III Gods kā laimes faktors	241
1. Goda vispārējā nozīme laimes veicināšanā	241
2. Meitu gods un laime	243
3. Kauns un laime	245
4. Nekaunība un laime	247
IV Taisnība un laime	247
1. Taisnības darbs dara laimīgus citus	247
2. Taisnība aplaimo, netaisnība — otrādi	250
3. Taisnības sāpju aspekts	252
V Patiesības un laimes attiecības	253
1. Patiesība kā cildens prieka un laimes avots	253
2. Kad patiesība sarūgtina	254
VI Labs cilvēks kā laimes sekmētājs	257
1. Labs cilvēks citam nes laimi	257
2. Laba cilvēkdaba arī pašam cilvēkam ir laimi nesoša	259
VII Ļauns cilvēks — pasaules nelaime	262
1. Ļauns cilvēks — citu cilvēku nelaime	262
2. Ļauns cilvēks paša nelaime un laime	266
3. Laba cilvēka nelaime	271

Divpadsmitā nodaļa.

INDIVIDUĀLĀ ĒTIKA KĀ LAIMES UN NELAIMES FAKTORS.

I Dzeršanas posts tautas gudrībā	283
1. Dzeršana posta veselību	283
2. Dzeršana cilvēku posta mantas ziņā	284
3. Dzērājs — ģimenes nelaime	285
4. Dzeršana un muļķība	287
5. Dzeršana cilvēku demoralizē jeb tikumiski kropļo	288
6. Dzeršana rada noziegumus	288
7. Dzērājs pats sava nelaime	289
8. Dzeršanas posts vispārējā mērogā	290
9. Tautas īgnums pret dzeršanu un dzērāju	290
10. Atrunājoši prātājumi par dzeršanu	291

	Lapp.
II Izšķērdība un nelaime	292
III Taupība	294
1. Taupības labās puses	294
2. Taupība kā skopums	295
3. Taupības pretinieku „filozofija“	298
IV Pacietība un labklājība	299
1. Pacietības labās puses	299
2. Pacietības ēnas puse	301
V Devīgums un laimes aspekti	302
1. Devīguma labā puse	302
2. Devīguma kreisā puse	303
VI Citlabuma iekāre	304
VII Pats cilvēks kā savas laimes kalējs	306
VIII Katram jāreķinās ar savas rīcības sekām	310
IX „Savs“ kā laimes faktors	313
X Cilvēks ir arī pats savas nelaimes kalējs	317

Trīspadsmitā nodaļa.

DZĪVES TAKTS KĀ LAIMES UN NELAIMES FAKTORS.

I Kas ir dzīves takts?	320
II Neskrej laimei pakaļ skriešus!	320
III Neskrien tiši nelaimē	322
IV Nepalaid muti!	323
V Nepieciešamās (nenovēršamās) grūtības centies pārvarēt jau gaitas sākumā	326
VI Sliktos ļaudis iedams, neko labu negaidi	327
VII Nebāzies nelūgts otra darišanās	327
VIII Uzmanība laba lieta, bet pārmērīga baiļošanās neder	328
IX Taupi dzīvības spēkus jaunībā!	329
X „Ko pats negribi, to otram nedari“	329
XI No mazām pūlēm neceri lielus sasniegumus	330
XII „Nevēti katrā vējā un nestaigā pa katru ceļu“	330
XIII Šargies no pārsteidzības	331

Četrpadsmitā nodaļa.

DAŽĀDI LAIMES UN NELAIMES ASPEKTI.

I Laimes un nelaimes sakars	333
II Laime ar nelaimi mainās vietām, parasti viena otrai sekodamas	336
III Laimes un nelaimes kopsakara cēloņi	336
IV Laimes saglabāšana un uzturēšana	338
V Tautas padomi laimē un nelaimē	338
VI Tautas gudribu paradoksi par laimi un nelaimi	340
VII Dažādas tautas gudribas par laimi un nelaimi	341
VIII Noslēguma piezīmes	345

[3,50]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304034264

